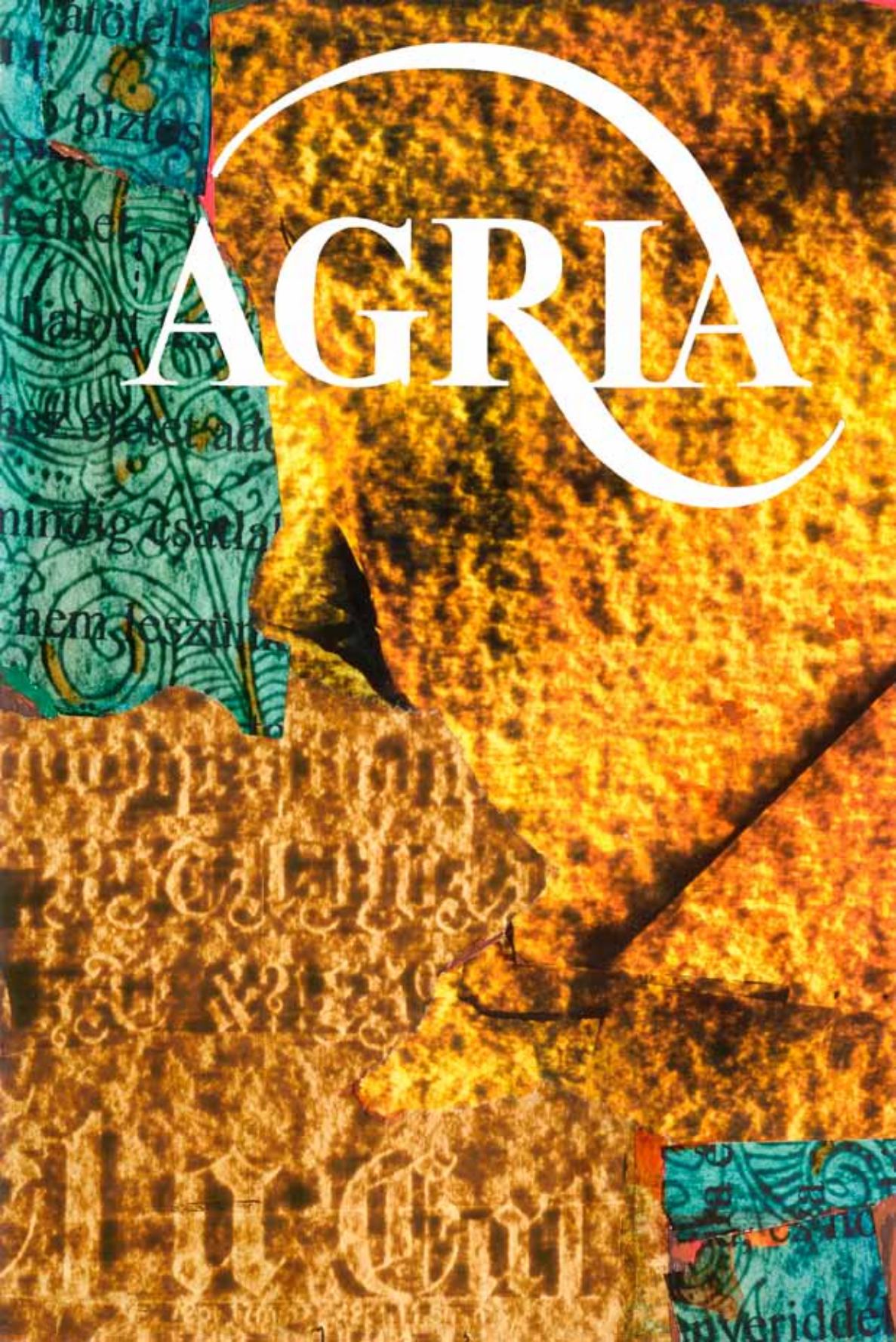
AGRIA

AGRIA

Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat
Megjelenik negyedévente

Főszerkesztő: KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Főmunkatársak: ANGA MÁRIA
BARABÁS ZOLTÁN
BERTHA ZOLTÁN
SERFŐZŐ SIMON
SZAKOLCZAY LAJOS

Nyelvi lektor: BOZSIK GABRIELLA
Szerkesztőségi titkár: VARGA TAMÁSNÉ
Tipográfiai szerkesztő: TÖMÖSKÖZI PÉTER
Arculattervező és képszerkesztő: HERCZEG ISTVÁN
Elektronikus levelezés: IFJ. KÖDÖBÖCZ GÁBOR
Lapmenedzser: BÉRCZESSY ANDRÁS

Kiadó: Eger Megyei Jogú Város Önkormányzata
A kiadásért felelős: KOVÁCS KATALIN, az EKMK igazgatója

Szerkesztőség: Eszterházy Károly Főiskola
3300 Eger, Eszterházy tér 1.
Tel.: (36) 520-450/2064
Fogadóóra: hétfő 10.00–12.00
www.agriafolyoirat.hu
E-mail: kodigabi@gmail.com

Terjeszti a LAPKER RT. és az alternatív terjesztők.
Előfizethető: postán és e-mailen.
Előfizetési díj 1 évre: 1200 Ft.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Nyomdai munkák: B.V.B. Nyomda és Kiadó Kft., 3300 Eger, Fadrusz u. 4.

A lapot az Eszterházy Károly Főiskola és az EKMK
különféle szolgáltatásokkal sokrétűen támogatja.

HU ISSN 1789-4379

Tartalomjegyzék

Tornai József
A XXI. század költői 11
Kezdetleges ének 12

ARTériák

Sebestény-Jáger Orsolya
Foszlányok 13
Metamorfózis 13
A magvető 13
Az idők vonulata 14
A reggelek 14
Virradat 15

Agria Exkluzív

Bérczessy Lajos beszélgetése Tornai József Kossuth-díjas költővel 16

ARTériák

Csepcsányi Éva
Egri triptichon *(Egerkabát; Esőeger; Egerfantázia)* 20

Csáky Károly
Látomás 22
Megtérés 22
Isten trónja felé 23
Apokalipszis 23

Anga Mária
Vágta 24
Mint a szökésben lévő 24

Fecske Csaba
Lillafüred 26
Nem jön senki 26
Sóhajtások
(Délután; Nyári éj; Fűzfák; Domb; Ökörnyál; Puszta csillagokon) 27
Zsoltár 27

Pozsgai Györgyi
Pillanataink *(Cseh Károly emlékére)* 28
Az örök város 29

Kerék Imre
Az volt a legszebb 30
Betyárdal 30
Két Csanádi-miniatűr 31
Soltra E. Tamás Dante-Érmére 31

Kelemen Erzsébet
Találkozás 32

Bárdos Attila
Szent Iván éjjele 34

Demeter József
Bároforó 36

Szegedi palackposta

Simai Mihály
Dedikáció 58
Sugárzások 58
Részeg faun 58
Mítosz 59
Mély/én 59
Mint aki… 59
Diárium 59

Árpás Károly
Heurisztikon 60
Fordítás-parafrázis 60
Találós kérdések 61

Árva Dalma
Idő markában… 62
Vallató kéz… 62
Tűnődés 62
Szökkenések… 63
Vízió 63

Bakos András
Szeged 64

Becsy András
Ballada a hörcsögről 65
Exodus 65

Bene Zoltán
A ráolvasó 66

Diószegi Szabó Pál
Haikuk *(Tavasz; Nyár; Ősz)* 71
Munkácsy Szegeden… 71
Asztalodnál… 71
Mikulás-pirulás… 72

Hajdú Róbert
A gyerek 73

Jagos István Róbert
Nincs feledés 74
Színek 75
Eltorzult minta 75

Kecsmár Szilvia
Szilárdka szilárd hite 76

Lázár Bence András
Az vagy, aki egy nő miatt 78
Halottak napja van 79
Meleg tavak 80

Petró János
A remény 81
Narancshubertus 82
Kapolcs 82
Tokaj 82

Veszelka Attila
Triptichon *(Ág a víz felett; Soha semmi; Templomablakok)* 83
Térdeplő faun 84
Pipacsok 84
A zöld labda 84

Tarnai László
Káprázik 85

ARTériák

Gál Sándor
Egy nap emlékei 87

Benő Attila
(önszáműzetés) 100
(forgatókönyv) 100
(ami beléd akadt) 101
(kilométerkövek) 101
(cseberből jelenbe) 101

Lőrincz P. Gabriella
napszúrás 102
együtt 102
liberum arbitrium 102
Aladdin 102

Bozók Ferenc
Metró, Deák tér 103
Egy régi meccsre gondolok, gyerünk! 103
Bodobács 104
Poe hollójának keresése 104

Csontos Márta
Önző versek *(Öntörvény; Önrendelkezés; Önmegfigyelés; Önterápia; Öngyulladás; Önkínzás; Önarckép; Önbecsülés; Önszeretet; Önigazolás; Önfenntartás; Önkielégítés; Önbírálat; Önleleplezés)* 105

Dialógus

Bérczessy András beszélgetése Szabó Attilával, a Prima Primissima-díjas, Kossuth-díjas Csík Zenekar tagjával 107

ARTériák

Gittai István
Minőségi ugrás 111
Mentalitás 111
Július huszonkilenc 112
Felezési idő 112
Arctalan akt 112
Táncszínházi este 112
Összefüggő mondatok 113
Matrózkocsma 113
Ritka pillanatok 113
Eső kíséretében 113

Balla Zoltán
Hűség 114
Vers-koszorú 114
Szeretve 115
Csókodból koronát 115

Műhely

G. Komoróczy Emőke
Kiss Benedek költészetének újraolvasása
(Isten csavargója – Vál. Versek, 1962–2012) 116

ARTériák

Antal Attila
Testvérek 129
Szennyeződés 129
Imre halála, 1031 130

H. Barbócz Ildikó
Egy levél balladája 131
Ha majd a színek visszatérnek 132
A fények némasága 132

In memoriam Gárdonyi Géza

Kósa Csaba
Sasok és baglyok 133

Madarász Imre
Gárdonyi csillaga és a mai olvasók 140

Hegedűs Imre János
Az *Egri csillagok* szerepe életem sodrában 143

Kusper Judit
Emlékezet, hely, kultusz. *Gárdonyi Géza és a receptív emlékezet* 151

Agyagási Dezső
Az én Gárdonyim 158

Szecskó Károly
Gárdonyi Géza egri barátai 161

Szoviár János
Tollvonások Gárdonyi Géza lírikusi portréjához 172

Vasné Varga Zita
Gárdonyi Géza könyvtára 186

ARTériák

Balázs Tibor
Három elégia
(Elégia a jelenlétért; Elégia a látványért; Elégia a szürrealistákért) 197

Műhely

Rideg István
A rendszerváltás előtti évek Körmendi Lajos *Körúti béke* (1984) című versében 200

Kántás Balázs
A történelem mögöttes tartományai – akkor és most? – Értelmező sorok Bíró József PAX VOBIS … PAX VOBISCUM című verséhez – 205

ARTériák

Németh István Péter
Dörögdi Miklós donátor esteli imája – Anno Domini 1360 211

Műhely

Bertha Zoltán
Hit és haza *(Tüzes Bálint költészetéről)* 213

ARTériák

Oláh András
semmiért 218
árnyékban 218
feltartott kezekkel 218

Konczek József
A nyerőjátszma 219

Bakacsi Ernő
Az öreg tanya 221

Erdei-Szabó István
Ősz 223
Látjátok eleim 223
Néha még fölvonít 224
Az utolsó világháború 224
Nyomkövetés 225
Írom neked… 225

Kegyelet és emlékezet

Lőrincz György
Sütő András, az égtartó ember 226

Ködöböcz Gábor
„Példával tanítás" – *Görömbei András halálára* 228

Farkas Gábor
Egyszerűen: EMBER *(Görömbei Andrásról)* 230

ARTériák

Radnai István
Sajtófénykép temetésről 231
Januári szonett 231
Titok 232
Árvák 232

Könyvjelző

Szakolczay Lajos
Bozók Ferenc: Kortársalgó 233

Bertha Zoltán
Sebők Melinda: Halálmotívum Rónay György és Pilinszky János tájköltészetében 240

Csontos Márta
Sárándi József: Fabatka 245

Gyimesi László
Kántás Balázs nem létező hármaskönyve *(Közbeszéd, Magánbeszéd, Hullámtörés)* 248

Lengyel János
Füzesi Magda: Kagylóének 250

ARTériák

Serfőző Simon
A két árva 253

Könyvjelző

Oláh András
Kaiser László: Dinnyés József, a daltulajdonos 262

Sz. Tóth Gyula
Tudatosság a kommunikációban.
A kommunikáció tanítása 1. (szerk.: H. Varga Gyula) 264

Verók Attila
Az egri Domus Universitatis és Líceum.
Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Szerk. Petercsák Tivadar 266

ARTériák

Holló József
Sirató 271
Őszmarasztaló 272

Hans-Guido Klinkner versei Bayer Béla műfordításában
Nyomok (Spuren) 273
Idegen (Fremd) 274
A csend dala (Das Lied der Stille) 274

Farkas Gábor
béke-tájon 275
Próféta érkezik 275
Ítélet 275
és most már azt hiszem 276

Cultura Agriensis

Jámbor Ildikó
Hol ragyognak az egri csillagok? 277

ARTériák

Nagy Tibor Balázs
Városi mulató, 1901 280

Marczinka Csaba
A pronyó arisztokraták 281
Szent falum az Arzén-háromszögben? 282
A hucul hercegnő 283

Vetítő

Szűk Balázs
Nincsen, ami volt… 284

ARTériák

Pataki István
október hatodikai fohász halottainkhoz 286
érkezés 287
sírám helyett *(Tőkés Lászlónak)* 288

Tornai József

A XXI. század költői

Ne fogjon senki ködevően
a húrok pengetésihez!
Nagyot csalódik a világban,
aki most énekelni kezd.
Ha nem tudsz mást, mint összeütni
fülrecsegtető rímeket,
nincs rád szükségük hű agyaknak,
zárd el számítógépedet!

Aluljárókban rettegünk, mint
éjjel jó polgár, aki fut,
s egy hajléktalannak a lépcsőn
két tízest markába nyomunk.
A mai időkben isten
pénztelen lángésszé teszi
a költőket: ők a modernek
s bankok alávetettjei.

Kolduljon hát mind, aki költő,
másként nincs támogatás!
Nem profi, aki azt hiszi, hogy
ingyen cikk a költői láz,
menthetetlen, ki álfölényből
vagy merő ökörség okán
nem tudja még, hogy ahol ő ír,
nem Svédország, nem Kánaán!

Vannak üres fejek, akiknek
a krimiírás pénzfolyam,
amellyel egy-egy kiadónak
páncélszekrénye tele van.
Hülyítés, ilyen könyv hülyítés,
mégis milliók hiszik el,
kiknek elméjében a szellem
lüktetésére nincs ma hely.

Ha majd Ady, Weöres, Pilinszky
újra olvasókra talál,
ha majd a költészet a nézők
különbjeit elvonja már
a tévéktől: vér mosta filmek
eltűnnek igéink mögött,
akkor mondhatjuk, nézd, Petőfi,
elkergettük az ördögöt!

De addig? Addig tudni mindent
s nagy versekkel őrizni kell,
ami most még húsvéti lelkek
kis kertjeiben bújik el,
és egyszer majd a makkrügyekből
kisarjad az égboltnyi fa,
mert őrjönghet urunk, az undor,
a szépségnek van igaza.

Kezdetleges ének

Csendes puha ágyad neked az
ne ugorj ki sima hal a tóból
szemed éles arcod neked az
ne hagyd villany kihúnyni a lámpát
habos ezüst-ital neked az
ne suhanj le madár a magasból
könnyű végtelenség neked az
vonat ne kattogj le a sinekről
nővéred vagy bátyád neked az
ne szakadj el levél a faágtól
tégla-házad szobád neked az
ne kerüld el értelem az embert
tartó karod emlőd neked az
le ne szédülj csillag az égboltról
paradicsom-kerted neked az
költő sose mozdulj ki a versből
utolsó szál inged neked az

ne mondj le ó ne mondj le hazádról

Sebestény-Jáger Orsolya

Foszlányok

Hogy szólni tudjak olykor, hallgatnom is kell.
Hallgatnom hosszan vízparti csöndeket,
hol hullámok rezdülnek, ha megmoccan a szél,
és madarak súrolják szárnyukkal az eget.

A tavon esténként már morajlik az ősz.
Bíbor zuhan kékbe, ám e méltó halál
csak tollam hegyét érintheti meg,
szertefoszlik szótlan, mielőtt megtalál.

Majd csönd lesz megint: az elme pihen.
Ha rebben is egy szó – még alig hallani.
Álmodik a vers, mint madárszárny alatt
a ki-besurranó hangok hullámai.

Metamorfózis

Ennem adtál. Falatnyi ízed nem felejtem el,
bár rejtőzködve jössz, mint bort rejt hűs kehely.

Újra átemelsz fáradt, nehéz folyók fölött,
hogy porszemmé őrlődnek a kőkemény rögök,

lázas lépteim alatt, mintha szállanék
egy végtelen tenyéren szappanból buborék.

S mert ennem adtál – érzem lélegzetem.
Már elszunnyad szívemben társam: a gyötrelem.

Több vagy mindennél – titkod elkísér -
a végérvényes íz vagy: óbor és kenyér.

A magvető

(Mt 13,1-23)

Karját kitárva áll.
magánya mindenek felett
nézd ősi mozdulatát:
Benne beteljesedett.

Sorra kerülünk mind:
hullnak az aranyló magok,
mint múltunk hajnalán
csorogtak alá a csillagok.

Lám, földbe hull a mag
gyökerét nyújtja, keresgél,
ha sziklára hull: halott,
ha jó a föld: továbbél.

Álmodik álmodón a nyár,
álmodik időt, sárga csöndeket,
búzatáblákról álmodik -
még nem sejti a telet.

S bár fára szegezték – dacol.
Karjait végtelenre tárja,
csak Általa él a mag
virágról virágra.

A reggelek

(férjemnek és gyermekeinknek)

Aranyló reggelek ébredésein
fölénk hajolnak fátylasan a fák.
ötféle lépés koptat egy utat,
míg elérjük együtt az iskolát.

Tűnődő emlékek ködéből
földereng félénk kislánykorom;
botorkáló gyermekeinkben
önnönmagam is ott hordozom,

s hordozlak téged is mintegy múlhatatlan,
ha párna lennék, köröttem vagy a paplan,
ha meg kéne halnom tölgyfamódra,
rád bíznám titkaim, mint zegzugos komódra.

A kapuban megállunk. Búcsúzni kell
kiszakadva is körülveszel,
s amint felénk integet a három kis tenyér
legbensőbb lényünk csöndben összeér.

Az idők vonulata

Az éjjel a feledésé:
sápadt színeken át szalad
álmaink kibomló hálója,
mit ne tarthat fogva a pillanat.

A reggel a vigasztalás:
szemed a fényt szótlan beissza,
hogy feledd a megszerzett tudást:
időnk nem térhet soha vissza.

A délután langyos álmodás:
rigók nesze lombok sátorán,
örök kötés – örök oldás
s mindenen át megannyi talán.

Az este az emlékeké:
már mind távolabb a földtől,
lábujjhegyen elrugaszkodva,
s kezdődik minden – máshol – elölről.

Virradat

Fűzfákon át sír a szél,
megannyi emlék-ablakot nyitott.
Göcsörtös évek erezetén
buknak át korhadt csónakok.

Lucskos ez az est.
Még nem adtam át Neked.
Kóbor kutyát játszik a múlt,
hogy énem belülről eméssze meg.

Jó lenne megnyugodni már, magamba kuporodva,
csak csobbanna át az éj e vénséges habokba,
csak hallanám hangod: „Ne félj" -
mert a mindenségnek hangja van.
Őt hallom átlényegülve,
s hallottam egykor – még alaktalan.

Már fölfelé nyújtózom, mint szél tépte fűzfa ágak,
így nyúlnék mohón és fogvacogva
e védtelen éjben utánad.

Virrad már. Távlatokat áttörve érkezel.
A hullámok mind elsimulnak békéd fényeivel

s míg sírok, mint egy gyermek,
Te engeded megint
látni a mindenségen át a Mennybolt színeit.

Bérczessy Lajos

Poeta nascitur

Látogatóban Tornai József Kossuth-díjas költőnél

A budai utca meredek kaptatón vezet a házhoz, ahol a költő él. Lankás, lejtős lépcsősor visz a lakás bejáratához.

*

Jó ismeretségünk-barátságunk több mint négy évtizedes. Örömmel készültem a beszélgetésre. Az évek során más-más irányba haladtunk.

A költői életút szépen sorjázott: a szabadúszásban, rádiózásban, szerkesztőként, folyóiratrovat-vezetőként, írószövetségi elnökként élte meg az alkotói pálya stációit. És születtek a művek: versek, fordítások, prózai írások.

Egykoron 'A hét rádióhallgatója' műsorában vendége voltam. Zenéről, költészetről beszélgettünk. Majd egy alkalommal, a Magyar Rádió Kritikusok Fórumában, a rovat rendszeres szerzőjeként, verseskötetét méltattam. S az idő sodrában előrehaladva igen fontos költői remekeket alkotott kedves barátom.

*

Ha csak az életműkánon nagy mezsgyéit nézzük: a fordításoknál a *Moraj a föld alól*tól (római korban játszódó angol regény) a *Boldog látomások*on (a világ törzsi költészete) át Baudelaire *A Rossz virágai*ig utolérhetetlen költői mű íve rajzolódik ki. És még nem szóltunk D. H. Lawrence versfordításairól, Ekhnaton *Naphimnusz*áról, Nazim Hikmet magyarra ültetéséről, és sorolhatnám tovább!

Legnagyobb „közönségsikert" – ha mondhatjuk így – a *Vadmeggy*, az önéletrajzi ihletésű prózai mű aratta. Könyvtárakból csenték el, kézről kézre adták, olykor sohavissza-nem-adásra… Hogy jó-e, ha egy költő műveit lopkodják? Én nem tudom, de az olvasási affinitást biztosan jelzi. Az álprűd magyar olvasóközönség meghökkent a költői kitárulkozáson!

*

– *A gyerekkorodról, ha mesélnél… Milyen volt a „vad Tornai fiú"?*

– Dunaharaszti. Maga a folyó az ártereivel, csalitosaival, turjánjaival egy különös világ. Egy szelet zsíros kenyérrel elbarangoltam a Kis-Dunánál… Énekelgettem, versrímeket mondogattam. Természeti lény vagyok… Kirándulni, a tűz mellett énekelni, jókat beszélgetni – mindennél többet ért.

Milyen világ volt? A háború után a nagy nyomor. A ház körül volt kutya, macska, legeltettük a tehenet. Hús és tej mindig volt. Tele volt a környék kecskékkel.

A cserkészetben nagyon jó társasági életet éltünk, a csapatban őrsvezető lettem. Volt ebben a közös létben valami ősi, valami messzi múltba vezető. Magyar népda-

lokat énekeltünk az akkor divatos slágerek helyett. Egész életemben nagy szerepet játszik a népköltészet, a népballadák világa.

– *Iskola, kedves tanárod, aki hatással volt rád?*

– Nem voltam soha jó tanuló. Általánosságban mondhatom: rossz tanáraim voltak. Polgári iskola a környéken csak nálunk volt. Oda jártam. Előfordult olyan eset, hogy a dolgozatomat versben írtam meg. Nem nagyon díjazták. Először továbbtanulni sem tudtam, dolgoztam sváb kőművesek mellett, öntödében, sertésvágóhídon segédmunkásként, betanított köszörűsként három műszakban.

Végül is a fővárosban a Márvány utcai Kossuth Lajos Kereskedelmi Középiskolába bejutottam. Itt csak annyit teszek hozzá: Juhász Ferenccel jártam egy osztályba, ő mindenben kitűnő volt.

1946-ban érettségiztem, előbb a Csepel Művekben dolgoztam, majd a Csepel Autógyárban lettem műszaki tisztviselő. Egészen a diszpécserségig vittem.

Volt a gyárnak egy *Fényszóró* című üzemi lapja, a főszerkesztő verskedvelő volt, és lehozta az én verseimet is. Sokat jártam a könyvtárba. Egész életemben megszállott olvasó voltam, vagyok gyerekkorom óta. Ezért még apám meg is rótt.

– *A költészet mit jelent számodra, egyáltalán hogyan határoztad el, hogy költő leszel?*

– Mindig az akartam lenni, semmi más. A zene, a népköltészet, a magyar klasszikus lírai hagyomány, a népzene, a népballadák – ez vonzott.

Ezzel párhuzamosan a természettudományok is hallatlanul izgattak, s izgatnak ma is. Valahogy az ember nem egysíkú lény: a természet vonzásában-távolodásában él, ugyanakkor a világról való gondolkodása szerteágazó.

– *Ez lehet a filozófia vagy bármely más spirituális lételképzelés?*

– Igen, ebben van a művészetek nagyszerűsége, az ősi és a modern együtt él. Ezért vallom, hogy a költészet sokpólusú, ez az alapja az értékelvűségnek.

– *Ahogy végigkísértem költői életedet, olvastam, hogy az ötvenes évek közepén már jelentek meg verseid az* Új Hang*ban. Az első kötetbeli megjelenésed a* 15 fiatal költő 105 verse *című antológiában volt, amelyet Simon István állított össze.*

– Igen – veti közbe nevetve –, ma úgy nézne ki: 105 költő 15 verse…

– *Azért itt van pár komoly vers is, amit nem lehet kihagyni. Onnan is látom, hogy egy későbbi kötetedbe* (A bálványok neve) *is fölvetted más címmel. A költő joga, hogy gyermekét pallérozza, alakítsa. De az eredeti megjelenés (*Kezdetleges ének *a címe) keletkezési dátuma, ami szíven ütött: 1956. december! Ez nagyon fontos, nagyszerű vers! Elemzése megérne egy esszét! Főleg a kontextusában!*

Sorra jelentek meg a verseskötéteid igényes kivitelben, legtöbbje bármely mások kötetétől eltérő borítóval. Ha jól számoltam, már hét jelent meg, amikor – emlékszem – nagyon örültünk a József Attila-díjadnak 1975-ben. A kortársak közül kikkel érzed magad rokonnak?

– Juhász Ferenc, Nagy László sokat jelentett számomra. A Belvárosi Kávéházban volt egy baráti kör, ahol jókat beszélgettünk – a teljesség igénye nélkül mondom: Csoóri Sándor, Jancsó Miklós, Mészöly Miklós, Vitányi Iván, Konrád György és Gyurkó László, Hernádi Gyula és Sík Csaba, Sükösd Mihály, Marsall László, Orosz János – versekről, prózáról, filmekről. Ez afféle szabad műhelynek is volt mondható.

– Azt is megfigyeltem, hogy nem idomultál semmiféle kurzushoz, aktuális „kötelezőhöz".

– Kialakítottam egy minden másétól különböző költészetet. Ennek nem kell hasonulnia aktualitásokhoz, ugyanakkor meg kell, hogy legyen benne a hagyomány, amely nélkül nincs meg az önfeledt költői nyelvezet.

– Számos társadalmi, művészeti eseményen vettél részt. Például – emlékezetes – Vörösmarty születésének bicentenáriumán a költő sírjánál olvastad föl emlékező versedet. Alapító tagja vagy az MDF-nek, és mégsem vonódtál be a politika forgatagába.

– Igen, én ott politizáltam, akár országgyűlési képviselő is lehettem volna. A dolgok úgy alakultak, hogy választanom kellett, én az irodalmat választottam.

– Jó döntés volt, nekünk, olvasóknak biztosan nyereség. Ám nem kerülted el a közfeladatok vállalását: az írótársadalom az írószövetség elnökévé választott.

– Ez nem volt könnyű időszak 1992–95 között, ám születtek jó döntések is, mást ne mondjak, a szövetség lapja változatlanul jó kezekben van, az írókat érintő ügyekben sok helyen képviselhetjük magunkat.

– Egy interjúdban említetted, hogy a nyelvtudásod megalapozott. Ez a fordításnál, illetve az eredetiben olvasásnál igen sokat jelent.

– Az angolt családi segítséggel gyakorolhattam nyaranta, a polgáriban tökéletesíthettem. A német kötelező volt, nem szerettem, de egy könyvtári munkám során jól belejöttem.

– És a francia?

– Itt az volt a hajtóerő valóban, hogy eredetiben olvashassak. Ezt már bőven felnőtt fejjel tanultam meg. Az orosz is kötelező volt, ez a leggyengébb, de volt idő, amikor – annak idején – egy orosz–észt fiúval beszélgetve az Ermitázsban, bizony más aspektusból is tájékozódhattam a 'nagy testvérről'…

– Az esszéirodalmat is jeles művekkel gazdagítottad. Mi a legújabb, amit olvashatunk?

– Ma szabadságban élünk, de káosz van. Az erkölcsi nihilizmust az esztétikai nihilizmus szorítja ki. Ezzel kell szembenéznünk!

*

Körbejárom a lakást. Megnézem a dolgozószoba éppen pihenő villanyírógépét. A tágas nappaliban a könyvespolcon ott a Balassi-kard. A másik helyen kicsiny aranyszobrocska áll: a Kossuth-díj.

Az egyik polcsornál ott a költői művet összefogó *Csillaganyám, csillagapám* négy tiszteletre méltó, vaskos kötete. Belelapozok, bejegyzések, kiegészítések vannak benne. A versek változhatnak, vagy csak a szerkesztő művét kell kiegészíteni?

*

Számos újság, folyóirat üdvözölte Tornai Józsefet. Nyolcvanötödik születésnapján a Magyar Írószövetségben szép ünnepségen köszöntötték a barátok, verskedvelők, jó ismerősök.

Frissen megjelent kötetét, *A semmi ellen*t Román Károly tanár mutatta be, egyben a moderátor is ő volt. És mindannyiunk örömére az ünnepelt olvasta föl a verseket. Ami kevés alkotónak adatik meg: összecsendült a vers és a zene. Horváth Bálint a születésnapi alkalomra írott zongoradarabbal örvendeztetett meg bennünket!

*

A költő a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának rendes tagja.

Munkásságának elismerései: József Attila-díj, Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje, Arany János-díj, MAOE-nagydíj, Balassi Bálint-emlékkard, Magyar Érdemrend tisztikeresztje, Príma-díj, Kossuth-díj.

*

Az idő haladtával, az Ünnepi Könyvhéten két új kötete is jelent meg a költőnek: az *Éjfél* című *v*erseskötet és az *Esztétikai nihilizmus* esszékötet.

Tornai József neve beíródott a magyar irodalom Aranykönyvébe.

Csepcsányi Éva

Egri triptichon

„A hős Egert,
Hevesnek fiait.”
Vörösmarty Mihály

EGERKABÁT

úgy megyek
A hűvösvölgyi úton kezemben
Szalmazöld levelek nem Bírok
akkora lélegzetet venni Hogy
tüdőmben is ősz legyen fagyott
szirtes fénypontok Csöndkék
körül minden Benn aranykabát
Úr-Budai hegyek karsztos lankává
Szelídülnek: borpincék akarták, hogy
megint ősz legyen.

Mohos szobrokkal kérkedő kertek
Ezer szőlőtő édenévé érnek Míg
a villamos mellettem elhalad

elaggott lánglombú fák alatt párna
A levelek lábnyomaid kitaposott
gyep nem képzellek sehova

Még szúr fojt a nyár

ESŐEGER

Itt a korai eső
Kései eső
Folyók erednek
Hozzám hozzád:
víz víz víz
Mos tisztára engem
Korán és későn éltető

Még zöldebb kert
Cseppek kopognak
Nyisd ki az ablakot

Ott jön be ott jár ki
Hajnali termő gondolat

Elküldtem az esőt
Tekerd derekadra: most
Már a tied
Záport zuhogást ígér május

A szárazság poklában majd
Mit csinálsz

Rakj egy kis esőt a padlásra
Ha arra járok kinyitom
És nevetünk hogy zúdul a víz

TÉGY EGY CSÖPPET PÁRNÁD ALÁ
HADD RINGASSON CSÓNAKÁGY

AZTÁN TÉGY EL BELŐLE ODA IS
AHOL BIZTOS ELFELEJTKEZÜNK
ÉS CSODA LESZ HA MÉGIS MEGTALÁLJUK

mikor

Jön a lelket aszaló
Sirokkó túlnő rajtam az egribáb

Csak akkor adj innom belőle

EGERFANTÁZIA

Halomba hányt tücsökdal
Festetlen szálkás virradat
hull Hajló árkos tájra
Mérgesdús levélre Borok
apácák bükkhava tündeként
feszülnek légnek Cakkos
semmi kis levelek Cirmos
citeraszó lobbant huzatos
égre forgó fákat Eger lim-
lom bazár csupa folt Tarka
szőttes

elvonulnak előttem dús ornátusban
szelíd süvegek szemükben Bazilika
harangja zúg térdek koppannak imával
szórt köveken Gyóntatószék rácsán túl
Krisztusképű káplán Penitenciája enyhe:
irgalom rója hóstyás kékkendős fejekre

Csáky Károly

Látomás

Angyalok söprik
az eget,
talán ott fent is
mennyegző lehet.

Szél szárnyán
bölcső libben,
belőle egy kisded
int felénk
remény-
kedve.

Valami nagy ünnep készül,
s az álom beteljesedik:
szűk folyosókon a halál
megváltja
ma-
gát.

Fehér pelyhekké
foszlanak a felhők,
enyhe fuvalat hoz
alleluját,
mert megújítja
a gyermek atyja
újra meg újra
minden húsvétban
a feltámadást.

Megtérés

Új templomokat építenek
a szegletkő köré
a bocsánatot nyert
bűnbánók.

A tornyokból,
mint íratlan meghívó,
szál felénk
a harangszó,
emlékeztetve Nándorfehérvárra,
törökre meg tatárra
s az angyali trombitákra.

Most mindenki
üdvözül e
hajlékban,
hová
észrevétlenül
beköltözött az Úr,
s naponta elküldi
követeit mihozzánk,
hogy szót értsünk
velük.

Isten trónja felé

Ó,
mondd,
fele-
barátom,
mitől féljek,
ha becsukják
e földi kaput?

Ó,
tudod-e,
hogy minden itteni vég
csak kezdete
a végtelennek?

Annyi félelem
megadta már magát
a halálnak,
s annyi bele-
nyugvás
is végetért
itt
a halandó-
Ságban.

Leborulok hát
Uram színe előtt,
mert bárhogy is ragyog
benn az isteni fény,
másképp árad az,
mint kicsike
földi királyok trónjaié.

Körüllengem majd
gyarló lélekként magam is
a megbocsájtás köreit
bűneimmel és jótetteimmel,
s hiszem,
feloldoz a Minden-
ható,
aki mindig
s mindenkit szeret.

Apokalipszis

Kihullott az ég
csillagos tenyeréből
a szép piros hajnal,
s harmatát felitta a nap.

Íme, a kipirult világosság,
vért izzad
Istennek fia,
kiszáradt szájába
ectes tárgyakat nyomnak
a latrok.

Aztán ragyogni kezd
a töviskorona,
sebek hegednek a testen,
az olajfák meg zsoltárt dúdolnak;
kezdetét veszí a feltámadás,
s egy Galamb alá-
száll.

Anga Mária

Vágta

Már csak a vágta érdekelte.
Ilyenkor kipirult az arca,
mint novemberben az esték,
amikor a szél kettévágja az eget.

Nem volt meggyötört, sem fáradt,
jól ismert minden vesztőhelyet,
minden megérkezést, a célt.

Nem kerülte el a nagycsontú hegyeket,
felmerészkedett a hajnalok előtti fénybe,
ott járt, ahol a halottak harmatot taposnak,
fölemelte a Holdat a négy égtáj felé.

Ki láthatta ilyenkor? A teremtmények
hallgatásából tudta, hogy egyedül van.

Már csak a vágta érdekelte.
Istenben bízott. Ott járt,
ahol a halottak harmatot taposnak.
Fölemelte a Holdat a négy égtáj felé.

Mint a szökésben lévő

Mikor kilépsz a belső térből végleg,
elhagyod az egyetlen szobát,
visszavonhatatlanul védtelen maradsz,
mint a szökésben lévő, aki megszokta a magányt.

Égre növesztett csillagaid fehérlő oltárok,
előttük térdre borul az éjszaka,
föld fölött és föld alatt, egyforma idegenségben.
A vitorlás szelek is hiába jönnek,
felhőkből, vízmélyből.

Mikor kilépsz a belső térből végleg,
elhagyod az egyetlen szobát,
visszavonhatatlanul védtelen maradsz,
mint a szökésben lévő, aki megszokta a magányt.

Fecske Csaba

Lillafüred

A szikláról vízesés szakálla csüng,
alatta riadt kis patak
szalad a völgynek kövekbe botolva,
a fák közt áttűz a nap.

Még érintetlen a nyár,
a pletykázó levelek zöldje ép,
a rigó, mint olvadt aranyat
csurrantja el az énekét.

Hűvös az erdő, akár a pince,
csöndje áttetsző tiszta, mint a bor,
indulnék, de kicsit még maraszt,
utánam nyúl egy vadrózsabokor.

Nem jön senki

Zúg az erdő, szél cibálja,
holt levél hull dús avarra.
Sas kering, az ég királya,
fönn a kéket fölkavarva.

Holt levél hull dús avarra,
cserjében zörög a dúvad.
Fönn a kéket fölkavarva
hangos vadludak vonulnak.

Cserjében zörög a dúvad,
a földet a dér belepte.
Hangos vadludak vonulnak
messzeségbe beleveszve.

A földet a dér belepte,
nem hallik már sehol ének.
Messzeségbe beleveszve
homály lepi a vidéket.

Nem hallik már sehol ének,
szél az ágat megzörrenti.
Homály lepi a vidéket,
az ösvényen nem jön senki.

Sóhajtások

Délután

Ásító pinceajtó:
fogatlan, sötét szájüreg –
Borostás nyári délután
támaszkodik a semminek.

Nyári éj

Mint a kettétört gyűrű
oly sovány a holt ma.
Száll a nyírfa sóhaja
föl a csillagokba.

Fűzfák

Lábukat mosó nénikék
a csontos parti fűzek.
Szappanuk a hold: utána kapnak,
összetépvén csipkéjét a habnak.

Domb

Árvalányhaj lobog a szélben,
ritkás hajú, ősz fej a domb,
arcán vízmosások ráncai,
s üzenetként a lábnyomom.

Ökörnyál

Ökörnyálat ereszt az ősz,
ott lebeg a tömzsi bokrokon,
aztán vére is kibuggyan,
piroslik a csipke és a som.

Puszta csillagokon

Az őszi kertben rég-holt
rózsa illata leng.
Puszta csillagokon, mint
cseppkő, épül a csend.

Zsoltár

Néhai Bercely Mária, csöpp öregasszony, a lelked
tétova hópiheként libben a házba puhán.
Hosszú ősz hajadat szétteritetted az égen,
csillag fénye közé elvegyitetted, a szem
két kicsi kútja kiszáradt. Soha, jaj soha többé
nem mosolyogsz, mese, dal nem fakad ajkaidon.
Nagymama nem vagy! Oly értelmetlen a szó, te nem élsz már,
bánatok orvosa, hű szép öregasszony. A sors
durva hibája, hiába siránkozom én, ki figyel rám,
mint puha hópehely-árny tűnsz tova nesztelenül.

Pozsgai Györgyi

Pillanataink

Cseh Károly emlékére

Emlékek ragyogják át
a reggeli égbolt
piruló horizontját.

*

Lelkendezve siet felém
a vonatok között,
karját nyújtja felém…
a jelen a múlttal összeütközött.

*

Vasárnap van.
Már a telefonért nyúlok…
Várnám hangja melegét.
Ünnep a szó, de hiába
várom új verseit,
vele együtt eltűnt minden
lágyan hangzó menedék.

*

Ebéd közben szokás szerint
összegezünk.
Itt, Pesten olykor
én vagyok a szárnya,
kísérem oda,
hová hajtja a vágya.
szerkesztők, barátok –
mindenki lélekkel várja.
Bezárult a múlt,
nevét a jóság
szívébe zárja.

*

A ligetben néha
bámultuk a vadkacsákat.
Ez volt a pihenés,
vártuk: a nap-árnyék
hogy hozza közelebb a fákat.
A tó most érzi,
hogy gyászom messzire száll,
lélekharang szívemben
minden, ami fáj.

*

Érintetlen a kertben a hó,
csak lelke bolyong felette
mint éneklő rigó.

*

A forrás hangja
cseng fülemben,
a feltámadás üzenete
ring végre bennem.

*

A havat látta utoljára
az ablakon át,
bájoló víziók
idézték fölé
a hirtelen halált.

Az örök város

Maróti Istvánnak

Arcán üdvözült mosoly,
múltba vivő fenség
csendjét őrzi a föld.
Színes virágok alatt
az ódon Róma
szíve dobog.
Dermedt világban
hömpölygő tömeg.

*

Egy egész birodalom
súlya nyomja
a lombok városát.
Nagy terhet cipelnek
az egymásra épült rétegek:
a virágzás örömét, a diadalt,
az agóniát és a pusztulást.

*

A bűn s az erény
halhatatlanok.
Egymás mellé zárva
jó és rossz…
Mindent összevegyít
tér, idő, messzeség.

Kerék Imre

Az volt a legszebb

tegnap a bolyhos langy sötétben
mélázva baktattam haza
egyszerre átfont észrevétlen
egy régi népdal bánata

először csak dallama zsongott
fülembe tisztán élesen
aztán a szöveg is kibomlott
az útról szólt mely végtelen

s a halhatatlan szerelemről
mely a tengernél szélesebb
s hogy árvább a maga-hagyottnál
a hulló levél sem lehet

olyan mélyről buggyant a dal föl
tán valahonnan a tudat
lentibb rétegeiből támadt
s keresett kifelé utat

s míg fütyörésztem dudorásztam
szépült köröttem a világ
valószínűtlen ragyogásban
dőzsöltek a zöld kontyú fák

a villanypóznák porcelánja
ideges fényben villogott
a drótok zengtek s messzevitték
a vad bizsergő áramot

s e varázsban az volt a legszebb
mit elmém végül megtalált
mi a magányos dalt közös-szép
érzelmünkkel itatta át

s a Nagy Láncba kapcsolt engem is
ezért volt annyira enyém
amit a széles hosszú útról
költött egy névtelen legény

Betyárdal

Ez a világ kitagad,
bújok benne, mint a vad.

Akárhova tévedek:
rejtő zugot nem lelek.

Lehetnék szelíd: karám
békés csöndje várna rám.

Így a bokor is kiad,
kopó hajtja nyomomat.

Reménykedem csak: talán
vérem ontja gyors halál,

s erdei vad eltemet,
égi madár megsirat…

Jó anyám, keresheted,
nem leled föl a fiad.

Két Csanádi-miniatűr

1.
Három kislány cserfel a járdán,
tűsarku cipő mindnek a lábán,
kerüli a tócsát, ide lép, oda lép,
három kislány, valahány csodaszép.

2.
Két öregasszony billeg- ballag,
kerepel az egyik, másik hallgat.
Sej, öregasszony nem vénasszony,
seprüre kapnak, hamar elinalnak.

Soltra E. Tamás Dante-Érmére

„Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!" –
betűzte a Pokol bejáratánál
komorló felírást tekintetével,
de rája bölcs Vergiliusa várt már

kísérőként, hogy vegyék számba párban
honárulók s parázna fejedelmek
szellemeit az örvénylő, vad árban,
hol Paolo és Francesca lebegnek;

s ím, a hét főbűn szenvedettjei:
nyögvén a híves Purgatóriumban,-
s ettől Beatricéje vezeti

a földi Paradicsom felé, honnan
az Isteni Dicsőség Fényrózsája
robban szemébe, mint villámcsapásra!

Kelemen Erzsébet

Találkozás

Elsőbbségivel küldtem
s ajánlva – ahogy kérted
már előtte való nap visszaszólt
hosszan csörgette a telefont
(többször is)
hívott hogy menjek
de hát tegnap érkeztem
s egyre rövidebbek a nappalok
most mégis arra gondoltam
a héten meglátogatom –
szólt mellettem a férjem
s a hosszú nap után
én csendben csak hallgattam
fáradtan tompán
fák házak villanypóznák
suhantak mögöttünk
megtörpült falvak
összerámolt gondok
akár egy megkésett találkozón
a zene halkan szólt
monoton ismételgette magát
mint megakadt tű
az összekarcolt lemezen

Engem minden feszélyezett:
az elképzelt összegyűlt tömeg
a megkésett bánatok
a csokorba kötött nyakkendő
– de a kigombolt ing is –
a kontyba tűzött haj
a bejegyzett s félretolt naptár
s már azon gondolkodtam
milyenek lehetnek
a sarkköri éjszakák
amikor a pezsgőspohár koccanás
eltorzult üveghanggá dermedt
a szívem
heveset dobbant
a zene is pauzált:
megláttalak
betoppant Múlt
feltámadt Szenvedély…

A hosszú évek alatt
a szőkeséged bár szürkévé változott
mégis megismertelek…
izgatott lettem
a világ megszűnt körülöttem
s éreztem tudtam
megint falni kezded
az időt a jelenem
a jövőm is elveszed
s tested már újra a testemen
gyöngyöző nedved
arcomon ajkamon mellemen
mohón öleltél ölelsz
bebarangolod
a lankás tájakat
az erdőt
a csúcsokat
az elfedett
elrejtett
titkaim…
Egy perzselő nyári délután
– emlékszel? –
egyedül mentem le hozzád
ott feküdtél előttem
vonzó csábítással
már vártál
kínáltad magad
pedig csak felfrissülni akartam
a szomjam oltani kissé
mégis megkívántalak:
falánk lettem
romlott telhetetlen
s már bontottam a hajam
gomboltam
a blúzom
a szoknyám
szerteszét dobáltam
magam körül a ruhám
s meztelenül elmerültem benned…

Tudom öleltél mást is
drága Egyetlen
mégis szerettelek
édes csapodár
s még most is szeretlek
– döbbentem meg újra –
…igen szeretlek
te hűtlen Kedves
szeszélyes balga
szeretlek
te örök szépségű
TISZA

Bárdos Attila

Szent Iván éjjele

Saint Seans Rondo capricciójára

Szent Iványkor sok tűz lángol,
tobzódik a képzelet.
Nyári éjben, csillagfényben
lehetetlen nem lehet.

Páfrányvirág-bűvöletben
az állatok beszélnek.
Szerencsétlen gazdag lehet
a szamár meg szerelmes.

Az égbolton csillagfények
uralkodnak reggelig.
Sűrű az éj, sötét, csábít,
szerelemmel megtelik.

Fenn az égen felhősátor,
alszik fenn a holdvilág.
Lenn a földön tüzek gyúlnak,
ébren táncol a világ.

Járj parázson, ugorj vízbe,
űzd az ártó szellemet.
Hegyek-völgyek meghasadnak,
a halottak felkelnek.

Örökké tart az éjszaka
Jánosbogár világít.
Lángba ugrik, táncol a láb,
el nem fárad reggelig.

Szép lányok és boszorkányok
tűzcsóvákat forgatnak.
Vén emberek, aszott szüzek
a tűz fölött ugrálnak.

Vizek mellett, patak partján
lánggal égő faágak.
Házasuló szerelmesek
koszorúkat dobálnak.

A szerelmek erdejében
elsodor a képzelet.
A sötétben elérheted
reménytelen szerelmed.

Hófehér füst teríti be
a földet és az eget.
Levetkőzve szűz leányok
harmatcseppet gyűjtenek.

Lányok mellén lángok laknak.
Mit akarnak? Ne kérdezd.
A szerelmük, hogyha ébred,
csókold őket, míg lehet.

Patak mellett füzes réten
tündér táncol, habfehér.
Rózsaszirmon lépked halkan.
Nádszálvékony, csupa fény.

Álom-álom, tündér-álom,
a fűágyon te meg én.
Gyertyafénynél ölelkezünk,
a szerelmünk a remény.

Nem ismerlek, de szeretlek,
most is rólad álmodom.
Álmom könnyű, jön a hajnal,
ébredek a válladon.

Felhők mögött, az ég alján
ébredező fényjelek.
Én kérdezlek, te válaszolsz.
Válaszod „nem" nem lehet.

Lelohad a máglya lángja,
elhamvad a kedvünk már.
Csak a parázs pislákol még,
kiürült mind a pohár.

Itt a hajnal, felkelt a nap,
az éjszakát ne feledd.
Az emléke kísérjen el,
szépítse meg életed.

Árnyak vagyunk mind e földön.
Létünk véges, ne feledd.
Hidd: az élet varázslatos,
boldogságod eléred.

Ipoly mellől Budapestre, 2012. június közepe

Demeter József

Bároforó[1]

Szerelemszagú nap volt, nősténes idő.
Já, kere, kere, te sugár szőke, fáján székely, ungur-bungur, ó micsa kékszemű legény, kiáltotta egy ismeretlen nő, érdekes, kellemes hangon a távolból – felemás nyelven, különleges ritmussal.

A Nap, mintha roppant gyűjtőlencsén át sütne.

Hunyorítok. Becsukom a szemem, lassan megfordulok, kinyitom, de még így is vakít ez a gigászi reflektor a delejes kék égen. Olyan érzés kerít hatalmába látomásszerűen, mintha(!) az árnyékom lenne a fény, az összfény felület, pedig az én árnyékom – mindenfelé.

A terjengő nősténes szag egyre hergelősebb.

Gyere, gyere…, hallom most már anyanyelvemen is a hívogatót a cigány szavak után – először lassú csárdás, majd csingerájos gyors dallam kíséretében, felváltva háromszor. Némi szünet után az erősödő zenére valaki gyorsulva közeledett filmszerűen, ahogy pergett a táj, az idő, minden, de minden körülöttem – lupuhintásan-körhintásan, a szebbnél szebb, egzotikus bőrű cigánylányok és -menyecskék szédületes táncainak fergeteges ritmusa szerint, kavalkádos színben, mint a szentpáli vásár fő látványosságú terén vagyis: a bároforóban, de! Mindez a száz füstöt se számláló Magyardellőn – a Maros melletti zöld burjánszagú, lombalagutas Kicsi Berek szélén, a szabadban zajlik, kora délután, a nagyidő gyors elvonultával a tisztára mosdott ég alatt, ahol! Kéjvágyó testemnek, hogy létezik – nincs árnyéka, hiába keresem. Kettős szivárvány alatt. Egyre káprázatosabban.

Szópengyásztuke, cse…

Mielőtt az ellentétes irányból hirtelen felsejlő Zsunzsú Mammó befelé harangozó bronz-súlyos mellei, észveszejtő csöcsei – ahogy mi neveztük – közé süppednék, édesapám jobb dolga híján, mintha felébresztett volna…, vagy tényleg fel? Haragom, álomkóros, tehetetlen minden mindegybe csapott át, pedig úgy lüktetett, zúgott a fejem, mintha harangok tonnásodtak volna benne, mint villámokat ijesztő-elkergető nagyidőben, amikor félreverik Isten hangszerét, holott! Józan-tiszta éjszaka volt.

[1] Részlet a *Szeretem a cigányokat* című, most készülő novellaregényből.

Hold-lucskos nyárutó. Ugyanakkor, mintha töklámpás lett volna az éji Nap. Vigyorogva sütött be az ablakon – kárörvendően – már-már vicsorítva. Delejes fénnyel.

Évtizedekkel később a teleholdat visszatérő álmaimban internetes képernyőnek láttam, aztán pajtabeli lámpásnak, de sose gondoltam volna, hogy a Holdon látszó, álom és ébrenlét határmezsgyéjén levő, néphiedelmi csipkebokorra száradni terített párolgó kapca szagát a holdbéli juhpásztoron – pakuláron, csobánon, bácson – kívül még vénségemben is érezni fogom.

A falu szélén – a cigányputrik előtt – tértem teljesen magamhoz. Felfokozva éreztem azt a sajátos füst nélkül is füstös, kesernyés, pergelt gesztenyés illatot, az időnkénti fuvallattal érkező nőstény szagot, mely az éjszakai befejezetlen kalandomat földrengéses erővel juttatta eszembe a párolgó teleholdnyi-tisztás ég alatt. És már arra is emlékszem – derengősen, hogy édesapám szeszkazánként árasztotta az italbűzt, lángra lehetett volna lobbantani, de nem ezért nem gyújtott lámpát, hanem édesanyám, Éde miatt, nehogy felébredjen.

Igyekezz már, nógatott halkan, és a spicces-patkós cipőmet ügyetlenkedve húzta a lábamra, segédletemmel végül is sikeresen, kisimított új zoknimra. A kapcás világ lejárta után…

Spicces-patkós lábbeli minek, hová…

Hová, hová… szakított félbe, és miután azt is tudtomra adta, hogy miért megyünk, zsörtölődve ellenkeztem, de semmi foganatja nem lett. Mentségemül azt is felhoztam, hogy még nem is vagyok legény, nem konfirmáltam, csak majd húsvétban, de ez se számított.

Ha első leszel, te győzöl, veszek neked egy biciklit, mondta.

Nagydolog volt akkor a bicikli.

Na, húzd meg, nyújtotta felém a „lámpást" a juhpásztoros telehold alatt. Jólesett a hideg bor éhomra. Majdhogynem porzott a torkom. Édesapám rám nézett, megveregette a vállam, bátorító biztatásként a biciklire gondoltam. Miután elhagytuk a falut, egyből rázendítettünk, hogy hát, sejhde!: „Réten, a réten, a magyardellői réten…" Szokás szerint itt mindig ez a nóta járja íratlan törvényszerűen, mióta rét a magyardellői rét. Kutyák ugatták a Holdat; ezúttal, minthogyha a hitünk szerinti ős Boldogasszony Babba Máriát – az elmaradó kertek alatt, öblösen, aztán vékonyan vonyítva, urlálva, nyüszítve, akárcsak az anyjukat hívó rémült farkaskölykök.

Édesapás gyermek voltam, általában a fiúgyermekekkel ellentétben, a barátaimat is beleértve, de sose tudtam kimutatni kellőképpen a szeretetemet, csak néha-néha, esetleges jótetteimmel, édesapám viszont állandóan, a szavak erejével is, főleg ittasan. „A fiam így, a fiam úgy…"

Má' olyan fia, mint az én fiam, olyan fia senkinek sincs, az má' egyszer fiksz, ugyé,

fiam?! Úgy biza, válaszolta helyettem és én, mintha szégyelltem volna magam, de titokban örvendtem a dicséretnek, hízelgő volt rám nézve, hiúság ide vagy oda, ki törődött akkor ezzel.

Harcsa csobbantott jó nagyot gyermekkori pucáskodásaim közelében, a cigányok víztöltője mellett, a „katlanyasban". Öbölszerűen képződve – a víz fölé hajló terebélyes vén „ficfák" árnyékában legmélyebb a Maros. Hal a világba… Ki gondolta volna még akkor, hogy néhány év múltán a nejlonzoknisodó szocializmus egyik vívmányaként: a marosvásárhelyi műtrágyakombinát ipari szennyleve már az első esztendőben megfelezi a bőséges halállományt, és csak hírmondókat hagy belőlük.

A Huruba domb széli bodzás, labodás Kicsi Berek, ha beszélni tudna, gondoltam és a ringlószilva mellű, szép Cigány Cuka koslatott az eszemben, keringett lupuhintásan, és Zsunzsú Mammó, Zizi… Sorolhatnám őket kívánatosan, csakhogy! Ez utóbbiakkal plátói volt a viszonyom.

Melegem lett, hevültem, mint Cséférés Komán Annanén a templomban, amikor beleszólt a prédikálásba, hogy hát:… nincs, igaz, tiszteletes úr, nincs igaza…, mondta a szőttes kapcás időkben, amikor még tekintélyük volt a papoknak.

Párolgott a telehold, ügyiben terelgette az éji fényt árnyékosan az akácos alatti réten. Kihűltek, nem világítottak-hevültek a Csókás-pataknál kohókként dübörgő téglaégető kemencék, a megrendelők már hordtak el belőlük. A földgáz bevezetése előtt az ötvenes évek első fertályában még nyers téglákból épültek a házak Magyardellőn vagy vályogból, vert fallal. A kultúrház kivételével, melyet önerőből épített a falu.

Nyári estékbe hajló napokon, a dohogó – nyers téglákból frissen rakott – kemencék mellett játszadoztunk, szeretősdit, apásdit-anyásdit önfeledten, egekig vetülő szárnyas árnyékok hevületében. A villanyt még nem kötötték be. Nehéz idők jártak, spórolták a fatót – nagy-nagy örömünkre. Csak a kései lámpagyújtásra kellett takarodót fújnunk. Az alszegben lakó pajtásaim, Biszijog Paprikás Jancsi, Égbetrappoló Sánta Sunyú és Halmágyosi Ostoros Lajcsi – a távolság miatt – hamarabb spulniztak haza, nehogy kihúzzák a gyufát. Mi felszegbeliek, Kukuri Szabó Géza, Pakulár Guci Niku még maradtunk. A Csókás-patak mellett a nagy lángú kemencék tövében élvezkedtünk a környékbeli és a Hecken-telepi „liányokkal". Aztán utánuk nemsokára, uzsgyi haza mi is, lihegősen. Cigány Cuka mindegyre marasztalt. Kálomi tüzetesebben.

Még csak egy szikrát bestele, Jázsiká, még csak egy szikrát, nyüstelte a marasztaló szavakat kitartóan a csillagszórósan ki-kicsapó, szikráztató lángokat lobogtató téglakemencék mellett – az én legjobb barátom, Cigány Lázár Lázárevics Kálomi. Mindig hazáig kísért, velem trappolt, hűségesen. Versenyezve. Amikor mellé valót nem tudtam kiügyeskedni neki, a száraz kenyérnek is erősen örvendett. Nagyon jó, nagyon sukár, sukár biza, mistó, mistó, mondta elégedetten magyarul, cigányul, mohó falatozás közben. Sárgás szemfehérje véralafutásos volt. Estebédkor mindig rágondoltam,

főleg, amikor semmit se tudtam adni neki. Vajon mit eszik, semmit? Cigány Cukának már a legények is kezdtek vinni ezt-azt, sőt, egyre finomabb falatokat a jószívűségéért, de a barátomnak csak én. Korán meghalt, azt se tudom, hol a sírja szegénynek. Sose járt zokni a lábán – teljesen megfeketedett. Néha még kapcája sem volt, csak úgy, ha én adtam neki. Házilag szőtték még akkoriban a kapcának való anyagot, vagy posztóból készítették. A városi üzletekben árult diftin-és parkétanyag, ami olcsóbb s talán hozzáférhetőbb is volt, csak később jött divatba, akárcsak a különféle rongyok vagy az ugyancsak kapcának használt gyolcsfélék. Egy-két purdé még télen is mezítláb járt, jobbik esetben összedrótozott kapca nélküli, lyukas bakancsban. Így szánkáztak mínusz huszon fokokban – sőt harminc fölött is…

A felszegi pásztorlányok közül Pakulár Guci Niku nővére, a festumos Lívia nem vegyült közénk, sose jött játszani. Idősebb lévén, már nem lehetett hacacárézni vele. Dundisan pirosló, de nem kövér, hamvaskodó orcája szépségesen villant kacagóra. A bőre? Csurrantott tejként fehérlett. Tavaszias illatot árasztott mindig, minden évszakban. Egyre pezsegtetősebben.

Százas, hogy juhtejben mosdik, mondta Biszijog Paprikás Jancsi, és mutatta, hogy ő mit is csinálna vele. Mi is elképzeltük. Mindenki magának – persze. Első füves, hancúrozó bárányok idején tej- és finom szappanillat lengedezett faluszerte. Lobbant a vérünk – egyre tüzesebben, már szinte-szinte máglyaként. Sütött a frissen tapasztott párolgó kemence, majdnem égetett, ahogy hátunkat a nyersebb felének vetettük. Időnként az ágyékunkat is – bakos szökkenésekkel, előre, hátra, előre, hátra, minő jóleső, csiklandós érzéssel, mintha (!) Lívia hasa lett volna a kemence gömbölyded eleje ilyen forróságosan. Aztán mérgünkben kis idő múltán mit gondoltunk, mit nem, rápisiltünk – amiért az a festumos pásztori lány nem jött közénk. Másnap a „sztrungából" tejet loptunk, és a Líviás kemencére fröccsentettük. Olyan illata lett, mint neki. Édeskésen, hergelős gőzzé sisteregtették a tejcseppeket a már imitt-amott majdnem pirosló téglák. Felhúzott ínnyel – a falu bikájától lestük el – szaglásztuk a felhőszerű eredményt, forró párás, nősténves helyet, jólesően. Berbécskedő bakokként, iramodásból böködtük a kemencét, mint ahogy a facsart szarvú négylábúak a juhokat. Veszettül. Tüzelve. Ezt csak olyankor játszottuk, amikor nem volt lány a csapatunkban – a nagyobb barátaink tanácsait megszívlelve viselkedtünk.

Édesapámnak sok csínytevésről beszámoltam, mint egy legjobb barátnak, mert ő tényleg az volt. Gondolatbeli cinkostárs. Nem nagyon szidott, megfeddni is ritkán szokott, csak elmondta a véleményét, és egyet-kettőt kacsintott hozzá…

Az éjfél utáni Nyárashoz érve a pitymallat-várandós ég alatt, de még a tisztára mosott Hold-kapcás fényben falunk eredetmondája került terítékre a párálló Maros ezüstös lebegésű csillaglásában. Az 1344-től datálódó, tizenharmadik nevét viselő

Magyardellőt édesapám elmondása szerint is – a mondaként Del vezér alapította, Kere vezér pedig Kerelőt, a mostani Kerelőszentpált. Ennek szomszédságában, ugyancsak a Maros bal partján van még egy Kerelő, mely hajdanában „színtiszta magyar volt", most már „színtiszta román" – a befogadott cigányzenész családokkal egyetemben… Nos, a két vezér nyilat húzott itt, a Nyárasnál, ahol legsekélyebb a folyó, derékig sem ér a sodrásban. Mindkettőjük szemét a két legszebb szőke sellő kötötte be, és egyszerre, vezényszóra forgatták őket jobbra, balra, összevissza szédítgették. Megadott jelre, nem egyszerre lőtték, surrogtatták a nyílvesszőket – oldalvást felfelé.

Most Del lő! Így lett Dellő.

Most Kere lő! Kerelő…

A Maros jobb partjára Del vezér nyila esett, a balra, Kerelé.

A Nyáras sekély, sodrós, habzó fodrain billegő holdfény most még ezüstösebben csillogott felénk. Be lehetett látni a falut, az agyagos-palás Téglavető dombbal, Placcal srég-vizávi-átellenben… Az ötvenes évek vége felé egy-két ház már pirosban állt, égetett téglásan. A mi házunk is ekkor épült, a régi vályogost felcserélve – féligmeddig kalákában. A hajdani téglavető, gödörásó, a sírásót nevezik így, Téglás Subák Feri bá után, aki később Magyardellő megrökönyödésére élve ásta el önmagát, függőlegesen, mert! Nem szerette volna azt, hogy ő temesse el az egyre fogyatkozó félben leledző falut. Aranyfog Muzsikás Munyú cigányprímás és felesége; a kívánatos, aranyhangú, Zsunzsú Mammó, Cigány Cuka édesanyja gyúrta az agyagos-palás földet, vetette a téglát – látástól vakulásig. A toronymagas Placc lábánál gyurmálták a háznakvalót, melynek tetején nem, mint most, egy négyökrös szekér is megfordulhatott volna. Negyedszázad múltán már egy biciklis sem. Embermagasságúvá silányodott, főleg a téglakitermelés miatt. Más szóval: elhordták, feldolgozták a hegyet, többnyire ők ketten. Az egyre szűkösebb időkben megcsappant a muzsikálásból származó kereslet, muszáj volt más pénzforrás után nézni. A mezei munka helyett ők inkább ezt választották.

Mi van, mért nem énekelsz, kérdezte édesapám.

Já, kere, kere, te sukár szőke, fáján székely, ungur-bungur, ó, micsa kékszemű legény…, hallom ugyanazt a női hangot halkabban bár, de mégis, mintha visszhangzott volna tőle a Placc melletti Maros. Ébren vagyok, vagy még mindig álmodom? – kérdem önmagamtól. Édesapám mindebből semmit sem hallott, kétszer is rákérdeztem. Másodjára már nem énekelt. A fütyörészést is abbahagyta. Hallgatózott. Élesen fülelt – hiába.

A vásári muzsikaszó hallatszik ide, és egy-egy bódorgó részeg távoli gajdolása, mondta. Az előttünk gomolygó, kékesszürke enyhe ködben imbolygó alakok tűntek el filmszerűen. A ködsávon innen, a fölöttünk levő patyolatos égre spriccelni se lehe-

tett volna több csillagot, éjkéklő fényt, ilyen festőien. A Placc mögötti Hegyen nyújtózkodó akácos alatti futballpályának menedékes-szép, természetes terasz a lelátója. Mintha a Maros felé billentették volna árvalányhajastól-mindenestől… A széksorok helyett a hosszú föld-pados feljárók között, a tulajdonképpeni agyagos-palás ösvények ezüstszínbe hajló sárgás árnyalattal verték vissza tükrözősen a holdvilág szőttes fényét, sejtelmes hangulatot árasztva, pazarló bőséggel.

Lány-éhkóros barátaimmal, mindegyre merevedőnket babrálgattuk. Zsebre dugott kézzel, kivétel nélkül az első, vagyis a legalsó sorban szoktunk hacacárézás végén helyet foglalni a mérkőzések alatt – féloldalasan, sokszor hasalva. Cinkosan pislogtattunk fölfelé, a szoknyás, rokolyás nézők irányába, akik bármilyen jól, ügyiben bónyálgatták be a lábukat, egy-egy izgalmasabb játékjelenetnél megfeledkezvén magukról ki-kivillant a térdkalácsuk, sőt még a cubákjuk is minő kívánatosan. Néhanapján a forró „katlanyakig" is el lehetett kukkerolni, azoknál, akik nem viseltek „bigyigót". Főleg az idősebbek. Le se kucorodtak, lábon állva pisiltek, „helyben, Tordán" mondogatták a mezőn is, ahol utolérte a szükség, ott könnyítettek magukon. Pendelyüket ejtőernyősre lendítették, elöl abroncsosabbra, nagy terpesz és csurrr… Mereszthettem a szemem kíváncsi ebédhordó létemre – hiába.

Forduljanak el a bakok, te is gyermek.

Jól van, jól, mondtam, és hátrafelé sírültem, aztán vissza. Csattant is az arcom, azt se tudtam, kinek a kezétől hagyott ki a lélegzetem, nem annyira, mint 5-6 évvel korábban, itt a fehérre meszelt futballkapu mellett, melyet most csak nem a holdvilág spriccelt hópelyhes-pöttyösre? A bal kapufa szomszédságában tátottam a számat, Kálomi barátommal annak idején, amikor édesapám véletlenül jól szíven rúgott a bőrszíj-fűzős, súlyos futball-labdával. Nem a meccset figyeltük. Szemünk sarkával már akkor is másfelé célozgattunk – a szoknyás nézők irányába. Nem kaptam levegőt, azt hittem megfulladok, a bámészkodóm miatt csillagokat láttam fényes nappal, égnyi feketeség közepette, holott! Akkor a fekete lyukakról még nem is álmodtak a tudósok. A hallásomat viszont hamarabb visszanyertem, mint a szemem világát.

Mihók Gyárfás Józsi, maga, maga egy önző nagy ciglimáiszter, nem mondom, de se passzolni, se kapura rúgni nem tud, kiabálta édesapámnak a csapattársa, és aztán, sutt! Jól felrúgták a nagyszájú kritizálót.

Vigyázz te, mert ez pap.

Paap? A templomban. Itt futballista.

A hajdani ciglimáiszterre néztem, ő rám.

Emlékszel még arra a rúgásra?

Telepátia, akartam mondani, de akkor még nem ismertem ezt a szót. Néma maradtam, és újból az a titokzatos női hang – cigányul, magyarul, csakhogy most hallgattam róla… Édesapám futballcipőjét, amit a korán elhunyt apjától örökölt, még mindig őrzöm, több mint százéves. Én is játszottam vele, és mind a két fiam – sőt! Még az uno-

kám is kipróbálta, a stoplija el se vásott, olyan becsületesen megsuszterájolta a „nagy illegális kommunista" Suszteráj Magdási Están „eltás", mert ő készítette, megelőzve az angolokat – még mielőtt, a párt érdekében, annak ideiglenes földalatti vezetőjeként ott nem hagyta a kaptafát, a temetőért cserében. A szíve miatt… Magyardellőn akkoriban a román munkásosztályt suszter képviselte egy személyben, magyar létére hithű kommunistaként – csirizes ragaszkodással, akárcsak! A későbbiekben az ugyancsak suszter alapszakmájú országvezető Romániát.

„Csillagos ég, merre van a magyar hazám, merre sirat engem az édesanyám", váltottunk nótát. A rét még mindig a régi volt. A marhadelelő viszont kopaszodott. Kihaltak a dupla matuzsálemes, eget tartó, terebélyes, dús nyárfák. Nem csillámlott az éjdelelő hold ezüstös, rezgő fénye – tükrözősen, melyet fokozott a Maros, a benne fürdő magasságos mindenség fenséges képmásával, minő mennyeien.

Szűk kortynyi bor után édesapám átölelt. Sovány, csontos arca borostás volt, enyhén izzadt, és mégis forró. Időnként ért össze oldalvást a fejünk. Így, mint most még soha. Itallal is a mai nap kínálgatott először. Jóleső érzés kerített hatalmába. Valamit mondani szerettem volna, de nem állt dicsérősre a szám, pedig! Már igazi legénynek éreztem magam – bátor legénynek, ennyi bor után. Mikor a komp felé közeledtünk, hallani lehetett, egyelőre halkan, de jól kivehetően a szentpáli vásárból, báróforóból áradó szabadtéri báli muzsikát, a visszhangzó, kurjantásos zsivajt, hullámszerűen. Minden év augusztus 28-án rendezik meg ezt a vásárt a szomszédos Kerelőszentpálon, hosszú-hosszú évek, évtizedek, talán évszázadok óta. Kezdetekben leányvásár volt. Ide jöttek, itt kerestek maguknak uram-férjet az eladósorba begyesedő lányok, akiket a legények rögtönzött énekekkel, szerelemre csábító nótákkal jegyezték el, vitték férjhez. A lányok pedig viszont-szerelmi beleegyező dallal, ugyancsak ott helyben kitalált-költött, a fiúkhoz fűződő nótával mondtak igent a sátoros sokadalmi sereglettől kissé félrehúzódva – szélárnyékosan. A kétoldali rokonság láttamozó summázatának örvendetes egyetértésével… Ellenkező esetben megszöktették a lányt. Pedig szűzies világ volt még akkor – bokát takargatóan. Ahogy rövidült a szoknya, a régi leányvásárból szilvavásár lett, aztán dinnyevásár. Most is az. Egyesek szerint zsibvásár, másoknak – főként a cigányoknál – ez a legnagyobb ünnep. Nagyobb, mint a húsvét, a karácsony. Óriási tömeg – mindenhonnan. Bazár bazár hátán, ilyen-olyan pogácsa, szív alakú, színes, mázas, tükrös a legtöbb. Giccsre giccs, tocsogó zsíros, olajos eszemiszom, sörhabos jókedv, csurmos, fehér bajszú fogyasztókkal, a javából… Körhintalupuhinta-ringlispír forgatag. Magyar, román, cigány tánc, csingeráj, vegyes, korcsos csárdás – estétől pediglen bál, kivilágos kivirradtig. A szentpáli Cigányseregben másnap estvélig s még utána is – esetenként – három éjjel, három nap, repeső szívvel-lélekkel, mindent beleadva, ceremóniás örömmel. A gyermekek jobban várták ezt a vásárt-bároforót, mint karácsonyban az ajándékot, a karácsonyfát hozó angyalt, talán

azért is, mert erre a nagy alkalomra a szülőktől, rokonságtól kapott költőpénz – vásárfiapénznek nevezték – saját maguk költhették el. Azok persze, akik már tudtak számolni. Istenem, hogy vártam én is ezt az embernyüzsgéses napot! Hányat kell még aludjunk a bároforóig, kérdezgettük egymástól, számolgattuk a napokat, a kapott költőpénzünket, tízszer, százszor, ezerszer, hogy kinek van és mennyivel több zsebpénze, amit ilyen-olyan munkával, jó magaviseletünkkel érdemeltünk ki. Máskor nem tarthattunk magunknál lejt, csak dugva, míg el nem kaptak… Játékok, riasztópisztoly, céllövölde, körhinta, dinnye, fagylalt, különféle édességek, mi szem-szájnak ingere, de csak ezen a napon – évente egyszer. Egyetlen egyszer. Similabdás Trottyos Simi bácsi rikácsoló, részeges hangja: …jól nyúlik a gumi, csak egy lej, csak egy lej. Tökdinnyés Rezeda Nanó: Cunkar dinnye, cunkardinnye, párosával szinte ingyesre… És az öreg pipás, csuturás, Facsaratas Dági bá: Hasszú fancsaratas cukar, édesebb, mint az ujjad, nyaljad eztet és ne aztat… Minő halhatatlan figurái a gyermekkori vásároknak – álomszerűségükkel.

„Magyardellő nem jó helyen van, mert a Maros körülötte van…", énekeltük szorosabban összefogózva – falunk fénylő folyójához közeledvén, Kerelőszentpál irányába. Káromkodott a révész (itt hidasnak hívják), szedte le a hullócsillagos augusztus végi eget. Nem minket, önmagát gyalázta, hogy mért nem hagy fel ezzel a tróger mesterséggel, mert itt neki percnyi nyugta nem sok, annyi sincsen. Még ilyenkor is zaklatják… Kedvderítőként pálinkával kínáljuk, háziszőttes-rezessel. Majdnem hatvan fokos, fertőtlenít, perzsel. Feldereng az öreg arca, háborús, sebhelyes fajta. Holdvilágnál is jól látni a földszínű rücskös dűlők árkait a sötét foltos, többnapos, tarlósan borostás zegzugokat, szakadék-mély barázdák helyeit, a suvadások ellenére is, de! Már nem káromkodik. A folyó is békés. Megered a kompos nyelve. A második gurgula után kézfejével töröl egyet-kettőt, hármat – spiccesre hegyezett bajszán. Jó ízüket csettint a nyelvével. Emmá igen, mondja, és a felemelt literesen át vizslatja a teleholdat. Koccintós mozdulat. Még egy jó gurgula után édesapám kérésére a legfrissebb „pacániát" (történetét) készül előadni. Krákog, szipákol, köpköd, herákol, földre fújja ki az orrát. Magyarázza, hogy ő nem vágja zsebre a t…t, mint az urak, akik a házba sz…k. Miután ezen is túl van, kötélnek áll: Huvá méssz te surmó, purdék purdéja, kinek csapad itt a szelet, melyék liánynak. Hagy a rassz nyavalja rantana ki te istenátka. Frustukalni se tud tőled az ember, még ilyen későn se, te szarházi, pedig má' minnyá dél van. Ezt mandtam neki. Annak a purdé képűnek. Egy szuszra. És csudák csudája, amikó jütt vissza, palást vót a karján, esszefagva, ügyibe. A kurátar kísérte a hídig. A mi papunkat helyettesítette.

…

Még egy korty?

Nem vagyak szívbajas, mondja és anyatejnek nevezi a kisüstit. Még anná is jabb, csücsüríti szél cserepes száját, cuppogtat. Fajékany tűz, fertőtlenít. Ide kéne prédikálni ebbő a mannábó két háram decit minden napra. Ámen…

És hogy kért elnézést a paptól?

Há úgy, hagy szégyellettem magam egy cseppet, na, aggy még egy kartyat. Köszöntem neki, előre köszöntem, hagy tuggyad.

Újabb gurgula után a Haller-kastélyos partra érve már a grófnál szolgáló ezermester cigány esetét is elmeséli, kérdezgetés nélkül, hogy hát:

Ötven esztendeje is van má annak. Mennyi, de mennyi víz lefalyt a Marasan Istenem, és mégse felejtettük e. Me az ilyesmit nem lehet efelejteni. Na szóva az úgy vót, hagy a gróf úrfi megtaslizta az ezermester Bakatányi Gógut. Erre fel a cigány addig nem csinálta meg a mindentudó német masinériát, amíg a pafazgató gróf úrfi bacsánatat nem kért tőle. A cigánytó. Na, ezt képzeld el. Az öreg gróf hiába ment a fija helyett esedezni. Gógu nem tágított. Egy tappadtat se. Abódy az intéző se tutta rábeszélni. Addig-addig, hagy a gróf úrfi csak e kellett samfardáljan megalázkadni a cigányhaz, hagy újra brummaghassan a gép. A mezei munka dandárjába…

És brummogott?

Na hajjunk ada te, persze hagy brummagatt, de csak az esdeklés után. Én még üsmertem Ezermester Bakatányi Gógut, de hagy hol tanulta így ki magát cigány létére, senki se tutta, még én se, biza. Ejésze, így született. Az ujjábó csak nem szapta. Krucifikszes világat élünk, hékás, krucifikszes világat. Csak azt tudad biztasan, amit nem tucc, Isten segedelméve.

Hátra böki a tökfedőt. Csippentősen pislog. Még egyet húz az üvegből. Csámcsogósan csücsörít és mondja, hogy a bároforóban helyette is forogjunk, sirüljünk egyet, s máris azon kapjuk magunkat a holdvilág sejtelemesen selymesedő fénydűnéin, hogy hárman énekelünk, hajlítgatjuk, csavarintjuk magyardellőiesen a nótát. Ő kezdi el „A szentpáli vasútállomáson" címűt, s! Máris visz a gőzös, visz a gőzös ki az orosz frontra, pöfögősen… Erősítjük a refrént, önfeláldozó készséggel, hogy hát: „ A szívemet éles golyó járja, leseper a Kárpátok aljába." És ez a rész annyira tetszik az öregnek, szerinte ez a"legfájénabb", hogy négyszer is megismételjük a friss, dús leheletű fenyvesek bérceire gondolva, a hallgatag kastély előtt, melyet mostanság raktárként használnak. Hitte volna akkor valaki, valamelyikünk, hogy két-három évtized múltán majdnem romhalmazzá omlik – nem magától persze – a hajdani mesés Haller-kastély, a nagynagy demokrácia összsúlya alatt, hogy fedele se lesz már, szétlopkodják. Az emeleti rész lyukacsos tetején méteres gyom, „burjány" virágzik, „dudva, muhar", „Hej, égig nyúló giz-gazok"… mindenütt, még a régi kies, műtavas, repülőhidas Díszkertben is.

A párálló Maros partján, Kere vezér ősi földjén a csónak és a komp drótkötele lábaink elé, mintha(!) az égből ereszkedne le a Hajnalcsillaghoz kötözve. „Hajnalba-haha-ha, hajnal előtt"…, énekli az öreg révész most már egyedül, ahogy ég és föld közé

kifeszített sodronyba kapaszkodván indul vissza. Húzza a csónakot meggörnyedve, de időnként ki-kipeckesített derékkal – húzza-húzza a húznivalót haza, komótosan, mintha tényleg az ég felé és nem a pokolba, ó nem.

Rövidített úton – a kastélyt, a néma tanút hátulról megkerülve – indulunk a Cigánysereg felé, hogy lehetőleg senkivel se találkozzunk, főleg részegekkel ne, a szegénysoron vagy előtte, de! Ki mitől fél…

Édesapám a táskájában kotorászva a csíkos szőttes takaróruhából tepertőt, egy darab jó foghagymaszagú kolbászt és kaszás-karéj kenyeret bónyál ki – orrbizsergetősen. Éhomra.

Egyél, hogy legyen erőd, majd utána leöblíted, mondja, ő viszont koplal, meg se kóstolja. Szokása szerint, amikor inni kezd, két- három napig nem eszik. Semmit, de(!) semmit. Nem csúszik le a torkomon, ez viszont igen, mutat az italra, mert ezt nem kell megrágni. Engem viszont arra int: Úgy igyál, ha eszel is. Így szokd meg. Ezt ne felejtsd el fiam, simogatja az arcomat, szokásától eltérően, ugyanis kicsi gyermekkorom óta nem tett ilyesmit. Megveregeti a vállam. Ezt mindig is így szokta, férfiasan. Ne siess, nyugodtan egyél, tanácsolja, rágd meg jól az ételt. Ilyen későn, vagy inkább korán se ettem még. A bor is jólesik. Pálinkát nem ad.

Ez veszélyes, mondja, és rögtön a kanyar után oldalba bök, a mellettünk felbukkanó két kísérteties, enyhén görnyedt alakra mutat. A kastély ablakain visszaverő holdfény titokzatos simogatásában baktatnak. Már nem tudjuk kikerülni. Mintha a földből pattantak volna elő, lidércekként. Meghökkenve fogadják a köszönésünket, széles karimájú kalapjuk felé pöccintve. Édesapám intéző úrnak szólítja, akivel elsőként kezet fog, jobban megnézem…

Csak voltam intéző, gazdatiszt, köhögteti a szavakat öblösen a terebélyes Körtvélyes Abódy Tas, gyermekkorunk réme, a magának való, tuskó-tömzsi mégis csontos, mogorva arcú, pipázó, ezüstóraláncos „vén róka". Miután bemutatja a barátját, kölcsönösen csodálkozunk azon, hogy mindannyian a cigánybálba tartunk, a bároforó fénypontjába… magyar létünkre. Engem észre se vesz a volt grófi intéző. Mintha ott sem lennék, pedig a későbbiekben egy-két dolgot én is kérdeztem tőle, de meg se hallotta. Édesapám faggatódzó kérdésére viszont kiderült, hogy az öreg Abódy máskor is el szokott látogatni éjnek idején a cigánybálba…

…Mert ott én is vagyok valaki, akárcsak hajdanában, húzza ki magát délcegre, paskolgatja mellét. A régi cigány dézsmásaim még ma is tisztelnek, és ezt ki is mutatják, ők igen, és mondja, mondja a magáét, ecseteli közelmúltját csodálkozásunkra, hisz sosem volt ilyen bőbeszédű. Ennek okára akkor jövünk rá, amikor az őket itallal kínáló édesapámat udvariasan visszautasítva, zakójuk belső zsebéből törtfényesen csillanó lapos, patinás fémpalackot húznak elő, mondhatni egyszerre, és azzal koccintanak édesapámmal is, aki most engem meg se mer kínálni.

Ő lett volna az én utódom, folytatja a volt intéző a barátja felé fordulva, és édesapámra mutat, csakhogy! Felfordult ez az ocsmány világ, fenekestől-mindenestől, dörmögi, és mesél, mesél, ő, a befelé forduló, konok, hallgatag, életuntnak ismert ember. Édesapámat dicséri: Ő volt az első és egyben az utolsó továbbtanuló aranykalászos zöld sapkás Magyardellőn.

Nem szívesen emlékszem arra, amikor a szóban forgó aranykalászos zöld sapkát „valaki ellopta", holott! Csónakázás közben esett a Marosba, fújta le fejemről a szél, mire utolértük volna, elkukkant az amúgy tiltott, de élvezetes, sodrásos, zuhatagos helyen. Azt hittem, nem élem túl. Haragudott is édesapám érte, az ő féltve őrzött trófeája volt, amíg én rá nem tettem a kezem. Radnóton végezte a gróf által is finanszírozott gazdasági iskolát. Ma technikumnak felelne meg – innen a zöld egyensapka. Az egyik vizsgára az öreg Haller gróf is bekopogott. Nagy megtiszteltetés volt ez akkor. Gratulált a kiszemelt, példásan vizsgázó diáknak, és azt mondta, édesapám ezt sokszor eldicsekedte: Fiam, ilyen tudás és szorgalom mellett, a magaviseletről már nem is beszélve, rád merem bízni a gazdaság vezetését Abódy úr utódjaként, néhány esztendő múltán.

Különleges jutalomként egy fajtatiszta curkán juhot és berbécset ajándékozott édesapámnak a gróf.

Mint kiderült, Abódy úr barátja is intéző volt, gazdatiszt, hogy pontosan hol, arra már nem emlékszem, arra viszont igen, hogy pár évvel ezelőtt „Abódy Bódi" – így csúfoltuk magunk között – egy durvább háborúsdi csínykedésem miatt úgy meghúzta a fülemet, azt hittem, a kezében marad. Ha még egyszer tetten érlek, mennydörögte villámlósan, Báthory dézsájába kerül a füled, megértetted?! Aztán úgy a földre penderített, hogy én csak most tudtam meg igazán, miféle dézsáról is volt akkor szó, és kiknek a füle került, kerülhet oda…

A volt intéző részletesen ecseteli barátjának a négyszáz esztendővel ezelőtti történetet, az – Erdély függetlenségéért vívott – 1575-ös kerelőszentpáli csatát, ahol a győztes Báthory István fejedelem, a későbbi lengyel király a vesztes Bekes Gáspár közlegényfoglyait itt sorakoztatta fel a kastély udvarán, melynek közepére, veretes pipájával mutatja a helyet, egy fadongás fejővederszerű dézsát állíttatott, keményen rögzített emelvényre.

A tiszteket Kolozsvár főterén végezték ki.

A hold csak a fél udvart világítja meg. Mi az árnyékos, mélysötét részen állva nézzük az egykori, de ma is tekintélyes hasú Abódyt, ahogy mutogat, magyaráz. Ide-oda fityegő ezüstóraláncán halpikkelyesen csillanó fény…, és! Már látom a dézsát, hallom a parancsot, nézem a rémálomszerű jelenetet, a pillanatnyi vérfagyasztó tétovázást. Az armegeddoni tülekedést. Az iszony megtestesülését, ugyanis! A parancs úgy szólt, folytatja a volt intéző, hogy akiknek a fél füle nem kerül a dézsába; miután megtelik,

az épen maradt kétfülűeket itt helyben felnégyelik. Sokan voltak, két dézsa is megtelt volna. A lefegyverzett foglyok vágóeszközök hiányában egymás hallószerveit rágták, szakították, darabolták le – bajtársiasan. A tromf viszont ezután következett:

A nagyságos fejedelem nem várta ki, hogy megteljen a dézsa. Fülest, fél fületlent egyaránt szélnek eresztett…

Já, kere, kere…, hallom újra a hívogató szöveget, mintha! Az egykori egyfülűek jajgató, nyüszítő zsivajgása közepette érkeznének a szavak a morbidan sütő teleholdas ég alatt, pedig! A Tejút, Csaba királyfi csillagösvénye talán ilyenkor, augusztus végén a legfényesebb, szikrázón ezüstös, sűrű, sűrűbb már nem is lehetne – a levegőben jól terjedő báli sokadalom zenei aláfestésében.

„A cigányok sátora…", énekli valaki egyre hangosabban. A keskeny ösvényről a hátsó útra térünk. A Cigánysereg szélén a magyar–román bálból ideszüremlik a zene, az ének – a fals hangok is. Az első sarokház előtt, melyet már villany világít meg, a rosszpénzként ismert Denaturált Tántorgó Báldi ül a földön, mint egy „reperáló", foltozó sátoros cigány, és! Fél karéj kenyéren át szűri meg, „desztillálja" a kék színű egészségügyi szeszt. Ezt issza. A pálinkánál sokkal olcsóbb. Félkegyelműen kancsalit. Bambán néz, csorog a nyála, az orra leve, kézfejjel törülgeti. Kéregetésre felénk nyújtott keze mintha parkinsonkóros lenne, úgy remeg. Az arca mocskos, viaszszínű, krumpliorra minden köhögésre bíborfeketébe mélyül. Édesapám jócskán tölt „lepárló edényébe"…

Váj, Devlá, Devlá, keszenem, keszenem, drága Mihók Gyárfás, ke-keszenem…, böfögi fel a szavakat. „Abódy Bódi" felé fordul, nagy alázatosan próbál feltápászkodni. Visszatrottyan. A volt intéző szidja, mint a bokrot, egyre tövisesebben, csak épp, hogy bele nem rúg…

Pénzt neked? Italra? Te átok! És a további szóáradatot már le se merem írni, az ezt követő folytatás viszont egészen meglepő: Holnap gyere el hozzám, hogy lábbelit és ruhát adjak neked, megértetted?!… És folytatja a szitoközönt, megvetést, jótányi részvéttel keretezve. Sajnálom a szerencsétlent, mondja nekünk, fiatal korában megbízható, dolgos munkaerő volt a grófi birtokon, és nézzétek, mi lett belőle…

A felénk tántorgó alakokat nem várjuk be, kirajzolódó sziluettjüket felissza az árnyékos rész és a köztünk növő távolság. A szalmafedeles putrik menti fő utcán az első kanyar végén, már látni a bál színhelyét: a két tehetősebb ház közti széles, mély udvart, a tarkabarka sokadalmat, a feldíszített főkaput, kerítést. Bároforó díszben fest itt minden, még a terebélyes, vastag, másfél öles fák is fel vannak szalagozva – csiricsári színben, giccsesen. A bejárati kapu jobb oldalán már szakszerűbben bokrétázott, ízlésesen épített pódiumon a cigánybanda épp szünetel. Kézről kézre jár a literes, körbekörbe karikába, körhintás-lupuhintásan. A még pislogó csillagok alatt, holdasultan,

a fák ágai közt, mintha! A mennyei csipkebokorra terített párolgó kapcák világítanának…

Közelebb érve a táncudvar fölött az összevissza drótozott, hálószerű vezetékeken lógó, „csurdé" villanyégők, „Iljics lámpái" veszik át a főszerepet, és egy rozoga gázlámpa meg két pajtabeli lámpás – az áldott égi fény helyett. Gyertya sehol…

Nagyuraknak kijáró fogadtatás. Csak épp, hogy ölbe nem vesznek. „Abódy úr nagyon jó úr" nótájára zendít a banda; kezicsókolomot köszönnek, hurrázás, tapsos éljenzés, kalap-és sapkalengetés, égbedobálás… A piros karszalagos szervezők, kezesek, tíz is van belőlük – egymással versengve tessékelnek fel a pódiumra, velük együtt én is megyek, mennék, csakhogy! „Abódy Bódi" leparancsol onnan, taknyosnak titulál. Mi keresnivalója itt alapon még lök is egyet rajtam. Édesapám védeni próbál, mentegetődzik, és mondja, hogy a gyermek már majdnem legény:

A csingeráj versenyre hoztam…

Ezekkel a táncvérűekkel akar versenyezni a fiad?! – dorongolja le édesapámat, ne röhögtesd magad, ránk is szégyent hoz, mondja, és egekig magasztalja a cigánycsávókat, akik szerinte még a halottakat is életre verbunkozzák – a legmélyebb sírból is…

Sírás fojtogat. Vagy csak álmodom? Vigyori, részeg, sötét, torz alakok, arcok tömkelege előttem, körülöttem. Filmszerű jelenetek, egymásba csúszó klisék, mintha előhívó edényből kelnének életre, torz orrok, fülek, fél fülek… Vérmes, guvadt szemek, a karavános mozi közelképeiként jelennek meg. Torzító tükör az udvar. Rémálomszerű érzés kavarog bennem, hazafelé iramodnék, de a kijáratnál elállják az utamat, és! Hirtelen, Zsunzsú Mammó karjai, észveszejtő mellei közt találom magam… Csitít.

Velem táncolsz, egyet se búsulj, megnyerjük neked a biciklit. Honnan tudja mindezt, fut végig bennem a gondolat, hisz még nem is beszélt édesapámmal. Tovább töprengeni nincs idő. Félliterest nyom a kezembe… Mánus nélküli óra a hold vagy a nap, már nem is tudom… Húzd meg szőke cigány csávó szomszéd, s! Mielőtt észbe kapnék, a kezembe nyomott palackból egy korty, nem bor, hanem pálinka – le is loccsan a garaton. Úgy érzem, megfulladok, köhécselek, prüszkölök, nincs levegő, partra vetett halként tátogok. A tűz viszont úgy, olyan gyorsan perzsel végig bennem, minden porcikámon, hogy a közérzetem rögvest helyre billen. Bámulom a nyüzsgő tömeget. Egyik meglepetés a másik után ér. Cigány Cuka, Zizi, Márdi férkőzik a közelembe, biztatnak, lendítik az öklüket, nekem szorítanak. Hajrá, mondják, kiáltják, nevetnek, hahotáznak, pattyogatnak, tapsolnak, ölelgetnek, rázzák a rokolyájukat, körbeillatoznak azzal a jól ismert, pergelt gesztenyés, vadjázminos levegővel, melybe most izzadságos, enyhén juhtúrós, a megszokott sajátosnál nőstényesebb, nehéz szagaura vegyül – ömlik rám, ami viszont! Néhány kortynyi idő múltán a fékezhetetlen csődör csikós étvágyú vágy miatt már balzsamos levegővé változik át, méghozzá a javából… Vadvirág tömjénes, szelíd, enyhe füst, édes-kesernyés, kellemetes illat fodroz körbe – hajnaltájt, telehold zabosan, szűrt fényben, rokolyás-körhintásan forgat, szédít

föl, le, föl, le, billen velem az udvar, nemsokáig. Mámoros kábaságomból a világ csúf, szurokfekete, szipirtyó vén, de ezúttal élénkpirosra festett, mázolt, aszalt szilva arcú, kráteres orrú, Pungulica Pungulici ővénasszonysága ráz fel, józanít ki. Tömény bűzős, izzadság- és pisiszag pacsuli parfümmel keverve árad, árad fölfelé… Derekamig ér a „drágám", ölelget. Csontsovány, venyigés, bogos. Reszelősen rikácsolja világgá, hogy én mindig milyen jóságos voltam hozzá. Agyba-főbe dicsér, mindenkit túlkiabál. Kétszer-háromszor is megismétli, egyre csikorgósabban, hogy én nem nézem le a cigányokat, még őt sem, amire most, őszintén bevallva, kimondottan büszke vagyok, tényleg az. Kezd megjönni az önbizalmam – duzzadósan. Féktelenül.

Még ingem is szeret, nem utál, nem biza, hanem…, krákogja egyre rekedtesebben, fél mondatnál elhallgat. Apró csipás szemeivel laposakat pislant. Összemázolódott, nyálas, festékes, zabolás száját kézfejjel törülgeti. Köhécsel, krákog, jót húz a félliteresből, felém nyújtja, megbotlik, de az üveget biztos kézzel szorítja.

Nesze, igyá! Ugyé nem utálsz utánam inni, lelkem, te, te, arany, te. Nézzetek ide, dikk, hogy nem utál, je zoaje, hogy nem.

Meg se törlöm a rúzsos, nyálas üvegszáját, úgyis fertőtlenít a pálinka, gondolom, s! Nagyvonalúan kortyintok belőle, és ekkor! Mint egy jelre, olyan üdvrivalgás tör ki robbanásszerűen, mintha máris a verseny győztesét ünnepelnék.

Te nyersz, te nyersz, skandálják felém fordulva, ismétlik, egyre ismétlősebben, tapsolnak dupla ritmusra. Sűrűn pattyogtatnak, sorozatban, sortüzelősen, mintha kasztanyettásan – felhangosítva: prrrrr! Pörgősen, gyorsítva zajlik minden, ha leszámítjuk a szebeni nagykalapos, pikkelyes, fodros, zsabós ingű, piros csizmás verseny főbíró, hosszú szárú pipás cigányvajdát. Azt kifogásolja, minő méltóságteljesen, hogy én mért nem vagyok cigány. Ezért nem indulhatok a versenyen…

Ráadásul még csak purdé az ungur gyermek, nem csávó, mondja színes széles vásznú gesztussal. Ez annyit jelent, hogy nem léptem legénysorba, református létemre még nem konfirmáltam, amit most sem tagadok. Édesapám viszont hamar helyre boronálja az ügyet egy liter különleges minőségű, hazai rezessel.

Tust húznak a zenészek, hogy hát, sejhde! Figyelem, figyelem! –, ami ezúttal nem a bál végét, hanem a csingeráj-verseny, verbunk kezdetét jelenti, először is a szabályok véglegesítését, s amíg ez zajlik, kesergőt játszik szép trillásan siratósat a banda. Lent az udvar kellős közepén, kerékagyat formáló utánzatban, és tőlük kezdve, szoros sorokban, küllősen, átlósan sorakoznak egymás mellé az éneklők. A jelképes külső ráf pereméig, nagy kóberes szekérkerékszerű felállásban. Ez az ő címerük. Most látom, egy fotós a nagy fa ágán kucorogva fényképezi a jelenetet, talán a tartományi újság részére. A pódiumon a szervezők szervezkednek, cédulákat osztogatnak, a cigányvajda kalapjában kevergetik, huzigálják, vitatkoznak. Az udvar elején, oldalt; holdas, lámpás, villanyos hármasban, annak derengős részében, szorosan, az inkább ház, mint viskó

előtt két vastag dróthálós, ideiglenesen tákolt rostélyon sül a miccs, a kolbász – a szalonna nyársra tűzve. Mindenki maga pirítja – saját szakállára… rendre, sorban, mint a malomban, mondás szerint. Ételszag, pacsuliillat… Italbűz izzadságszaggal keveredik, fokozódik ritmusosan a zsivajgás édenében… Csöpög a zsír, csurog a kenyérre. A lángra kapó parazsat kútvízzel spriccelik. Sistereg a sütnivaló, az elégett kormos részt lekaparják, de van, aki így szereti, „az emésztést segíti, biza", mondja az előttünk álló csatakos vigyorral. Csuromzsíros, fénylő ujjak táncos mutatványa, mustárosan, nyalogatósan. Csámcsogás – kórusban. Tumultus tumultus hátán, étvágy a világba… A bolti pálinka vagyis a Monopol enyhe, híg, majdnem fehéres színű, de a sör jó, elég hideg. Alacsony, szűk, lyukszerű pincéből rozoga bolti ládákban hozzák fel az árut, a bort is innen, az aládúcolt, omladékos, döngölt, sáros földlépcsőkön araszolva, egyre nehezebben.

Egész áldott évben erre a báróforóra gyűjtik a pénzt – napról napra kapargatósan banizzák, nagy részük napszámból él, kunyerálásból, bedolgozókként, házimunkákból, siralmasan, kurkászásból, de! Évekkel később, a gyorstalpalású iparosítás menőbb időszakában már egyre többen dolgoznak – főleg segédmunkásokként – Marosvásárhelyen. A kulipintyók egy részét lassan cseréptetős téglaházak váltják fel, elvétve köztük még emeletes is akad. A felparcellázott grófi birtok töredékes részein pedig, vannak, akik dinnyét termesztenek, ami épp a vásár idejére érik be, sőt már előtte is. Köpésnyire az országút, itt árulják kupacokban a görög- és sárgadinnyét – egyre többen és többet. Megköpködik a kapott pénzt; s mondják jó hangosan, hadarva, apád, anyád idejöjjön, és a nemi szervükhöz csapkodják. Közismert rituálé.

Dzsánávészó, cse!…

Fokozódó zsivaj, kurjantós lármázók éljenzik a táncba érkező, cifrásan bevonuló szebeni és meggyesi cigányokat, akik egy közeli lagziból szöktek meg. Kövér, sovány, szurokfekete, kreolok, félvérek, kék szemű is akad köztük, lógós előhasú, csípőig csüngő csöcsű kuruzsló, pingált csúf és szép asszonyságok mellett 6-8 olyan felpántlikázott gyönyörűség pomádézik az udvarra, hogy leesik az ember álla. Bámuljuk, csodálkozunk. Kakasok kukorékolnak, tyúkok káricsálnak. Virrad. Az asszonyok hajában muskátli, a lányokéban piros rózsa. Évekkel később, ahányszor a Carmen film bevonulásos jelenetét néztem, mindig ez a báróforós, rózsás, muskátlis látvány jutott – jut eszembe.

Félbeszakad a vége felé tartó verseny kiírásos része. Tapsoljuk a lakodalomból táncolva érkező vendégeket. Kurjongatva éljenezünk – pikáns szavakkal… A legek legje, „irtó sukár, dzsánávészó, cse", kapásból saccolva, két ikszen jóval aluli cigány tündér, kreol Hófehérke. Formás, karcsú lábán fáján, fényes, élénkpiros, lyukacsos mintás szattyánbőrcsizma – „módásan" magas sarkú, biza. Tarka színű, szép kiadású selyem-

blúzt visel. Rezegtetős, duplaritmusra ringó-rengő, sokadalmi csábos, kihívó melle alatt vagyon összebogozva. A holtakat is felizgatná. Meztelen hosszú darázsderék. „Emmá'" igen! Nem a cigányvajda lánya, sustorogják csóró szédelgők, jól öltözött, hetyke cigány csávók, nyálas, trottyos dádék. Özvegyasszony, szabad préda, kiáltják, szajkózzák, és! Minő meglepetésemre, Zsunzsú Mammó ölelgeti, cuppantósan csókolgatja diszkréten mázolt, kreol Madonnás orcáját. Nem kihúzott, természetes, vastag ébenfekete, sűrű, néger íves szemöldöke alatt faszenet, kokszot is sápasztó éj mélységű, feneketlen parázsszeme fókuszálva villódzik – rám…

Devlá, Devlá, ó, Istenem, minden ízületem, porcikám, sejtem, zsigerem, akárcsak egy versenylónak, fiatal, tüzes csődörnek – remeg. Melléje toporzékolnék, de nem teszem, miért nem merem. Csak bámulom, tátott szájjal, jóságos ég… Szív alakú szája kicsi, de az ajka széles, húsos, vérbő színre csokrosítva, érzékien duzzad, mintha!

Buggyanósan.

Hólyagos cseresnye.

Ritka látvány, minő guszta!

Bennem is megáll az ütő. Minden bakot felhangol…

Enyhén göndör, éjfekete hosszú haja – rózsa lángol benne, ej-haj, s!

Ó, hogy pirkad, minő muzsikásan.

Sokadalmi csoda a javából, Miminek szólítják.

Mi-mi! Mi-mi! Zeng a vásár, lüktet dübörgősen, minthogyha két szívem lenne, egyik a fülem tövében: pu-dup, pu-dup, pu-dup! És még el sem kezdődött a verseny.

Éljen, éljen a báróforó!

A zenekari pódiumon „Abódy úr" és a cigányvajda, mint két pipázó törzsfőnök úgy ülnek feszesen, mi több: címzetes méltóságokként. Mind a ketten ezüstöraláncosan, fityegősen… Édesapám mellettük, mintha fél lábon állna, intézkedős rajthelyzetben. A rendezők, pontosabban a rendfenntartók rendezkednek, ugyanis! Itt sose volt rendbontás. A mindig külön zajló közös bálban a magyarok s a románok, a községi kultúrházban nemegyszer összeszólalkoztak, verekedtek, enyhébben: bakalódtak. Itt nem – soha. Furcsán hangzik, de így igaz. A kötekedni szándékozó ittasokat azonnal kivezetik. Nincs pardon. Több mint negyedszázadnyi idő múltán a Ceaușescu-rezsim vészkorszaka alatt csak éjjel 12 óráig lehetett bálozni. Ezt a karantént a báróforó rendezőknek köszönhetően itt oldották fel először megyei jóváhagyással. Büszkék is rá a cigányok.

A piros karszalagos főrendező, Komesztátó Sztátó Prosztó – miután minden részletet közhírré tétet, egy nagy, pléhből készült, öblös borostölcsér a hangosbemondó – futballbírói sípba fúj, és! Elkezdődik a haddelhadd, a hacacárés táncfergeteg. Mindenki ropja, egyik jobban a másiknál. Reng az udvar, nagydob a föld, ritmusra döng,

egyre gyorsabb ütemben, vagyunk vagy négyszázan – tűzvulkános hévvel. Öt-tíz perc múltán már a leggyorsabb csingerájt baseválják a zenészek, mintha jégen járnánk. Úgy érzem, beszakad alattunk – a kútvízzel áztatott, jól ledöngölt udvar földje. Bum-bum! Tá-tám! Esz-tá-tám!

Én Zsunzsú Mammóval járom; őt, a cigányprímás-feleséget, nem merik lökdösni, akadályozni. Élesen kurjongat, egyre hangosabban, rásegítek, tüzet fogva… Tíz pár táncost választ ki a pódiumról dirigáló döntőbizottság és ez aránylag hamar véget is ér. Az ötös számot akasszák rám, átmenő jegy a tízes osztályzatú iskolai rendszerben. A kék szalagos segédrendezők, mert ilyenek is vannak, hosszú, felmasnizott kötéllel vonnak kordont a tíz pár köré és!

Kezdődik.

Zsunzsú Mammó „facsaratos" taktikája.

Gombold ki az inged ujját is, kiáltja, hogy ritmusra repüljön, táncoljon, lobogjon a fehér ing – cigányul, magyarul, románul… Ne túl hevesen cifrázzad, spórolósan verbunkozzál az elején, hogy legyen erőd a végére, a döntőben, hoppájdáré, hopplá-hopp!

Húzz rá, Munyú, húzz rá most!
Nem parancsol senki most!

Mint serény, friss menyecske kézben az új szita, úgy rezeg a Mimi fara, mintha! Csengettyűsen szólítana…, csábosan, még csábosabban. Mellettünk pattyogtat; kurjongat, féktelenül cicomázza a csingerájt egy jóképű, jól táncoló, délceg cigánycsávóval – körhintázós szoknya rajta. A két szélét csippentősen fogva rázza. Szédületesen forog, hosszú combja-cubákja majdnem tövig villan, fénylik. Csipkés fehér alsószoknya védi a bugyiját, éppen csak hogy takarja, de takarja, sajna-sajna, nem villan ki egy szemernyi sem alóla.

Mennyei.

Ez a muzsika. Is.

Turbósodik már a kedvem, csárdásozik izzó vérem. Fejembe szállt a zene, minthogyha! Ital lenne…

Hopplá, hopplá, nye, te nye!

Három, négy árnyéka is van – mindenkinek. Én se vagyok kivétel. Az árnyéktalanságomról szóló álmom villámlik eszembe, foszforeszkálósan, svungosodó ritmusokra kel életre merő valóságosan… Kétszer is megcsípem magam, először fáj, másodszor nem, vagy fordítva? Már nem is tudom.

Szármájhál tuke, more…

A zsűri csak a férfi táncosokat, verbunkozókat pontozza. Ez a szokás a Románó Kriszti, vagyis a Cigány Törvény szerint, ugyanis! A helyi csingerájban jóval kevesebb a páros forgás, mint például a csárdásban vagy a román invirtitában, az oláhosban… Háromból kell egyet gyúrni, de először külön-külön villogtatni mindegyiket. Erre tanított meg engem Zsunzsú Mammó – tánctanáriasan… Most is ő igazgat: Na, most, na most! Cigányosan járjad, járjad, úgy, ahogy tanítottalak, a négyes figurát, rajta, gyerünk, sűrűbben cifrázzad! Ez az. Most pediglen magyarosan, délcegebben, egyenes gerinccel, gőgösen, gőgösebben… Most a székely figurákat – furfangosan… Csattogtasd a patkóidat, üssed, üssed a lábadat, mért nincs csizma rajta? Rajta! Most rományul, rezegtessed a bokádat csengettyűsen – oldalasan, ásá, ásá, bocskorosan, csináld, csináld, most vegyesen. Igazi csingeráj legyen!

Kurjongatva biztat, tapsol, kontra ütemben pattyogtat, duplán, szimplán, felváltva, tám-támozik, rázza a rokolyáját – pihekönnyen, és! A melle, súlyos melle harangosan, villámló ritmusra, milyen fürgén röppen-rezzen, mintha muzsikálna, zengne. Pirregtet, csujjogtat mindig három nyelven, fürgén:

Kitye, kárá, nádárá, zsike lá in kámerá!
Úgy szeretem Jázsikát, mint a szilvapálinkát,
de még jobban az apját, mint a bivaly a borját!
Foaje verde zurgaláj, szkoate szula din maláj!

Zsigereim mélyén érzem, nélküle nem sokra mennék. Egyre változatosabban diktálja a figurákat. A többiek nagyon tudnak; talán jobban is járják, de nem ennyire látványosan, mint ahogyan ő tanította nekem, sava-borsa van ennek. Egy-egy kicsit cirkuszosan, csűrdöngölősen, improvizálj…, szerepelve, és! Úgy gerjeszt a tánc hevébe, hogy semmiért sem adnám most magam cserébe. Ropni, ropni, mindent bele, végsőkig, kifulladásig, és még azon is túl, biza. Olyan felszabadultan járom, mintha! Mindez csupán csak álom lenne, vagy tán az is? Nincs idő ezen rágódni, hopsásá! Pereg filmszerűen minden…

Nyomd meg, Gyárfás, nyomd meg most!

Ez az, forgass, orsó vagyok, pörgess, pörgess! Most verbunkozz, rikkantja, sőt, „tollba mondja", hogy a fokozásnál, milyen tartással, melyik figura fontosabb. Amit a szíved muzsikál, az látszódjon az arcodon, az, az, az, s mutassa minden porcikád, hogy a tested is csupa tánc. Ezeket kurjongatja.

Már csak öt pár van versenyben: páncs!
Jek, duj, tri, stár, páncs…

Édesapám nagyon ittas – örömittas, már alig bír magával, föl-alá jár a pódiumon, üveg a kezében, itatja a zenészeket, a cigányvajdát, Abódy urat, a barátját… Hado-

nászik, biztat, tapsol, hogy recseg a hangja! Örömében csurog a könnye. Oda-oda pislantván nem hiszek a szememnek. A volt intéző felállva tapsol, engem biztat, bölénybikás hangja jól kivehető, nem hallottam soha még így kiabálni. És ez a jelenet újabb lökést ad, felpörget. Ihaj-csuhaj!

Aranydollár…

Drága fiam, Abódy úr, né mit adott neked, mondja nagyon felspanolva, a pihentető figura alatt, közelünkbe furakodó édesapám. Aranydollár, aranydollár, az amerikai elnök van rajta, emeli fel két ujja közt és mutatja az érmét lelkendezve. Szikrásan csillan az elnök arcképe a pitymalló nap feslő színű fényében, mintha! Az ég is éppen benne aranylana, tükröződne, nézegetné magát benne, muzsikás hajnalon, fényuszályban, slájeresen… Mennyei szép menyasszonyként – csingeráj ütemre.

Szemem sarkával Mimit figyelem, hogy néz-e engem…, s ettől még jobban megbokrosodom. Egyre többen és többen biztatnak teljesen önzetlenül, még az ellenfeleim is. Pungulica Punguliciné ővénasszonysága – felébredt, kijózanodott, rásüt a Nap, fürdik benne – pancsolósan. Tisztálkodik.

Mi-hók Gyár-fás Já-zsi-ká! Mi-hók Gyárfás Já-zsi-ká! Skandálja, ahogy a torkán kifér. „Mennybil a' angyal" is itt van, cérnavékony hangja hasít, mint a kapcának való gyolcs anyagot, ollózás helyett édesanyám. A nevemet visibálják. Még a seggén csúszó, láb nélküli Bufáné is ide jött, nekem drukkol. Cigány Cuka, Zizi, Márdi, Csúf fekete Jókka, Báldi, Bakatány Marangó Nannyó, Cigány Nunnú Ruzsa, Bakladi Murak Doli, Cigány Kugyela Gyuri, Budár Mátyás Mátyás és sokan mások, akiknek adtam, hazulról szajréztam ezt-azt néha, amazt… – kéregetések idusán. Jótékonykodtam. És most látom, forgás közben, a barlanglakó, állatok nyelvén tudó, jó öreg Záhingút, a nagy-nagy horgászt, ilyen vénen, agyonnyűtten még mindig itt van. Mintha a sírból jött volna ide – tapsolni, szurkolni nekem. Integet a kalapjával, s ha jól látom, mélyen ülő szeme könnyes. Ott áll a többiek között, szokatlannak tetsző fénnyel süt rájuk a felkelő nap, őket világítja meg egyre érdekesebben, az én csórószegény, de kedély gazdag szurkolóimat. Köszönöm! Szeretem őket. Izzadt, barna arcuk fénylik, sárgás szemfehérjük csillan, magosba lendült kezükkel kontraütemben tapsolnak, minden ízük, porcikájuk ritmusosan rezdül, szépül – még a legcsúnyábbé is. Fura ritmust tappogtatnak körülöttünk, egymás mellett, szolidárisan, és mintha! A köztük áttörő, sikló fény lenne az árnyékuk, még a legfeketébbeknek is, „zene visszhangozza a fényt". Minő cigányzene a javából. Minket néz, bámul a Nap, talán a Jóisten is? Álomszerű mozgókép, csak nem az égre vetítve?… Onnan pedig vissza-vissza a lelkünkbe, mélyen. És újra vissza – fénylékenyen…

Já, kere, kere…, hallom újra, egyre hallom, pedig! Változik a hangos kép, harangozzák a zenét? Ha?! És tényleg harangoznak – reggelre? Közelebb kondult a torony? Gyárfás Mámi nagyanyám mondogatta harangozáskor, hogy gondoljak valamire, és azt ismételgessem, mert a tanulékony harangok is azt fogják harangozni, azt éneklik, engem utánozva, emberi nyelven, temetéskor pedig azt, hogy:

Dugd el, vidd el, sárga földdel takard el!

Dugd el, vidd el, sárga földdel takard el!

Zúgják a páros harangok, szépen, s! Most észleljük, hogy: félreverten… A tölcséres bemondó, főrendező, fő kezes vezényletére, egy percnyi néma csenddel adózunk, pedig azt se tudjuk, ki halt meg. Aztán ropjuk tovább, tovább.

A fődíj: Mimi

Icsi, ricsi, lóg a csicsi!
Nekem is kell egy-egy kicsi!

Ácsi!, sikkant félbe Zsunzsú Mammó, ami ezúttal tulajdonképpen a főprímás férjeurának szól, akinek aranyfogán csillan a nap, s! A banda rögvest elhallgat.

Most csattogtasd a lábadat. A patkóid szikrázzanak, hogy hallják a kiverős ritmust. A többit, a zene nélküli viharos verbunk után súgva lihegi Mammó, hogy a fődíj Mimi lesz, ott, né, abban a házban…

Szemközt spriccel a földszagú Nap tükrös fénye. Szédülők, zúg-zeng a vérem.

Villámlik.

Tiszta az ég.

Erősen sukár menyecske, folytatja Zsunzsú Mammó. Két kalánnyal is édesebb másokénál az övé, majd megtudod, meg biza, és nyomatékosítva mondja: Özvegyasszony, mindene szabad, az ura meghalt, vele lehet… Micsa tüzes kanca, Devlá! És a javát a végére hagyja: Én meg is beszéltem vele – neked…

Nekem?

Nem hiszek a fülemnek, mindkettő egyszerre cseng, s! A hírtől úgy megzabosodom, mint az elkapott, megvadult ló, fékeveszett csődör csikó.

Felkurblizva improvizálok. Olyan figurák szállnak meg, verbunkfigurák, melyeket Zsunzsú Mammó sem tanított nekem soha. Senki, senki. A gyors ritmust is duplán cifrázom. A csizmaverő figuráknál, felugráskor háromszor is összeverem a bokámat, illetve a patkóimat. A zene ilyenkor is megszakad, Zsunzsú Mammó intésére, és! Csak a csattogtatások hallatszanak. Fürge kölyökkígyóként tekeredik, csavarodik mindenem, turbósodik a vérem, lök a lábam rúgóként egyre magasabbra. A csingerájt csárdásba oltom, és fordítva. Rakétás hévvel, most románul pirregtetek.

Áraszt szívem vad szenvedélyt. Körbetáncolnám a Földet.

Forog velem a világ.
Kinek szűk és kinek tág.

Szópenesz, váj, tezsuvesz…

A seggén csúszó, csutura pipás Bufáné pöfékelve lopakodik közelünkbe, mozgását segítő faeszközeit összecsapva üti, veri a ritmust, mint a pásztortáncosok: tá-tá-táám, tá-rá-tá-tám! S már Pungulica Pungulici ővénasszonysága is itt van újra, újságpapírba csavart szivarral ezúttal, csapkodja aszott inas, vénás kezét, a nevemet visibálja. „Mennybil a' angyal" is vele tart, cérnavékonyan, teljes gőzzel, minden hangot túllicitál, és! A kordon alatt a többiek is átbújnak, Zizi, Márdi, vén Barlanglakó Záhingú, Malacos Kugyela Gyuri, egypár pipázó cigányné, és mások, akiket nem is ismerek, engem biztatnak versengve, és nem a cigány legényeket. Kordont vonnak körülöttünk, kordont a kordonba, hopp! Körhintásan-lupuhintásan. Szédületes bároforó… Mennyei Szentpálivásár.

Zeng a zene, zeng a bál.

A nyertes most mennybe száll.

És mindenki ezt skandálja, a zene is átveszi, mintha! Harangok muzsikálnának…

*

Pisztollyal végzik ki őket…

Já, kere, kere, te sukár-fájén székely, ungur-bungur, ó, micsa kék szemű legény, kiáltja Mimi – nekem, s! Már nem is a földön járom. Ekszтázisban, koraérett, tüzesedő férfivágyam röpít eszeveszetten, hová, hová, nem is tudom.

És még azon is jóval túl…

Az üveghegyeken is túl – oda-vissza, oda-vissza, és!

A piros karszalagos, tíztagú rendező, versenybizottság már egyenkét, vagyis párosával lövi ki a táncosokat. Pisztollyal végzik ki őket, játékpisztollyal, ugyebár. Meglepetés a javából. Tíz töltény durrog egyszerre – majdnem. Vezényszóra, jek, duj, tri, kivégzőosztagosan. Préselt fűrészporból vannak a töltények. Nem puskapor, tömény gyufaméreg van bennük, de! Mi mégis puskaporszagot és háborús füstöt érzünk. Főleg ágyúszagot. Ez terjeng a levegőben, tömjénesen, és étel, ital, izzadságszag – parfümökkel keveredve. Időnként hányásszag – kintről. Minő táncvetélkedő – bent…

Nyitott udvar, nyitott csűr – pajta sehol, nincsen tehén, nincsen zűr.

Sarjúillat… Fény-boglya.

Egyre veszettebbül járjuk, mintha életre-halálra. Durr, durr, durr! Vásáros felnőtt gyermekek… Szeretkezésszag? Nem lehet.

Már csak két pár van életben. Idősíkok csúsznak egybe, válnak szét…

Leányvásár.
Szilvavásár.
Dinnyevásár.
Bároforó…
Látomásszerű, ej haj!
Kuruzsló augusztus…

Kurva világ, szűk esztendő.
De megáldott mind a kettő…
Csingeráj…

Jek, duj, duj, desu duj!
És! Vezényszóra – párcsere.

Jésszusom!

Mimivel ropom.
Helyben költött, leánykérő és viszonzó ének helyett
A mellei zengedeznek – befelé, de befelé…
Combom combja közt sistereg, csakis a jártatás alatt.
Forgáskor egybe olvadunk.
Máglyásan, még máglyásabban.
Mennyei násztánc a földön.
Nincs árnyékunk. Fénylik minden.
Emelkedünk, fennebb, fennebb –
Körhintásan.
Pu-dup, pu-dup!
Dübörgi, zengi a vérem.
Harangozza félreverten.
Nagyidő, vagy tűzvész lenne?

Egyik szőke, a másik barna.
Bár az isten összeadna –
Még ha félórára is…

Miatyánk, ki vagy a mennyekben =
Amaro dad Devlá, konszan and o cséri…

Simai Mihály

Dedikáció

egy-egy mag mindegyik szavam
szavanként szórom szét magam
szertehullnak a szó-magok
amit megírtam az vagyok

tavasz-kedvük majd földalol
a föld alól a hó alól
ha lesz nap hogy kihajtsanak
- de lesz-e Nap
mondd lesz-e Nap?!

Sugárzások

(Futamok Árva Dalma *Idő markában* című versére)

„idő markában
hópehely”
ha majd az Isten
rámlehel
ne kérdezzétek
hol vagyok?
fény-óceánba
olvadok

s ha már az Istené
leszek
kicsit talán istenné
leszek
s ki úgy szerettem
fényedet
én adhatok majd
fényt Neked

galaxisok
csillagködök
szupernovák közt
áttörök
sötét mélységes
éjeken
átsugárzom
a végtelent

ezernyi éjen
és napon
a fényem mind mind
rádadom
legyen palást
a válladon
tündöklő bűvös
oltalom

és minden éjen
és napon
csak nézlek nézlek
s hallgatom
bolyongó csillag-
rendszerek
szívét
s a szívverésedet

Részeg faun

még még valami őrült áprilist!
még még ! fényzászlós extatikus májust!
még ! júniust mely rózsavért iszik
s habzsol vágyakban fölfeslő leányhúst !

még ! még ! a Létnek minden gyönyörét!
ha tört pohárban de láva-italt !
egy ölelést még ! mely annyira szép
észre sem veszi aki belehalt

Mítosz

egy kéz
a szivárványt
hangokra bontja

egy hang
kettémetszi
a márványasztalt

az idők rózsaablakából
kihajló lány
pillantása megvakítja a szörnyet

Mély/én

a végső fizikai atom
mélyén
a végső asztrális atom
mélyén
a végső mentális atom
mélyén
a végső metafizikai atom
végtelenjében

valaki
halkan
énekel

Mint aki…

mint aki falból lép ki
s immár szabad
mint aki mindenen túl van
s most kezdi csak

mint aki elfelejt félni
hosszan mereng
s mikronjaival kiméri
a végtelent

Diárium

I.

a virágok
kiszöktek a világból
mint vér az arcból

II.

a levegőben
angyalkard
suhog

III.

hangtalan
zokogás
a hó

Árpás Károly

Heurisztikon

MAGASSÁG nyílik: tárul a mélység
sugárívek védőboltozata omlik
teret borítja sötétnél sötétség
tűnő dimenziók görbülő síkjai
Ismereteim spirál-alagútjában
hullásom párhuzamos az idővel
Zuhanó-emelkedő testem épp elfér
végtelen határú hézagai közt
Kristály ég pórusai csarnokvizek
rezdülő tükrében csillag a mécsvilág
Itt szirmokat is szuronyok őriznek
az univerzum szabadítójára vár
Suhanó emberélet gondolatom
vastagodó évgyűrűk fénygyorsulások
pulzáló galaxisokat pörgetek
játéka a világnak világokkal játszom
Kitöltendő űrök világteremtő
megváltó pusztító ötletek rajzanak
a létezés értelmét értőn értem
általam történhet jelen és jövő
Világtörténelem subaszőnyegem
szövése mintáit szememmel követem
rostlikain látom mint távolodik
a magasság – ím közeledik a MÉLYSÉG

Fordítás-parafrázis

Petőfi Sándor *Deákpályám*-versére

Nem lógtam és törtem magam
a suliban – ó de kár,
karót adott, megbuktatott
az a sok bunkó tanbá.

Magyarból is sok fát kaptam,
puskáztam, ahogy mások,
így lett rossz a bizim, látod,
pedig hát magyar vagyok.

Nem felejtem el ezt nekik,
amit velem megtettek,
de kutyául bánok velük,
hogy rám emlékezzenek.

Volt egy csajom, együtt jártunk,
volt ott minden, ami kell.
Csak nem tetszett az ősöknek –
nem lett zsír, több nem is kell.

Kiderült, hogy vakulnának,
az én dolgom – így esett:
eltanácsoltak. Maradtak
rokkázók és stréberek.

Míg leltem levelezőt, addig
lógtam itt-ott, mindenütt,
majd csak elvégzem valahogy,
a kapcsolat megsegít.

Találós kérdések

Mi ez?
Hátsó hármam irka része,
Plusz elől egy: épületnek.
Elölről négy finnül a hal –
mind az öttel köszöngetnek.

*

Ki ő?
Én vagyok, én vagyok, én vagyok –
akárhogy nézzük is: én vagyok!
Elölről is, hátulról is:
én vagyok, én vagyok, én vagyok

*

Egy gnóma-szállóige:
Tova! Tetem? A rügy és termés közötti állapot? Tova!
Hajtás! Nyelvjárási folytonossági űr a lét.

Árva Dalma

Idő markában…

zenét hallgatok…
kinn hull a hó
szakadatlan…

vonalak…
őzbokájú gékulcs…
bék…
„keresztek”…
szerző letérdepel…
s a hang
akár a hó…

zenét hallgatok….
megérint…

idő markában hópehely…
elnémulok…

Vallató kéz…

az írás
- vallató kéz –
szorít……szorít….
s hipnotizál a fájdalom

vallasz…
mélyből botlanak szavak…

szavakból ácsolt
versdíványod
szembesít
a tudatalattival…

Tűnődés

ember -
s november-álarc lehull…
alatta arctalan
halál-vigyor…

tegnap
még utolsó
virágos lét-pillantás…
s eltűnt
édes gyümölcsével
szivárvány-hídjával
a Van Gogh-színekkel fényes
nyár-őszi éden…

tél-elő könnye ered…
szél-öklét dühödve rázza…
karján bíbor levelet
táncoltat avar-halálba…

észrevétlen lopakodik
a köd
- akár a feledés –
nefelejcs-virágú
szürke szemfedő-fátylával
nesztelen mindent eltakar
mint bennünket majd…

a minket-szeretők
szeme elől…

(November 1.)

Szökkenések…

az az utolsó pillanat…,
az az utolsó szökkenés
amikor majd a végtelenbe ugrasz…

az az utolsó előtti szökkenés
az utolsó előtti pillanatban…,
ott a levegőben…,
mikor se föld, se ég
ha írsz…

nem gondolsz
arra a legutolsó végtelen szökkenésre…,
de érzed,
ilyen lehet majd
az a legutolsó pillanat,
mikor a Végtelen
karjára vesz…

Vízió

ha kinyitom szemem : verseim,
ha becsukom : te és képeim:

szél vagyok,
ölemben ringatom verseim…,
vagy sas,
karmaim közt szorítom őket,
akár tenger is,
hátamon, mint fehér vitorlák
versengenek…

s aztán?
elcsitul a szél…
sas leszáll…
tenger megjuhászodik…

s egy varázsütés…
a szél a tenger és a sas
én
a versek
te leszel

s ringatlak – akár a szél…
repülök veled – akár a sas…
fürdesz bennem – tenger vagyok…

ha kinyitom szemem: verseim
ha becsukom : te
és képeim

Bakos András

Szeged

Az ég öreg, fehér panellakás.
Szűk konyha, kisebb és nagyobb szoba.
Csukott szemmel is tudható, mi merre,
te csak bámulsz, és nem tudod, soha.

Sok szék, alacsony ágy, egész tejút
kis lampionokból, csillár helyett.
Poharak, vodkás fénykoktél szifonban:
a hamvasság fogad vendégeket.

Fölállnak, amikor megérkezel,
„Na végre! Jézusom!", ekképp fogad.
Állni egy hang nélkül, esőkabátban,
kibonthatatlan szeretetcsomag.

Becsy András

Ballada a hörcsögről

A kisállat-kereskedésnél Bolygó
a kirakathoz nyomta homlokát,
bent egy ketrec kis hörcsöge a forgó-
kerék mellől nézett a rácson át.
Bundája bársony volt, színtiszta zsemle,
magtár-pofája nőtt, ó, a fösvény!,
faforgács fedte, s csak szakértő elme
tudhatta volna: hím-e, vagy nőstény.
Az éj-talárú kozmosszal komázott,
de ráunt, hogyha jött a verőfény,
magának álmodott egy napvilágot,
hol nem az ösztön az örök törvény!

Tenyészállatnak termett, mely csak egyre
iparosként sokasodásra vár,
mi mozgott, hagyta, a dögöt megette,
szorgos csinovnyikként csinálta már.
Ha vendéget kapott, porzott a prémje,
párnája, paplanja új párja volt,
ám néha marta, és véresre tépte,
aztán meg újra vele lovagolt,
de ásított, mikor hajnalban hágott,
habár kedvére volt ez az önkény,
magának álmodott egy napvilágot,
hol nem az ösztön az örök törvény!

Így élt vackán az üzlet büszkesége,
mint egy felárazott amsterdami,
kóbor macskák nyála folyt össze érte,
hisztis kölköktől kellett tartani,
rajongóinak száma is megugrott,
gazdára találtak fajtársai,
csak vitték őket egyre, mint a cukrot,
a laborba – nem győzték hordani.
De őt meghagyták, kapott friss forgácsot,
a folyamból övé lett az örvény,
magának álmodott egy napvilágot,
hol nem az ösztön az örök törvény!

Ajánlás:

Vevőm! ValóVilággá lettem, látod:
eszem, iszom, a tökömben töltény,
a Holdat hordom és a másvilágot,
hol nem az ösztön az örök törvény!

Exodus

Lassan a rézvölgy ráncos aranymutatója erectál,
trombitatölcsér nyílik a rozsdafa törzse tövében,
csattan a cintányérc, ókürt sorakoztat a kompra,
harsona csillan meg még egyszer a gesztenye-tatról,
és kihajózik az erdő, árbócán az ezüst tri-
ambulum újra lehunyja szemét, s egy nagy levegőt vesz.

Bene Zoltán

A ráolvasó

Azon a nyáron, amikor a Napbanéző három-négy hüvelyket nőtt, valóságos beltenger alakult ki a falunk határában. Kacsák, szárcsák, ludak, vízityúkok és hattyúk költöztek hozzánk, sirályok tucatjai ringtak a víz felszínén. A Napbanéző naphosszat eme beltenger partján üldögélt, hol a Napba nézett, hol a szárnyasokat vizslatta, s közben nőtt, egyre csak nőtt észrevétlen.

Nyár végén figyeltünk föl arra, hogy a bokája kikandikál a nadrágszárából, az ingujja meg a könyökénél véget ér. Addigra a beltenger elszivárgott a talaj hasadékai között, utolsó csöppjeit is elszállították a mélység irányába törtető erecskék; a kacsák, szárcsák, ludak, vízityúkok és hattyúk odébbálltak, a sirályok elröpültek a nagy, déli folyam felé, a falunk határában néhány kiszikkadt haltetem meg tucatnyi kilapított, kérgesre száradt békatest emlékeztetett csupán a tegnap még élő-zsibongó vízi világra. Az élet visszazökkent a rendes kerékvágásba, s egy este a faluvégi kurta korcsmában valaki észrevette, hogy Napbanéző kinőtte a ruháit. Így kezdődött.

Egy év sem telt belé, Napbanéző kétszer akkorára nyúlt, mint bármelyikünk, ruházatát nem győzték toldani-foldani a falunkbéli asszonyok. Egyedül a lába nem nőtt egy csipetnyit sem, minélfogva szegény Napbanéző egyre bizonytalanabbul járt. Leginkább csak imbolygott, dülöngélt, akárha részeg lenne, holott soha életében nem ivott szeszt. El-elpityeredett, meg-megkeseredett emiatt, hol ennek, hol annak panaszkodott, hol ettől, hol attól kért tanácsot. Csakhogy sem a falunk bírája, sem annak bölcs tanácsnokai, sem senki más közülünk nem tudott számára hasznos útmutatással szolgálni, segítséget nyújtani. Képtelenségnek látszott gátat vetni egyre esztelenebb fejlődésének, Napbanéző fittyet hányva fizikára, biológiára meg a doktornő által genetika néven emlegetett felfoghatatlan, tehát értelmetlen esztelenségre, nőtt, nőtt, nőttön-nőtt.

A következő nyár, talán hogy változatossággal gyönyörködtessen, olyan szárazsággal köszöntött ránk, hogy több port nyeltünk, mint vizet, a bőrünk kiszáradt és fölhasadozott, a házak falán megrepedt a vakolat, a kerítéslécek göcsörtösre aszottak, a kutyák szőre foltokban kihullott, a macskák panaszosan nyöszörögtek, mert nyávogni nem maradt erejük, s a kertek végében a krumplibogarak órák alatt elszáradtak, akár kánikulában a vágott virág. Ám, minden korábbi logikának és néhány erősnek tetsző hipotézisnek ellene mondva, ez sem segített a Napbanézőn.

– Aki azt gondolta, a múlt év vízbősége okozta megállíthatatlan növekedését, csúnyán tévedett – összegezte a tapasztalatokat a bíró, kútmély bölcsességgel.

Őszre ott tartottunk, hogy Napbanéző nem bírt talpra állni, tudniillik testéhez képest igen aprócska lábfejeivel nem tudta megtartani az egyensúlyát.

– Bizonyos szempontból jobb is, hogy így alakult – fejtegette a harmonikás tanácsnok –, legalább nem gabalyodik bele a villanyvezetékekbe.

A falunk öreg cipésze elengedhette a füle mellett a megjegyzést, mindenesetre másnapra speciális lábbelit készített szerencsétlen batárunk számára, amivel óvatosan és csigalassan tipegve bár, mégiscsak lépegethetett. Útvonalán arrébb telepítettük a légkábeleket, levágtuk a fák renitens ágait, nehogy valami baj érje szegényt.

– No, így! – konstatálta a hájas tanácsnok, beszéd közben gondosan levakarva a legutóbbi tüsszentés óta az orra hegyére száradt váladékot.

Így bizony, gondoltuk mindannyian, aggódó tekintetünkkel a csetlő-botló Napbanézőt követve.

Így, bizony így teltek a napok. Napbanéző megállíthatatlanul magasodott, s akadtak közöttünk, akik feltételezni merészek voltak, hogy bizonnyal ama jószándékú óriás leszármazottja, akiről mindannyian tudván tudjuk, hajdan milyen sokat tett értünk, mikor erre, a hegyeinkben kószált – a hegyeinkben, amelyek mára, sajnos, elkoptak. Ezt a kézenfekvőnek tűnő magyarázatot végül mégsem fogadtuk el, szentségtörésnek és káromlásnak ítéltük: az egykori aranyszívű óriásnak nem lehetnek ivadékai, ebben megegyeztünk valamennyien. Maradt a tanácstalanság, maradtak a széttárt karok, a papírra rajzolt kérdőjelek.

Ekkor érkeztek a falunkba a fontoskodó fickók a messzi fővárosból. Azzal a szándékkal jöttek, hogy szemrevételezzék Napbanézőt. Néhány óra elteltével aztán kibökték, hogy inkább elvinnék magukkal. Ám a bíró és bölcs tanácsnokai nem engedhették, hogy közülünk bárkit is erőszakkal hurcoljanak el, márpedig Napbanézőnek esze ágában sem volt önként menni. Határozott föllépésünkkel sikerült is megakadályozni a fővárosiak tervét. Az igazsághoz ugyan hozzátartozik, hogy nem csak irigylésre méltó eltökéltségünk, de a faluvégi kurta korcsmáros kuzinja is nagy szerepet játszott sikerünkben. Ő az ország központjában dolgozik, és sürgönyben küldte el azoknak a befolyásos személyeknek a listáját, akiknek kedvében kellett járnunk ahhoz, hogy Napbanézőt itthon tartsuk, azon összegek megjelölésével egyetemben, amelyekkel valóban a kedvükben is járhattunk. Bölcs és hiú bíránk egyfelől önnön tekintélyének, másfelől az őt bálványozó közösségnek tartozott annyival, hogy mélyen kotorjon falunk nagy vászontarisznyájában, előhalásszon onnan néhány ropogós bankóköteget, s megtegye a szükséges lépéseket. Ezeknek a lépéseknek következtében a fővárosi jövevények mégis inkább itt, nálunk vizsgálgatták Napbanézőt. Gépekkel és gépek nélkül, pipettákkal, fecskendőkkel estek neki, hosszan abajgatták, már-már élni sem hagyták. Igyekezetük nem vezetett eredményre – egyik idegennek sem sikerült meglelnie az okot, amely Napbanéző mind gyorsuló növekedését előidézte. Hiába vallotta magát egytől egyig mind nagyhírű professzornak, hírneves kutatónak és a genetika nevezetű, szerintünk, falunkbéliek szerint kétséges és kérdéses tudomány korszakos

tudorának, csúnyán fölsültek. Hónapokig tartó próbálkozások után egy napon végül szedték a sátorfájukat, s elszeleltek.

Nem sokkal ezt követően, egy szép, napos tavaszi reggelen Napbanéző – akkor már régóta egy fészerben aludt, sehol máshol nem tudott volna kényelmesen kinyújtózni – úgy ébredt, hogy elveszik toldozott-foldozott gúnyájában. Izgatottan talpra ugrott, végigtapogatta a tagjait, megropogtatta ízületeit, először nem akart hinni az érzékeinek, utána örömében sírva fakadt. Újra normális méretűvé vált. Talán az utolsó pillanatban, a faluvégi kurta korcsmáros számításai szerint ugyanis addigra megközelítette a kilencméteres magasságot, márpedig néhányunk, köztük a bölcs Arisztid, nyugalmazott tanítónk szerint ez az emberi faj hosszanti kiterjedésének legvégső biológiai határa.

Alighogy megünnepeltük Napbanéző gyógyulását, a doktornőt meglátogatta a karikalábú könyvtáros kisasszony.

A falunkban rettenetesen régóta létezik bibliotéka, még elődeink alapították, építették föl saját égetésű téglákból, és helyezték el önnön kezükkel készített polcain az innen-onnan, ettől-attól összegyűjtött köteteket. A karikalábú könyvtáros kisasszony mellett csak egy részeges mindenes dolgozik az intézményben, aki néha olyannyira ittas, hogy lexikonokkal fűt, regényekbe öltözik, verseskötetet uzsonnál, és enciklopédiákkal takarózik. A karikalábú könyvtáros kisasszony sokat pöröl vele, számos alkalommal panaszt is tett a bírónál és bölcs tanácsnokainál.

– Amúgy is régi lexikonok – dörmögte a bíró –, semmit nem tudhattunk már meg belőlük.

– Egyáltalán – szólt közbe a harmonikás tanácsnok, aki régóta orrolt a karikalábú könyvtáros kisasszonyra, mert az nem volt hajlandó harmonikaestet szervezni számára a bibliotéka négy helyisége közül a legnagyobb, olvasóterem nevet viselő szobájában –, egyáltalán hányan járnak abba a bibliotékába? Egyáltalán, van értelme ott tartanunk magát?

A karikalábú könyvtáros kisasszony erre sírva fakadt, sarkon fordult, és zokogva elszaladt.

Tizenketten, azaz egy tucatnyian voltunk beiratkozva a bibliotékába, rajtam kívül mind a karikalábú könyvtáros kisasszony rokonai szegről-végről. Én magam azért tartoztam közéjük, mert egy időben szerettem volna közelebbi ismeretségbe kerülni egy izgalmasnak ígérkező, zöld színű bőrbe kötött, arany betűs könyvsorozattal (címét tekintve *Britannica Hungarica*, azaz, gondolom, *Magyar Gyártmányú Britannika Szivarok Nagykönyvei*). De valahogy mindig elmaradt az ismerkedés, vágyam nem teljesedett be sose.

Lényeg a lényeg, szegény karikalábú könyvtáros kisasszony féltette az állását.

Nemsokkal azelőtt, hogy Napbanéző nyúlni kezdett, egyre sűrűbben rebesgették a népek, hogy a falunk tanácsa fontolgatja a bibliotéka bezárását, a részeges minde-

nes átképzését részeges lakatossá, a karikalábú könyvtáros kisasszonyt pedig a rezes orrú tanácsnok szatócsboltjában alkalmaznák mint raktárost, utóvégre a tárgyak őrizésében már nagy-nagy gyakorlatra tett szert.

Ettől a karikalábú könyvtáros kisasszony még inkább kétségbe esett, még jobban kezdte félteni az állását. Gondolom azért, mert szerette. Miközben naphosszat őrizte a könyvtárgyakat, el is olvasta az egész állományt, minden egyes kötetet. Olyan műveltté vált, mint az izé. Mégse respektálta senki (így mondta, a saját fülemmel hallottam, jelentsen ez a kifejezés bármilyen disznóságot, leírom ide, mert az igazsághoz hozzátartozik). Először azt hittem, ezért ment el a doktornőhöz is. Hogy az majd respektálja.

Mindannyiunk szerencséjére ez nem történt meg, arra viszont fény derült, hogy a Napbanézőt a karikalábú könyvtáros kisasszony növesztette meg – mégpedig a *Ráolvasások gyűjteménye* segítségével. A *Ráolvasások gyűjteménye* ősrégi könyv volt, a bibliotéka leghátsó traktusában lakozott, ahová a részeges mindenesnek nem volt bejárása. Talán ezeréves lehetett ez a súlyos, nehéz, megsárgult, kicafrangosodott szélű lapokból álló kódex, a súlya legalább nyolc kiló. A karikalábú könyvtáros kisasszony azt állította, abból olvasta a varázsigéket, amelyektől Napbanéző majd' kilencméteresre nyúlt. A doktornő először kinevette, csakhogy akkor a karikalábú könyvtáros kisasszony mormolni kezdett valamit pihés bajuszkája alatt, s az orvos hangja néhány szempillantás alatt úgy elvékonyodott, akár egy aprócska gyereké. No, ennek már a fele sem tréfa, gondoltuk mind, s a bíró és bölcs tanácsnokai menten, nyomban, íziben kivizsgálták az ügyet.

A vizsgálat fényt derített mindenre.

És bizony úgy történt minden, ahogyan a karikalábú könyvtáros kisasszony állította.

Mármost egy baj akad csupán: a *Ráolvasások gyűjteményé*nek több ezerre rúgó rigmusa közül mindössze hét működik: az embert növesztő, az embert zsugorító, a hangmagasító, a hangmélyítő, a besárgító, a sárgaságot elmulasztó, valamint a radai rosseb elleni, bár ezen utóbbira vonatkozóan egy ideig csak a karikalábú könyvtáros kisasszony adott szavára támaszkodhatunk.

– Ezek márpedig így együtt is bakfitty! – legyintett a harmonikás tanácsnok, azzal hazacammogott.

– Ez is bizonyíték! – állította a karikalábú könyvtáros kisasszony mély meggyőződéssel.

– Vajon mire? – kerekedett el a bíró szeme.

– Hogy a könyveknek is van hatalma! – toppantott dacosan a karikalábú könyvtáros kisasszony.

– Végül is – vakargatta a fejét a hájas tanácsnok –, ebben van valami.

Így történt, hogy a bibliotéka megmenekült, s benne a karikalábú könyvtáros kis-

asszony és a részeges mindenes, aki még egy fegyelmivel is gazdagodott, amit két nap múlva elfogyasztott tízóraira, tükörtojással. Hiába háborgott a harmonikás tanácsnok, a bíró és tanácsnoktársai döntése megfellebbezhetetlen volt. A karikalábú könyvtáros kisasszony kiengesztelte Napbanézőt is, amennyiben minden második napon fölolvasott neki. Napbanéző elégedett volt a jóvátétellel.

Nem is volna érdemes több szót vesztegetni az esetre, ha egy szombat éjjelen a faluvégi kurta korcsma egyik pocsolyarészeg törzsvendége nem elégeli meg a harmonikás tanácsnok spontán koncertjét, s nem kívánja tiszta szívből, hogy a radai rosseb verné meg az ilyen macskazenészeket!

Hát, megverte. Egyikünk se látta, honnan támadt, csak azt vettük észre, hogy a harmonikás tanácsnok a földön hever, harmonikája a mellén, levegő után kapkod és szederjessé válik az arca. Kiütések keletkeztek a bőrén, dudorok a koponyáján.

– Nyilván veri éppen a radai rosseb – jegyezte meg a faluvégi kurta korcsmáros.

Napbanéző szaladt el a karikalábú könyvtáros kisasszonyért. A karikalábú könyvtáros kisasszony diadalittas arccal, hóna alatt a *Ráolvasások gyűjteményé*vel vonult be a faluvégi kurta korcsmába, hosszasan készülődött, közben élvezettel figyelte a harmonikás tanácsnok vergődését, míg végül mormogott valamit.

– Most olvas rá – vigyorgott Napbanéző.

Így lehetett, mert a harmonikás tanácsnok újra kapott levegőt, arca visszanyerte pirospozsgás színét, kiütései és dudorai elmúltak.

– No, van-e hatalmuk? – hajolt hozzá a karikalábú könyvtáros kisasszony.

A harmonikás tanácsnok morgott valamit, lehetett igennek is venni. Mind annak vettük. A karikalábú könyvtáros kisasszony egyenes derékkal vonult ki a faluvégi kurta korcsmából. A bibliotékába, igaz, azóta se iratkoztak be egy tucatnál többen. Nincs ebben semmi rossz, a mi falunkban így mennek a dolgok.

Diószegi Szabó Pál

Haikuk

Tavasz

Olvadok tőled,
mint tenyeremben a hó,
vér-melegedtől.

Nyár

Nagyot dobbant az
Úr szive. Villáma ránk:
Égi Pillantás

Ősz

Ködbe bújt lombok
zöldje: rőt-sárga-barna
szőnyeg az erdőn.

Asztalodnál…

Asztalodnál forróbb lett az étel:
–jólesik kezedtől minden falat–
vendégség vegyült a szenvedéllyel,
áttört –ma– közöttünk minden falat!
Asztalodnál fehérebb a tányér:
habzsoltuk egymás történetét,
elteltek órák –minden perc ráér–,
úgy megízleltük egymás életét…
Úgy megízleltem ajkad vörösét,
míg az Élet zöld szempárja nézett,
mint arcodnak kigyúló örömét,
míg köröttünk minden elenyészett!
S míg szemed néz, társtalan nem vagyok,
hazáig kísér, mint a csillagok!

Munkácsy Szegeden…

– a Móra Ferenc Múzeum kiállítására

Plakáton keresem,
Munkácsy Szegeden.
Túl időn, tereken,
múlton és jelenen.

Előbb és eleven,
képbezárt kereten,
általvert szegeken
Krisztusunk: ecseten.

Mikulás-pirulás…

– dal a piros metamorfózisáról

December ismét ránk köszön és szitál
havat fejünkre, gondolatunk között,
a buszmegállón egyre várva
képzeletünkben az Ünnep ébred.

„Télapó itt van, hó a subája,
jég a cipője, leng a szakálla…”

Gyerekzsivaj szólt. Reggeli forgatag
ködében állnak, nézik a nagy fenyőt
a ház előtt. –Piros kabátban
szatyraival öregúr botorkál…

Hol itt a szánkó, merre a szarvasok?
A puttonyát csak nézik a kis szemek,
tanárukat hiába kérdik,
dalra fakadna a szájuk inkább:

„Télapó itt van, hó a subája,
jég a cipője, leng a szakálla…”

Káromkodott, úgy ütne fagyott keze...
Köhög, hörög: Fel senki sem ismeri!? –
A környéken tanyáz padon, de
kánikulában a lomb takarja.

Deres szakállán hajnali fagy remeg.
Biciklijével ballag az ősz öreg
tovább, –ruhát keres vagy ételt?–
reggel a kék szemetes kukáknál.

Hajdú Róbert

A gyerek

Hát, úgy kezdődött az egész, hogy részegen összevesztem a barátnőmmel. Folyton azzal sokkolt, hogy így nem akar gyereket, meg úgy, és mi van, ha teherbe esett, mire megmondtam neki, hogy dugja meg akkor a gólya, ha úgyis ő hozza a bébit. Azután csak arra emlékszem, hogy a közeli patikában egy terhességi tesztet veszek, és az ágyam mellett, letolt gatyával egy lavórban állva igyekszem célba venni a lapocskát, azt remélve, hogyha pozitív lesz, átrohanok hozzá, és az orra alá dörgölhetem. Hát pozitív lett, teherbe estem. Ezen akkorát röhögtem, hogy az valami hihetetlen. Ennyit ezekről a modern bigyókról.

Három hónap múlva elmentem a dokihoz, mert folyamatosan émelyegtem és hányingerem volt. Elküldött ultrahangra, ahol is valamiféle formáját tekintve kivehetetlen alakzatot mutogattak nekem, meg azt, hogy még nem tudják biztosan, hogy kisfiú vagy kislány, de gratulálnak mindenesetre. Annyi cigit szívtam el rohamosan egymás után, amennyit csak tudtam, majd elájultam a barátnőm kapucsengőjét nyomva. Mikor felébredtem, azt mondta, hallotta a nagy örömhírt, és gratulál nekem meg a cafkámnak. Mielőtt bármit is kibökhettem volna, kidobott az ajtón.

Elkezdett gömbölyödni a hasam, kemény hónapok és izzasztó tornák vártak rám. Kívánós lettem, elkezdtem annyi ecetes uborkát enni, hogy senki nem bírta sokáig a közelemben lenni az átható ecetszag miatt. Borostás lettem és idegesítően mogorva. A fogaim megromlottak, és egyenként hullottak ki reggelről reggelre. Amikor a kilencedik hónap eljött, összeestem a fájdalomtól, és bevittek a kórházba. Megműtöttek. Mikor felébredtem, pólyába tekerve behoztak egy háromkilós valamit. Meg nem tudnám mondani, hogy mi volt az első, ami eszembe jutott róla, de hogy hihetetlenül ronda volt, az biztos. Az orvos megszorította a kezemet, és azt mondta, gratulál, úgy tűnik túléltem egy közel háromkilós daganatot, ami a gyomromban képződött. Szédülni kezdtem, és elviselhetetlenül fájt a szívem. Elneveztem a gyermekemet Gabinak, mert uniszex, megvettem a kiságyát, babakék, lánynak, fiúnak egyaránt jó, anyagi helyzetemet mérlegelve úgy döntöttem, balettre fog járni, hogy legyen egy kis mozgáskultúrája. Azt sem tudtam fiú-e vagy lány, s erre tessék: rákom volt.

Az első szava az volt, hogy *mama*, de a kiejtése hagyott némi kívánnivalót maga után. Egész nap az ollóit csattogtatta, és hátrafelé járkált a szobában. Én pedig sírtam, hogy nekem van a világon a legrondább gyermekem. De tudják mit? Minden hibájával együtt szerettem, mert az enyém volt. Rondán is az én kicsikém. Csak tudnám, ki lehet az apja.

Jagos István Róbert

Nincs feledés

Nincs feledés.
Várom a ködöt
s függönyt szőnék a múltnak.
Arcodból rojtot fonnék rá
- úgy várnám a szelet:
Így térnék rá a végső útra.
Talán elfúj mindent:
időt, arcot, lábnyomot.
Ám maradnak a súlyok.
Akár hordhatnám is őket,
de valahogy nem megy.
Nem tudom.

Nincs feledés!
A sebek nyomai ott maradnak!
És te messziről nézed,
ahogy újra és újra felszakadnak.
Nincs feledés!
A vonások ott maradnak!
És én rettegve nézem,
ahogy a tükrök meghasadnak.

Színek

Amikor még lenhajad lobogtattad a szélben
és a színeknek még nem volt jelentőségük,
ős-szerelem rejtezett minden pillanatodban.
A Gondolat volt az első, kit vakon szerettél.
Forró egyesülés a tudattal, amíg az idő megőszült
és botra támaszkodott. Oszló pillanatok gyásza
hozta elő belőled a társtalan feketét.
Azóta talmi sebeket égetsz magadra több
ezer éve. Ajkaddal téped, ha esetleg begyógyul.
Vadhúsaid, mint éles hegyek a vértelen holdba
marnak. Karmoló sivatag a takaród. Ám ha elül
a vihar, amit magad szítottál, dámaként csapod
félre csontmaszkos fejed, mint aki még mindig
tudja az ambrózia mézes szűz ízét.
Ereid által lettél színes. Kék, lila és vörös. A sárga
meg csak úgy jött. Talán mindig is benned volt.
A világ forog és vele te is. Szédülésig játszod fel-le
játékod. Ma már nem tartok veled. Talán megérem
még, hogy új színeket keversz ezen a gyönyörű palettán.
Addig is lehunyom szemem – ne lássam azt a sok szart,
melyet eddig a világra vajúdtál.

Eltorzult minta

Menekülni kell
tegnapi képek közé
– a mai mozi csak halált hoz.
Lassan kerül elő a kés,
és módszeresen feláldoz
mindent az okosnak hitt ész.

Tapétákra hagyom magam
– eltorzult minta a félsz.

Kecsmár Szilvia

Szilárdka szilárd hite

Szilárdka szilárdul hitte, hogy neki is jár egy Pókember játékfigura. Nem tudta, hogy mikor, hol vagy kitől, csak azt, hogy jár. Ez a bizonyosság ott szunnyadt Szilárdka lelkében, türelmesen várva, hogy eljöjjön a nap. A találkozás napja. Egy szép nyári reggelen a kicsi fiút szülei kirándulni vitték a nagy, messzi székesfővárosba. Szilárdka tágra nyílt szemekkel ámuldozott a budapesti forgatagban. Ennyi embert sosem látott még. Ilyen zsibongást sosem hallott még. És a vár! Szélesen kanyargott alattuk a Duna, végeláthatatlanul terült el a város. A kék kis Tisza cipők önfeledten kopogtak a hepehupás macskakövön, cukorkás zacskó csörgött a zsebben.

– Felszálljunk a Fogaskerekűre? – kérdezték élénken a szülők.

– Igen, igen! – lelkendezett Szilárdka.

A délutáni nap finom arany réteggel futtatta be a hegyi utat. A Fogaskerekű lassan, zörögve kapaszkodott mind magasabbra, elandalítva a nagy melegtől ásítozó utasokat.

– Nápolyit akarok! – szólalt meg a Szilárdkával szemben ülő, vele nagyjából egyidős fiúcska.

– Máris… – mondta a rá vigyázó nagymama, és gondolkodás nélkül teljesítette unokája határozott óhaját.

A kisfiú elégedetten majszolta az édességet, majd elővette táskájából legújabb szerzeményét, a Pókember játékfigurát. Szilárdka, aki mindeddig csendesen, kitárt gyermekszívvel figyelte a tájat, a házakat, az embereket, most megbabonázva meredt a Pókemberre. Álmai Pókemberére. A nápolyitól maszatos fiúcska rögtön észrevette a hirtelen támadt érdeklődést, és dölyfösen nyugtázta a szuperhős újabb sikerét. Szilárdka sóvárgását egyre csak növelte az önfeledt játék, és belülről feszítette a vágy, ám kifelé unott érdektelenséget tettetett. A hencegő zajongás mind hangosabbá vált, lassacskán a Fogaskerekű egész közönsége a Pókemberharcot figyelte.

– Nápolyit akarok! – követelte ismét a fiúcska.

Nagymamája szó nélkül teljesítette az ellentmondást nem tűrő kívánságot. A habzsoló kisfiú hamar megfeledkezett a szuperhősről, így észre sem vette, amint játéka önálló életre kelt, hogy a Fogaskerekű padlóján küzdjön tovább a világot fenyegető gonosszal.

– Leesett a játékod. Vedd fel hamar! – figyelmeztetett a nagymama.

A kisfiú vonakodva vette fel a szuperhőst, figyelmét megosztva a játék és a nápolyi között. Nem úgy Szilárdka! Ő egészen a Pókembert bűvölte, teljes erőbedobás-

sal koncentrált, hátha az végül melléje szegődik. Ám csak titokban merte nézni, az érdeklődés legcsekélyebb jelét sem mutatva. A kisfiú ismét féktelen játékba kezdett, tépte, nyúzta a Pókembert, már-már igazi élethalálharcot vívott vele, majd hirtelen ráunt a játékra, hogy egy újabb adag nápolyit kebelezzen be.

– Megint leesett a játékod. Itt hagyod, ha nem figyelsz! – zúgolódott az eddig csendes nagymama.

A kisfiú duzzogva nyúlt ismét a játék után, majd a harcoktól megfáradtan, zihálva dobta maga mellé a padra. Tömzsi kis ujjaival újból édesség után kutatott. Szilárdka szilárd hittel, töretlen buzgalommal koncentrált tovább.

A Fogaskerekű elhagyta már az utolsó előtti megállót is, közelgett a leszállás ideje. A menet közben megfogyatkozott utasok nyöszörögve tápászkodtak fel, a melegtől elnehezült léptekkel, lomhán zuhantak az aszfaltra. A nagymama öles léptekkel indult az ajtó felé, nyomában az unokájával. Szilárdka szülei még ülve tanakodtak, hogy merre menjenek tovább. Elcsendesedett a kocsi. Megszületett a döntés. Lassan ők is szedelőzködni kezdtek, hogy folytassák tovább a fővárosi barangolást.

– Valami fenn maradt – hadarta Szilárdka.

Meg sem várta a választ, úgy rohant vissza az ottfelejtett hősért. Mindvégig hitte, hogy a Pókember nem véletlenül lett útitárs, majd sorsára hagyott játékfigura. Tudta, hogy eljött a nap. Hite beteljesedett.

Lázár Bence András

Az vagy, aki egy nő miatt

A fehér lepedőt a lombokon.

Amikor vége van egy délutánnak
és ott állsz, ott, ahol, az vagy, aki
sírni kezd egy nő miatt. A fehér
lepedőt a lombokon.

Amikor vége van egy reggelnek
és az vagy, az, aki hajnalban ébred,
nem tudja melyik kereszteződés
maradt a saját, és a nő, aki miatt
az vagy, aki sírni kezd egy délután,
ott fekszik a paplanban, mint jégkristály.
A fehér lepedőt a lombokon,

képzeld most az utolsó békének,
amikor egy délután, vagy reggel
egy nő miatt, aki jégkristály, és
szobátok tiszta csend, saját
kereszteződéseidet elfelejted.
A fehér lepedő a lombokon,

a túl hideg, amihez kevés az ölelés,
és a szorítás túl kemény. A fehér
lepedő a lombokon, ez lesz az utolsó
béke, amikor az összes bűn kevés lesz,
amikor ami megmaradt csak annyi,
egy nővel, akit olvadni hagysz,
mint jégkristályt, mint

fehér lepedőt üres lombokon.

Halottak napja van

Nem hiszem a levélhullást,
nem, nem hiszem a durva apák
bölcs tanácsait, nem hiszem
a véneket, ott állnak nagykabátban,
nem hiszem őket, nem hiszem aráncos
asszonyokat, akik köveket gyűjtenek egy parton,
akik bálba mentek,
akik főznek egy férfinak,
nem hiszem őket.

•

Nem hiszem a levélhullást, azt is ellopta
valaki, aki ott ül, a legfényesebb gesztenye
alatt, nem hiszem, hogy ebben a képben
most béke van, de valami történik, de
valami mozog. Tüske felhám nő rajtam,
rajtad is, aztán, mint a csont, meghasad.

•

Halottak napja van,
és nem gyűrődnek fák, és nem lángol égbolt,
és nem rohannak állatok, nem égnek szemek,
és nem zúg a labirintus, halottak napja van,
és béke van, mert ennyinek legalább, hogy
béke van, ennyinek legalább lennie kell.
Nézz ki az ablakon, látod, ott állnak
nagykabátban, ott gyűjtik a köveket,
és mind mennek el.

•

Halottak napja van.
Nem hiszem a levélhullást, nem,
nem hiszem a durva apák bölcs tanácsait,
nem hiszem a véneket, ők állnak ott most is,
nagykabátban, beszélnek valakiről, fecsegnek.

Nem akarom elhinni, hogy aki ott ül a legfényesebb
gesztenye alatt, nem hiszem el, hogy mennyi
bűne van, hogy ebben a képben most igazán
béke van.

Meleg tavak

Egy üres sétálóutca. Valahol lassú pakolás.
Valami dallam. És aki ott áll, levetett kabáttal
a hátán. Családra gondol. Puha fényekre.

Egy üres sétálóutca. Apád, egy széles kalap.
Anyád, egy széles gyűrődés. És aki ott áll,
levetett kabáttal a hátán és dallamokra gondol.

Egy üres sétálóutca. Az ablakban koraeste.
Két test. Két meleg ágyék. És aki ott áll,
levetett kabáttal a hátán. Tudja, hogy
minden, amit egésznek hívnak, fáj.

Mert a kemény öleléseket mind elhazudták.
Mert a délköröket valahol újrafestették.
Mert a tavak, a mezők gyémánt nyugalmát
elvitték a zajos városokba, ahol a megismert
falakat lerombolták.

Egy üres sétálóutca. Apád egy kalap,
anyád egy gyűrődés. És te vagy, aki ott
áll levetett kabáttal a hátán, és dallamokra
gondol és egészre, és testre, és ölekre,
és családra, és puha fényre, és hitre,
hogy szemünkben még pihennek
meleg tavak.

De tudja, hogy egyszerre hagytak el
mindenkit, abban a percben, amikor
a hideg csont eresze megtelt
az összes parancsolattal.

Petró János

A remény

Ma talán már mindegy lehet,
hogy mit éreztél akkor.
A remény, mely éltetett,
találkozásunk oly sok várakozás,
nélkülözés után, szertefoszlatta
a kételyt és a magányt.
A kecskeszaros sziklákon
mászva a megbeszélt hely felé,
lehet ugyanaz az érzés
tette bizonytalanná mozdulataid.
Válladon a fegyver védelmet nyújt-e,
vagy éppen veszély, lelőlek, mielőtt
szólhatnál ki vagy, vagy te lősz belém.
Mikor eléd álltam, láttam arcodon,
hogy a bujkálások hosszú napjai
éppúgy nyomot hagytak benned,
mint bennem. Nem tudom, ki vagy,
szólaltam meg én, lelőhettelek volna,
figyeltelek rég, ahogyan kapaszkodtál
sziklák és kecskeszarok között felfelé.
A hangom, melyet hosszú idő óta
magam is csak belülről hallottam,
meglepett. Hiszen féltem,
ahogyan féltél te is, mert
mióta eljöttünk, nem volt óra
és nem volt perc, mely ne éreztette
volna, hogy kiszolgáltatottságunk,
gyengeségünk hogyan rombolja
a szabadság körénk épített falait.
De akkor megszólaltál,
és hogy félsz, éreztem hangodon.
A kecskeszar, mint kettőnk
közös betegsége
apró foltokat hagyott lábadon.

Narancshubertus

Lassan megvénülök, mégsem készültem
fel az életre. Nem készültem fel, és te
nagyon hiányzol, hogy néha leülj
mellém, és meghallgasd, amit mondok.
Aztán csak annyit válaszolsz: huha.
És kérsz egy narancshubertust.
Ennyi is elég lenne. Ennyi is elég…

Kapolcs

A vándor vacogott, fogai néha bele-
belecsattogtak a darabba, a feje fájt, délután
összehányta a kukoricást. Nem éppen költői
pillanat. Inkább szánalmasan emberi. Két
deci pálinkától átmelegedve rogyott ágyba,
ám álom nélküli, mély verembe zuhant.
Vajon jön-e még új hajnal, kérdezte Öt,
de a válaszra már nem volt ideje.
Most elpatkolok, gondolta aztán,
pedig elhatározta, ha egyszer mégis
bekövetkezik, az csak a Tisza partján,
történhet meg vele.

Tokaj

Megérkezni is szeretett dél-kelet felől
a hídon át, az álomszerűen, lassan gördülő
kamionok között. Mindig olyan érzése volt,
mintha a Tisza felett nagy hajók szelnék az utat.
Arányait vesztette az idő, csak keresgélte
önmagát az ébrenlét és az álom határán.
Csütörtök. Ez tényleg most volt?
Fájdalmasan szép, fájdalmasan rövid.
Nehéz dolog a háború ilyen melegben.
A Vándor érezte, most kellene abbahagynia,
elhúzni Szegedre, írni egy jó blogbejegyzést,
és viszlát.

Veszelka Attila

Triptichon

Ág a víz felett

A víz felett hintázó ág
a víztükörre hajlik.
Már nem tart semmi itt.
Oda lett mindenem.
Egy nő néz rám a hídról.
Tágra nyílt szemében
félelem. Hiába fél,
csupán az élettelen
dolgok élnek
mindörökké.
A folyó élettelen.
A hintázó ág még él.

Soha semmi

Mindig is vágytál
felnyitni a dobozt.
Most már tudod:
a dobozban
semmi sincs.
Minden hiába volt:
minden gonoszság
és minden megbocsátás.
A legrosszabb:
hogy meg sem loptak.
Soha semmid se volt.
Semmid.

Templomablakok

A templomablakok
vörösbor tüzű fényében
hófehér liliom parázslik.
A kolostorkert ágyásai
között vigyázva lépdel
az elhalt szerzetes.
Lassan elered az eső.
A templomablakok
kihunynak.
A szerzetes lehajtott
fejjel sír.
Ázó kolostorkert.

Térdeplő faun

A faun volt
az utolsó csepp,
a pohár alján
térdeplő faun,
a narancsfa lombjain
keresztülcsorgó
délelőtti fényben.

Talán a pánsíp.

Egyszerre
kiismerhetetlenné
lett minden.

Sohasem volttá,
elérhetetlenné,
a távolban remegő,
haragoszöld tenger
kusza hullámaivá.

Attól kezdve
sosem kerested többé
sehol.

Pipacsok

Esik. Napok óta,
könyörtelenül.
Ólomszürke idő
csorran fákon,
pipacsok szárán.

A nő nyári kalapban,
kék napernyője alatt,
kecsesen sétál
a nedves,
összetapadt szirmú
pipacsok közt.

Fásultan hallgatja
az ablaküvegen
szakadatlan
kopogó esőt.

Nézi a pipacsok
közt hajladozó
napernyőt.

A zöld labda

Gyarmathy Editnek

A kisimult időben,
a vézna holdsarló
metsző fénye alatt
fekszik,
eső alatt, hó alatt,
és nem alszik
soha többé,
és felszárad az eső,
megolvad a hó,
és fel nem ébred,
és ott kutyagol
az oldalamon,
és gömbölyödjön
a hold bár,
vigyázza
azt a zöld labdát,
amit soha senkinek
oda nem adott.

Tarnai László

Káprázik

A színházi kellékek között
a főhelyet bitroló lámpaoszlop tetején
varjú várta vehemens párját
de a légyott helyett az örökégő
másik villanypóznára költözött
és a zenekari árokban károgó
hollókat hívogatta ám a karmester
kettétörte a pálcáját
A komédián kacagtak a kosztümök
a botjukkal bíbelődő zakók röhögtek
s a fényárban úszó sötét ruhás publikum
tapsolt amire a mellettem ülő hétalvó
nyitotta a szemét mintha kelne a nap
A szünet a teátrumban csillapítja a szomjat
ezért ásványvízzel koccintottunk
és hörpöltük a pusztamérgesi pincék
hordóinak száraz fehér nedűit
Szóra bírtuk a szótlanságot
a halk horkolásáért elnézést kért
hiszen zavarja az otthon maradt füldugót

Zenebona trécselés svédasztal
egyremegy mert forgolódik a takarója
hiába nyeli a pirulákat a szirup fölösleges
mindennapja mindjobban fárad
Álmodozik puccos irodáról
ahol fakadástól bogárfeketéig körmölt
ám gallyrament a gigászi góré
aki a szomszédja felé bökött
hátha akad ott valami tennivaló
A szalmatető alatti rozoga kuckóban
a hideg sparhelt mellett didergő
szikkadt öreg ötszázat kért kölcsön
amit szokásos falopás után visszaad
Farkaséhes korcs kísérte a kertkapuig
aztán a búvópatak partján
hallgatta amint a korhadt fatörzs
az aranyéletű csillagokkal diskurált

Ballagva a csillároltó nézőtérre
a hétalvó hirtelen hamarjában búcsúzott
mert az egykori feleségét fölkeresi
A konyhaasztalon karéj kenyerekre
szeletelik a szófukar szalonnát
s eszükbe se jut a tévé a Cigánybáró
ugyanis caplatnak az eltévedt álomszigetre
ahol káprázik az újrakezdés

Gál Sándor

Egy nap emlékei

Nem tudom a magyarázatát, de nem is találom különösebben fontosnak, hogy miért határoztam el azt, hogy egyszer rászánok egy egész napot arra, hogy ami eszembe jut, *azon a napon,* kócosan, fésületlenül ide írom egyenest a számítógépbe.

Úgy gondoltam el az egészet, hogy reggel ahogy fölébredek, bekapcsolom a masinát, köszönök a virradatnak, s elbúcsúzok – kellő tisztelettel – a fogyó Hold megsápadó D-betűjétől, az árnyaktól, a Tejút leírhatatlan égi hullámverésétől, továbbá a Göncöltől, a Fiastyúktól – röviden – a Látható Mindenség lassú eltűnésétől.

S ahogy keleten, itt a konyhánk ablakában, az ezüstfenyők tűlevelei között a Nap-király, – Legfelsőbb Hatalom valahányunk számára – arany ívvel diadalmasan megérkezik. Szóval így.

Ugyanakkor ebben, ennek a mélyén benne volt, benne van az a kérdés is, hogy képes volnék-e egy ilyen „egésznapos munkára" még. Mert az elhatározás egy dolog, de a megvalósításhoz bizony – azt hiszem – nem kevés erő, akarat és kitartás is hozzáadandó – hogy az ember –, ha közelebb van a nyolcvanhoz, mint a hetvenhez, fizikailag képes-e rá. Ezt annak az egykori tapasztalatnak a birtokában mondom, hogy több mint harminc évvel ezelőtt – a Hét riportereként – eldöntöttem, hogy minden héten írok egy jegyzetet. Akkor – nem kis erőfeszítéssel – ezt valóban sikerült megvalósítanom. Ez lett az alapja később *A megtorlás békéje* című kötetemnek. De akkor még csak ötven-valahány éves voltam, s mindig volt egy hetem a következő rész megírására. Olykor „előre" dolgoztam, hogy a sorozat folyamatosan megjelenhessen. Most ilyen lehetőség nincs, mert nem is lehet. Vagy képes leszek egész nap írni, vagy feladom. Egyelőre azonban még minden tele van a hajnal és a napébredés közötti fátyolos – és tegyem hozzá: fagyos-jegeshavas-világgal.

Egyébként azt is megemlítem, hogy *A megtorlás békéje* után is volt néhány ilyen vállalkozásom, elsősorban verseskötetek, ám azok megírása tágabb időzónában valósult meg. *A rák évada* a kivétel. Azt pár hónap alatt írtam meg – az idő sürgetett, mert létezésem horizontja csupán egy sivár csíkocska volt – alig látható, alig érzékelhető. A legutóbbi pedig *A MOST* című több mint kétezer soros vers – ehhez három évre volt szükségem. De már lezártam, s még az a csoda is megtörténhet, hogy az idén meg is jelenik.

Röviden ezek a tapasztalatok teszik kérdésessé s valamelyest bizonytalanná mostani vállalkozásom sikerét. Ami ezzel szemben határozottan vigasztaló szá-

momra, hogy kizárt a kudarc – addig csinálom, amíg képes leszek értelmes mondatokat fogalmazni. Vagyis a *siker kikerülhetetlen!*

Ugye a régiek, a nagy klasszikusok ha komolyabb munkába fogtak, előbb egy kisded segítségért a múzsákhoz folyamodtak. Aztán hol volt segítség, hol meg nem. Ma már az efféle „fohászok" nincsenek divatban, mert kinek is volna ideje az ilyen hiábavalóságokra, amikor tudja már a gyermek is, hogy ebben a mai, globális szabadságban maguk a múzsák is albérletbe kerültek, s akárhány közülük korrumpálhatóvá silányodott.

Ennek ellenére – bízván a hűségesekben – nem hagyom ki a lehetőséget! Mégpedig azért, mert a napokban leírtam néhány sort, amit most – megjavítva – ide másolok, csak azért, mert : van! És hátha!... Hátha megsegítenek.

S mivel még alig-alig világosodik, legyen a címe:

V I R R A D A T

integet hóval hegyekkel
egeket szakasztó jegekkel
látni belülről tör- s törik
nyíló sebeim vérrel öntözik
saját egét festi egyre
kékre zöldre tűz-veresre
fölszáll s közben itt marad
elhiteti hogy *valál* és hogy **vagy**
lázban didergőn egyedül
jövődben immár jövőtlenül
akár egy megkésett gondolat része
amelyben *megtörténik* a béke
a csend kitágul magából
hazátlansággá a hazából
havakkal szól sajog fagyokkal
hallgat velem halálos hajnalokkal

Ez valóban így igaz. Mármint, hogy együtt hallgat velem, sőt együtt nézi és látja is mindazt, ami odakint s idebent történik. És az idő minden létező zónájába elkalandozik egy-egy most feltűnő esemény hatása nyomán. Amolyan mesebeli „hipp-hopp, ott leszek, ahol akarok" varázsigékkel, vagy azok nélkül – akaratom szerint.

Különben a reggelek ritmusa különbözik a nap későbbi ritmusától. Ami az ébredést követően történik, annak cselekménye sűrűbb, gyorsabb, hogy úgy mondjam kissé „idegesebb." Legelőbb is – hogy miért, okát nem is próbálom megfejteni

– látnom kell a „kinti világot", az udvart a kert havas hullámait, a két hatalmas, méltósággal teljes diófa moccanatlan koronáit, vagy szelek jöttén az ágak védekező mozgását s a megtorpanó szél suhogását-zúgását, vagy szelídebb áramlásban a levelek susogását. Meg persze látni kell, hogy helyén van-e minden, hogy nem történt-e valami baj, amit helyre kell hozni… Mert ugye soha nem lehet előre tudni, hogy zápor nyomán mi marad épen, avagy így télidőben a hófúvás nem zárja-é el a kijáratot, vagy tavaszi gyors hóolvadáskor a pince nem telik-e meg vízzel… Szóval látni kell az éjszaka utáni valóságot, hogy cselekedni tudjunk, ha cselekvésre van szükség.

S itt, ebben a pillanatban egyszeriben az előbb még nem létező „ok" is megjelenik a maga pőre egyszerűségében: ott a gyerekkor világa, a sikándriai ház, az udvar az istálló, az ólak... Amikor dédnagyanyám, Szabó szüle az ólakból kiengedte a csirkéket, tyúkokat, kacsákat, libákat, s ahogy a disznók vályújába „kiöntötte" a hízók eledelét, a „moslékot" (leforrázott kukoricadarát, ételmaradékot), aztán az „aprójószágnak" szórta ki az eleséget, búzát, árpát morzsoltkukoricát… Vizet töltött az itatókba. Az istállóban pedig Juci és Citrom elé szénát „vetett" a vályúba… Jucink háborút járt katonaló volt, egyik fülén golyó ütötte lyuk bizonyította hősi – veterán – mivoltát. Különben nyugodt természetű herélt volt, s elképzelni sem tudom még ma sem, hogy miként kaphatta a Juci nevet. Juci túlélte a háborút, s még az ötvenes évek elején is szolgált, de hogy – miután elkerültem otthonról – mi lett a sorsa, azt nem tudom fölidézni a mai reggelen. Feltehetően papa eladta valamelyik muzsikus barátjának, de az is lehet, hogy az egyik közeli tanyára került, talán a peresi pusztára vagy a botkaira… Csak az Isten a megmondhatója, hogy hol s miként végzi egy háborútjárt ló az életét. Megtörténhet, hogy megöregedvén, természetes halállal hal meg. De én tapasztalatból mondom, mert láttam, s megéltem, hogy az egykori igás parasztlovakat az ötvenes évek elején, mert feleslegessé váltak, levágták, s disznók eledelévé lettek. Mostanról visszagondolva, csak azt remélem, hogy a mi Jucink méltóbb véget ért.

Végül ami az a k k o r i reggel legfontosabb pillanata volt – s amiért érdemes volt kimenni nekem is az istállóba – , nem más, minthogy amikor szüle megfejte a Citromot, („ő" ugyanis sok tejet adó tehén volt, s nem holmi savanyú, zöld gombóc), szóval fejés után Szabó szüle teletöltötte friss, habzó tejjel a kék bögrémet, s már meg is volt a reggelim.

Nos, föltételezem, hogy ezek az emlékek-élmények jelentik a mai, a mostani hajnali vagy reggeli kinti szemle igazi okát – mindannak a hiányával, amit így hirtelenjében felsoroltam. Ami, csak úgy eszembe jutott, lehetne akár egy regény alapmatériája is, ha volna, aki megírná… De nemcsak ezt, hanem ami most és itt kimaradt – a háború, az azt követő fél évtized miden embertelenségével, pusztításával, megaláztatásaival, a csehszlovákiai magyarság „békebeli holokausztjával"

– több száz oldalnyit írtam már erről, de még mindig nem eleget?! – Hogy milyen volt a *megtorlás békéje!?*

Miután néhány mondatnyi időt a múlt század negyvenes éveinek közepére elvesztegettem, gyorsan visszatérek ebbe a „mostba", ami, vagy amely a jelen pillanatait keretezi. Vagyis hogy már túl vagyok a nap legelején. Befejeztem a reggeli tornát, ittam pár korty rumosteát, leforráztam a brokkolis-sajtos „bögrés levesemet", s le is zuhanyoztam, méghozzá jó forró vízzel, mert a csontjaimnak „ízlik" az áradó – gyógyító? – vízsugár. Közben – munkába menet – Sándor hívott Hamburgból, sürgős megbeszélnivalója okán: hogy már reggelizett, s hogy megkérdezze, mire jutottam magammal tegnap óta…Persze, én nem csak sejtem, de tudom is: így ellenőrzi pillanatnyi állapotomat, mert hogy egyedül vagyok, esetleg bajba kerülhetek és így tovább. Megnyugtattam, hogy itt ülök a számítógép mellett, s egyre több hiábavalóságot táplálok a masina potrohába, s még szerencse, hogy ez a szerkezet „befogadó természetű", s ha valami balgaságot írok bele, nem dobja vissza.

Meg még az is nagyszerű, hogy Satya „beleszerkesztett" a masinába vagy húsz órányi klasszikus muzsikát, s amikor írok – másolok–, a világ legnagyobb zeneszerzőinek legszebb szerzeményeit hallgathatom. Hallgatom is, mert az írásban a jó zene soha se zavart. Most például E. Granada szerzeménye ért véget, s ami ezt követi, az Enrico Toselli alkotása. Tetejére – most vettem csak észre, ahogy kinéztem a diófa és a hársfa keretezte térre – hogy nagy pelyhekben hull a hó. Van, amikor az előttem való tér mélységeiben – a már nem éppen emberi perspektíva határán – valami egyszer csak kinyílik, megteremtődik, önmaga szépségévé lényegül, s itt kavarog – most már Waldtaufer zenéjében és a havazás januári csendjében – együtt. S azzal, hogy ezt leírtam, az egész szilárddá anyagiasult, tapintható valósággá lett. Valami olyan hármas párhuzammá, amely egymást erősíti és megtartja. Ami megőrizhető, s most már bármikor újraismételhető, látható és hallgatható – s főleg: olvasható! Létezésem egyetlen pillanatának hátrahagyott jele.

Lehet, hogy mindez önmagában biztonságot ad, de az is megtörténhet, hogy végleg elbizonytalanít, ugyanis „mai státuszom" definiálhatatlan. Mert: hogy vagyok? Hogyan vagyok? Miért vagyok? Kinek vagyok? Egyáltalán: vagyok-e még?

Valóság és látszat: tükör és *tükröződés*.

A kérdésben **a t ö b b** kérdés: ha lépek – haladok-e?

Mennyi még az ÉN bizonyossága önmagában, önmagát illetően?

Egyetlen elfogadható viszonyítási alapom sincsen a létező jelen kiterjedéséről, irányáról – önmagamról…

Az elmúlt hét szombatján tört pozdorjává bennem pillanatok alatt mindaz, amiről beszélek: halálomból tértem vissza, egyedül, nyomorultul, dideregve, s most, ahogy mindezt ma ide írom, az annak a jele, hogy sokadik alkalommal *kap-*

tam még egy következő lehetőséget...De: valóban a h a l a d é k egyben lehetőség is? Amikor két napig az udvarra sem volt erőm kimenni. És a tegnapi kísérletem, hogy a szokásos esti sétát megtegyem – a végén alig találtam haza.

Egyre azt ismételgettem magamban, hogy csak hazáig tarts ki, tarts ki, mert még a papa történetét is meg kell írnod, hogy azt meg kell csinálni, mert az egy nagy regény, a mi nagy regény-eposzunk lehetne. A hetvenes évek közepén már egyszer megkíséreltem a lehetetlent, akkor elakadtam, most pedig, amikor már tudnám – tudom!, miként volna megvalósítható, esélyem sincs a megírásra. Csak nézem a havakat, ahogy mindent befednek tisztasággal, nyugalommal, békességgel, és megpróbálom megérteni a tudott hiányt, az elkövetkező létezésben azt a „nem-létezőt" , ami – a havak példájára – betemeti a bennem élő szándékot.

Van, amikor minden döbbenetesen leegyszerűsödik… Mivel tegnap őzragut főztem, ma az ebéddel nem kellett foglalkoznom, az őzragu remek, laktató egytálétel, s a tetejére még „diétás" is, ami ugye az én helyzetemben kívánatos, hiszen ha az embernek nincs gyomra, akkor vigyáznia kell magára, még így, öt évvel a rák utáni életében is. De közben az jutott az eszembe, hogy micsoda csapdákat kellett kikerülnöm a hetvenes évek elejétől, amikor – mert egy perforáció fenyegetett –, elvégezték ezzel kapcsolatosan a „radikális beavatkozást" – , a „B II"-őt. (Ez a gyomor-reszekció technológiájának a szakmai jele, egy osztrák orvos , bizonyos Billróth doktor fejlesztette ki még a múlt század első felében, ha az emlékezetem nem csal). Vagyis már a rák előtti három évtizedben megtapasztaltam, hogy vigyáznom kell magamra „étellel-itallal" , ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy „többször kevesebbet…" Ma már tisztában vagyok azzal, hogy mindennek a lényege, hogy egy „kímélő diétát" képes voltam folyamatosan betartani, annak ellenére, hogy a riporteri munkám rengeteg utazással járt együtt – évente átlagosan kb. ötvenezer kilométert tettem meg földi és égi járműveken. Eddigi életem során a legmegterhelőbb utazást az USA-ban abszolváltam: egy rövid hónap leforgása alatt 37 ezer mérföldet repültem a két óceán között. Ennek az utazásnak az eseményeit a *Két óceán között* című kötetemben írtam le.

Mindebből kihámozható, hogy az étkezés, étel és ital, micsoda kiemelkedő szerepet nyer az életben maradás szempontjából, ha az emberfiából különböző szerveket egyik napról a másikra eltávolítanak, amikor a táplálékot például a nyaki vénán keresztül cseppenként adagolják, s minden ébredés a krisztusi föltámadás különös élményét, a fény diadalát adja.

A látást – az újra-látást. Magát az életet.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az ilyen élmények-emlékek, különös események „megtörténte" viszonylagos, mert egy narkózisutáni állapotban elég sokáig az ember azt is alig-alig képes fölfogni, hogy él.

Hogy él, az lényegében akkor tudatosul, amikor megjelennek a *fájdalom* első,

pusztító hullámai, égető és didergető kínokkal, amikor az ember valahová szeretne elmenekülni, ám ebből a magunk-lávájában izzó purgatóriumból csak két ajtó nyílik. Ha szerencsénk van, akkor kiérhetünk a világosságra. Nekem a harmadik alkalommal is megadatott ez a kegyelem. Hogy mit és mennyit használhatok még belőle, arra nincs válasz. Nincs és nem is érdemes foglalkozni vele: megtörténik majd önmagától. Ez természetesen nem rezignáció, hanem a tudás abszolútuma. Még akkor is, ha ilyen abszolútum „abszolúte" nem létezik.

De – hátha!?

Hátha létezik a Mindenség Teljességében valamiféle (isteni) Mindenhatóság – teremtő abszolutizmus… Valaminek lennie kell, mert „odafent" minden működik egy felfoghatatlan jelenben, még ha ennek változásai, arányai egy ember számára követhetetlenek is. Van, ami van. S van, ahogy van! A megismerés vágya és kockázata után a tudomásulvételnek kellene következnie… Csakhogy az ember többre kíváncsi, többet akar — és mindig többet! Ennek következménye, hogy végül a tudás szépsége önmaga ellen fordult. Mert – s ezt több évtizeddel ezelőtt leírtam már – a kőbalta és az atombomba között nem etikai a különbség, hanem műszaki. Ha ehhez a kicsiséghez még hozzáadjuk a Huszadik Századot minden „vívmányával", akkor nem kell hozzá különösebb képzelőerő, hogy ez a mi Föld nevű bolygónk belátható időn belül űrbéli szarkofággá változik. Naiv „természet- és állatvédők" buzgólkodása már-már közröhely, vagy a vásári komédia szintjére – elnézést e nemes műfaj egykori hőseitől – süllyesztett bugyvalék.

Miközben ezeket a – számomra is – kegyetlen sorokat írom, Ch. Gounod muzsikájának szárnyaló vigasztalása jelent egyféle feloldást.

Ahogy itt gyalogolok, vagy inkább már csak botorkálok a felejtés és az emlékezet mezsgyeszélén – feltehetően a zene hatására –, egy egészen különös emlékemélményem emelkedett ide a délelőtt peremére, szinte tapintható elevenséggel.

Szabó szülével – anyai dédnagymamámmal – a komáromi úti dinnyeföld felső szélén álló, zsúpszalmából készített csőszkunyhó előtt üldögéltünk a nyári alkonyatban. A földön szerteágazó, gazdag, húsos dinnyeindákat már megeste a harmat, ezüstre változott az egész síkság, s a görögdinnyék nagyobbjai, akárha a magasságok égi tükrében elheverő galakszisok, emelkedtek ki szemünk előtt az estéli derengésből. Eközben a keleti égbolton megjelent a hold óriási telt-ezüst tányérja. Aki látta ilyen tiszta nyárestén az emelkedő holdat, az velem együtt tudja, hogy szinte már-már megérinthetően közel van hozzánk. S akkor, ahogy ott bámultuk ezt a csodát, Szabó szüle egyszer csak megszólalt: „ Hallgasd csak, Szent Dávid hegedül", s felmutatott a holdra, amelynek hozzánk fordított oldalán valóban felderengett egy emberforma árnyék, s mintha valóban hegedűt tartott volna a kezében… „ Az ott Szent Dávid király, s ilyenkor hegedülni szokott… Figyelj, hátha meghallod a hegedűszót…" Szabó szüle rengeteg mesét tudott, szinte „mindig

mesélt", ahogy akkor is ott a holdözönben, de hiába volt az igyekezet, a hegedűszót csak nem hallottam. De nem éreztem csalódást. Mert ha a szüle mondta, hogy ide hallatszik a holdról a hegedűszó, az igaz, csak türelem kell hozzá, kivárni azt a pillanatot, amikor „nekünk muzsikál…"

Csakhogy én türelmetlen kölök voltam, s elhatároztam, hogy megsürgetem az égi királyt. Apámnak volt hegedűje, olykor barátaival összeálltak, és muzsikáltak batyubálban, lakodalomban meg keresztelőben is. És én is elcincogtam akkor már „ídesapám muzsikáján" egy-két nótát. Még a vonót is meg tudtam gyantázni, ami igen fontos volt a hegedüléshez. Nos, akkor én ott, a török basa pocakjánál is gömbölyűbb dinnyék között elhatároztam, hogy kihozom apám hegedűjét a dinnyeföldre, s a legközelebbi holdébredéskor én hegedülök majd Szent Dávidnak, hátha meghallja. S ha meghallja, talán „visszahegedül" nekem valami mennybéli nótát, amit aztán itthon mindenkinek elmuzsikálok majd, legelőbb is ídesanyámnak, meg a szülének, hogy büszkék lehessenek rám… Ídesapámnak csak később, ha már a hegedűt vissza tettem a helyére.

És másnap este, amikor a keleti dombok mögül felkelt a hold, elmuzsikáltam Szent Dávidnak azt a nótát, hogy „Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok…" S nemsokára mintha megfényesedett volna a hold, még egy kisded, alig látható udvara is keletkezett, méghozzá aranyszínű. Ebből pedig akkor azt hámoztam ki a magam számára, hogy az égi muzsikus meghallotta neki szánt nótámat, s talán tetszett is őfelségének. Aztán nemsokára én is hallani véltem valami egészen különös zenét odafentről. Akkor elhittem, hogy Szent Dávid muzsikálását hallom, s tele voltam örömmel, hogy dinnyepásztori mivoltomban ilyen nagy mennyei megbecsülésben részesültem. Lehet, hogy valóban a szférák zenéjét hallottam, de az is lehet, hogy a vadászó denevérek cincogását. (Egyébként apám hegedűje, amellyel akkor muzsikáltam, ma is megvan, s használható állapotban).

Illik azt is elmondani, hogy abban az esztendőben bőséges dinnyetermésünk volt, felmagasított szekéroldalakkal jártuk a közeli falvakat, s árultuk a súlyos dinnyéket. A mézédes csemegére akadt vevő bőségesen, ám apám akaratából nekem hangosan azt kellett kiáltoznom: dinnyét vegyeneeek!… Valahogy restellettem azt a „kínálgatást", s ez a furcsa, taszító érzés mindmostanáig él bennem. Ma sem tudom kínálgatni azt, ami „eladható" volna, ma értékesíthető „saját termékem". Talán, ha újra megpróbálkoznék a görögdinnyével… Meglehet, a Hold-béli hegedűs segítene összemuzsikálni néhány szekérre valót, s gazdag emberként végezném evilági utamat.

Most pedig azt látom, hogy támadt egy kisded szél, a diófák ide integetnek, s ágaik között táncoltatják a váratlanul rájuk hulló napsugarakat. A leírt – tollal leírt! – verssorokat látom olykor így táncolni a hófehér papíron, az egymás alá igazodó karcsú „tinta-hullámokat", s fölöttük a mindenség-közeli ékezetek csil-

lagkoronáit… Ahogy egyszerre csak megszólalnak, s a semmiből kiárad néhány gondolat, szépség – minden indulás és minden megérkezés, mondhatnám: otthonról – haza…

(A zárójel és a koromfekete kövér betűk nem azt jelentik, hogy kísérletem egy nap leírására kudarccal zárult, hanem azt az egyszerű tényt dokumentálja, hogy leírni *egy napot* elvben elképzelhető, fizikailag azonban megoldhatatlan. Ha mindaz, ami mondjuk reggel öt órától este kilencig megtörténik velem, úgy, akkor és ott – rögzíthetetlen. Mert a „leírás" sokszorosan több időbe telik, mint maga az esemény. Ami mindig csak a „megtörténést" követően írható le. Csakhogy ebben a pillanatban még fogalmam sincs arról, hogy a következő percben mi történik. Arról nem is beszélve, hogy közben mire gondolok, milyen emlék(ek) elevenednek meg és föl évtizedeim mélységeiből… Rövidre fogva: „ az egy napot" csak azt követően írhatom le, ha már az egész megtörtént… De, ezzel szemben , az esetleg elképzelhető lenne, hogy az ember az egészet „rámondaná" mondjuk egy CD-re, vagy más hasonló eszközre… Ámbár – mostani tapasztalataim alapján – azt is kétségesnek találom, hiszen beszélni ugyan lehet órákon át, de hogy abból mi volna használható, s mondjam úgy: egységes irodalmi alkotás, arra halvány válaszom sincsen.

Így más lehetőséget nem látok a „folytatásra", minthogy feleleventem „annak a megkezdett napnak" az eseményeit, s tovább írom, úgy, mintha most is abban élnék, egy „kitágult jelen" egészen különös lüktetésében.

Mindezt azért írtam le, hogy a folytathatóság lehetőségét kitágítsam, s elérjek – hogy elérhessek – a n n a k az egy napnak a végére, amelynek hajnalán belefogtam ebbe a munkába. Szóval itt ezt le is zárom, s onnan folytatom, ahol „otthonról hazaértem…")

Hát akkor lássuk, hogy miből élünk! Ide értve az anyagi és a szellemi táplálék sokféleségét, ízét, zamatát és megtartó szépségét is, természetesen. Mindez pedig abból következik, hogy ideje hozzálátnom az ebéd előkészítéséhez, s ez nem stilisztikai megbicsaklás, mert van ebédem, csak meg kell melegíteni, s ezt-azt még hozzátenni… A raguhoz némi tejfelt adni, meg kenyeret pirítani, mert ha a ragú tejfeles, ahhoz a frissen pirított kenyér illik… Amit természetesen – most, mert ihatom – egy szűk stampedli unikum vagy „buzitai nemesterkő" előz meg... Ezt én különben igazi csodáník tartom, mert gyakorlatilag több mint négyévnyi teljes abszenciát követően, tavaly november közepétől vagyok képes elfogyasztani egy kevéske pálinkát vagy egy-két deci bort… Még azt is megjegyzem, hogy – amiként korábban is említettem – mai ebédem őzből készült, s azt is hozzátoldanám,

hogy én ebben a kategóriában a nyúlragut tartom a csúcsnak. Ami ugye áll a vadnyúl „aprólékából", azaz az alsó – csontos –lábszárakból, a bordákból, valamint a szív, a máj, a vese és a tüdő keverékéből, amihez én általában a fartőrészt is – a csontja végett – hozzáfőzöm. Aztán következik mindaz, ami szem- s szájnak ingere… Vöröshagyma, póré, zellerzöldje és gyökere, kevéske karalábé, zöldborsó (bőven), s krumpli, sárgarépa és petrezselyem zöldje-gyökere, miegyéb… A többi vadból is készíthető nagyszerű ragu, s készítek is, de a nyúl – főleg ha fiatal – az mindig nyerő… Régen ezzel nem volt semmi gond, hiszen apámmal s Laci öcsémmel folyamatosan vadásztunk. Ma azonban már más a helyzet – látni egy nyulat, az igazi csodának számít… Különben a vadból készített ételek receptjeit az *Esték és hajnalok* című könyvemben leírtam. Sajnos, van amiről csak álmodozhatunk már, hiszen apám egyik kedvence például a kelkáposztalevélbe csomagolt fogolypecsenye volt. Ugye, kelkáposzta még volna, de a foglyok nemzetségét korunk barbarizmusa szinte teljesen kipusztította. Amiről Nicolini Sándor öreg vadászbarátom jutott az eszembe, aki vadásznaplója szerint, harmincezer fogolymadarat lőtt – igaz tizenhat éves korától számítva kilencvenhatodik évében bekövetkezett haláláig. Azt a harmincezredik foglyot kitömette, s ezt a madarat én is láttam. Sándor bátyám „szent madárnak" nevezte! És többé soha nem emelt puskát fogolymadárra. Amikor ilyesmiket leírok, azt hiszem a mai olvasó akár csalással vagy nagyotmondással is meggyanúsíthat. Csakhát mindez akkor hétköznapi valóság volt, s emlékszem, odahaza Búcson a Bíkatóban – ez egy dűlőnek a tisztességes neve, mert hogy volt a szélén valamikor egy tó, s benne békák is, bőségesen – egy körvadászaton több mint háromszáz nyulat lőttünk. Én egyik keresztapám kakasos puskájával vadásztam akkor, mert ő sokkal többre tartotta a havon való sétálást, mint tapsifülesek meglövését, s ez az első igazi körvadászat kitörölhetetlenül megmaradt bennem. S az volt a legkülönösebb pillanata, amikor egy oldalra kitörni akaró nyúlra lőttem, s lövésem nyomán kettőt bukfencezett fel. A „másik" fülest a vackából fordította ki néhány odatévedt négy és feles sörét. Megtörtént…

Nos, akkor lássuk a ragut, mert bizony megéheztem, s az éhségérzet mai valóságomnak az egyik legnagyszerűbb, mondhatnám úgy is, hogy döntő megléte: hogy kívánom a táplálékot, s hogy érzem az ízeket! A rák utáni évek kezdeti szakaszában s elég hosszú ideig nem kívántam az ételt, „csak ettem" mindazt, amiről úgy véltük, hogy a Bober professzor által kialakított „gyomorféle" befogadja, s a benne lévő tápanyagok valamelyest erősítik a szervezetemet, hogy valamit pótolnak a műtét utáni közel húszkilós súlyveszteségből. Egészen csodálatos változásnak és reményteljesnek tűntek azok a napok, amikor újra érezni kezdtem az ízeket. Csak a folyamatos „reflux", a feltörő epeváladék tette pokollá a napjaimat, s a fogaimat is. Öt fogamtól kellett megválnom ennek következtében, amíg meg nem találták

azt az orvosságot, amely – alig fél évvel ezelőtt – megszabadított az epesav okozta kínoktól. (A foghiányt egy ügyes protézissel pótolták). Tehát most, ma már érzem – és tegyem hozzá: élvezem is az ételek ízét. Például ebben a pillanatban az őzragu enyhén savanykás ízét, amelyhez – domináns elemként a zöldborsó – saját termés! – aromája csatlakozik, meg a zeller és a sárgarépa egybevegyült „ráadása…" A póré jelenléte külön is figyelemre méltó… Hát van mit dicsérnem itt a nap közepén.

Vagy magában a *napban*!

Mostanában – ez a „mostanában" bő tíz vagy még több évet jelent – gyakran gondolok apámra és anyámra. Kicsi gyerekként – az otthoni hagyomány szerint – „ídesapámnak" és „ídesanyámnak" szólítottam őket, ám annak ellenére, hogy a hagyomány a magázást követelte volna meg, én kezdettől foga tegeztem őket. Szóval nálunk már abban az időben is létezett valami családon belüli különdemokrácia, amelynek gyökerei, mostanról visszanézve, a mi sajátos szegénységünkben kereshetők… Ahogy abban az időben némi iróniával mondták: „Szegények vagyunk, de jól élünk…" Ennek lényege abban állt, hogy valóban volt – ha nem is nagy bőséggel – mindig elegendő enni- és innivalónk. A kevéske saját föld mellé apám tartott bérelt földeket, amelyeken megtermett a kenyérnekvaló meg az állatok elesége. És volt valamennyi szőlőnk is, s annak termése általában „kitartott újtól újig." Elég is volt, meg el is fogyott. Tartottunk tehenet, hizlalni való malacokat, süldőket, voltak ludaink, kacsáink meg egyéb baromfi – tojótyúkok, vágni való csirkék. Sőt egy sereg galamb is, mert apám imádta a sebesröptű madarakat, két galambdúc is ágaskodott a sikándriai kicsi portánkon, tele szerelmes, pörgő-burukkoló galambokkal. S természetesen az sem volt közömbös, de nem ám!, hogy a galambleves – anyám szerint a „becsinált-galambleves" – volt a legfinomabb valahány közül. Amikor pedig – 1948 után – apám megkapta a fegyvertartási engedélyt, (akkor már mi magyarok is vadászhattunk) s megvásárolta az első, tizenhatos kakasos, sörétes puskáját, egészen kivételes gazdagságú lett a konyhánk. Fogoly, fácán, üregi nyúl, mezei nyúl, vadkacsa, vadlúd és apámmal én még fürjekre is vadásztam. S ami ma már lehetetlen, mert kipusztult, lőhettem volna túzokot is, közös vadlibázásaink idején az ötvenes években, de a túzoklövést apám „önkényesen", egyszer s mindenkorra betiltotta. Emlékszem a Bíkatóban – már korábban említettem ezt a dűlőt – az egyik hajnalon nagy csapat túzok röpült át felettünk, s bizony én már kibiztosítottam a sörétest, ám papa akkor azt mondta: „Azt nem!" S ez az „Azt nem!" örökös tilalmat jelentett. Később azonban még megadatott számomra, hogy a vágfarkasdi s az aranyosi határban is sikerült túzokokat lencsevégre kapnom, de közel egy hetem ment rá. Az akkori felvételeim a *Hét*ben meg is jelentek, meg az *Esték és hajnalok* című könyvemben, természetesen… Valószínűnek tartom, hogy ez a pár fölvétel az utolsó,

amit az egykor itt eléggé gyakori madárról, a „rónák maharadzsájáról" készült. Bár, lehetséges, hogy a csallóköz-aranyosi rezervátumban még akad egy-kettő mutatóban. Aztán – már az ötvenes években, ahogy elszaporodott – vadásztunk, őzre és vaddisznóra s időnként szarvasra is a csenkei erdő bozótosaiban meg a Nagyér-háton…

Lám, egy közönséges őzragu mi mindent terel az idő hullámteréből ide, a buzitai magányba, s ha nem volna bennem egyféle fegyelem, akkor tovább sodródhatna *ez a nap* bolygónk „legeredményesebb ragadozójának" vadcsapásain mondjuk ötvenezer évnyi messzeségekbe, majd visszafelé is ugyanúgy, a génjeinkbe kódolt örök jelenidőben, az emberiség kimeríthetetlen MOST-jában.

Olykor – és a szememet sem kell lehunynom – magam előtt látom ezt a felfoghatatlan teret, s együtt mindazzal, ami emberi létünket jelenti. Hogy van – hogy lett! – emlékezet, amely megőrzött és átadott minden szükséges tapasztalatot az új és újabb nemzedékeknek. Amely zsákmányállatból emberré egyenesedve feltehetően a világmindenség egyszeri s megismételhetetlen csodája lett.

Ám ha arra gondolok, hogy ha mindez már megesett, s még működik is ebben a több mint hétmilliárdos tömegben a koponyákban lévő „gondolkodó anyag" (ezt azt hiszem Carlyle zseniális könyvében olvastam *A francia forradalom történetében*, de meglehet Herbert Spencer írta az *Alapvető elvek*ben – illene utánanézni, de most nincs rá se időm, se kedvem!), szóval ha még működik az emberi értelem, akkor valamit megóvhatnánk a „majdaniak" számára ebből a csodából. Az a februári pillanat azonban, amelyben ezt leírtam, nem az *értelem diadalának a pillanata!*

Ebből az űri mélységből Offenbach kánkánjának a vihara riaszt vissza – most már számolni sem érdemes – hányadik jelenembe – jelenünkbe.

„Gondolkodó anyag" – micsoda elképesztő abszurditás! S hogy az egésznek egy nem teljes értékű fehérje – a protein – az alapanyaga. Ebből következik az a másik abszurditás, hogy a protein csak a húsokban fordul elő, s ha őseink nem változtatták volna meg „étrendjüket" jó félmillió évvel ezelőtt, ma is az őserdők s nem a metropoliszok felhőkarcolói között élnénk…

S akkor kinek hegedülne Szent Dávid esténként? Ki figyelne egy dinnyeföld mellett álló csőszkunyhó előtt az éjszaka magasságából érkező muzsikára, holdbéli hegedűszóra?!

A válaszadás nem az én dolgom.

Hanem akkor kié?

Kié, ha csak én voltam ott, s csak én hallottam…

És ha nem is így történt? Ha nem is történt meg? Ha csak kitaláltam? Mert ilyesmit akárki kitalálhat… Például Szabó szüle. Csakhogy neki soha semmit nem kellett kitalálnia, minden, amit mondott olyan volt, **mintha öröktől fogva lett**

volna, *már a kezdet előtt – mert akkor az én tudatomban a mese egy volt a mindenség létezésével, azzal az Egésszel, amelyből v é t e t t ü n k…*

Ami azonban nem a *földpotra*!

De nem ám!

Természetesen akkor mindezt nem úgy tudtam, ahogy ma tudom. Hiszen honnan is lett volna sejtelmem, hogy valaki egyszer felismeri, hogy a mesék folyamatos továbbmondhatósága a paralellák meglétében rejlik, hogy az ismétlések adják a folytatáshoz a kulcsot?! A fent és a lent, az ég és a föld, a felhők – égi folyók – a föld vizei, Ádám és Éva, Káin és Ábel. Robert Lowth püspök úr felismerése, Ézsaiás könyvének fordítása közben. Hogy a „versépítés," amit én magamnak és magamban „függőleges hullámzásnak" neveztem el még Kassán, a tizenkettedik emeleten, az emberiség közös – egyetemes? – nyelvéből származtatható.

Ha most és itt a folytathatóság lehetőségét veszem fontolóra, mire jutok? Be kell látnom azt, hogy elfáradtam, s hogy ahhoz a bizonyos folytatáshoz előbb meg kéne pihennem, mert különben a szándék önmagát semmisítheti meg. Ezzel szemben ez volna – ez lehetne! – a „folytatás" egyik lehetséges fejezete. Már ha sikerülne a *fáradtságot* önmagában megfogalmazni. Hogy miként lassul le az a szellemi és fizikai együttes, amely még a gondolatok logikai egységét képes biztosítani, elrendezni, és a leírást megoldani. Hogy mindabból, amit szándékaim szerint ide képzelek, használható, értelmezhető „szöveg" kerekedjen ki. De ebben a pillanatban jobbnak látom megszakítani a délután „folytatását", mert nem biztos, hogy eljutok e mondat végére.

Szóval – sokadik alkalommal írom le , bárha kényszerűségből –, hogy a rák nem úgy múlik el, mint mondjuk egy influenza, de „visszaköszön" folyamatosan, s az ember a nap bármelyik pillanatában „bajba kerülhet", mint ahogy egy jó órával ezelőtt én is. De mostanra úgy-ahogy összeszedtem magamat. Röviden: újra képessé váltam mozdulataim koordinálására, nem billeg velem a szoba, s eltalálom a számítógép klaviatúráján a betűket. Bár megesik még, hogy olykor eltévesztem valamelyiket.

Azonban visszanyert egyensúlyi állapotomban már az ablakon túli, megfáradt február délutánjának változó fényei és árnyai olyan csábításokat rögtönöznek, amelyeknek nehéz ellenállnom. Mert ebben a pillanatban már *hiányzik a megszokott kintlét*, arról nem is szólva, hogy általában, más napokon, így a délután derekán, már javában készülődők „kifelé"– természetesen vadászni. Általában – ha nincs „baj" – hetente kétszer-háromszor megnézem az őzeket – némely idősebb bakok így február elején már kész aganccsal parádéznak – bárha még háncsban –, de ennyiből bőven megítélhető már most, hogy május idusán melyikért érdemes föláldozni néhány hajnalt vagy estét… Január végéig pedig a kanálisok mentén az összesereglett vadkacsákból – kis szerencsével – egyet-kettőt lőhet is az ember.

Amiként ez meg is történt, jó tíz nappal ezelőtt, az egyik Alsólánc alatti pataknál – nem kis örömömre. A nád közül felberrenő kacsapárból a kunkori farkú, nászruhában pompázó gácsért el se lehetett hibázni. A karikába forduló, kék-acélos színű farktollai a kalapom karimája mellé kerültek. Bizonyságául annak, hogy még vénemberként is alkalmas vagyok a vadászatra, hogy reflexeim működnek. Ám mostanában ezeknek a kintléteknek inkább az a célja és értelme, hogy megőrizzem szellemi és fizikai kondíciómat… Így a vadászat sikerélménye csupán szép – de milyen szép!– ráadás, s bizonyos értelemben hiteles bizonyítéka annak, hogy még minden szükséges elvégeznivalóra alkalmas vagyok.

Egy jó félórányi olvasás – ami szinte minden délutánom amolyan elterelő hadmozdulata. Hogy valami mással is kell foglalkoznom, nem csupán az éppen aktuális tennivalóval. Ilyenkor aztán megtörténik, hogy beleesek a saját csapdámba: olvasok, s az üres papírt egye meg a fene… Aztán amit olvasok, az másfelé tereli a gondolataimat, mint most is M. Butor könyve. Mert amit olvastam – pontosabban: amit sok év után most újra olvastam, az irodalom – irodalmunk – mai állapotát érintő gondolatokat fakaszt fel bennem: hogy a műfajok sokfélesége mostanra megszűnt. Minden szöveggé változott vagy egységesült. Például egy „vers-formába tördelt" összezagyvalékolt, értelmezhetetlen nyelvi hordalék ma szenzációs „vers" lehet. Amit igazában nem tud értelmezni sem a szerző, sem az olvasó. Rövidre fogva, itt olvasom amit M. Butor ír, kicsit más vonatkozásban ugyan, de nagyon találóan, hogy: „ …az irodalmi átlag (…) még a paródia nevet sem érdemli meg. (…) Árnyak árnyainak árnyai ezek."

Aztán egy másik fejezetben jegyzi meg: „mindig az irodalom*ban* írunk. Mivel az alkotásban az alkotást is *ábrázoljuk* (…) ábrázolnunk kell benne magát az irodalmat is. Mindezt valamikor az elmúlt század hatvanas éveiben írta le, amikor már érezhető volt az irodalomban a *műfajok egyetemes megsemmisülése,* vagy mostani terminussal szólva: a globalizáció. Holott – s ezt ugyancsak Butor mondja –: „Valójában mindennek a formán *belül* kell meglelnie kifejlődése terét: kell, hogy érződjenek a törésvonalak." Végül eljut oda: „Minden mű, még ha a legszokványosabb eszközökkel készül is – elkötelezett, mivel minden szellemi tevékenységnek társadalmi funkciója van."

És nemzeti!

De ezt már én teszem hozzá ma, fél évszázaddal később. Nem Párizsban, hanem itt, Buzitán. Ami azonban a lényegen az égvilágon semmit sem változtat.

Mára már egyértelművé vált, hogy valahányan vesztésre állunk, bárhol is érjük meg a hajnalt és az estét.

Ez akkor is tény, ha beszélünk róla, s akkor is ha hallgatunk.

Az előbb kint voltam, megnézni az éjszakát – havazik benne a sötétség.

És Szent Dávid hegedűje hallgat.

Benő Attila

(önszáműzetés)

„Én magam is fázom. Hol hát a szalma…?”
(Shakespeare: Lear király)[1]

Befele nyílnak az ajtók,
az ablakok egy másik tisztásra.
(Dereng a fa, helyben hajlong,
közel a felhők foszladozása.)

Mész-pórusok fojtott lélegzete.
Itt állandó égtáj-forduló van.
Gyorsul a látványok körmenete:
az érintés megvillan, ellobban.

Karnyújtásnyira képek: hámló plakátok.
Mint seb beforrnak, felhasadnak a rések.
Didergő király, az eged gyűrött bádog;
rád szabott ruha lett a száműzetésed.
Hova lettek a lányok, a lángok,
a gyors apródok és a segédek?

Emlékezz! Helyzeted rád adva.
Ha jönnének harsány álmok, hitek,
takarozz a másik magadba!
Merev lángokra kékül a hideg.

(forgatókönyv)

Maga körül is meglátta
a tékozló fiút,
kit elszédített a vágta;

meg a ravaszdi pénzváltót,
a parázna asszonyt,
kinek útja göröngy-átok;

a jelek útvesztőjében
öntelt írástudót,
ki álomba téved ébren.

Látta, ki választ szerepet,
kényszer-sorsot választ
(ó, könnyen mondott végzetek).

Fölszárad a maszkok könnye,
ismétlődik megint
az Írás forgatókönyve.

Nincs kivétel, meg van írva.
Miért hullna újra
a langyhideg kéjbe, kínba?

Elnyűtt, levetett szerepek.
Gondban tisztult látás:
arc-pusztán a fény megered.

[1] Vörösmarty Mihály fordításában

(ami beléd akadt)

Hogyha írsz, told félre az időt,
de ne kapaszkodj semmilyen nézőpontba.
Tudod: minden tudás-gőg kidőlt.
Az örvényről készíts pillanatfelvételt,
színeket mellőzve, fekete-fehéret.
És az elmozdult égtájakról,
a szél irányváltásairól,
hajdani légáramlatokról.

Vedd számba mindazt,
ami beléd akadt,
de nem a tiéd,
– lomtalanítsd magad.

(kilométerkövek)

Ötvenéves kilométerkövek.
A festék lekopott róluk.
Irányt vagy távot már nem jelölnek.
Visszafele suhannak, merülnek a fák.
Összehajtható képeskönyv a táj.

(cseberből jelenbe)

Vöröslik a szemmederben az ér,
a kóbor látvány újra visszatér.
Éled a volt jelenné másoltan;
mi itt lehetne, most is máshol van.

Lőrincz P. Gabriella

napszúrás

itt maradsz
itt maradsz
megmoslak esővel
szárnyak nőnek
kezeink helyén

itt maradsz
itt maradsz
széllel szárítalak
mély az égbolt
beleveszünk

itt maradsz
itt maradsz
a hótól fehér leszel
zúzmarás hajnalban
ölellek szorosan

itt maradsz
itt maradsz
nap ragyog
megéget
nem tarthat örökké

megállt az eső

együtt

nagyranyűtt pulóver
vagy rajtam
hidd el hogy nem én
akartam hogy legyél
kaptalak
hogy ne fázzak magam
hogy fonódjon egymásba sorsunk
tűnjön el az úgyimádott
magány

liberum arbitrium

hogy vállfa vagy
akasztófa
te döntöd el
valaki vagy valami
mindig fel van akasztva
itt ruhák lógnak
amott krisztusok
nem tartozik rám
hogy melyik sorba állsz
árulsz vagy elárulnak
kérted hát örülj
tiéd a szabad akarat

Aladdin

Magzatpózban fekszem a szőnyegen
A szobában nyár van
A konyhában tél
A város felett repülök
Viszem magammal a tériszonyt
A szőnyeg széle rojtos
Hogy bírja a súlyos
Elmebajt velem
Kormos tüdőmmel
Levegőt veszek
Az mind az enyém
Zsebemben ejtőernyő lapul
Nyugat felé nem megyek
Kényelmes itthon
Szememet sem kell kinyitnom
És ez a póz is tökéletes
Szólhatnék
De nem akarom felkelteni
Az alvó hegyet
A szőnyeg végtelen
Mintás
Maradok

Bozók Ferenc

Metró, Deák tér

Tanácstalan vagy. Állsz a léghuzatban,
s fizetsz azért, jegyet kezelsz, hogy ismét
miként a légypapírra, újra rálépj
a nyelvre, mely kotort belekbe forgat,
személytelen, globál-gyomorba dolgoz,
s emészt személyveszett, utas-salakká,
s Deák Ferenc terébe oldva egymást
a telt belek sosem gubancolódnak,
miként Deák Ferenc, középen állva,
utat keresztezett, de görcsöt oldott.

Egy régi meccsre gondolok, gyerünk!

Egy régi meccsre gondolok, gyerünk!
Tüdőzd le régi gyepnek illatát!
A régi gól a széllel elrepült,
a régi labda csillagokba szállt.
Figyeld, a sörhasú fotelfanok
okítanak, hogyan cselezz, haver,
s ha régi passzaidra gondolok
elönt a bánat és a láz kiver.
S lehet ma győzelem, lehet halál,
elő a régi mezt, öreg csatár!

Bodobács

Játszótereken van most,
lendül a hinta,
hátán polinéz harcos
maszkja a minta.

Forró betonon járkál,
ünnepi díszben,
múltból jön elő, mászkál,
jár-kel a szívben.

Május daloló estjén
enyhe meleg volt.
Mint Proust, felidézhetném
most a gyerekkort.

Poe hollójának keresése

Régi lexikonsorok, falammal egybenőnek.
Porfogóim alfabéta-sorba rendeződnek.
Gyűrt, bizonytalan kezem fotelben ellapozgat.
Régi angol antológiákat únva forgat.

Itt a klór s a kór kotyog csövekben és csapokban.
Tán üregbe, vagy falakba bújt, de mégis ott van.
Elsimítsz tapétaráncokat sötét sarokban.
Végleg elhagyott, te így hiszed, de szárnya moccan.

Csontos Márta

Önző versek

Öntörvény

Ha kell, átírom a teremtés
legendáját, s jogot szerzek
arra, hogy mindenkivel elfogadtassam
azt, amiről tudom, hogy nekem sem jó.
Végül öntörvény-szegő leszek.

Önrendelkezés

Saját rendetlenségemben
úgy teremtek rendet,
hogy újra meg újra
magam fölé építem a kártyavárat.

Önmegfigyelés

Mások arcáról elemzem
a grimaszokat, s felmérem,
milyen messzire mehetek.
Hamis adatokat használok
önmagam megtévesztéséhez.

Önterápia

Próbálom kezelni magam,
hogy ne ártsak az orvosnak.
A hosszú élet reményében
jobb, ha őt is kímélem.
Még szükség lehet rá.

Öngyulladás

Azt hiszem, született fényforrás
vagyok, pedig csak mások
melegébe húzódva várom,
hogy gyújtópont legyek.
Mantrázom, hogy másokért
égek, néha mégis kioltanám
a fölém kerekedő lángokat.

Önkínzás

Eléd terítem magam, s várom,
hogy szőnyeg lehessek alattad,
mert le kell mennem a mélybe,
hogy végre felnőhessek hozzád.

Önarckép

Hátulról közelítem meg
magam, s gyűjtöm a bátorságot,
hogy végre szembenézhessek
saját valómmal. Látnom kell,
mennyire vagyok önveszélyes.

Önbecsülés

Kiválasztom magam
a hozzám hasonlókból,
s úgy tekintek ennem lényegemre,
mint pillangóruhába öltözött féregre.

Önszeretet

Annyira lesem ennen
kívánságaimat, hogy azt
hiszem, azért vagyok
szeretetre méltó, mert
eltökélten ragaszkodom magamhoz.

Önigazolás

Minden pillanatban
megerősítem, amit véleményként
megfogalmaztam. Így próbálom
helyreigazítani a lehetetlent.

Önfenntartás

Talpalatnyi létem emelem
égi magasokba, s további
határidőért esedezem a fenntartási
és működési időm meghosszabbításáért.

Önkielégítés

Önturbózás módszerével
gerjesztett önkívánás, emelkedés
kényszere, mely felvisz arra a
magaslatra, ahonnan egyedül
zuhanok saját örvényembe.
egyszemélyes landolás az
önkívületbe, páros repülés
képzetében.

Önbírálat

Véleményem summázata
szerint, nincs nálam szebb és
jobb, csak sokan nem értenek meg.
Ezért mindig megkérdezek másokat,
mielőtt megbocsátok magamnak.

Önleleplezés

Folyamatosan haragszom a
világra, de remélem, hogy egyszer
kiürül belőlem a méregzsák, s
akkor nem marad más, csak a patogén
jóság és kedvesség, mellyel végre másokat
is megfertőzhetek, következmények nélkül.
Szobromhoz gyűjtöm az anyagot.

„…kell a teremtő gondolat…”

Bérczessy András beszélgetése Szabó Attilával, a Prima Primissima-díjas, Kossuth-díjas Csík Zenekar tagjával

– *Hogyan jegyezted el magad a zenével, a népzenével?*

– Nem én jegyeztem el magam a zenével, hanem az óvodában az óvó néni azt mondta anyukámnak, hogy a kis Attila roppant tehetséges, s mi lenne, ha elvinnék zene tagozatra a gödöllői zeneiskolába.

Felvételiztem, felvettek, jött egy papír, hogy a kísérleti hegedű tanszakra vettek fel. Nem tudtam, hogy miért erre, s kiderült, hogy a harminc diák közül az első tízet ide irányították, ahol új módszerekkel tanítottak. Minden nap énekóra, hetente kétszer énekkar és hegedű. Szerettem a hegedűt, de éreztem, hogy valami nem stimmel. Nagyon jó tanáraim voltak, de hiányérzetem volt, de nem tudtam, miért.

Az iskola maga hatéves volt, amikor elvégeztem, egy pár évig nem is nyúltam a hegedűhöz. Gimnázium után azon gondolkodtam, hogy hová kellene továbbmenni. Volt egy kiváló történelem–ének-zene szakos tanárom, Újváry Géza, az ő példáján arra gondoltam, hogy elmegyek tanárnak, s újra elkezdtem hegedülgetni. Akkor is éreztem, hogy a klasszikus zenével valami nem stimmel nekem. Később rájöttem, hogy az volt a bajom, hogy megmondták, hogy a hegedűt hogyan kell használni. A zene jó volt, de túl művinek tűnt a dolog.

Elsős főiskolás voltam, mentem fel a kollégiumba, s az alagsorból nagyon furcsa zenét hallottam. Gondoltam, beugrok, megnézem. Ott voltak Okos Tibiék, ének szakosok, s érdekes hangszereken játszottak: a brácsán, a bőgőn három húr volt. Kérdeztem, hogy mit játszanak, mondták: magyarpalatkai szökős, magyar népzene. Teljesen elcsodálkoztam, s éreztem, hogy ez így már tetszik. Megismertem azt a hegedülést, aminek földszaga volt. Nem úgy szólt, hogy ott a kotta és kötöttség van, hanem éreztem, hogy valóban muzsikálunk. Nagyon hasonlított arra, amit én 14 évesen elkezdtem a gitározással, ahogy az akkordokat magam kedve szerint rakosgattam.

5–6. osztályos koromban már teljesen Beatles-őrült voltam, nagyon nehéz volt hozzájutni a lemezekhez, Jugoszláviából hoztuk a ezeket. Azért mentem a gimnáziumban is angol szakra, mert a kedvenceim angolul énekeltek. Játszottunk, volt rockzenekarunk, nekünk ez nagyon szabad légkört teremtett, amikor az országban még nem volt igazán szabad a légkör, ez a nyolcvanas évek elején volt. Koncertezgettünk, nagyon szerettük. Gödöllői amatőr zenekarok voltak ezek, sokféle néven futottunk, borzasztó híres helyi rocksztárok voltunk. Ez a szabadság hiány-

zott a klasszikus zenéből, nyilván akkor még nem is tudtam megfelelően muzsikálni. Tehát a könnyűzene már működött nálam, egészen addig, amíg a népzenére nem váltottam. A főiskolán is klasszikus zene volt, de én gyorsan átváltottam a népi hegedűre, mindig nálam volt a hangszer, rengeteget gyakoroltam.

Egy időre a gitározást is elhagytam, szemellenzősen csak a népzene ment. Aztán csináltunk egy zenekart, a *Csebokszári Lakótelep* nevű fergeteges formációt, rockot és bluest játszottunk, sokat koncerteztünk. Aztán később, amikor nem ment annyira a rockzenélés, kitaláltuk Bessenyei Feri barátommal a *Blues Before Sunrise* akusztikus zenekart, ez is működött egy darabig. Utána meg csak a *Gajdos Zenekar* maradt, nagyon tetszett az autentikus zenélés, de izgatott, hogy a kettőt hogyan lehetne összehozni. Próbálkozások voltak, de konkrét elképzelés nem. Aztán egy barátom odaadta a *Kispál és a borz* 10 éves jubileumi koncertjének lemezét, a *Happy Borzday* albumot. Nagyon tetszett, amit hallottam. Zeneileg új volt, zseniális szövegekkel. Aztán az egri MÁS Klubban egy koncerten megkértem a klub vezetőjét, Juhász Misit, hogy mutasson be nekik. Kiderült, hogy éppen hegedűst keresnek, akkor csinálta Lovasi András a *Bandi a hegyen* című szólólemezét. Kérdezte, hogy nem ismerek-e valakit, aki tud hegedülni. Megbeszéltük, hogy feljátszik egy alapot, meghallgatom, és holnapután találkozunk, ha van kedvem együtt játszani vele. Ez volt az *Apa övének a csatja* című dal. Megjelent a lemez, sikere volt, s Bandi szólt, hogy menjek velük koncertekre, s gitárral is beálltam. Azon kaptam magam, hogy a *Kispál és a Borz*-koncertek gyakori vendége vagyok.

– *Eléggé sorsszerűek a találkozások…*

– Igen, nagyon sok volt a véletlen mindenben. Összekerült a népzene, a rockzene, s ebből lett az, ami ma a Csík Zenekar révén is elég ismert lett. S a zenekart is sokan ennek kapcsán ismerték meg. De azért nagyon jólesik hangosan rock and rollt játszani. A *Crazy Little Thing* zenekarunk úgy indult, hogy pár kedvencemet elkezdtem mutogatni a kollégáknak, és először egy Csík-koncert után játszottunk nyilvánosan. A rockabilly zenekarral is megmutatkozunk időnként. Négyen vagyunk benne a Csík Zenakarból: Makó Péter, Barcza Zsolt, Bartók József és Mihalik Ábel, a *Kiscsillag* dobosa.

– *Hogyan kerültél a Csík Zenekar tájékára?*

– Ez kis ország, főleg a nyolcvanas években volt kevés lehetőség ilyen zenét tanulni. Ismerjük egymást a kollégákkal. Akkoriban ugyanis nem nagyon lehetett népzenét játszani. Nacionalistának mondták, az internacionalizmus korában. Nemzeti érzelmeket táplálni akkoriban nem volt túlságosan szeretett dolog, sőt, veszélyesnek tartották. Az Aczél-féle kultúrpolitikában a három T – tűrt, tiltott, támogatott – közül ez a tűrt kategóriába tartozott. Azt látták, hogy mindenhol van népzene, néptánc a környező országokban is, ezért nem lehetett tiltani. Az akadémián nem volt népzeneoktatás Kodály halála után. Ének szakon volt ilyen

tárgyunk, hogy népzene, de semmi több. Tanárok sokasága nevelkedett úgy, hogy fogalmuk sincs a népzenéről. Annyit tudnak, hogy vannak népdalok, azt tudják elemezni és kész. Sokszor vittem gyerekeket népdalversenyekre, 18 évig tanítottam, s azt tapasztaltam, hogy nagy összevisszaság volt. A népdalcsokrokat például úgy állították össze, hogy egyáltalán nem illettek egymáshoz, fogalmuk nem volt arról, hogy mit csinálnak. Ez nem a kollégák hibája, hanem az oktatási rendszeré. A szolfézs és a zeneelmélet is fontos, de legalább akkora figyelmet kell szentelni a népzenének.

Visszatérve a *Csík Zenekar*ra: a kollégákkal megosztottuk a gyűjtéseket, kazettákat másoltunk, így jutott el sok jó zene az emberekhez. Talán a legfontosabb találkozási pontot a népzenei táborok jelentették: ilyen kettő volt, a Téka tábor és a jászberényi tábor. A *Gajdos Zenekar*ral jutottam el Jászberénybe, s nagyon tetszett nekem. Ott ismerkedtem meg Csík Janival, s sok más remek emberrel. 1995-ben jelent meg a Csík első CD-je, s nem sokkal ezután hegedűst kerestek. Én mentem velük. Az első koncert, ahol ott voltam, Bécsben volt. Együtt csináltam a két zenekart és még tanítottam is, de nem volt megerőltető. Persze fiatalabb voltam és nem volt még családom sem. Aztán 2000-ben úgy döntöttem, hogy otthagyom a Gajdost, a barátság megőrzésével, hiszen nagyon sokat köszönhetek nekik. Így maradt a *Csík Zenekar.*

– *Hogyan épült be a könnyűzene a Csík Zenekar életébe?*

– A találkozásom Lovasi Andrással indította el a folyamatot. Vittem neki zenéket, ő is nagyon szereti a népzenét. Egyszer felvetette, hogy az aktuális májusi Petőfi csarnokos koncerten legyen a *Csík Zenekar* az előzenekar. Voltak kétségeim, hogy a közönség hogyan fogadja, aggódtam. Erre ő azt mondta, hogy akkor játsszatok egy pár Kispál számot. Az akkori lemezükön volt egy pár olyan nóta, ami népzenei ihletésűnek tűnik. Kiválasztottam egy pár számot, s mondtam a többieknek, hogy ezt tanuljuk be. Annyira bejött a koncerten, hogy komolyabban elkezdtünk foglalkozni ezzel, szerette a közönség. Az új lemezre is feltettünk ilyen dalokat, ez abban az évben *Fonogram-díjat* kapott, az *Év világzenei albuma lett.* Korábban sokat motoszkált az agyamban, hogy hogyan lehetne közelebb vinni a gyerekekhez a népzenét, megmutatni a szépségét, hogy az agyukkal és a szívükkel is értsék. Ez jó megoldásnak tűnt. Azt is tudni kell, hogy régi hagyománya van a népzene feldolgozásának, hogy a kor szelleméhez igazítva, abba felöltöztetve szólaljanak meg a hagyományok.

A következő lemezre a *Most múlik pontosan* és a *Csillag vagy fecske* is felkerült, volt olyan nap, hogy ez utóbbit a Petőfi rádióban négyszer is lejátszották. Elképesztő nagy sláger lett, ami bizonyos szempontból érthetetlen. A lényeg, hogy annyira megszerették, hogy a dal elkezdte élni a saját életét. Ez is mutatja, hogy nagyon nagy igény van a saját zenére, a népzenére. És persze az a recept sem igaz

erre, hogy jó zenészeket összeállítva meg lehet ezt csinálni. Kell a teremtő gondolat hozzá, anélkül nem tud működni. Ha a rockzenébe bele-beletesznek népi elemeket vagy a népzenébe rockos elemeket, és nem találják meg az átjárást a kettő között, az nem működik. Mindkét oldalt ismerni kell. Én játszottam, játszom mindkét zenét, nem erőszakolom meg, csak annyi a titka, hogy rengeteg időt töltöttem el mindezzel. Vannak természetes szabályok, amiket ismerni kell.

– *A Kossuth-díj alkalmas arra, hogy ezt a küldetést erősítse?*

– Ez a díj azért is fontos, hogy olyanok is odafigyelnek ránk, akiknek egy díj az értékmérő. Nagyon büszke vagyok rá, 44 évesen Kossuth-díjat kapni óriási dolog. Otthon szoktam nézegetni a szobrot, az asztalon van, s tűnődök, hogy ki gondolta volna, hogy egyszer megkapjuk. Nagyon jó útjelző, azt érezzük, hogy értékelik, szeretik és fontosnak tartják a zenénket. A műfajokat összekötő muzsikát, amiben tudtunk és tudunk értéket mutatni. Ugyanazt kell csinálnunk, amit eddig csináltunk.

Gittai István

Minőségi ugrás

Ölelésben
sokáig csak
Együgyű Hím,
Önző Fráter
aki voltam,
tán holtomig
az maradok,
ha rám nem szólsz
nyomatékos
eréllyel, hogy
ne siessek,
várjak örömsikolyodra,
mely forgószél
gyanánt fölkap
nyoszolyástól,
s kéz a kézben
átal röpít
a jegenyén,
esetleg a
Retyezáton.

Mentalitás

Ha nincs formája,
svungja a kéznek,
hiába kínlódsz
erőlködsz, s gyúrod
a nyers kaolint.
Nem lesz belőle
unokád kedvenc
tányérja, csupra.

Hagyd a fenébe!
Oldjál kereket,
fürödj, s dudorássz
ott, ahol áldást
szór rád a napod.

Július huszonkilenc

Egyszer, Péter-Pálkor,
úgy déli időben,
elkapta grabancunk
a felhőszakadás.
Épp ottan arattunk,
ahol semmi tanya,
oltalom, ilyesmi.
Így hát búzakeresztek
tövébe guggoltunk,
hogy óvjuk az irhánk
a sihé-puhétól.

Ismét Péter-Pál van,
aratás ideje.
Mind kísért az emlék,
hogy nézzem és lássam,
ahogyan manapság
kombájn lenyakazza
a kalászt, besepri
a szapora magot,
s kiköpi a szalmát,
meg a könnyű ocsút.

Felezési idő

Van gyorsan fakuló,
s van szívós tollvonás.
Tinta-minőségtől
függene a múltban
bóklászó kutató?

A kódex lapok is,
mint a pillanatok,
meg a színpadi szók,
így-úgy elenyésznek.
Lásd az uránium
felező idejét.

Arctalan akt

Hálószoba falán
hátat fordít az akt.
Széktámlára dobott,
friss csípőillatú,
barna pongyola hív,
esdekli figyelmed,
akár a gordonka
melankóliája.

Enyhén boros mámor
a festménybe emel,
szemtől szemben látni
a női szemérmet,
a Hold túlsó felét.

Táncszínházi este

Lenyűgözőek a táncok,
a virtuóz sziluettek.
Lélek ellen való vétek
lett volna otthon maradni,
hegedűmön gyakorolni.
Odaragadunk a székhez,
ismerkedési mesénkhez,
amelyről hallgat a fáma,
a pletyka, s a bulvárlapok.
Valameddig, legalábbis.

Összefüggő mondatok

A szérű kazlaknak sora.
A kazal kévék otthona.
A kéve kalászok csokra.
A kalász magok bölcsője.

A cséplőgép zsémbes öreg.
A vízimalom öregebb.
Sikér a liszt maligája,
mondogatja a pékmester,

akinek homlokán csillog,
alágördül a verejték.
Mintha szántóvetők élő
lelkiismerete lenne.

Matrózkocsma

Hátára kapott,
s hozott a tenger
eme öbölbe,
ahol a sós víz
megédesedik.

Hajós Kapitány,
meg Posszeidón
lesz tisztem, nevem,
ha az új rundot
már én fizetem.

Paskoljátok csak
lapockáimat,
mint lókupecek
a felhozatalt.

Asszonyörömök:
dédelgessetek!
Tündökletesen
legyek tietek!

Ritka pillanatok

Miközben húsvéti
úrasztalhoz járul
a hívők serege,
a harmadik padban
eleven kicsinyét
nyugtatja, csitítja
ölében az anyja.
Mindhiába. Amaz
dacos, akaratos:
kibontja szülője
piros selyemblúzát,
s szép, telt kebleiből
váltogatva szopik.

Mit mondjak? Templomban
egyedi a látvány,
s olyan felemelő,
hogy szám tátva marad.
Úgy veszem magamhoz
az Úr testét-vérét,
akár az angyalát
látó félkegyelmű
a déli harangszót.

Eső kíséretében

Részben az apostolok
lován, részben a béke-
beli monarchiától
elrekvirált vonaton
utazgatok fel-alá
Szilágy hepe-hupáin.

Kimerülten javallott
hazavinni a lelket,
s hagyni, hogy töltekezzen;
égjen amíg csak akar.

Balla Zoltán

Hűség

Őszinte tisztelettel és barátsággal a „Három Jánosnak" –
Áfra Jánosnak, Papp-Für Jánosnak, Szentmártoni Jánosnak

Lassan-lassan botra dőlsz,
mint dédapád, az öreg csősz:
nem vándorolt, itt maradt:
csizmájára szik ragadt.

Nyári esten úgy dalolt –
csodálta a telihold.
Asszonyára nevetett,
szíve majdnem megrepedt.

Visszahallod énekét,
s folytatnád e hű regét …
De a lelked sajdulás:
rád kacsint az elmúlás.

Hajdúböszörmény, 2013. június 28., II. Hajdúböszörményi Írótábor

Vers-koszorú

Tüzes Bálint emlékére

Ó, Te Magyar, ó, Te Örmény –
szívedre szállt Isten-törvény':
szívedre szállt varjú-halál,
fekete nyár, fekete nyár.

Fülembe' zúg emlék-szavad,
orgánumod szíven ragad:
„– Menni, menni, tenni, tenni,
viharban is zászló lenni".

Ó, Te Örmény, ó, Te Magyar –
imádságunk leple takar.
Üzenj néha, mi a „fáin"-t.
Nyugodj békén ***Tüzes Bálint***.

Szeretve

Feleségemnek, Rozónak

Szeress, szeress, szeress halkan.
Szeress fényben, szeress jajban.
Szeress éjjel, szeress nappal.
Szeress kelő virradattal.

Szeress, szeress csókjaimért.
Szeress hűség-bókjaimért.
Szeresd végig életemet,
hogy szeretve Tiéd legyek.

Csókodból koronát

Rajongó szeretettel feleségemnek, Rozónak

Csókolj, ha ajkad
csókra éhes.
Csókolj, ha folyton
fűt a vágy.
Csókodból mindent
jobban értek,
mintha ezerszer
mondanád.

Csókolj csak csókolj
csillagfényben.
Ajkamra csókolj
száz csodát.
Csókomért újabb
csókot kérek –
csókolj fejemre
koronát.

G. Komoróczy Emőke

Kiss Benedek költészetének újraolvasása

(Isten csavargója – Vál. Versek, 1962–2012)

„Kiszikkad a sorsom,
szemem kiszárad,
utak keresztjét hordom,
szorítom arcomra ezt a tájat:
kendő! Könnycsipkés, vérmonogramos
kendője szép magyar Veronikának"
(*Utak keresztje*)

A Kiss Benedek költészetét „újraolvasó" és bizonyos vonatkozásokban „átrendező", a verseket új összefüggésekbe ágyazó reprezentatív válogatott kötet szinte egy új költői arcot mutat be a 2010-ben megjelent *Összegyűjtött Versek*hez (*Utak keresztje*) képest: a költő benső arcának legrejtettebb, a mélytudatban gyökerező vonásait hozza „látóközelbe". Az Összes Versek – az időrendhez, az egyes korábbi könyvek megjelenési sorrendjéhez igazodva – a félszázados pálya koncentrikus körökben bővülő gazdag, sokirányú tematikájáról, az alkotói szemlélet érlelődésének folyamatáról adott képet. A szerző akkor így ajánlotta olvasói figyelmébe a verseit: „Fogadják, mint egy ötvenéves térdeplés imáit egy templomban, ahol nincsenek szőnyegek". Az új kötet összeállításának szempontjai viszont mások: itt nem az időbeliség, hanem a *domináns* témakörök határozzák meg a szerkezetet, amelyek Kiss Benedek benső világát kezdettől fogva mindmáig jellemezték, jellemzik. Természetesen a szerkesztő Nagy Gábor a ciklusokon belül a keletkezési sorrendet is figyelembe veszi, tehát a témák elmélyüléséről, változásáról is képet kapunk; azaz a kötetnek a tematikus tagoláson belül egyfajta kronologikus struktúrája is van. Itt az útra bocsátó sorok (a könyv hátsó borítóján, a kötet címadó verséből kiemelve): „Nálad kötök ki / megadón / vagy sértetten / te ítélkezz, Uram, felettem!" A fedőlapok szakrális sugallatokat közvetítenek: az elülsőn a gyümölcstermő életfa, a hátsón egy gyönyörű, áldást osztó angyal látható, kitárt karja mintegy jelzi: nyitott szívvel várja haza az utak vándorát (a mázas kerámiaképek Kun Éva munkái). Maga a címadó vers pedig tömören és szuggesztíven mutatja fel a költő esszenciális önképét.

Kiss Benedek a szó legnemesebb értelmében valóban „Isten csavargója". Szívében Isten nevével vágott neki egykoron tekervényes-bozótos útjainak; soha le nem tért a keskeny ösvényről (és nem haladt együtt a széles úton járókkal). „Gyarló csám-

borgóként", mégis önérzetesen áll Istene elé, kinek szeme elől el-elrejtőzött nappalok, éjszakák bozótosában, de lelkiismerete tiszta. Őszintesége, igazságkereső bátorsága, életszeretete a menlevele Istenénél – így bűnösként sem fél tőle: „Színed előtt állni, Uram, / girhes lélekkel, elveszetten. / Színed előtt állni, Uram, / minden sugarat levetetten: / mindegy, hogyan, csak színed előtt állni, / látván: jelen vagy, s nem történhet meg bármi" (*Színed előtt állni*).

Költészetének legfőbb jellemzője („differencia specificája") az Élet-szerelem, az Élet iránti csodálat és elragadtatottság. Eleven szemléletességgel idézi meg a gyermekkori Édent, s öregedvén, fájó nosztalgiával álmodja magát vissza oda (*Téli alkonyon*). Elhatárolódik ugyan emlékeitől (*Mi közöm hozzátok*, *emlékeim*?); de maga is tudja: a már-már elfeledett-eltemetett mélyrétegekből forró energiákkal tör fel újra és újra a múlt – „felszínre löki magát és zuhog szívemre, szívemre zuhog vissza". És megtartja őt az élet nehézségei közepette.

Talán ezért lett *a nyitó ciklus* az otthoné, a társé és az emlékeké (*Köznapi csoda*). A megtartó szeretetű asszonyok (nagyanya – anya – feleség) jósága, tisztasága, védő-óvó keze, gondoskodása és megbocsátó türelme segítette a lírai ént az Élet rögös útjain. Időszembesítő versek sorában idézi meg azt a biztonságot, amelyet az Otthon jelentett számára – az életadó és az élet folytonosságát fenntartó nők mellett, akik által újra és újra valósággá válik a betlehemi csoda: megszületik a Kisded. Minden Nőben bizonyos értelemben Szűz Máriát látja, aki boldog alázattal szüli meg szenvedésre teremtett fiát, s végigkíséri őt a Fájdalmak Útján. De Szűz Mária az a Nő is, aki a küzdelmeiben megfáradt, elesett férfit újjászüli, új életre kelti. Kiss Benedek az evangéliumi jelképeket nagyon is e világi módon értelmezi: minden férfi átéli az újjászületés csodáját az igazi szerelemben, s harcaihoz új erőt kap asszonyától: „Halott terhét a gálya kirakja. / Mária szűzlány kifut a partra, / ruhája, arca / grafitvonás /…/ testem tekeri gyolcsruhába, / temeti sziklafalba, / fölhasított áldott hasába / s pírba borítja a várakozás" (*Örök Betlehem*).

Varrónő *anyja* úgy maradt meg a lírai én hálás szeretetében, mint aki egész életében kopott varrógépe mellett görnyedt, hogy felnevelhesse – apa nélkül maradt – két fiát (*Sötétbársony*). De ifjúkora óta hűségesen mellette álló *felesége* éppoly elválaszthatatlanul eggyéforrt vele („eszméletembe ágyazottan, általam-virágzóan, / velem viselősen" – *Hívogató*). A két asszony tehát összetartozik, alakjuk mintegy álomképben egymásra vetítve áll mellette az illattal terhes nyári esten s az Örökkévalóságban: „Anyám a fáradtság kútjában prüszköl, / gunnyaszt / behúzott szárnnyal az ajtó. / Virrasztanak velem / tárt ablak ágyásában csillag-palánták, / mécsvirágok, / lángra gyúlt égi saláták. // Indiánmadonna - / itt állsz te is az ablakkeretben, / fejeden hold-glória, / elvetélt Jézus és liliom a kezedben, / hajadban csillagpor" (*Elégia négy tételben* – IV. rész). S mellettük immár ott van a harmadik Nő, a csöpp kis VIRÁG, akit költő-apja „három szál lobogó gyertyával" köszönt,

s három cseppel „a nyár vizéből" – gyöngéden figyelmeztetve őt a női sorsra: „A cseppek nőnek / lúggal marnak / fogynak a gyertyák / koromba vonnak / mint most karomba én!" (*Lányom születésnapján*).

A szerkesztő azokat a verseket emeli be e ciklusba, amelyekből képet kapunk a költő érzelmi-szellemi gyökereiről. Az alföldi kis faluban, Akasztón, ahol „mesei" gyerekkora telt, még elevenen éltek a mitikus népi hagyományok. Nagyanyja az égi fényekről, az angyalokról és a megváltásról oly sokat mesélt neki, hogy e képek örökre nyomot hagytak képzeletében (*Nagyanyám imádságai*). *Anya-versei* sok-sok motívuma József Attila *mama*-verseihez, különösen a *Kései siratóhoz* kötődik; hiszen az ember akkor éli át legmélyebben a veszteséget, mikor már nem él a szeretett személy. A megbánás és a bocsánatért esdés gyönyörű soraival engeszteli költőnk az eltávozottat (*Anyám hajdani éneke – Édesanyám* I–II. – *Anyámmal hajdan a szőlőben – Anyám a babonák közt – Kenyeret anyám úgy eszik – Anyám szavai valahonnan* stb.). Most, mikor már maga is súlyos beteg, szeretné visszahívni őt: legyen mellette szenvedéseiben, mint gyermekkorában („Szükségem volna most az anyámra. / Hozzátok elém, szent angyalok" (*Anyahiány Halottak Napján*).

A legtöbb verset a feleség, az immár majd' 50 éve hűséggel, kitartással a költő mellett álló Kati (Garay Etelka) kapja: ő teremtett-varázsolt biztonságos életteret a családnak a hosszú, küzdelmekkel teli évtizedekben. A viharos szerelem az évek során élő s megtartó szeretetté lényegült át, ám mitsem gyöngült: az összetartozás olyan mélységeit élték, élik át együtt, egymásra utalva – a „holtomiglan-holtodiglan" bilincsében – amilyen a mai világban csak kivételes párkapcsolatokban látható (*Arcod*). Örök elköteleződését ifjúkorában Kiss Benedek még játékos-könnyed kedvvel, a népdalok hangján vallotta meg (*Gyűrű nélkül*, *Engesztelő*, *Két gén vagyunk* stb.). De nagymama-feleségét ugyanolyan gyöngéd és figyelmes szeretettel udvarolja körül, mint hajdan ifjú asszonyát (*Vérednek volt igaza*, *Magasztaló ének*, *Feleségem utolsó fogára*, *Feleségemnek* stb.). S most már, megöregedvén, úgy tartoznak össze jóban-rosszban, mintha egy-test, egy-lélek lennének; mindegyikük szenvedi s hordozza a másik terhét és fájdalmát (*A zsibbadt asszony élesztése* – Kati autóbalesete; *Üres ágyad mellett*). Kapcsolatuk az idők folyamán „lélek-házasságá" ért, amelynek megrendítően szép megfogalmazása az immár súlyos beteg költő egyik kései verse: „Most, mikor rádtaláltam / szívemben bent, / mikor már test nélkül / egyesülünk / kell lassan útrakelnünk". De mert testnélküli összetartozásuk is örökre szóló: „édes lelkem, / kell, hogy valami / megoldás legyen": majd mennybe jutván, „ randevúzunk az égi / szederligeteken" (*Katinak*, *tág szemekkel*).

A *második ciklus*ba (*Közkirályi nagyság*) azok a versek kerülnek, amelyekben a költő önmagáról, a költészetről s a költészethez való viszonyáról, valamint a Teremtő Isten s a teremteni képes (tehát az isteni szikrát magában hordó) művész kapcsolatáról szól.

Kiss Benedek a magyar költészet legmélyebb hagyománykörének folytatójaként közéleti költőnek vallja magát; méghozzá a közösséget „királyi" önérzettel képviselő közkirályi nagyságnak (ahogy Ady értette: „vagyok, mint minden ember: fenség"). A korai „vagabundos" *Csavargóének* (amely Petőfi *Farkasok dalá*nak méltó párja!) a modern művészek közös ars poeticájának is felfogható: az outsider-lét pontos megfogalmazása („Csillagszemekkel vagy barbár vakon / tovább csak, menni, havon és napon, / földet görgetni lábaink alatt - / Földet görgetni, sugár-szabadon!") Az ifjú Kiss Benedek egész lényével tiltakozik a hatalmi szóval rákényszerített elvárásrendszer ellen; ő, aki „ordas pusztán" nőtt fel, megdöbbenve tapasztalja: „itt körülöttem senki nem szabad". Inkább megfizeti tehát a kívülállás árát – hogy „maradhassak, megadva a módját, / ami voltam: közkirályi nagyság - / én: Kiss Benedek" (*Kényszermozgás*). Ő, aki – József Attilával egybehangzóan – nem középiskolás fokon akarja népét tanítani, nem riad vissza attól sem, hogy jártában-keltében megfigyelik, kötetei késleltetve jelennek meg, s mint a *Kilencek* többi tagját, őt is ügynökök hada tartja szemmel (amint erről Szőnyei Tamás *Titkos írás* című könyvének (2012) II. kötetében bőven olvashatunk: 110 – 112 – 118 – 121 – 137 – 279 – 334 – 354 – 784 – 1027. p.). Mindez inkább dacot vált ki benne, ismervén történelmi sorsunkat s nagy elődei sorsát a Kárpát-medencében (*Cavatina*).

E sorshoz leginkább a balladás-mitikus hangvétel illik. A lírai énben felgyűlő indulatok váratlanul kirobbannak: hát itt bűnnek számít a közösségért, másokért, a nemzet jövőjéért tenni akaró szándék? Mit akar/hat/ itt egy ember? – amikor meg van bénítva az egész közösség? Mintha a mitikus ősmúltban járnánk, amelyben a Sötétség ura, a ragadozó Sárkány irtaná-fojtogatná a szárnyalni vágyókat, a jobbra törőket. A lírai én – a Sárkánnyal szembeszegülve – védi az emberi értékeket, nem adja fel a Szeretet és a világ iránti nyitottság alapállását: magához lényegíti és megszelídíti a dolgokat (mint a Kisherceg a Rókát), s testvérként védelmébe veszi őket (*Mit akarok? – Ember vagy madár? – Befejezetlen dolgok közt - A világ örökbefogadása*, *örök befogadása*). A történelmi patthelyzetbe szorított, félig-meddig hallgatásra kárhoztatott magyar értelmiség számára nem marad más, mint a bor és a cigaretta. Költőnk – díványán üldögélve – füstöl s füstölög magában; máskor – üres üveggel kezében – töpreng a világ s a maga sorsán (*Látszólag munka nélkül*; *Koccintás üres üveggel*). De természetesen nem adja meg magát. *Az időből kilógva* inkább választja a magányt; s dermedten várja az őszt („tudd: / kakukkszóra / már fakóbbra / válhat az arcod – így idd borod. /…/ S jó lesz, ha magányod begombolod") és a telet: „csikorogva / rozsdában / hóban / romház-időben" szinte „berozsdásodik" maga is (*Megint az ősz*; *Ahogy megállok csikorogva*).

A bénultságból való kilépés lehetőségét végül is a természetközeli léthez való visszatérés teremti meg számára. A Szent György-hegyen, gyönyörű rálátással a Balatonra, sikerül a családnak kertet vennie, s kialakítania tavasztól őszig egy új

életformát. A munka, a szőlő, a gyümölcsfák gondozása, a közeli barátokkal (gyakorta a *Kilencek* egész társaságával) az együttborozgatás, a közös gondok-bajok, a világállapot és saját léthelyzetük megvitatása a *természeti* szabadság érzetével párosul. Költőnk egyfajta szemlélődő pozícióban „önvédelmi kört" von maga köré, s áttételesebb, filozofikusabb lírai beszédmódra vált. Már nem lázad, nem feszül neki a lehetetlennek; az évszakok látványos váltakozása egyre közelebb hozza hozzá az elmúlás gondolatát. Kedves diófái alatt el-elmereng a múlton, küzdelmein, s vörösborát lassan kortyolgatva úgy érzi: vérárama a Kozmosz energiáival telítődik, s szívdobogása mintha a Világmindenség szívének lüktetése lenne (*Nyáresti delírium*).

A 80/90-es évek fordulójának rendkívüli eseményeit természetesen euforikus örömmel éli át. Ugyanakkor csakhamar fájdalommal érzékeli: nem úgy alakulnak a viszonyok, ahogy azt társaival, a *Kilencek*kel együtt remélték. Rossz közérzetét kivetíti a Természetre is, amellyel együttlélegzik örömben-bánatban: „Köd és tücsökszó habja önti el a völgyet. / Kutyaugatás hangzik / valami holdbéli tájról. / Levitézlett madárijesztők / penge-fuvallatban megzörögnek". Szőlőskertjében elmerengve hallgatja a tücskök citerázását, – ez némileg megvigasztalja: „Élni csak így érdemes – amíg lehet" (*Októberi tücskök*).

E ciklust az idősödő költő Istennel mindinkább elmélyülő párbeszédének megrendítő darabjai zárják. Kirajzolódik belőlük a Teremtőhöz való viszonyának alakulása. Mintha legjobb barátjával társalogna, önérzetesen, *Föltartott fejjel* köszöni meg az Úrnak a sok kegyelmet, amiben része volt: „Kit Isten így vezet, az csak / föltartott fejjel járhat. / Mit ellenedre ostobán tettem, / azért se versz - / verjen a nagyobb bánat". Bűneiért nem pofonokat kapott, hanem feloldozást – s a betevő falatja is mindig megvolt (*Bort, rizst, kenyeret*). Azonban ő sokáig nem is gondolt Urára („nevettem megváltáson, / Megváltón, / s pokolian szenvedtem érte"). De mikor válságba, lelki mélypontra jutott, Isten magához ölelte: „eljött újra értem, / ott állt az ajtóm előtt / tafotás / lenfehérben, / s a biztonságot, / mint éltető mannát, ismét / étkemül adta. / S én követem, lázban, / magamra / és reá riadva" (*Isten a biztonságom*). Majd, betegsége súlyosbodásával (érszűkület), már tudja: csak Isten kegyelmére számíthat (*Köszönet lefekvés előtt*). Bár olykor elveszti bizalmát s reményét az Úrban (*Papírrózsa*, *Nem kérek semmit, Száradt szőlőtőke*), lassan megbékél sorsával, betegségével, s készül a végső útra (*Pályámat megfutottam*). Hogy mi lesz testével, élményeivel, emlékeivel – hová tűnik ínyéről „a bor zamata", s „hová lesz a kereszt is", amit útjain cipelt? – nemigen foglalkoztatja már. Csupán az gyötri: „Én Istenem, jobbik részem / megmenekül a pusztulásban? / Életet adtál, Uram, s betellett, / az jön majd el, / amit sohasem vártam, / ha nem illet irgalmad és kegyelmed" (*Ínyemről a bor zamata*). De nem fél, hiszen Isten törvénye szerint élt, szeretetben. Tudja: „Isten is úgy becsül bennünket, ha magunkban őt tudjuk

szeretni. / Így jutunk az alázathoz, / tudatához a bűnnek, / s merünk tiszták és boldogok lenni" (*Apokrif prédikáció*).

Talán hogy oldja az életszámvetés ciklusainak komolyságát-mélységét, a szerkesztő, mintegy „ellenpontként", egy vidám-bohókás ciklust iktat be a versfolyamba (*Kacifánt*), Kiss Benedek költészetének egy tréfásabb vonulatát mutatva fel. „Bökverseiből" kapunk itt egy kis ízelítőt, amelyek a költőnek magának is segítségére voltakvannak abban, hogy ironikusan felülemelkedve a „keserédes" élet igazságtalanságain, önsajnálat helyett kacagjon a világ állapotán (és mi is vele együtt kacagjunk).

A *Japáni versek* tréfás haiku-sorozat, többségük az emberi torzulások megfricskázása. Mint pl. a *Multik*: „Micsoda disznók! / Tömpe körmük közt bankók! / és csoda dísz-nők". De a természet és a technika viszonyára is van csúfondáros szentenciája: „Sárkányrepülők! / Lepipálnak titeket / a füstifecskék! / Ott a művi ügyesség - / itt a művészi egység!" (*Verseny*). S hogy a Gondviselés és a Természet kapcsolatára is egyértelműen rávilágítson, a korai rügy-fakadást humorosan így jeleníti meg: „Ó, barka, barka! Ennyi telik az Úrtól, / üres a marka / most februárban, üres. / De te várj, remélj, szeress!" (*Februárban*).

A *Bakafánt mellé tűzz Kacifántot*! című nyelvöltögetőjében „görbetükröt" tart a nyelvi sznobéria, az idegenmajmolás elé. A két mottó (mintha japán bölcselőktől származna) maga is nyelvi játék: 1. „Ahogy minden valamiből lett - / mindenből lehet valami (Ben Ce – azaz *Bence*); 2. „Kisded játékaink ám / felette fontosak! / Kisded játékainknál / lehet-e fontosabb?" (Ben Edek – azaz *Benedek*). *Jótanács*ként ezt a nyelvi bukfencet adja: „Ne rángj, ó, rang után!" A *Hazugság*ban arra int: nem a nyelv, hanem a mögötte rejlő torz emberi gondolatok torzítják el a kommunikációt. A feminizmus vadhajtásait egy tömör kis paradoxonnal teszi nevetségessé: „E Manci nem Pált akarja – / e Manci Pál akarna lenni" (*Emancipált*).

A kurta ciklust a *Vojtinai tanács* zárja le – visszautalva Arany János *Vojtina Ars poétikájá*ra. Kiss Benedek itt parodisztikusan inti a bármit / mindent „megverselő" ifjú költőcskéket: „Ha hülyeség jut az eszedbe – / az még nem vers, barátom!" A költőnek tudnia kell válogatni a „hülyeségek" között, megrostálni őket – „s végül maga is csodálkozik, / hogy ami maradt / – a jól megválasztott hülyeség – bölcseket megszégyenít".

A *negyedik* ciklus (*Allegro barbaro*) a pogány életöröm és életszeretet verseit fogja egybe – a „csikói" ifjúkortól a megcsendesedő idős korig. A címadó költemény maga az életvággyal teli fiatalság barbár zenéje, szilaj ősmúltunk megidézője – a bartóki zene dinamizmusában fogant, csupa névszóból, igeneves szerkezetből álló csak-azértis-ének, egy-lélegzettel végigmondott rímkonstrukció. Mintha az ősi puszták dobaja, csikók nyerítése-nyargalása, szikrát vető patkók csattogása, szökkenő szarvasünő vágtája elevenedne meg mélytudatunkban – szinte zsigereinkben érezzük-éljük a dacos-kemény ének pattogó ritmusát: „Allegro barbaro? /

szökkenő szép ünő, / szökkentő, harsanó / lobogás, / űzető, / szirom-szitakötő-/ remegés, karkötő /…/ kristályként épülő / sudár sátortető /…/ szakadék-ugrató / lovas, új nyakú ló, / meredély, kaptató, / csillagra rúgtató / mélytüdős nótaszó, / virágzás, nevető - / allegro barbaro? // Allegro barbaro!"

Ehhez az ősmúlthoz, pogány eleinkhez, a nádas-szittyós-mocsaras ősvilághoz *tudatilag* ambivalensen viszonyul költőnk – legmélyebb gyökereiben mégis mindez ott él. Ide kötik az emlékei, áhítatos szerelemmel ragaszkodik a pusztához, a mítoszi múlthoz – ugyanakkor tisztában van vele, hogy mindez már örökre eltemetődött (*Vadkácsa-mítosz*, *A csönd fekélyei*, *Nyelvemre levelet tépek*, *Fekete ómen – halálos ámen* stb.). Ő azonban mégis siratja. Szíve, a *Véragancs-szarvas,* megdobban az esti erdőben, hol „évszakok, vadnyulak, őzek / surranó lépte / csendíti a füveket" – s „remegő orrcimpákkal felbőg //…// nekiront / a holdvilágban / égnek meredő tűzfalaknak!" Reggelre kelve „patanyom, néhány álomcafat / karéjlik véres szemünk alatt, / s diszkrét zománcba dermed a táj" *A téli hold*).

Kiss Benedek az évszakok közül leginkább a tavaszt, az újjászületést, a rügyfakadást kedveli – nemhiába koratavasszal született! A „zsendülő március" még ma is meg-megbizsergeti szívét – amint azt sok tavasz-ízű verse jelzi (*Március, perzselt mezők, Remegés tavasz előtt*, *Számban a tavasz jó ízével*, *Van egy tavasz*, *Március eleji eső* stb.). *Tavaszi lázban* égve, koramárciusban már gyönyörködik a megújuló kertben, a sürgő-forgó jókedvű munkavégzőkben. Mintha Bruegel képei elevenednének meg, olyan plasztikusan, szinte festői eszközökkel idézi meg az éledő természetet. De a Szent György-hegyen szép a többi évszak is. Az itt töltött tavaszok, nyarak, őszi szüretek vissza-visszahozzák költőnk számára a szabadságérzetet (*Hajnali máglya*, *Hajnal Szent György-hegyen*, *Nyers hajnalban*, *Muskátlik hajnali illata*, *Húsvét Szent György-hegyen*, *Mikor a prés fölszakad* stb.). *Augusztus tűzbikája* a nyár tikkasztó melegével őt magát is mintegy visszarántja az ősvilágba: „Dőzsölnek fények hegyen-lapályon, / augusztus bikája / lelegel minden / zöldet. / Fölöttem olajosdiófa-sátor, / gerincem nyomja a földet //…// ólomsúllyal tipor rajtam / augusztus tűzbikája". De esténként, az augusztusi csillagos égboltot figyelve, megéled újra. Kiülve kisszékére az ajtó elé, várja, hogy kedvenc csillaga feltűnjön az égbolton. „A csillag sosem késik / legfeljebb fellegek bodraiból / küzdi láthatóvá magát, / de ha ez nem sikerül, / az ember akkor is tudja, hogy ott van. / És ez fontos tudás". A csillag „baráti" pillogása enyhíti „a földi magányosságot", s részvéttel nézi az emberi szenvedést (*Barátkozás egy csillaggal*).

A kötet talán leghangsúlyosabb *ötödik* ciklusában (*A történelem mint végrehajtó*) Kiss Benedek kilép a magánélet köréből, és valódi „közkirályi nagyságként" mond ítéletet a diktatúrában megélt félszázadról s a rendszerváltás utáni évek keserves csalódásairól. E ciklusba kerülnek a legismertebb korai közéleti nagyversei, majd az elfuserált átalakulást parodizáló szatirikus rajzok.

Ifjúkori, nagy vihart kiváltó kompozíciójában „vérfekete színekkel" festi *Magyarország* történelmi sorsát, helyzetét. Berzsenyi, Ady ostorozó hazafiságát felvállalva korholja „hullongó, pártos népét", amely önmagát pusztítja, s nagy veszélyek idején „sírvavigad": „Járja / tatárosan / pogányosan / halálosan, / ebcsont, kutyabaj, / sebaj, csuhaj!" Ilyen eredendően maga a nép? – vagy csak helyzete tette, teszi ilyenné? „Ez a vad ország / nem néz az égre, / magát veszejti, magát öli /…/ véred szurokká kondenzálva / borulsz az idő ravatalára". És mégis: e „világnagy árva" nemzeté az ő élete s vére is – bármily sors várna is itt rá – „legyek bár, / üszökvert mályva, / eltékozolt vér / a kezeden!" Leteszi hát névjegyét a jelenkori *Zápolya uramék asztalára*: *nem*; a hazát elárulókkal, a gyilkosokkal nem fog kezet soha. „Szétlőni, lerombolni: azt lehet. / Szétlőni. / Lerombolni. / A test leomlik: omoljon, vesszen. / A lélek nem fog térdre omolni. / A vér kiömlik: ömöljön, vesszen. / Csak lelkünk tudjon / nemromolni. / Le- s eltiporni, azt lehet. Meglehet. / De sose fogtok meg is tiporni".

A lírai én tizenkét egységből álló monumentális gondolati költeményben (*Brunodalok*) töpreng saját kora értelmiségének legfőbb dilemmáján: halálig kitartani eszméi, eszményei mellett? – avagy némi engedményt tenni az életbenmaradás kedvéért? Ciklusát ezzel a megjegyzéssel bocsátja útjára: „Giordano Bruno akár Moszkvában is élhetett volna". Ehhez hozzátehetjük: akár nálunk is, vagy bármelyik szocialistának becézett országban, ahol koncepciós perek folytak még a 60/70-es években is. E ciklust egyértelműen úgy olvashatjuk, mint a XX. századi mártírjaink, a koncepciós perek áldozatainak sorstörténetét. Kiss Benedek nagyon mélyen, mint személyét és nemzedékét is érintő problémát éli át a modern kori inkvizíció cinikus kegyetlenségét és az áldozat benső dilemmáit. Egyes szám első személyben („én, néhai Giordano Bruno, / ki álltam már bírák előtt eleget"), a megégetett ember belső monológjában azzal a mély és megrendítő ontológiai problémával viaskodik, hogy élet / halál szorongató léthelyzetében hősként vállaljuk-e a halált? avagy az önfeladás árán menteni próbáljuk-e életünket? G. Bruno körömszakadtáig védi tudományos felismeréseit („igazságom egy jobb harapásért / nem adom, ezt jókor s jól megfogadtam"); bár tisztában van vele: így számára nem marad hely a Földön – „csak lentebb, a földben". A Vatikán urai eretneknek nyilvánítják; így nincs más választása, mint büszkén és bátran szembenézni a halállal („Csak ember voltam, de annak tiszta. / Uraim, nem vonok semmit vissza! / Rakjátok a máglyát, nem szólok többet! / Megégek, Uraim, de nem halok meg!").

S valóban… Az „eretnekek", hősök és mártírok nem halnak meg soha. Magát G. Brunót is igazolta az Idő: tanai messzemenően befolyásolták az újkori gondolkodást; s a XX. század utolsó évtizedében a Szentszéki Tanítóhivatal is elismerte igazát; II. János Pál pápa pedig felmentette az „eretnekség" vádja alól. Éppígy megdicsőültek az ezredfordulón a kommunista mozgalom, a XX. századi e világi inkvizíció áldozatai – '56-os mártírjaink, az '56-ot követő véres megtorlások s a

következő évtizedekben kiépülő vizenyős-mocsaras „puha diktatúra" kárvallottjai.

Nem véletlenül erősödtek fel a 80-as években a hatalmi önkény ellen tiltakozó demonstrációk – amelyeket a kádárista rendőrség még az évtized végén is gumibotokkal, vízágyúkkal vert szét, s rendőrautók vitték el a tüntetőket. Kiss Benedek Petőfi maszkjában írja tiltakozó versét (*Petőfi lázálma az eljövendőkről*). A Szabadság költője, a Világszabadság XIX. századi apostola rémálmában már megjelenik az elborzasztó Jövő: „Március 15. – ezer a gumibot. / Ezer a gumibot – március 15." S aztán: „október is jövend: / kettő is" (okt.6. és 23.): nemzeti gyásznapok. S miközben az emlékezőket gumibotokkal verik szét – a Hatalom zászlódíszben ünnepel. „Világlik a sötét. / Sötétlik Világos".

És ami ez után következett? Rövid ideig tartó győzelmi eufória 1989/90-ben – s aztán a nemzet „újra-kifosztása" – csak most más idegen hatalmak által. Az *Újgazdag mosolyok* című öttételes kompozíció szatirikus körpanoráma az újonnan kialakult valóságviszonyokról, az újkeletű pénzdiktatúráról, a globalizáció áldozatairól – gondolkodásra késztetve az olvasókat: vajon miért maradt el ezúttal is a „megváltás"? Már a 90-es évek elején nyilvánvalóvá vált: a „Kisded" most sem született meg. „Isten szeme bevérzik, látván: mivé is lettünk?" (1.) A 2. részben aztán jönnek a tények, tárgyiasan egymás mellé sorakoztatva: „szöknek égbe az árak", „pár százezer megél / dúsan, / a többi vetél, / kukákban kotorász, míg meggebed, / ünnepen csirkelábat szopogat". A lírai én szelíd iróniával nyugtázza: „Sebaj, a virágok és a lányok / szépek mint a kormány-ígéretek". Legfőbb dilemmája: ha a nép által választott „nemzeti" kormány így működik – mit várhatunk a „népidegentől"? Nagyot sóhajt tehát: „Édes kis hazácska, hát hogy is lesz ez? / Amikor győztes vagy, / akkor is vesztesz?" A 3–4. részben a költő a jövőt faggatja: vajon talál/hat/unk-e valaha „zöldellőbb hazára, / örömösebb tájra?" – avagy örökre a csillagos ég alatt, sötétben gázolunk? Vörösmarty '48 utáni, halotti csendes havas Magyarországára visszautalva (*Előszó*) kérdezi maga-magától: „Mit súg a lelked: / meddig még ez a temérdek hó, / meddig a tél? / Jön még kikelet, / madárricsajgó, / vagy minden élő / csapjon fel fókavadásznak?" (ironikus utalás Madách „eszkimó"-jelenetére: nincs mit ennünk – „sok az eszkimó, kevés a fóka"!). Ezt támasztja alá egy szenvtelen tárgyilagossággal megfogalmazott közlemény: „Tegnap csak két ember fagyott meg. / Enni sem ettek – jelentette az orvosszakértő. / Agyő, Barátom, az Égi Boltban!" A zárórész (5.) látszólag játékos könnyedséggel ironizál a lírai én tehetetlenségén: „Ülök és / hallgatok. // Így futnak a napok, / hagynak itt hónapok. / Mit sem ér, / mit teszek, / s az sem, / mit gondolok".

Ekkor még nem is sejti, hogy jön még rosszabb is! Negatív életképek sorában, borzadva örökíti meg a kialakult viszonyokat, a munka nélkül tengődő nyomorultakat, kukázókat, hajléktalanokat (*Kolduspénz*, *Hogyan tovább*? *Hamuka-ország*, *Tudnunk magunkat újra* stb.). A 90-es évek közepén, majd az ezredforduló haj-

nalán lezajló „restaurációs kísérlet" visszaidézi a 80-as évek fenyegető légkörét. A lírai én most siratja csak igazán az eltékozolt lehetőségeket! A március 15-ei ünnep ismét hamis szépelgéssé változik (*Március 15. 1996-ban*). És az október? – ki gondol már vele! „Októberi fiúk, ősz van megint, / őszben őszülve magam bolyongok. / Vadszőlőlugas! Sátradba omlok / kisírni magamat újra megint" (*Októberi vers*). A „Kápóság Völgyében" ismét megszaporodnak a kápók – úgy látszik, nélkülük élni itt nem is lehet: „Ők ütik be a pecséteket. / Ők lépnek rá a rab kezére //…// A koporsó mindenkit beszegez, / s csak azok szabadok, kik nem félnek". A vers-én szorongva gondol rá: „Az ad föl majd, ki velem mártott!" (*Kápók*).

„Katasztrófa-versek" sorában mutatja be a széthullott, „eladott" ország ezer baját-nyomorát (*Globalizmus*, *Szenzitív hordák*, *Finálé-féle*, *Katasztrófa-töredékek*: *A rágcsálók*, *Akit rágcsálnak, Illúzió kecske-országról, Harmadolt ország, Miserere!* stb.). E sorba tartozik a ciklus-címadó komor számvetés-vers is (*A történelem mint végrehajtó*). A történelem, amely sose volt hozzánk kegyes, most végleg végrehajtja hóhérmunkáját.: „mi, akik megtagadtuk a Mammont ezerszer, / zsellérei leszünk a Szuper-Mammonnak; / mankurtok és agyaszívottak / ideje jön a Szuper-Világban". A „hájfejű bankó-bunkók" pedig mindezt „minőségi ugrás"-nak nevezik! S mindazoknak, akik a változásért küzdöttek („akiknek álmaink voltak s szerettünk volna / fénylő emberi dinasztiát alapítani e Földön") – tétlenül kell várniok a véget. Sőt, „új uraik" azt várják tőlük, hogy „méltóságteljesen" adják meg magukat olyanoknak, „akik a jóérzésről még mesét sem hallottak, / akik e fals demokrácia / újjászületett hóhérlegényei, / pipiskedő, kegyetlen Lenin-fiúi! /…/ Aki rohad, / méltóságteljesen rohadjon!" (*Méltóságteljesen*).

Nem csoda, ha a lírai én száműzöttnek érzi magát saját hazájában. Mint egykor Mikes Kelemen, úgy siratja ő is „a kuruc időket", mikor még bátran neki-nekimentek a labancnak (*Az öreg Mikes felfortyan*). A ciklust mégis egy biztató hangú költemény zárja (*Te ország*!). A vers-én a hazával perlekedik: miért adja prédául magát gyilkosainak? – miért nem tud egységre jutni, s a közjót szemmel tartva, keresni a kiutat válságából. Hiszen lehetne másként is: „Ha akarjuk, / az Úr mindenek ellenére velünk! / S velünk a nagy Természet, / amivel galád mód rendelkezünk, / s bízhatunk: // nem jutunk pusztulásra, / közösen épülhet fel / Szent István új országa!" Kicsit malíciózus mosolygással, a régi harci kedvvel teszi fel a kérdést „Te ország: / országom, / te kis haza - / tízmilliónkból / melyikünknek van igaza?"

Eme fajsúlyos ciklust ismét egy vidámabb követi. Mintegy „pihenésül", a szerkesztő a *Szép magyar boroknak dicséreti* verssorozatot némi kiegészítéssel átemeli az *Utak keresztje* című kötetből. Kiss Benedek – mint általában a szőlősgazdák – szinte minden borfajtának ismeri sajátos ízét-zamatát, kedvcsináló hatását. Kedvenceit tehát „dicsőítő énekekben" köszönti, kiemelve mindegyik sajátos értékét. Egy borászati szakkönyvben, kedvcsinálóként, nagyon is fontos helyük lenne e nagyszerű

és valóban találó költeményeknek – csábítóan emelnék borkultúránk és közösségi borfogyasztásunk színvonalát! A *Szent György hegyi olaszrizling* tüzes szárnyalásra késztet; a *száraz szamorodni* férfias és nemes, búfelejtő zamatával a barátság szent kötelékét fűzi szorosabbra. A *villányi oportó* rubin csillogása, bársonyosan elomló íze a férfivért gyújtja lángra; a *kadarka* költőnknek koraifjúsága óta kedvence. A *szekszárdi vörös* mindenkit jó hangulattal tölt el; de a tüzes *egri bikavér*nek és a *soproni kékfrankos*nak párja sincs az egész világon: már a történelmünkben is megmutatták erejüket, fölszikráztatva Eger és Kőszeg várvédőinek vérét. A *csemege*, a különlegesen választékos borok között a *somlói juhfark* és a mandulás ízű *zöld veltelini* a legkülönb Kiss Benedek szemében, a *cabernet sauvignon* viszont igazi Bárókisasszony: hozza a nyugati táj ízét-zamatát, ünnepivé varázsol mindent. Végül pedig a Borok Királynéja: a tokaji aszú – amelyhez, mint hazája „gyöngyöző csodájához", valóságos ódát zeng a költő. E „folyékony aranyrögökként gördülő magyar könny" mindnyájunk büszkesége: „ilyet tud ez a föld, / ilyet tudnak a gazdái". Bár hozná meg mindnyájunknak a rég-áhított „jókedvet, bőséget"!

Önálló ciklusba kerülnek az elődöknek – kortárs „rokonoknak", barátoknak ajánlott versek (*Költők, romantikusan, minden időben*). Ezek együtteséből nyilvánvalóvá válik Kiss Benedek rokonszenve a magyarság és az európaiság szellemébe mélyen beágyazódott költőink iránt. Hisz benne, hogy a sokszólamúság biztosítja egy kultúra erejét, gazdagságát – benne minden nemzedéknek, hangárnyalatnak egyaránt helye van (*Rímek kavargása*). Kosztolányi játékos-könnyed hangját (*Esti Kornél éneke*) imitálva énekli meg a poétasors fájdalmas szépségét: „Kavics – / repül / vizet ér. / s a végtelenben / csobban: / hazátlan / bánat / bánat-hazában, / csillag-bogáncsosban, / dal, / dalom – / fáj / dalom / fáj" (*Vers*).

Első költőnknek, Janus Pannoniusnak üzeni: „Hitetlen ember / költő / nem lehet" (*Janus-arc-kontra*). A régi nagyok közül Balassi és Csokonai, a két vidám borivó poéta ihleti dalra (*Balassiáda*, *Csokonai invitálása*). Babitsot szőlőhegyi „szellemi őrhelye" (Esztergom) miatt érzi testvérének (*Babits Mihály a szőlőhegyen*). Adyról, Adyért több vers is szól, hiszen az ő tragikus magyarságtudata jelöli az utat az új s újabb nemzedékek számára is (*Sziget*, *Ady fészkének kifosztása, Az északi ember – Ady Endrére emlékezve*). A személyes sorssal való őszinte szembenézés kemény tisztaságát viszont József Attila hagyta ránk – mi, többiek, belőle, az ő szenvedéseiből élünk, s igyekszünk sorsát elkerülni (*Totemünk*: *Attila, József Attila és a vonat*). Pedig azóta többen is követték őt a végzetes úton; Latinovits és újabban mások is (*Napló-lap*, *avagy Lónap pokla* – 1978. szept.6.).

A kortárs nagyok közül Kiss Benedeket elsősorban Weöres Sándor játékos könnyedsége, áradó élet- s emberszeretete, hegyipatak-tisztaságú, fényt sugárzó költészete ragadja meg; az a hihetetlen egyszerűség, amely végtelen mélységeket rejt magába (*A tenger csöppjének dala* – Weöres Sándornak). Határ Győzőben a min-

dent kifigurázó („semmi sem szent!") szellemiséget tiszteli. Az ő modorában ironizál a *Vén golyhók* líra-dömpingjén, utalva az „elgáncsolt nemzedék" történelmi tragédiájára: „Megpróbált ő élni emberül, / de életébe mindig beleköptek. / Versek, szerelmek? Konyec. / Soha többet". A '45-ös nemzedékből Juhász Ferencet s Nagy Lászlót tekinti példaképének; nekik is egy-egy verset ajánl (*Költők*, *Ez lesz az arcom*). A költemények többsége azonban mégis a nemzedéktársakhoz, barátokhoz szól, akikkel együtt küzdött egy életen át. Számba véve ifjúkoruk álmait, kudarcait, s az öregedéssel járó „lelassulást", nekik ajánlja a *Szarvas-éneke*t, történelmi sorsunk jelképeként: „Vagyunk az ország – / agancsunk ki se nőtt, / a rapsic már kilőtt, / szarvas-döggel teli / ez a kis ország! / Jaj, mi bolondok, / mi szarvasmarhák!" A *Kilencek* közül a hozzá legközelebb állókat külön is köszönti (*Hajdan, a Ménesi úton* – Oláh Jánosnak, a 65.-re; *Mezey Katinak*; *Szép elmúlás* – az öregedő Utassy Józsefnek; *András-napok* – Rózsa Endrének és Nagy Andrásnak); s a tágabb baráti kör idősödő vagy már halott tagjainak is verset szentel (*Ágh Pista is 60*? – *Tündér Baka – Koportos-reminiszcenciák*, Balázs József emlékének). A ciklust a Rózsa Endre emlékének ajánlott vers zárja (*Beszélgetés egy halott baráttal*); mintegy „vigasztalva" a korán eltávozottat: „A világ nem lett szebb sem jobb azóta, / örülj, hogy idején leléphettél. / Kopottak lettünk, mint a bakanóta, / te élőbb vagy, érvényesebb ennél".

Ciklus-címadó versében (*Költők, romantikusan, minden időben*) mély erkölcsi komolysággal szól *a költő*ről („ki dalra és a patyolat tiszteletére tanít"), s inti ifjabb társait: „Nagy erő kell a dalhoz, / s ne hidd, hogy ha / magadat sem vagy képes megtartani, / másokon segíteni tudsz. / Mert az ének segítségnyújtás". A költőnek „számadása egyedül Istennel van".

A záróciklus (*Létem, temetőm*!) viszonylag rövid, összefoglaló jellegű, néhány friss keletű verssel, amelyek mintegy új perspektívát adnak Kiss Benedek „istenes" költészetének. E ciklusba kerülnek a legjellemzőbb korai és későbbi *létösszegző* versek. Elillant maga az Élet – s mi maradt belőle? Egyfajta belső béke, derű és a Természettel való egyre mélyebb harmónia. „Csak azt sajnálom, ha majd elmegyek, / hogy – mire tellett: – többé nem leszek / tékozló sok mosolygás ura, / alföldi út stoppos vándora" (*Tékozló, boldog mosolygásom*). Elkezdődött a visszaszámlálás időszaka: élete alapmozzanatainak újragondolása. Mintha vonattal száguldana vissza az Időben: „ami mögöttem, / mind szembejön" – s végül „nulláig" ér: „megnyitom, anyám, a kiskaput! / …Vonatablakon / fut az esőcsepp, / s ami mögöttem: / mind / szembefut!" (*Számolok vissza*). Sors-jelképének a tüzes lánggal égő, majd gyorsan elhamvadó gyertyát tekinti (*Gyertya vagy a lámpa*? – *Leégő gyertyák*). Érzi: az ő kanóca lassan már leég, de a sötétségben megtörténik az átváltozás: „szívemben a csillag fellobog, / tört fénye, fotonja vagyok, / s egy sóhajtással elfogyok" (*Csillag*).

Bármily nehéz volt is a sorsa, bármily nehéz és kínkeserves is nemzete múltja-

jelene, egész történelme: ideköti őt minden emlék, s a Szózat parancsa („itt élned-halnod kell"). A „viharok nyilazta Duna–Tisza táj" a hazája: „Itt lengek lobogó jelképeimmel, / élek fönt, lentiek magvas szívén, / s nem futhatok már el / soha innen. /…/ Fejemet lassan fölemelem" (*Létem, temetőm*). „Kopjafa-erdő" borítja ezt a tájat, az értünk, nemzetünkért ezer éve vérüket hullatók kopjafái. – „Kiket jelölnek ezek a sírok? / Ennyiszer halt meg talán Krisztus maga?" Igen, ennyiszer: minden ártatlan emberben ő hal meg újra és újra. „Halálra érettnek" érzi immár a lírai én is magát, s lassan elfogadja a „keresztfát", amelyre végül – Jézussal együtt – felfeszítenek mindannyiónkat: „Megtöretünk, hisz ő is megtöretett, / nyögjük, hogy mért hagytál el engem. / S ő akkor biccent és mindig / újjászületik értünk / az örök Betlehemben" (*A maradék, A szögbeverés kongása, Betlehem örök föltámadása*). Irgalomért és könyörületért esd hát az Úrhoz – nemcsak a maga, hanem mindazok számára, akiket megaláztak – kivégeztek – földjükről elűztek vagy eltűntek a Gulág mocsarában; de azokért is, akik „egy tál lencséért" elkótyavetyélték örökségüket, s akik „a szörnyű Isten- és embergyalázatokat elkövették", hiszen bármelyikünk kerülhetett volna akár ebbe – akár a másik helyzetbe („én is lehettem volna"). Őszinte és mély bűnbánattal fordul tehát Istenhez embertársai nevében is: „Édes Uram, ki elborzadsz teremtményeiden, látván, / mire is jut ösztön s ösztönbe oltott szabad akarat, / irgalmazz mégis nekünk, kik e föld / férges sarából vétettünk, / Te pedig élsz és uralkodol / Mindörökkön örökké, Ámen!" (*Litánia* – Döbrentei Kornélnak, barátsággal).

Bár nehezen viseli a szenvedést, a betegséget (súlyos műtéten esett át, de Isten kegyelméből megmaradt, s javult állapota), Kiss Benedekben még így is, most is mindennél erősebb az életszeretet, sőt az életöröm (*Így is lehet*, *Nem vagyok jó Jób*, *Míg nyílik a szám*, *A legnagyobb titoknok* stb.). *Pünkösd havában*, mikor a Természet új pompájában virágzik, s „vastag sugárban osztja a nap az áldást, kegyelmet", ő hálát ad Istenének: „Egy éve már, hogy újra élek, / de mintha élnék századok óta. //…// S zokog lelkem a boldogságtól, / mert a diók zöld gömbjei / úgy hullámzanak a fejem fölött, / mint egy galaxis csillagai".

Ködöböcz Gábor joggal nevezi Kiss Benedeket (*Szomorúan és boldogan* című verséről szólva) „fény- és létszerelmes" költőnek, „aki fáradhatatlan erővel próbálja megmutatni a belső békéhez és a külső harmóniához vezető utat", aki minden baján felül tudott és tud emelkedni, mert a Természet, az Élet és embertársai iránti szeretet vezette végig az útján, s szentségként gondolja el magát a létezést. Ezért költészete „beavatásszerű és megvilágosító erejű" (AGRIA – 2013 Tavasz).

(Hitel Könyvműhely, Budapest, 2013)

Antal Attila

Testvérek

A közös ég alól
a betlehemi barlang
poézisével
futottunk szerteszét

angyali ritmusát
éreztük egymásban
külön egeink
alatt is sokáig

most ha december
összeültet minket
ki-ki a maga
ege alatt ül

és szavaink össze-
hangolhatatlan
profán ritmikája
rezgeti az asztalt

Szennyeződés

Mentesítő osztagok vadásznak
olajfoltokra a vízen
környezetvédők sikálják
a parti sziklákat…
De ki szabadítja meg az önáltatások
hínárjától a lélek öbleit
ki tengereit a megalkuvások
nyálkás áramlataitól
s vajon ki az olajnyers önzés
futótüzétől óceánjait?

Imre halála, 1031

Sólyom csap magasra
Fehérvár fölött
fájdalmas vijjogása
elhat a messzi gyepűkig

pedig akit sirat
nem a turulos álom vitéze
hanem a kereszt
liliomharcosa kívánt lenni

István és papjai
az udvar s az épp-hogy-ország
koncentrikus körök
az elmerült remény körül

hová tűnik a lélek e-világra
gyűjtött ereje
hová a kibomlatlanul
elhanyatlott zászló lobogása?

H. Barbócz Ildikó

Egy levél balladája

mikor rügy-házamból
e zöld burokból
társaimmal kifeslettem
az ég kékje
szikrázott felettem
a föld barnája
mosolygott alattam

zöld burkomba vissza
többé sose bújtam
az élet nektárját
mind magamba szívtam
míg egy októberi
bágyadt reggelen
sárgára aszottan, szédülten
lebegni kezdtem

társaim a földön
még súgtak valamit
érthetetlen

Ha majd a színek visszatérnek

megkopott avarlomb
a sétányon
homályban derengő fények
az ágakon
csak ez a februári köd
ez szürke és fekete

nem múlik, nem múlik
fájdalmas gondolatom
nyitnám szívemet
szabadon, szabadon
fürdenék kékben és zöldben
szerelmes madarakkal
fönn a domboldalon

ha majd a színek visszatérnek
azon a tavaszi hajnalon
zsoltáros imámat
a nap felé dobom

A fények némasága

ki hallotta már
a napot énekelni
a holdat dudorászni

ki hallotta már
a fényt
a leveleken futkosni
a víz tükrét zenélni

ki hallotta már
csillagok sugarát
az éjbe lopózni

szemed fényét
mégis hallom
a szívembe rejtőzni

Kósa Csaba

Sasok és baglyok

Édesapja, Ziegler Sándor valódi Jókai-hős. Stájer ősök leszármazottja, aki tizenhét esztendős korában – felszabadult gépészsegédként – felkerekedik, és a soproni járásba tartozó Nemeskérről elgyalogol Bécsbe. Beiratkozik a gépészmérnöki főiskolára, találmányokat szabadalmaztat, majd beáll a bécsi légió diákjai, mesterlegényei közé, és jelentkezik az 1848-as magyar szabadságharc zászlaja alá. A „halálfejes légió" hadnagyaként köt barátságot Petőfivel, és lesz hűséges embere Kossuthnak, aki reá bízza a szabadságharc fegyvergyárának felállítását.

Aradig megy a sereggel, a körülzárt aradi várból a félig felvont hídon vágtat ki, leugrat a magasból, és az ellenséges gyűrűn áttörve elviszi Budára Lahner György – a későbbi vértanú – levelét a tábornok feleségének.

Az édesapa – aki az önkényuralom esztendei alatt vándorgépészként körbelakja az országot – a legendák élő hőse, múlhatatlan emberi példakép; feledhetetlen emlék. Negyvenesztendős korában Gárdonyi a *Jövendő* című hetilapban, Bródy Sándor lapjában rajzol róla portrét: „Hasonlított III. Napóleonhoz, csak a bajuszát nem hordta olyan hosszúnak. A szeme szürke volt és nyájas, nyugodt nézésű; de ha akarta, olyan erősen tudta rászegezni bárkire is, hogy nem lehetett kibírni. Persze, csak akkor nézett így, ha valaki lóhátról beszélt vele, máskülönben az ő lelke olyan volt, mint a tavaszi napsugár. Rendesen sötétszürke ruhát viselt, vagy sötétbarnát, és gömbölyű keménykalapot, nyáron barnát, szalmából valót. Bal kezét otthon mindig hosszú szárú pipa foglalta el, amelyből szűzdohány illatozott. Ősszel, tavasszal köpönyegben járt, és ha kívül volt a műhelyen, inkább tartották grófnak, mint mesterembernek… Vasárnap délelőttönként és nagypénteken az evangéliumból olvasott. Ilyenkor mély elfogódottságban ült a könyv előtt, s gyakran könnyezett."

Ziegler Sándor, a feltaláló, a fegyvergyáros teljes vagyonát a szabadságharcra áldozza. S aztán haláláig megmaradt iparosnak, „aki vassal dolgozik, de mindennap tiszta, hófehér inget vesz magára; aki beszegődik gépésznek, de olyan a ruhája és magatartása, hogy a vendéglőben a pincér tőle vár rendelkezést és nem az uraságtól; aki szalmaszéken ül, de sonkával issza a teát, s akivel orrhangon beszél az ispán, de csodálkozással a méltóságos asszony."

Fiát, aki Zieg*ler Gézaként* kezdi a pályafutását, majd huszonöt esztendős korában *Gárdonyi Gézaként* folytatja, Jókai Mór híres Bajza utcai szalonjában befelé mosolygó; szomorkás férfinak látják az asszonyok. A pillantását pedig „álommal, napfénnyel, madárénekkel telinek."

Ilyen valóban. Ilyen is. De ha kell olyan, mint az édesapja. Lobogó, harcra, kalandra kész.

Mert kaland, bizony, például a lapindítás, huszonhárom esztendős fővel, Győrött. Pénze ugyan nincs az ifjú néptanítónak, honnan is lenne? - ám bízik az előfizetőkben. És ők valóban nem hagyják cserben: a magyar értelmiség legárvább, legszegényebb rétege tartja fenn a *Tanítóbarát* című lapot. Néhány hónap alatt huszonötezer tanító fizet elő az újságra; a *Tanítóbarát* példányszáma megelőzi a kormány hivatalos tanügyi lapjáét.

Gárdonyi – még Ziegler Gézaként – bátran bírálja, sőt támadja Trefort Ágost minisztert, harcol a tanítók állami fizetéséért, a méltányos bérrendezésért, a tisztességes nyugdíjért, az elaggott tanítók számára építendő nyugalomházakért, a : néptanítók megalázásának megszüntetéséért, s mindezzel a közműveltségi szint megemeléséért. Publicisztikai írásai szinte izzanak, s oly igazságokat fogalmaznak meg, amelyekre eddig a magyar sajtóban nem sok ügyet vetettek: „Az oktatás az általános nemzeti fejlődés függvénye, és fordítva, nemzeti fejlődés színvonalas oktatás nélkül elképzelhetetlen: És ugyancsak nem képzelhető el az emberi körülmények között élő néptanítók nélkül."

A lapban kinyomtatott fohászt, a *Tanítók miatyánkját* is csak egy néptanító vetheti papírra. Egy tanító, aki a tanítók újságírója, majd a *Lámpás* című regény írója lesz.

„Mi atyánk, kinek néptanító volt a fiad, szenteltessék meg a neved sz. fiad hivatalával együtt. Jöjjön el az az idő, hogy Trefortot áldhassuk és egyszer a mi akaratunk is teljesedjék, miképpen magunk között, úgy a nemzet előtt is. Mi kenyerünket add meg nekünk párbér nélkül, és bocsásd meg a népnek ellenünk elkövetett bűneit, miképpen mi is megbocsátunk, hogy ne böstörködjenek ellenünk. És ne vígy minket hátrafelé, mit a jeles kormány, de szabadíts meg a tekintetes iskolaszéktől, mert ezeké nem a tanügy, hanem a kaptafa és az ekeszarva. Ámen."

Kis falvak dohos tanítólakásaiban hányszor mondják, rebegik, suttogják el ezt az imát? Esztendőkön, évtizedeken át, akkor is, amikor Gárdonyi Géza már régen nem szerkeszti a *Tanítóbarát*ot.

Hogyan is szerkeszthetné sokáig ez a szuggesztív, megalkuvást nem ismerő publicista, a tanítók igazi barátja! Van annak ezernyi módja, hogy megfosszanak valakit a lapjától, különösen akkor, ha nem ért a pénzügyekhez.

Gárdonyi nem ért hozzájuk. Érti azonban már oly fokon az újságíró mesterséget, hogy nem marad meghívás, szerződés nélkül. Előbb a Petőfi-emlékeket őrző győri *Hazánk* szerződteti, aztán rábízzák a *Garabonciás Diák* szerkesztését. Ide írja, huszonöt éves fejjel a *Petőfi botja* című tárcariportját Bakabál István bácsiról, aki egy hatalmas furkósbotot mutogat Bihar vármegyében, a költőtől való ereklyeként.

– Hát mondja csak István bácsi, hol szerezte ezt a szentséget? – kérdi tőle Gárdonyi.

„– Hol szereztem! Kaptam egy szegénylegénytől; akit én mentettem meg az akasztófa alól, máig is él; nálam van, én tartom.

– És honnan tudja, hogy Petőfié volt?

– Hogyan tudom? Hát tudom bizonyosan. Az mondta."

Bakabál Pista bácsi megfelel minden keresztkérdésre, arra is, hogy a felemlegetett szegénylegény miként ismerhette Petőfit.

„– Hogyne ismerte volna, hiszen vele mulatott.

– Hol?

– A kondorosi csárdában.

– És hogyan maradt ott ez a bot?

– Hát tudja, úgy, hogy mikor Petőfi elindult, esett az eső, és ő esernyő alatt utazott tovább, a botját meg ott felejtette.

– És be tudta az a szegénylegény bizonyítani, hogy Petőfi volt az; akivel mulatott?

– Hogyne tudta volta. Hiszen csakis erről jöttem rá, hogy ez a furkósbot valóságos nemzeti szakramentum.

– Ha szabad kérdenem; mivel bizonyította?

– Azzal, hogy egy fiatalúr volt a korcsmában. Nyakkendője nem volt, ivott, mint egy kefekötő, és azt dalolta: Fiúk, az isten áldjon meg! Hát kell ennél több bizonyíték?"

A képviselőválasztáson aztán Bakabál uramat éppen a híres furkósbotjával döngetik el. Ez már Gárdonyi Géza hangja: szellemes; könnyed, humort csillogtató hang, a természetes beszéd beemelése a hírlapírásba. Petőfi a költészetbe viszi be az egyszerű; tiszta hangot, Gárdonyi a riportjaiba, tárcáiba, karcolataiba.

Ezért írhatja a *Figurák* című Gárdonyi-kötetbe bevezető ajánlásként Mikszáth Kálmán: ,;Tiszta kék ég alatt derült napsugár mosolyog; a frissesség harmatja reszket alakjain. Sok szín, sok szellem s még több elmésség."

A *Figurák* tárcái, karcolatai Szegeden születnek, mert Győrből hamarost a Tisza-parti városba invitálják az ifjú hírlapírót, a *Szegedi Napló* munkatársának. A szegediek, akik jó évtizede Mikszáth humoráért rajongtak, most Gárdonyi írásaiba szeretnek bele.

Ő is megszereti Szegedet. Szereti a műhelyt, ahol olyan munkatársakkal dolgozhat együtt, mint Tömörkény István, Sebők Zsigmond, Thury Zoltán, Békefi Antal. Három esztendő múltán mégis búcsúzik:

„Elmegyek azért, mert az a sorsom, ami a színészé. A hírlapíró is komédiás: a betű komédiása. A mi művészetünk is csak napi-művészet. A játékainkat mindennap újrakezdjük, s ha néha egy-egy alakításunknak gyorsan halványuló emléke túl marad fönn a huszonnégy órán, az a mi büszkeségünk, dicsőségünk. Megyek hát egy várossal tovább…"

Az apai vér hajtja városról városra? Nem csak az, hiszen vándorolnak, költözködnek e korban a vidéki újságírók, főképp a fiatalok, csábít a jobb ajánlat, a megemelt honorárium, a nagyobb példányszám. Miként a színész, a hírlapíró is sikerre, hírnévre vágyik. Szegedről Aradra megy Gárdonyi, önálló riporternek, szabadulni a szerkesztőségi kötöttségektől.

De *az Arad és Vidéke* már csak néhány hónapig tarthatja meg – a sikert Budapest ígéri, a főváros adja.

Nem varázsütésre persze. Jókaihoz és Mikszáthoz nem fordul, ennél ő büszkébb: beszéljenek érette a kéziratai. És ezek a karcolatok, tárcák fokról fokra meghódítják a nagy lapokat. Külön szerencse, hogy a már befutott Bródy Sándor, az egykori egri diáktárs – kérés nélkül is – egyengeti az útját. Gárdonyi *a Magyar Hírlap* munkatársa lesz, majd a politikai rovat vezetője.

E lap munkatársaként látogatja az Országház üléseit, kíséri nyomon tudósításaival, glosszáival a sorozatos vitákat. Hamarosan az igazán számára teremtett műfajra is rátalál: *a Figurák* karcolatainak írója megrajzolja a parlament tipikus alakjait.

Nem Mikszáthot utánozza, Gárdonyi ilyesmire sosem vetemedne. Portréi, rajzai *Parlamentünk jeles figuráit* mutatják be, azzal a szándékkal, hogy a magyar vidék is tudja meg, kik döntenek a sorsáról.

Benne van ezekben az írásokban a tudósító, a riporter, a tárca- és karcolatíró tehetsége, mégsem keverednek a műfajok, mégis gyémánttá csiszolódnak e parlamenti rajzok. Gyémántkeménységűvé, gyémántszépségűvé.

Csak egy rendkívüli tehetség vállalkozhat ilyen próbára, csak ő merészkedhet erre *A Tisztelt Házból* után. Ha csak egy sorával, egy hasonlatával, egy csattanójával is visszatéved a nagy palóchoz, elbukott.

Ám ő azzal a hangütéssel indítja a sorozatot, amely azonnal megkülönbözteti Mikszáthtól: „Magyarország Budapest. Ami Budapest határán túl van, az vidék. Az egész ország vidék. A vidék azért járat lapot, hogy mindennap elolvashassa, mi történik Budapesten. Budapesten főképp országgyűlés történik. Ez pláne mindenkit érdekel. Nem azért, mert nagyfontosságú gyülekezetnek tartja a parlamentet, hanem azért, mert a parlamentben csaknem mindennap van veszekedés, és a veszekedés érdekes."

A politika nálunk „Nemzeti önvédekezés az osztrák ellen; időnként a liberalizmus küzdelme a klerikalizmus ellen; lassú államfejlődés nagy zörgéssel; gyakran pedig komédia, melyben a szereplő személyek mindig a gázsira gondolnak".

Megjelenik a portrékban – Wekerle Sándortól Apponyi Alberten, Tisza Kálmánon át Jókai Mórig és Eötvös Károlyig – minden egyéniség, s mindnyájan másképp jelennek meg, mint Mikszáthnál.

Wekerle például így:

„Magas, testes ember. A súlya 156 kiló. A járása nehézkes és a lába hegyét befelé fordítva jár, ami akkor is rosszul állna neki, ha nem volna magyar miniszterelnök. Rendesen fekete kabátban jár és fehér nyakkendőt visel. Kedves étele a sonkacsánk. Kedves olvasmánya Shakespeare. Kedves nótája: *»Nagypénteken mossa a holló…«* Az illatszerek közül a heliotropot használja…"

Apponyi Albert gróf így:

„A politikai színpadnak Hamletje. Hosszú, csontos ember. Kitűnő modell Don Quijote illusztrálásához… A nyaka hosszú és mozgékony. A kezei nagyok és mindig veresek. A ruha, jöjjön bármilyen divat, sohasem illik rá. Ha bő, akkor lóg rajta, ha szűk, még idomtalanabbnak tünteti föl az alakját."

A kevésbé jelentős egyéniségnek tartott Batthyány Tivadar gróf portréja pedig mindössze három mondatból íródik:

„Szép fekete szakálla van. Éppen olyan ember, mint a vértanú Batthyány Lajos volt. De csak külsejében."

És az Országgyűlés? Az Ország Háza? Nem templom, amelynek akkor látjuk, amikor átlépjük a küszöbét – hanem forgó ördögmalom, ahol játszódik az országnak a komédia".

Ezért üzeni a Magyar Hírlap rovatvezetője – 1848-as indulattal – a parlamentben ülőknek, az országgyűlés képviselőinek: „Ne a politikából csináljatok hazafiságot, hanem a hazafiságból politikát!"

Hanem az indulatba is bele lehet fáradni, a politikai rovat vezetésébe is, főként azt látva, hogy hiába a legbátrabb, legokosabb írás: az ördögmalom tovább forog, a komédia tovább játszódik.

A magánéletében bánatoktól, fájdalmaktól sújtott ember 1894-ben rendkívüli ajándékot nyer a Magyar Hírlaptól. Havi négy tárca, két levél a kitalált falusi bírótól, Göre Gábortól – száz forint honorárium és teljes kötetlenség.

Gárdonyi az újságíró pályán szerencsésnek Nagyúri ajándék – nagyúrnak. Gárdonyi még csak harmincegy esztendős, de az újságírás szinte minden műfaját műveli. A legmagasabb szinten. Nyugodt, tiszta mondatok, s mégis felragyog minden írás, amely a tolla alól kikerül. Ragyognak a jelzői, a hasonlatai, nincs ezekben az írásokban egyetlen felesleges szó.

Talán Petőfi írt volna így újságot, ha nem esik el az erdélyi csatamezőn. Könnyedén, szellemesen, egyszerűen. Mellébeszélés nélkül.

Gárdonyi rajongója Petőfinek. Szabadulván a szerkesztőségi kötelmektől, hozzá vezet az útja, a segesvári síkra. Búcsúzik a riportírástól: a *Zarándoklás* az utolsó nagy Gárdonyi-riport. Tisztelgés a poéta előtt, akiről 1896-ban, „az ezredéves áldomások és vendégségek zajában" elfeledkeznek az ünneplők. Fogadott lovas kocsin, gyalogszerrel járja a Héjjasfalva és Fehéregyháza közötti mezőket, dűlő-

utakat, kaptatókat, keresi ama sírt: „Ő a mi nagy költőnk, a mi fényességünk, a mi ezer-évünknek legszebb csillaga".

És hogyan őrzi az emlékét a millenniumi haza?

„A kereszt előtt állok. Rozzant, régi, egy öl magas fakereszt. Valamikor feketére volt festve, és már akkor szürkére mosta volt az idő, mikor fekete, otromba betűkkel ráfestették, amit most is lehet olvasni. Honvédek – a kereszt egyik ágán. A másikon: Petőfi Sándor. Középen /már alig olvasható/: 1849. júl. 31… Besüppedt sírhalom. Már nem is halom, csak a félöles vadvirágok mutatják halomnak."

És hol alszanak „a szabadság vértanúi", a tömegsírba dobott honvédek? Cseke Simó bácsi, az öreg székely mutatja meg a helyszínt:

„De micsoda sír ez is! Egy fakó, otromba faoszlop, aminek golyóformára van a teteje faragva, és azon rozsdás bádognyiradék. Az oszlop mellett két ágyúforma, korhadt fadarab, amit félig betakart már a dudva… Írás itt semmi sincs."

Ott áll született Ziegler Géza született Petrovics Sándor emlékkeresztjénél, és a szemét elfutja a könny. A millenniumi örömünnep fél esztendeje alatt – a *Budapesti Hírlapnak* adott riportjával – egyedül ő koronázza meg a segesvári korhadt fakeresztet.

Segesvár után már csak betér Budapestre, lezárja az ottani ügyeit, s intézi a vidéki házvásárlást, a költözködést. Elég volt a szerkesztőségek vibráló, idegtépő világából, elég volt a fővárosból.

Eger az új otthon, a vár fölötti pást, a Hóhérdomb. Fehér falú, zsindelyes, tornácos paraszthház, utcai kispad, a kertben díszcserjék, fenyők, gyümölcsfák, s fenséges kilátás a városra.

A hátralévő negyed évszázad – a hajótöréses házasság után – a magányé. A magányé és az alkotásé. A nagy regények, a kiteljesedett novellák ideje.

De gazdag marad a másik szellemi tartomány is a különc ember egri tuszkulánumában: viszi a posta hetente a tárcákat, karcolatokat, életképeket, aforizmákat a nagy pesti lapoknak, a Ma*gyar Hírlapnak*, a *Pesti Hírlapnak,* a *Budapesti Hírlapnak,* A *Hétnek*, az *Új Időknek,* s még további tucatnyi szerkesztőségnek.

Lehet az életből, a valóságból, a politikából kivonulva is újságot írni. Aki újságíróként is író volt, és íróként is mestere az újságírásnak, az újságírás irodalommal határos – még élő – műfajait műveli.

Ekkor még folytatásos regény nélkül sem igen képzelhető el valamirevaló napilap. A Gárdonyi-regényeket pedig mindenütt örömmel várják. Mit várják – kérik. Utolsó regényét – *Ki-ki a párjával* – a Pesti Hírlapnak adja az öreg, beteg Gárdonyi: a közlés befejezését nem is éri meg. Milyen messze vannak már az ifjúkori győri évek, s mégis, egy megőrzött régi győri újságkivágás indítja meg a képzeletét. Az egyik régi riportja szereplőit írja a regénybe.

Kedvelt műfajuk a lapoknak ez időben az *aforizma.* Az egyik legpróbálóbb műfaj. Nem is olvashatók Jókai óta a magyar sajtóban olyan aforizmák, mint Gárdonyitól:

„Laokoon, ha csak ma magában ábrázolták volna, kitűnő szimbóluma lehetne a rossz házasságnak".

„A hegedű nem zeng magában, csak ha értelem szólaltatja meg. Az emberi test is hegedű."

„Aki történelmet olvas, mindig a sorok közt olvasson."

„Mikor nevetünk, mindig mást nevetünk ki. Mikor sírunk, mindig magunkat siratjuk."

De téma a kert, a növényvilág, a madarak lakta levegőég is.

A magyar újságírás páratlan sorozatát írják a behajtott zsalugáterű egri házban. *„Cédulák egy természetrajzba."* Különös, jelképes értelmű *jegyzetek*, hangyákról, pókokról, méhekről, verebekről, macskákról. A tyúkok világáról. A legyekéről, a gyíkokéról.

És csak a természet tudósi elhivatottságú megfigyelője vetheti papírra a magyar újságírás *glossza*-gyöngyszemét, *a Poetikát:*

„Látta repülni a sast – a bagoly.

És szólt:

– Tehát ez az! Így szállnak fenn. Ezt megfigyelem.

És megfigyelte, jegyzetekbe szedte, szerves egészbe körítette, szóval: könyvet írt róla.

Azóta mindenütt, hol a zsenge nemzedék tanul s a bagoly könyvét a baglyok tanítják, récék, libák, csirkék és egyéb kétlábú tollaskák buzgón tanulják a könyvből: hogy mi az alapja, mik a szabályai és szabálykivételei a magasra való szállásnak.

Magolnak, bifláznak.

És a tanév végén jelesen vizsgáznak."

Madarász Imre

Gárdonyi csillaga és a mai olvasók

Gárdonyi Géza, irodalmunk az idén százötven éves halhatatlanja – csakugyan eleven-e? Vagy, Kölcseyvel szólva, „névben él csak"? Kerek évfordulóján egy elaggott tekintély emlékművét koszorúzzuk, netán múzeumi régiséget igyekszünk portalanítani, avagy egy örökifjút köszöntünk körünkben? Hogyan éli meg másfél századik születésnapját miköztünk? Az *Egri csillagok* szerzőjének csillaga ragyog-e még ránk, mutat-e utat nekünk? 1977-ben jelent meg róla a szorgalmas kutatója, Z. Szalai Sándor által írott életrajz hátsó borítóján: „életművonulatának mindössze néhány csúcsa látszik". Azóta sok idő telt el, több mint harmincöt esztendő, a dantei „emberélet útjának fele", de a múló évek gyarapodása általában csak az olvasók fogyatkozását hozta magával. Ama „csúcsok" közül egyre könyvtelenebb jelenkorunkban vajon hányat lehet, ezúttal József Attilát idézve, „tisztán meglátni"?

Most nem a szakma, az irodalomtudomány figyelméről beszélek, hanem a maradék olvasóközönség érdeklődéséről. Az irodalomtudósok véleményéről ezúttal csak annyiban lesz szó, amennyiben a nagyközönséget, a nemzeti közösséget befolyásolja.

Az olvasáskultúra hanyatlása szükségszerűen ártott Gárdonyi népszerűségének is. De talán kevésbé, mint parnasszusi társai legtöbbjének. 2005-ben, kevéssel első megjelenésének centenáriuma után az *Egri csillagok* lett – sajátos kulturális-mediatikus „népszavazás" végeredménye szerint – „a Nagy Könyv", „az ország kedvenc regénye", a közvélemény által legkedveltebb szépirodalmi alkotás. Indolkolhatóan, ez nyilvánvaló általános iskolai kötelező olvasmány voltával is – ámbár figyelemre méltó, hogy megelőzte „iskolatársait", *A kőszívű ember fiai*tól a *Légy jó mindhalálig*on át *A Pál utcai fiúk*ig, a külföldi, világirodalmi alkotásokat nem is említve.

Az *Egri csillagok* e győzelme – mely nem méltatlan hőseinek 1552-es diadalához – annál is inkább figyelemre és elismerésre méltó, mert irodalomoktatásunk, az említett „kötelezővé tételen" túl, nem sokat tett Gárdonyi meg- és elismertetéséért. Paradox módon elemista olvasmányvolta is közrejátszott „infantilizálásában", amit a későbbi, felsőbb évfolyamú tankönyvek rendre megerősítettek, Gárdonyit afféle Jókai-utódnak, „nagy mesemondónak" állítva be, fő művét pedig „mesés alakok mesés történetének" azaz már-már mesekönyvnek. Holott Sugár István *Az egri vár és viadala* című értekezése meggyőzően bizonyítja az *Egri csillagok* messzemenő történelmi hitelességét.

A leegyszerűsítő lefokozásra az irodalomtörténet-írás gyakran csak „ráerősí-

tett". Kispéter András még 1970-ben „a Gárdonyi irodalomról" ekként summázta véleményét: „kevés írói életmű váltott ki annyi félreértést, mint a Gárdonyié." 2000-ben Nagy Sándor „a tudományos szempontú tanulmányok negyedszázados elmaradását továbbra is irodalomtudományunk adósságának" minősítette. Tankönyvírók, irodalomtörténet-írók, tanulmányírók időközben valóban meglepő újraolvasásokkal és átértékelésekkel kísérleteztek: Gárdonyi kis remekműveit – köztük *Az öreg tekintetes* című kisregényt és egynémely novellákat – az életmű hármaskoronájának, a történelmi nagyregények – az *Egri csillagok, A láthatatlan ember*, és az *Isten rabjai* –„triászának" kárára fedezték és értékelték fel, amivel az apróbb remeklések kultuszát sokkal kevésbé tudták előmozdítani, mint a monumentális „regényhármas" ifjúsági irodalommá való degradálását. És ez még mindig nem a mélypont. Egy „kiváló egyetemünk" egyik „XIX. százados" oktatója a legnagyobb példányszámú hazai napilapban 2007-ben azzal lepte meg az újságolvasókat, hogy az *Egri csillagok*at nemes egyszerűséggel „ponyvaregénynek" aposztrofálta, még csak nem is lektűrnek, hanem egyenesen „ponyvának", sajátos stiláris-nyelvi megfogalmazással „firtatva", hogy „az *Egri csillagok* miként veszi el az olvasók kedvét attól, hogy egyedfejlődésük későbbi szakaszában véletlenül se vegyenek kézbe igényes szépirodalmat? Talán Gárdonyi műve eleve arra ösztönzi a korai pubertás szakaszába lépett populációt, hogy felnőtt életükre immunitást szerezzenek az irodalommal szemben?" Vagyis éppen a legolvasottabb magyar regény venné el a kedvet az „igényes szépirodalomtól"? Tréfált netán a kolléga? Bizonyára, hiszen pár sorral odébb már (f)elismerte, hogy „mindezzel együtt is Gárdonyinak sikerült az, ami Vörösmartynak sem: nemzeti eposzt hozni létre".

Nos, ebben már jobban egyetértünk, legalábbis ha a Vörösmartyt illető kitételtől eltekintünk: az *Egri csillagok* a „par excellence" magyar történelmi regényeposz. Ezért múlja felül még két regénytestvérét is; maga Gárdonyi a „legkedvesebb" *A láthatatlan ember* és a „legszebb" *Isten rabjai* mellett és fölött nem alaptalanul az *Egri csillagok*at ítélte a „legjobb" alkotásának. *A láthatatlan ember* a hun mítosz megújítása, egyszerre ősi hagyományát őrző és egyénien eredeti kifejezése a Magyarországon újra meg újra fellángoló Attila-kultusznak, mely oly érthetetlen a nyugati népeknek (lásd például John Mann *Attila, a barbár király* című biomonográfiáját). Az *Isten rabjai* híd a hívő keresztény lélek és a kételkedő modern szellem között, melyet az esztétikai igazság tesz örök életűvé. Az *Egri csillagok* a magyar hazafiság etalonja, archetípusa, főleg mivel a magyar gyermekolvasók először ebben a regényben találkoznak a „magas" és általuk mégis befogadható nemzeti irodalommal, valamint a régi, mindazonáltal átélhető nemzeti történelemmel – együtt, egyidejűleg, egymástól elválaszthatatlanul. A haza és Európa, a nemzet és a kereszténység, a szülőföld és a Nyugat védőbástyája, végvára: Eger, kapitányának, Dobó Istvánnak megrendítő imájában emlegetett „maroknyi el-

szánt népe" a hősiesség szimbólumává, legendájává magasztosult kitörölhetetlenül nemzeti-kulturális identitásunkban köszönhetően, újfent, olyan alapvető regényesztétikai érdemeknek, mint a mesei egyszerűség és a historiográfiai hitelesség, valamint a közérthető-olvasmányos nyelvezet és az eposzköltészetbe ívelő „fentebb stílus" szintézise. „Örök művek csak azok az irodalomban – írta Gárdonyi *Titkosnaplój*ában, etikai-esztétikai aforizmáinak, emberi és műhelyvallomásai „mesterkönyvének" méltóképp máig fel nem fedezett, fel nem tárt és nem értékelt kincsestárában –, amelyek minden korú, minden műveltségi fokú emberben azonos rezgést keltenek." Ilyen „örök mű" – olvasóit gyermekkortól a sírig elkísérő hűséges barát és irodalmunk egén nem gyengülő fénnyel tündöklő csillag – Eger eposzregénye is, mely egyszerre kapuja és kupolája a Gárdonyi-életműnek.

Hegedűs Imre János

Az Egri csillagok szerepe életem sodrában

A negatív kép

A fotográfia különlegessége a negatív kép. A fényérzékeny lemezen fonákul, fordítva jelennek meg a részek, ami a valóságban sötét, az ott világos, és ami a valóságban világos, az ott sötét. (Innen már csak egy lépés az eposzméretű nagy téma: a sötétség és a világosság grandiózus küzdelme.)

Az *Egri csillagok* kétféle recepciója miatt kívánkozott ide ez a hasonlat.

Először csak a Kossuth Rádió egyik műsorszámának obskúrus mondata ütötte meg a fülemet:

„A lábánál fogva kellene kidobni az Egri csillagokat az iskolai oktatásból, a házi olvasmányok jegyzékéből."

Olyan sokk volt ez számomra, hogy azonnali kutakodásba kezdtem, mert se a szerkesztő, se az interjúalany nevét nem tudtam meg a véletlenül elkapott rádióadás-foszlányból.

Az internet segítségével sikerült nyomra bukkanni.

A Kossuth Klub 2012 áprilisában vitát rendezett a házi olvasmányok szerepéről az iskolai oktatásban, s itt vitázott, itt beszélgetett Gárdonyi halhatatlan regényéről Szűcs Teri, Márton László és Arató László. Márton László véleményéből idézek szó szerint egy részt, hisz ő volt a Kossuth Rádió interjúalanya is: „A kötelező olvasmányok kötelessége lenne, hogy minőséget képviseljen. Az Egri csillagok csúfosan elbukik ezen a követelményen … Gárdonyi sem a történelmi regény konvenciójának (valójában nem történelmi, hanem áltörténelmi regény), sem általában a regény konvenciójának (pl. annak, hogy a szereplők személyisége valamelyest egységes és követhető legyen) nem felel meg. Ehelyett viszont középpontba állítja a hősies, megkérdőjelezhetetlen helytállást, és a más kultúrák, más népek megismerésének elutasítását és azok megvetését."

Dolgozatomban mindenekelőtt azt kívánom nyomon követni, miképpen épül be – minden tudományos vagy áltudományos elmélkedéstől függetlenül – ez a nagy mű az egyén személyiségébe. Másodlagos célként azt akarom bizonyítani, mennyire másak a tudat, a psziché, az érzelmek valós törvényei, mint a rosszindulatú ferdítések kancsal képzetei.

Kísérleti alany kikerülhetetlenül ez esetben én vagyok.

***

Abban az isten háta mögötti, székely falucskában, Székelyhidegkúton, ahol születtem, s ahol az általános iskola első négy osztályát végeztem, még nem került a

kezembe Gárdonyi műve, benne volt viszont az idősebb testvérek, rokonok tankönyvében Székely Bertalan *Egri nők* festményének reprodukciója. Észak-Erdély visszacsatolásának négy esztendejét éltük, magyar tankönyvek kerültek végre magyar gyerekek kezébe, nem csoda, ha a rövid ideig tartó álom után a románok a nagy tábori vécébe dobálták be a magyar iskola teljes könyvtárát.

Székely Bertalan festménye nyomán, 4-5 éves fejjel szereztem tudomást arról, hogy van egy Eger nevű város, illetve vár, amelyet ágyúkkal, falaknak támasztott létrákkal, lándzsákkal a kezükben ostromoltak valaha vad, marcona alakok, s a hős védők – központi alak egy hosszú hajú nő, karddal a kezében –, visszaverik őket. A falu úgy magyarázta ezt, hogy egy angyal szállt le az égből az egriek megsegítésére.

Ott fenn az igazság, lenn a hamisság.
A védők oldalán a jog, a támadók oldalán a jogtalanság.
Jóság és gonoszság, fény és sötétség örök párharca.
Színtiszta romantika.

A gyermeki lélek igen fogékony a romantikára, a kisgyerek minden kijelentése romantikus túlzás, a képzeletét még nem korlátozza ész, logika, ráció.

Az élet nagy ajándékának tartom, hogy az egri viadal először Székely Bertalan festménye által jutott el hozzám, mégpedig a romantikára legfogékonyabb életszakaszomban.

***

A folytatás ennél is szebb volt.

Ezerkilencszázötvenet írtunk, amikor a segesvári Petőfi Sándor iskola nagyszerű igazgatója, Kiss Dénes járni kezdte biciklivel a környék falvait, és gyűjtötte be, mint jó gazda, a gyermekeket, a civilizációban nagyon elmaradott, de népi kultúrával gazdagon feltarisznyált székely nebulókat a rögtönzött internátusba. Emlékszem, milyen forró volt az aszfalt Segesváron, égette a talpunkat, mert természetesen mezítláb, csepűnadrágban jelentünk meg szeptember derekán a Födeles Híd melletti oskolában.

Itt került a kezembe először az *Egri csillagok*. Tíz- vagy tizenegy éves lehettem, ötödikes. Az igazgatónk felesége, Kiss Irén tanította a magyar irodalmat, kinél kiválóbb pedagógust nem ismertem. Ő adta a kezünkbe a regényt, s mondta: Vigyétek fel, gyermekeim, az internátusba ezt a könyvet, ott olvassátok el, ennél jobb szórakozást nem találtok magatoknak.

A *genius loci* szelleme legyintett meg bennünket.

A szorgalmas szászok Segesváron építették egyik legpompásabb várukat, kilenc tornya ma is áll, és a mi bentlakásunk, egy nyolcvanszemélyes nagy hodály, ott volt

fenn, a várban, a katolikus templom mellett. A híres toronyóra és jövő-menő, időt, évszakot mutató bábuinak csengése-bongása behallatszott hozzánk, és a csonkán megmaradt várfalakra esett a kilátás: karnyújtásnyira voltunk a középkortól.

Egymás kezéből kapkodtuk ki az *Egri csillagok*at. Sorsot húztunk, ki olvassa, mert csak egy példány volt, egyesek otthonról kapott elemózsiáért megvették a félórás, egyórás „olvasási jogot" másoktól. Még vita, perpatvar is keletkezett.

Visszapillantva a több mint félévszázados múltra, próbálom megérteni, miért zuhogott májusi esőként ránk, miért hatott balzsamként lelkünkre Vicuska, Gergő, Dobó István, Jumurdzsák, Sárközi története.

Bizonyára azért, mert árvák voltunk. Hangzatos szóval élve: a történelem árvái. Az újra tejhatalmában tomboló Nagy-Románia minden eszközzel éreztette velünk, hogy megtűrt, bűnös, másodrendű polgárai vagyunk az országnak.

Ebben a megalomániában az volt a legszomorúbb, hogy minden eszközzel tudomásunkra hozták, nekik van történelmük, nekünk nincs. Az ő történelmük – amelyet Trianon után hoztak létre világra szóló, botrányos hamisításokkal – legitim, a mienk reakciós, és csak rabló hadjáratokból, a Kárpát-medence népeinek kolonizációjából, gyarmatosításából állt.

Most már tudom, hogy a nemzetnek ugyanolyan lelki sérülései lehetnek, mint az egyénnek. Elsősorban a depresszió, a kilátástalanság, a reményvesztettség és a frusztráltság. Észak-Erdély visszacsatolásával mi, ott másodszor éltük át a Trianon-traumát. Két Trianonunk volt.

Emiatt lett Gárdonyi a lelki doktorunk. Ő volt akkor, ott számunkra az egyetlen lámpás, aki kevéske fényt gyújtott a nagy sötétségben. Ő jelenítette meg helyesen a valóságelemeket, s nem mutatta sötétnek a világost, s világosnak a sötétet.

Persze, ez mostani elmélkedés. Akkor egészen más volt a recepciónk, mi akkor, ott, gyermekfejjel egy az egyben képeztük le az eposzba illő jeleneteket. A nagy élmény hatására megszállottan ismételtük meg Segesvár csonka várfalain az ostromot és a védők hősi küzdelmét.

Nem előzte meg ezt semmilyen logikai fontolgatás, semmilyen célt nem tudtunk volna meghatározni, fogalmunk sem volt sem identitásról, sem nemzeti önérzetről, csupán a játék kedvéért szereplőkként, hősökként léptünk be Gárdonyi világába.

Kezdődött a szereposztással. Ez volt a legnehezebb. Mindenki magyar bajnok akart lenni, és senki sem akart kaftánt, turbánt ölteni, lófarkas zászlót, ostromlétrát ragadni. Mert hetekig tartó munkával elkészítettük a kellékeket, eszközöket, fegyvereket, ruházatot is! Ebben a lányok is segítettek, sőt a segesvári és a Segesvár közelében lakó szülők anyagi áldozatot is vállaltak, színes, olcsó textilanyagokat vettek a boltban kaftánnak, turbánnak, bársonyt, zsinórt a magyar vitézeknek.

A Nagy-Küküllő felső folyása mentén fekvő színmagyar településekről származó fiúk makacskodtak leginkább, semmilyen ígérgetésre, fenyegetőzésre sem vállaltak

török szerepeket, de az alsó folyásvidékről, a szórványból jött, nyelvükben is sérült iskolatársaim nem voltak annyira finnyásak, emlékszem, a török fővezér szerepét egy Muncseleán István nevű, mokány, darabos gyermek vállalta el, s Jumurdzsák is onnan került ki, talán Timár Jánosnak hívták.

Egy török szerep volt, amelyért versenyeztek: Tulipán. Megmaradt emlékezetemben alakítójának a neve is, Papp Simon, Szentágotáról. Komédiára, mókára hajlamos természete miatt igen alkalmas volt a magyarrá lett, mindig boros, részeges török megjelenítésére. Miközben folyt a viadal, ő boroskancsóval a kezében táncolt, figurázott közöttünk.

A magyar főszerepekre annyi volt a jelentkező, sorsot kellett húzni, hogy elkerüljük a veszekedést, így lett Dobónk, Mekcseynk, Zoltaynk, Fügedynk, Petőnk, Vicuskánk, őt, az egyetlen nevesített nőszereplőt, egyik szépnevű leányka osztálytársunk, Kincses Elvira alakította, akit aztán nagy hárászkendővel Cecey Évává maszkíroztunk a későbbi jelenetekben.

Egy alak, egy szerep alakítása nem volt kétséges. Minden iskolának van vezéregyénisége. A fehéregyházi Máthé Attila úgy emelkedett ki okosságával, becsületességével, higgadtságával közülünk, mint torony a házak közül. Mindenki megszavazta neki Bornemissza Gergely alakítását, s ez a döntés az egész játékunk sikerének a kulcsa, biztosítéka volt.

Egyedül itt volt dupla szereposztás, Gergőt és Bornemissza Gergelyt két személy játszotta. A kisgyerek nevére nem emlékszem.

Engem súlyosan érintett a név. A családnevem. Lelki beteg lettem amiatt, hogy éppen Hegedűs hadnagy az áruló, rám is akarták húzni társaim a szerepet, de föllázadtam, életem első nagy lázadása volt, azt mondtam, inkább alávetem magam a várfalról, akkor sem leszek Hegedűs.

Megértették, kibékültünk, de arra már nem emlékszem, ki volt a megmentőm, ki áldozta fel magát, s lett "áruló" az életre-halálra menő viadalban.

A csatajeleneteink leírásához Jókai tolla kellene. Elhasznált pamutharisnyákat töltöttünk meg fűrészporral, buzogányt is a szász népviselet kellékeiből, térdzoknikból csináltunk, annak a fejrészébe kötöttük bele a fűrészkorpát, ami jó nagyot suppant, ha ütöttünk, kábított is, de nem okozott sérülést.

Dárda, lándzsa, kard, dzsida a legkönnyebben elkészíthető, egy-egy megfaragott husáng, amit aztán kifestettünk pirosra, zöldre, kékre, sárgára. Létrákat is összeeszkábáltunk, amin felmásztak a „törökök" a fal tetejére, ahonnan, kemény birkózás után, lökték is vissza őket a „magyar" vitézek. Éppen érett a gesztenye, s olyan golyózápor zúdult a támadókra, hogy fölért egy kánikulai jégesővel.

A fő jelenet természetesen Dobó birkózása a törökkel. Talán Györffy József volt Dobó, a nagy csontú, bikanyakú mohamedán, Szőr Mátyás, a molnár gyilkosa,

Muncseleán István. Rövid időre szünetelt az ostrom, körülálltuk a két birkózó bajnokot, s torkunk szakadtából ordítottuk: Ne hagy magad, Dobó! Szoríts keményen, Dobó! Harapd át a torkát, Dobó!

A legszebb ezekben a küzdelmekben az volt, hogy a játék után diadalordítással ünnepeltük meg a győzelmet, amikor is a "törökök" elfelejtették, hogy ők nem "magyarok", eldobálták turbánjaikat, ledobták kaftánjaikat, s magasra emelt fakardokkal, dzsidákkal együtt ordítottuk: Győztünk! Győztünk! Győztünk!

Még ma is megrendülten tudok visszagondolni arra, mit jelenthetett a Székelyföld peremén, román tengerben, Nagy-Románia kellős közepén magyar gyerekek számára ez a szó: Győztünk! Az állandósult veszteségtudatunkat halványította, a kisebbrendűségi érzetünket tompította, megéreztük azt, hogy nekünk is volt, hogy nekünk van történelmünk, és azt örömmel, boldogan vállalhatjuk.

Nem ok nélkül tiltották vad szigorral Erdélyben a magyar história oktatását évtizedeken keresztül, s csak a történelmi regényekkel pótoltuk úgy, ahogy az égető hiányt. A bősz hatalom tudta, hogy elhallgatott, az eltussolt történelem eredményez legnagyobb bizonytalanságot, frusztráltságot az egyénben, a kisebbségi sorsba nyomorított közösségben.

***

A középiskolában már több ráció keveredett az ismeretszerzésbe. Székelykeresztúron kiváló tanárok oktattak, s félve bár, de nagy óvatossággal célzásokat tettek egy-két olyan történelmi eseményre, amely büszkén vállalható volt. Szabályos történelemtanítás szóba se jöhetett.

Mindenesetre itt már megszűnt az *Egri csillagok* kizárólagos monopóliuma, többcsillagossá vált az irodalomismeretünk égboltozata. Nem tanították, de az iskolai könyvtárból kivehettük Jókai *Erdély aranykorá*t és *A janicsárok végnapjai*t, s különösen ez utóbbival tudtuk összebogozni a gyér szálakat, hisz Jumurdzsák személyében már megismerkedtünk ennek a török hadi alakulatnak egy igen érdekes, semmiképpen sem csak gyűlöletes, semmiképpen sem csak ellenszenves alakjával. A negatív kép élő cáfolata ő is, Tulipán is, és a regény végén a két gyermek, Szelim és Bornemissza Jancsika kicserélése Gárdonyi kivételesen kifinomult, disztingvált humanizmusát és békevágyát hordozza.

Más történelmi regényekhez hozzájutni akkor Erdélyben szinte lehetetlen volt. Feketelistára tették Gulácsy Irén *Fekete vőlegények* és Makkai Sándor *Sárga vihar* regényét, Nyirő Józsefet sátánfattyának nyilvánították, említeni sem lehetett Tamási Áront, Bánffy Miklóst, de működött egy kézről kézre, szájról szájra terjedő bizalmas, titkos hálózat, főleg a papok és a körorvosok működtették azt, így nyári vakációban tudomást szerezhettem a nagy megpróbáltatásokról és a nagy nyomás hatására fölmagasló személyiségekről, Muhiról és Mohácsról, a madéfalvi veszedelemről, IV. Béláról, Kossuthról, Széchenyiről, a sibói bölényről.

Tanították viszont Eötvös József *Magyarország 1514-ben* nagy tablóját, de csak az osztályharc proletkultos esszenciáját csavarták ki abból. A Petőfi- és az Ady-versekből ismertük már Dózsa György alakját, de a véres parasztfelkelés retorzióiról, retrográd voltáról, az akkor legfejlettebb államforma, a központosított királyság szétveréséről és Mohács előkészítéséről nem esett szó.

Több évtized időtávlatából visszaemlékezve, céltudatosan latolgatva csak azt konstatálhatom, hogy egyedül Gárdonyi műve az a gyöngyszem, amelyet semmilyen ideológia, semmilyen rezsim nem tudott kisajátítani, amelyet nem tudott fetisizálni, ez a nagy mű az, amelyben nem fordul szembe magyar a magyarral, jobbágy a földesúrral, hanem egy szívdobbanással, egy lélegzetvétellel küzd abban mindenki, s egyforma emberi mércével mérhető Dobó István és az üstfoltozó cigány, Sárközi. Nem a gyűlölet hajtja Eger népét, hanem a szeretet, a haza szeretete, elsősorban és elsődlegesen nem a törököt akarják elpusztítani, hanem megmaradni, élni akarnak. Nem a gyilkolás, hanem a létezés ösztöne hajtja őket.

***

Az egyetem elvégzése után magyar szakos tanárként kellett áteveznem Szkülla és Kharübdisz között. Mindannyian, akik ezt a nehéz mesterséget választottuk Erdélyben, tudtuk, ott lebeg fejünk fölött Damoklész kardja. Az egyetlen jó középiskolás tankönyv három szerzője közül kettőt, Fejér Miklóst és Jócsák Jánost bebörtönözték. Állandó életveszélyben voltunk.

Sokfejű sárkány vigyázott ránk: a párt, a pionírszervezet, a KISZ, a securitáté, a besúgóhálózat, s ha nem a zsdanovi doktrínák román változatának szellemében oktattunk, börtön vagy a Duna-deltában kiépített gulág várt ránk. Üldözött volt ott minden magyar értelmiségi, de olyan szigorú ellenőrző rendszer, mint az, amelyik az oktatás fölött uralkodott, egy sem volt.

Milyen lehetőségek maradtak meg ezek után, ha el akartunk jutni a tanítványok valós személyiségéhez, tudatához, identitásához?

Az emberi leleményesség végtelen.

Ha tiltott volt a szó, helyettesíteni tudta azt a vonal, a kép, a szín.

Az *Egri csillagok* nyomán rajzverseny pályázatot hirdettem meg a csíkdánfalvi, majd a sepsiszentgyörgyi líceumban, ami pedagógusbuzgólkodásom egyik fénypontja lett. Akkor jöttem rá, hogy Gárdonyi – festő. Gárdonyi képekben lát. Az *Egri csillagok* regénye nem más, mint tablók sorozata.

Kiváló rajzok, vízfestmények, temperák születtek: patakban fürdő két gyerek, szökés a táborból a szürke lovon, a dülöngélő, részeg Tulipán, a janicsáraga felrobbantása a szultán helyett, a soktornyú Buda vára, a hírhedt Jedikula, a Héttorony, Eger várfalai, a csatajelenetek s a legszebb a két édesanya, akik kicserélik gyermekeiket az ostrom végén.

A gyerek nem szereti, ha csak tanítják. Alkotóelem kíván lenni az ismeretszerzésben. Stafétajátéknak neveztük a folytatásos mesélést. Nem volt tévé, se rádió, s a ma divatos sorozatokról úgy gondoskodtunk, hogy valaki elkezdte mondani a *Toldi*t, a *János vitéz*t, természetesen az *Egri csillagok*at, s a padtársa folytatta. Minden irodalomelméleti okoskodásnál jobban hatott, amikor passzív hallgatóból narrátorrá lépett elő egy diák, s kitüzesedett arccal mesélte el azt a részt, amelyik neki jutott.

A bolsevista ideológia legsúlyosabb dogmájába, az osztályharcelméletbe mindegyre belebotlottunk. A kiváló építész, grafikus, prózaíró Kós Károly az erdélyi parasztvezérről, Budai Nagy Antalról írt történelmi regényt.

Semmilyen affinitást, semmilyen recepciót nem éreztünk, zavaros, visszás kép keletkezett tanárban, tanulóban egyaránt, tótágast állt bennünk a történelem. Az osztályharc dogmájához ez esetben a román–magyar összefogás, a román–magyar jobbágyok közös küzdelme a magyar urak ellen is kötelező ideológia és tantervi előírás lett, ami éppen a regény történelmi hitelességét vonta kétségbe.

Íme, egy jó író áltörténelmi regénye!

De írt Kós Károly valódi, nagyszerű történelmi tablót is. Mi nem tudhattunk róla, mert a határon elkoboztak a vámosok minden olyan könyvet, amelynek történelmi vetülete, tartalma volt. Egy minisztériumi átirat érkezett minden iskolához Bukarestből, amely szigorú parancsot tartalmazott, Kós Károly Országépítő regényét ki kell venni a forgalomból, az iskolai, a falusi és a városi könyvtárakból. Úgy látszik, Szent István európai távlatú küzdelme zavarta a balkáni horizontokat.

***

Itt megszakadt a film. A brutális hatalom nem tűrte a minőségi munkát, ha azt magyar katedrán végeztük, disszidálásra kényszerített. Huszonkét évet éltünk Ausztriában, s a rengeteg próbálkozás, bukdácsolás közben hétvégi iskola fundálására is vállalkoztam feleségemmel az osztrák fővárosban. Itt kereszteződött törvényszerűen az utunk a Gárdonyiéval.

Az *Egri csillagok* regényt most már olyan gyerekek kezébe adtuk, akik elveszítették szülőföldjüket, hazájukat. Az *Egri csillagok* lett a hazánk. Az Uránia filmszínház termeiben folyt szombatonként az oktatás, és a klasszikusokat egytől egyig meghívtuk irodalmi kalandjainkra. Tanterv nélkül, teljesen szabadon csak azt a könyvet ütöttük fel, amelyik tetszett, amelyik elbűvölt.

Az örök kedvenc itt is Eger viadalának a története volt. Nem kellett noszogatni senkit, olyan természetességgel szegődött minden erdélyi, délvidéki, felvidéki menekült gyermek Gergő és Vicuska nyomába, mintha ők is szereplői lettek volna a regénynek. Készült egy dramatizált változat is, elő is adtuk, az összesereglett szülők könnyes szemmel nézték, hallgatták végig.

Ezek után, epilógusként, említem meg legutolsó kalandomat.

Nagyszülőként, Magyarhonba visszatelepedve, olvasom hol itt, hol ott az unokáimnak a klasszikusokat. Természetesen többek között az *Egri csillagok*at is.

Így, az öregség bölcsességével, még olvasni sem tudó vagy éppen az ismeretszerzés első kaptatóján serénykedő emberpalánták gyűrűjében fedeztem föl a regény legnagyobb értékét, azt, hogy minden nemzedékhez szól, a gyermekhez és az öreghez egyaránt van üzenete. Ezt a teljesítményt csak a legnagyobbak valósították meg a világirodalomban: Dickens, Defoe, Swift, az Ezeregyéjszaka ismeretlen szerzői. Ezekkel rokon Gárdonyi.

Végre nem tanítom az *Egri csillagok*at! Végre szellemi és érzelmi közösségben veszem, vesszük magunkhoz azt, mint az Úr testét!

Minden unokám másképp reagál az eseményekre, az alakokra, a szövegritmusra, Gárdonyi nyelvi leleményeire. Legnagyobb unokám tizennégy éves, legkisebbik kettő. Úgy játszom ezen a csodahangszeren, mintha hárfát pengetnék. Érzékenységük, érdeklődésük 6-7 éves korukban jelentkezik, akkor már a nyelvi humor is megérinti őket. Legutóbb hétéves Bence unokámat kacagtatta meg Sárközi mondata: „Megdegless!" – mondja a cigány Jumurdzsáknak, s a csengő gyermeknevetés a csillagokig szárnyalt.

Az *Egri csillagok*ig.

***

Másodszor a negatív képről

Csúfosan elbukik hát az Egri csillagok a minőség követelményén?

Igen, elbukik. Azért bukik el, mert nem képviselő. Nem képvisel minőséget, mert ő maga a minőség.

Lebecsülné, elutasítaná Gárdonyi más népek kultúráját?

Most jelent meg frissében a regény török nyelven, s bizalommal jósolhatunk neki hatalmas sikert Kis-Ázsiában is.

Barátaink, a ma élő törökök az egykor világuralomra törő oszmán birodalmat ugyanazon a szemüvegen keresztül nézik, mint mi.

Márton László nem irodalmi és nem esztétikai értékrendszer alapján ítélkezett. Indulatból, egy csúf ideológiától fertőzötten öntötte disznók elé a gyöngyöt.

Egy csúf ideológia miatt jelenik meg számára a negatív kép, s látja sötétnek azt, ami fényes.

Ne kormozzuk be az egri mestert azzal, hogy megnevezzük ezt az ideológiát.

Kusper Judit

Emlékezet, hely, kultusz

Gárdonyi Géza és a receptív emlékezet

Az emlékezet helyei

Szerencsés helyzetben van az olvasó, amikor újra és újra nekiveselkedik Gárdonyi Géza nagyszabású és kultuszteremtő regényének, az *Egri csillagok*nak, hiszen mindig (de megkockáztathatjuk: már az első olvasás alkalmával is) egy olyan irodalmi és kulturális hagyományba lép, mely jelentős mértékben befolyásolja a mű befogadását. Az egyik kérdésünk éppen ezért az lehet, hogy ez a hagyomány milyen mértékben befolyásolja az olvasást, illetve hogyan alakul ki és működik az irodalmi mű kultusza.

A regény – történelmi regényként – kétségkívül csatlakozik ahhoz a folyamathoz, mely a magyar irodalomban a 19. század közepétől egyre markánsabb: az eposz utáni vágyat és az eposzírás igényét egyre inkább felváltja a regényírás szükségszerűsége, melyben nagy szerepe van annak is, hogy az eredetközösségi paradigmát egyre inkább felváltja a hagyományközösségi paradigma[1], a múlt felidézésén túl a múlt megértése és jelenvalóvá tétele, egyfajta folytonossága – ha máshogy nem is, hát a narratíván keresztül. Nem szabad viszont figyelmen kívül hagynunk, hogy a múltra való emlékezés sohasem egyszerű: a régmúlt eseményei nem kínálják fel magukat saját emlékképeink számára, a hozzáférés egyre nehezebb és bizonytalanabb, s források sem biztosíthatnak tökéletes tudást, hiszen csupán értelmezésükben, tökéletlen reprezentációban szólalhatnak meg. A múltról való beszéd tehát soha nem lehet tökéletes felidézés, a legalaposabb kutatás is csak narrációban fejtheti ki hatását.

Pierre Nora *Emlékezet és történelem között*[2] című tanulmányában jegyzi meg, hogy a múlt és jelen közötti megszakítottság felismerése összekapcsolódik a modern nemzetek kialakulásával, hiszen a közös emlékezésnek nemzeti identitásteremtő és –formáló szerepe van. Esetünkben maga az emlékezet egy történelmi regényben testesül meg, mely – többek között – egy emblematikussá vált helyhez, egy emlékezethelyhez, magához az egri várhoz kapcsolódik. Az emlékezethely mint magának az emlékezethez kapcsolódó identitásnak a letéteményese nem idegen ekkor, a XIX. század végén a magyar irodalomban, hiszen a romantikus lírában is találunk példát a nemzeti identitás ilyen megformálására (pl. Kölcsey Ferenc *Mohács* vagy *Huszt*

[1] Erről bővebben lásd: S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai,* Balassi Kiadó, Budapest, 2005.

[2] NORA, Pierre, *Emlékezet és történelem között: A helyek problémája* (ford. K. Horváth Zsolt) = P. N., *Emlékezet és történelem között*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.

című verse), ám a romantika előtt, különösen a reformáció magyar irodalmában is találunk példát olyan elméletekre, melyek a nemzeti identitást nem emlékezethelyhez, hanem olyan kollektív tudatelemekhez[3] kötötték, melyek ugyancsak a minarratívát voltak hivatottak fenntartani. Esetünkben ez azért lehet fontos, mert a mű 16. századi története nem kapcsolódhat magához az emlékezethely-kultuszhoz, hiszen az elsősorban a befogadást fogja meghatározni, viszont a narratíva felkínálja és erősíti e kultuszt az általa felkínált tudatelemek segítségével: a kereszténység és az iszlám egymással való szembenállása és maga a kereszténység védőbástyája[4] képzet válik identitásképzővé a mű imaginárius terében. Ugyanakkor e tudáselemek a regény terében magának a győzelemnek a helyszínéhez kötődnek, ám szerepük itt elsősorban retorika, s azt hivatott közvetíteni, hogy a török legyőzhető.

Ebből az összekapcsolásból is látjuk, hogy a különböző olvasásmódokat szükségszerűen összekapcsoljuk a befogadás során, s éppen ezért egy olyan összetett folyamat részesei leszünk, melynek első állomásaként azt próbáljuk megérteni, hogy hogyan is működik az emlékezetkultúra. Aleida Assmann szerint, aki elsősorban a német hagyományra koncentrál, az 1990-es évek óta létező „Erinnerungskultur" (emlékezetkultúra) fogalom csak részben teljesítette a hozzá fűzött reményeket: „Tápláltuk a magasztos reményt, hogy az emlékezés előmozdítója lehet gondolkodásmódok, elmék, szokások, s talán egész társadalmak és államok megváltoztatásának abbéli küzdelmükben, hogy leszámoljanak erőszakos történelmük traumájával. Sokan vélik ma úgy, hogy az erőszak traumája az eltérő emlékezési stratégiák és múltképek összevetése révén igenis feldolgozható. Az emlékezet transzformatív erejét ma világszerte hívják segítségül az erőszak ártalmas gyúanyagának semlegesítéséhez."[5] Az emlékezet s a hozzá kapcsolódó történet/történelem ebben az esetben feloldó, terápiás hatással bír, a cél a múlt megértése és feldolgozása, a tragédiák emlékének közössé tétele. Mindez nagy erővel és hatással bír, amennyiben a fel nem fogható események megértése a cél, ám a történelem nem csak a közös, múltbéli traumákon keresztül kínál fogódzót az identitás számára. Aleida Assmannál olvashatjuk, hogy a nemzet számára három kitüntetett szerep létezik: a győztesé, a mártíré és az áldozaté.[6] Hozzátehetjük, hogy e három szerep mindegyike jelen lehet egy nemzet történelmében, a kérdés csupán az, hogy melyiket hogyan képes saját megértéséhez felhasználni az utókor befogadója, értelmezője. Hiszen vezérelheti a mindenkori befogadót egyrészt a megismerés

[3] A kollektív tudatelemekről lásd bővebben: ARMSTRONG, John A., *Nations before Nationalism,* University of North California Press, Chapell Hill, 1982.

[4] E két tudatelemről lásd bővebben: SZÁRAZ Orsolya, *A kereszténység védőbástyája* = S. Varga Pál szerk., *Emlékezethelyek,* Studia Litteraria Debrecen, 2012/1–2., 52–61.

[5] ASSMANN, Aleida, *Az emlékezet átalakító ereje* = S. Varga Pál szerk., *Emlékezethelyek,* i. m. 9.

[6] ASSMANN, Aleida, *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik,* C. H. Beck, München, 2006, 64.

karteziánus vágya: minél többet szeretne megtudni az adott kor embereiről, életéről, magáról a történelmi eseményről, egy csata kimeneteléről, okairól, következményeiről stb., másrészt közeledhetünk úgy is a múlthoz, mint előzetes létmegértéshez, amikor a múlt egzisztenciális tapasztalatként eleve adottként van jelen.

A múlt viszont – időviszonyítási jellegénél fogva – soha nem ragadható meg a maga valójában, absztraktum csupán, olyan elvont fogalom, amelynek nincs kézzel fogható léte, ezért beszélni sem könnyű róla. Ám maga a múltról való beszéd eleve létrehozza azt a „testet", mely formálhatóvá, érthetővé, nyelvvé teszi mindazt, ami nem megfogható, s e nyelvi teremtés mellé odaállít – mintegy emlékműként – egy helyet is, ahol, aminek a segítségével maga az emlékezet képes kifejteni hatását. Pim den Boernél ezt olvashatjuk: „Pierre Nora 1977-ben indította útjára Lieux de mémoire című kutatási projektjét, amely újraértelmezte és korszakos jelentőségűvé emelte az emlékezethely fogalmát. Az antikvitásban a loci memoriae pusztán mnemotechnikai eljárások összességére vonatkozott, amelyek nélkülözhetetlenek voltak a modern médiumokkal még nem rendelkező társadalmak számára. Cicero és Quintilianus esetében például mindenféle ideológiától mentes, gyakorlati mentális eljárásokról van szó. Nora lieux de mémoire-értelmezése azonban nagyon is ideologikus, nacionalizmussal és értékítélettel telített fogalom. A legtöbb emlékezethelyet éppen azért hozták létre, illetve formálták át, hogy a nemzetállam jelenét és jövőjét testesítsék meg."[7] Az így megteremtődő emlékezethelyek sok esetben magát a múltat is képesek formálni, átírni, átértelmezni, ugyanakkor – mint az emlékezethelyek többsége – jelenvalóvá is tenni azt, ami elmúlt, egyszerre létrehozva és áthidalva azt a szakadékot, amit maga a temporalitás teremt.

Számunkra, Gárdonyi regénye kapcsán mindez nem elsősorban a történelem megtapasztalása felől válik izgalmassá, sokkal inkább e gazdag terep, az irodalom felől, mely egyszerre teszi lehetővé számunkra a megismerés és a megértés kettős momentumát, anélkül, hogy bármilyen megszorítással kelljen élnie.

Maga az irodalmi műalkotás – évszázadok óta – az emlékezés egyik legkitüntetettebb terepe, ha úgy tetszik, helye (lám, az *emlékezethely* kifejezés máris új jelentést kap!), s ezáltal a kollektív emlékezet és tudás legfőbb terepe. Számos példát ismerünk arra, hogyan volt képes a műalkotás a múlt tudását és örökségét hordozni, sokszor a (kollektív) emlékezet egyetlen letéteményeseként[8]. Ez sokszor identikus kényszer (pl. egy közösség múltját, ezáltal identitását hordozó királytáblák esetében), máskor viszont belső indíttatás, amikor az irodalmi műalkotás közös nyelvi és szimbolikus készlete válik az identitás letéteményesévé. (Elsősorban a népköltészeti

[7] DEN BOER, Pim, *Emlékezethelyek összehasonlító szempontú vizsgálata* = S. Varga Pál szerk., *Emlékezethelyek,* i. m. 24.

[8] Jan Assmann számos példát említ az emlékezet ilyen jellegű működésére az ókori magaskultúrák esetében, vö.: ASSAMANN, Jan, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban,* (ford. Hidas Zoltán), Atlantisz, Budapest, 2004.

alkotások esetében.) Mi történhet hát egy 19. századi regénnyel, (amely nem egy, az irodalom kezdetén keletkezett, eredetközösségi műalkotás, sem egy népköltészeti alkotás), amikor olyan szerepre tesz szert, hogy egy kultúra identitása szempontjából az egyik legmeghatározóbb művé válik? Erre keressük a lehetséges válaszokat.

Az Egri csillagok *mint emlékezethely*

Egy irodalmi műalkotás ismertségét, hatását legtöbb esetben a kanonizációs eljárások, kanonikus mozgások határozzák meg. Az *Egri csillagok*, lássuk be, évtizedek óta a magyar irodalmi kánon egyik legkitüntetettebb alkotása, már Gárdonyi Géza életében kötelező olvasmány volt, s azóta is tartja megtisztelő pozícióját, hiszen mindmáig része annak a nyílt kánonnak, melyet nagyban befolyásolnak a mindenkori iskolás (jelen esetben általános iskolai) tankönyvek és a különböző hatalmi és oktatáspolitikai pozíciók.[9] A magyar általános iskolások (legnagyobb része) hatodik osztályban kötelező olvasmányként találkozik a tisztességes terjedelmű regénnyel, sejthető, hogy azt a korábbi koncepciót követve, hogy az adott tanév kötelező olvasmánya valamilyen mértékben támogassa az éppen abban az évben tanult történelem-tananyag elsajátítását is, így kapóra jön, hogy Gárdonyi műve éppen a török megszállás korszakát dolgozza fel. Ez még nem lenne elég ahhoz, hogy a regény kultuszművé váljon, pedig e koncepciót támasztja alá az a tény, hogy 2005-ben egy televíziós játékban elnyerte a megtisztelő „Nagy Könyv" címet. Györke Ágnes, a mű keletkezését és recepcióját áttekintő alapos tanulmányában[10] is láthatjuk, hogy a regény a keletkezése óta eltelt bő évszázadban minden korszak és kánon ítészének felkínálta az éppen megfelelő kanonizációs pozíciót: hol homéroszi eposzként viselte magán az eposzi, szakrális jegyeket, hol pozitivista, a valóságot tükröző történelmi regényként beszéltek róla, népszerűségét nem csorbította. Talán éppen ezért érezhetjük úgy, hogy olyan irodalmi alkotással van dolguk, amely – éppen kultuszjellegéből adódóan – túlkanonizált, s ezáltal szinte lehetetlenné teszi az újraértelmezést és a korábbi, túl stabil pozíciókból való kimozdítást. (Érdemes megjegyezni, hogy amíg az *Egri csillagok* a nyílt kánon szerves része, addig Gárdonyi többi műve lényegében kánonon kívüli. Regényei közül említhetünk meg néhány ismertebbet, például az *Isten rabjai*t, *A láthatatlan embe*rt vagy az *Ida regényé*t, illetve a szintén iskolás

[9] A kanonikus struktúráknál az 1996-os marbachi kánon-konferencia négyes felosztását tartom szem előtt, eszerint beszélhetünk nyílt kánonról, nyílt ellenkánonról, lappangó kánonról és negatív kánonról. Vö., SZAJBÉLY Mihály, *Mire figyelt a Figyelő? Nyílt, negatív és lappangó kánon a kiegyezés utáni évek magyar irodalmában*, in: TAKÁTS József szerk., *A magyar irodalmi kánon a XIX. században,* Kijárat Kiadó, Budapest, 2000., 177–211.

[10] GYÖRKE Ágnes, *Homéroszi eposztól a Nagy Könyvig, in:* SZEGEDY-MASZÁK Mihály szerk., *A magyar irodalom történetei II.,* Gondolat Kiadói Kör Kft., Budapest, 2007, 625–638.

könyvekből ismert néhány novelláját.) A kultuszművé válás viszont lényegében az ártalmatlanná tevéssel egyszerre zajlott, hiszen a kánon a gyermekirodalom részévé tette – s tette ezzel egyidőben s éppen ezáltal a közös tudás részévé.

A közös tudás részévé válik a mű akkor is, amikor – lényegében reflektálatlanul – bekapcsolódik a kora újkori kollektív tudatelemek hagyományába: a keresztény-iszlám oppozíciót, mely az ábrázolt korszak egyik leghangsúlyosabb tudáseleme, képes szöveggé tenni, méghozzá úgy, hogy nem a magas irodalom, hanem a populáris regiszter nyelvén szólal meg: a mű részévé teszi a gyerekdalok, csúfolók, népdalok világát, fontos szereplővé válik a műben a vándorénekes, Tinódi Lantos Sebestyén, akinek alakja és műve kicsinyítő tükörként is értelmezhető. Így maga a mű nemcsak történelmi, hanem nyelvi-poétikai szempontból is része és folytatója egy hagyománynak, mely lehetővé teszi, hogy hidat építsünk a múlt és a mindig újrateremtődő jelen közé nyelvi-kulturális szempontból. Igaz, hogy műfaji szempontból történelmi regényről beszélhetünk, de éppen a múlt és a nyelv ilyen felidézése lehetővé teszi számunkra, hogy nem szakrális, hanem poétikai-retorikai értelemben eposzként, eposszerű műként értelmezzük az *Egri csillagok*at. Nem célom itt, hogy a bahtyini poétikát követve az eposszerűség és a regényszerűség jegyeit vizsgáljam a műben (ez nem is adna választ a kérdéseinkre), inkább az emlékezés és az emlékezethelyek lehetséges értelmezéseinek segítségével próbálok rávilágítani arra, miért vált Gárdonyi regénye kultuszregénnyé.

Pusztán a történelmi emlékezés, a megismerés vágya nem lenne képes létrehozni sem magát a kultuszt, sem az emlékezethelyet, mely jelenvaló mind a mai napig – persze nem tudjuk, hogy a regény nélkül is emlékezethelyként működne-e. Az egri vár az ország egyik leglátogatottabb látványossága, nem ritka, hogy a hatodikos osztályok éppen a regény olvasása után látogatnak a várba, hogy a dicső csata helyszíneit keressék fel. S a hangsúly itt a dicső csatán van, hiszen – a magyar történelmi regények közül szinte egyedülálló módon – a dicsőség, a győzelem az, ami a történelmi emlékezet irányát kijelöli. Mi tagadás, nem sok győztes csatát tudunk felsorolni, melyhez egyrészt emlékezethely, másrészt az emlékezetet ébren tartó irodalmi műalkotás kapcsolódik, s ez mindenképp az egyik lehetséges megközelítésmódot és olvasásmódot is meghatározhatja: az Aleida Assmann-nál olvasott három kitüntetett nemzetszerepből itt a győztesé kerül előtérbe, még akkor is, ha a pozitivista olvasat tudja, hogy az egri várvédők dicsősége nem volt végső győzelem, s akkor is, ha – mintegy párhuzamos olvasatként – Török Bálint sorsa felkínálja a másik nemzetszerepet, a vesztesét, áldozatét. A különböző olvasatok viszont különböző identitáserősítő pozíciót kínálnak fel, s ezek közül – szükségszerűen – a győztes-narratíváé a diadal.

Maga a történelmi esemény és a hozzá kapcsolódó hely viszont nem tudná kijelölni az emlékezet lehetőségét: az emlékező (a regény) teremti meg a helyet emlékezethelyként, így már nem egy vár a sok közül az egri vár, hanem az a hely, amely – egy narratív teljesítményhez kapcsolódva – képessé válik kultikus szerep betöltésére.

A mű pedig tovább tudja erősíteni ezt a kultikus szerepet a már említett eposzszerű jegyekre építve, kihasználva a szöveg retorikai meghatározottságát: olyan hősöket képes teremteni, akik nem idegenként, hanem sajátként jelennek meg, a befogadó ismerősként tekinthet rájuk akár Tinódi históriájából[11], de akár a népmesék legkisebb fiúalakjából is, hiszen Gergő, az árva fiú lesz az, aki a mű hősévé válik. Az elbeszélő a közös tudalomra épít, hősei is azok az allegorikus figurák (török, magyar, cigány, áruló), akik ismertek lehetnek a korabeli históriákból és a népmesékből, s emellett haladunk célunk, a pozitív befejezés felé.

Ugyancsak allegorikusan értelmezhetők a férfi-női szerepek is: a szereplők azáltal, hogy allegorikus figurává válnak, többféle értelmezési lehetőséget kínálnak fel, elszakadnak a megszokott nemi sztereotípiáktól. A nő így nem csak örök másodikként jelenik meg[12], sokkal inkább maga a szerep válik fontossá, mint a nemi meghatározottság: a várvédő asszonyok hősiesen küzdenek, Vica pedig a mű több részében is férfiruhában jelenik meg.

A részletek és apró (ám fontos) képek mellett viszont láthatjuk, hogy a regény egésze belép egy nagyobb allegorikus rendbe, többféle értelmezést is felkínálva az olvasónak. A nyitó jelenetet, amikor a két gyermek a patakban fürdik, majd megjelenik Jumurdzsák, sokan, sokféleképpen értelmezték. Györke Ágnes paradicsomi jelenetként olvassa, ahol Jumurdzsák a kígyó, a csábító, így az *Egri csillagok* Gergely és Éva paradicsomból való kiűzetésének a története, s e kontextusban a bátor, ártatlanul naiv magyar válik az olvasás"én"-jévé, a furfangos, hazug, állati török pedig a „másik"-ká, a záróképben pedig Eger jóváteszi a gyermeki bűnbeesést: nem adja be a derekát. [13] Nem elvetendő a bibliai párhuzam, mégis inkább tágítani kellene a lehetséges kontextusok, allegorikus olvasatok körét. Olvasatomban a regény közelebb áll a népmesék szerkezeti felépítéséhez, ahol a kiindulópont az egyensúly megbomlása, amit bármilyen hiány, vétek, vágy stb. előidézhet, a hős feladata pedig az lesz, hogy ezt az egyensúlyt, magát a rendet visszaállítsa, s eközben bejárja a maga – csöppet sem egyszerű – útját. Ebben az olvasatban Jumurdzsák inkább ördög, aki szintén csábít, emellett nincs sarka a csizmájának[14] (ahogy a népmesék ördögének sincs), félszemű, csúnya. Akár kicsinyítő tükörként is olvasható viszont, hogy a töröktől már az elején meg lehet szökni, s ahogyan két kisgyerek megmenekül elrablójuktól, úgy sikerülhet magának a nemzetnek

[11] Hasonló dolog történik Arany Jánosnál is, amikor a Toldihoz, a leginkább eposzszerű művéhez Ilosvai Selymes Péter Toldiját használja fel – ezzel teremtve meg az összeköttetést a múlt és a jelen narratív emlékezete között.

[12] Györke Ágnes értelmezi örök másodikként Éva szerepét, hozzátéve, hogy Éva „feldarabolódik a rá háruló, egymásnak ellentmondó szerepek között", GYÖRKE, i. m. 635., 636.

[13] GYÖRKE, i. m. 632.

[14] GÁRDONYI Géza, *Egri csillagok,* Holnap Kiadó, 2012, 36.

is legyőzni a törököt. A történet maga pedig az allegorikus úttá válik, amelyen végigkövetjük a hőst, így képes a szöveg megnyitni azt a kollektív tudatelemet, amely lehetővé teszi az én-tudat mellett a mi-tudat, s ezáltal a kollektív identitás kialakítását.

Ezen olvasat során nem megismerjük a múltat, hanem sajáttá tesszük, így válik maga az emlékezethely, Eger is toposszá, a regény pedig a közös tudás részévé: a regény mondatai szállóigévé válnak, a várvédők esküjét kívülről fújja minden iskolás, a hősök archetipikussá válnak, az egri nők dicsőségét, hősiességét mindenki közmondásosan emlegeti, emellett Székely Bertalan festményéről is visszaköszönnek, a regény szereplőinek neve pedig még köznevesült is, hiszen a félszemű embert *jumurdzsákként* emlegetik. Újabb keletű városi legenda, hogy a volt francia elnök, Nicolas Sarkozy a regény cigány hősének, Sárközynek a leszármazottja.

A mű nem csak a nyelvi szinteken fejti ki hatását: maga a szöveg térré válik az egri várban, hiszen a regény alapján próbálják azonosítani az egyes helyszíneket, járják be a kazamatát, másszuk meg a bástyákat, vagy éppen megcsodáljuk Bornemissza Gergely tüzes kerekét. Az emlékezet különös helye a vár mellett a *Végvári vitézek* szoborcsoport, mely Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotása, s jelenleg az egri Dobó téren látható. Ám maga a szobor is mozgásban van (lesz), hiszen az éppen folyó belvárosi rekonstrukció tervezett része a szoborcsoport áthelyezése a róla elnevezendő közeli térre.

Ám nem csupán a mű hősei és maga a textus válhatnak emlékezethellyé, hanem – a kultusz hozadékaként – maga a szerző is. Mind az Egerben található Emlékház, mind az egri, érsekkerti szobor szerves része az emlékezetnek, emellett érdemes elgondolkodni az egri várban, a Gárdonyi sírján található feliraton is. „Csak a teste!" – olvashatjuk a sommás mondatot, amely egyszersmind felhívás a továbbgondolásra, értelmezésre.

Az emlékezet jelen idejűvé tételének számos módja van, láthattuk, hogy egy irodalmi műalkotás, az *Egri csillagok* nem pusztán emlékezetünk irányát befolyásolja, hanem magát az emlékezetet és az emlékezethelyek kialakulását is. Nem tudjuk persze megmondani, hogy a regény megszületése nélkül is ilyen vagy hasonló kultusz övezné-e az egri várat vagy éppen a hozzákapcsolódó történelmi eseményeket, ám – a többi vár példáját látva – nem valószínű, hogy irodalom nélkül ilyen mértékben válhatott volna a kollektív tudás részévé a történelem ezen szelete és ez az emlékezethely. Szükségünk van a helyekre, hogy emlékezzünk – ugyanakkor szükségünk van azokra a virtuális helyekre, amelyek mindig jelen idejűvé képesek tenni a múlt eseményeit, lehetővé téve, hogy a mindenkori olvasó ugyanúgy az imaginárius világ részese legyen, mint bármelyik fikciós történetnek. Emellett láthatjuk azt is, hogy – egy izgalmas oda-vissza működő játék részeként – maga Eger is sokat köszönhet a regénynek, mely a mi-identitást több lépcsőfokon keresztül (én, a hős – mi, az egriek – mi, a magyarok) képes megvalósítani, ezzel a magyar irodalom egyik legmarkánsabb identitáserősítő alkotását létrehozva.

Agyagási Dezső

Az én Gárdonyim

(Első találkozásom Gárdonyival)

A múlt század hatvanas éveinek elején történt. Általános iskolai tanulmányaimat nemrégen kezdtem el. A lakásunk nappalijának és édesapám dolgozószobájának falait körülölelő polcokon könyvek sokasága – mint nyiladozó értelmű gyerekembert – csábítottak a velük való közelebbi ismerkedésre. Érdeklődésem mindennapi tárgyát jelentették ezek a könyvek. A jelentős mennyiségű szakmai köteten kívül – apám az orvosi hivatást gyakorolta – szerencsére szép számban akadtak egyéb tárgyú munkák is, melyek sokszor vonzó küllemükkel hívták föl magukra figyelmemet. Legjobban a történelmi regényeket kedveltem, főleg a zeneszerzők és a művészek életéről szóló korrajzokat. A Johann Sebastian Bachról szóló kitűnő életrajzot többször is elolvastam, melynek címe a *Tamás templom karnagya* volt. Tudnivaló, hogy a televíziózás Magyarországon ez idő tájt gyermekcipőben járt, minden családnak még nem is volt vevőkészüléke. Az emberek egymáshoz jártak a technika ezen újabb vívmányát csodálni, leginkább az akkor gyakran közvetített labdarúgó-mérkőzéseket megtekinteni. Hétfőnként pedig egyáltalán nem is volt adás. Talán ez is közrejátszott abban, hogy teljes egészében lekötöttek a polcokon sorakozó kincsek, s szabadidőm túlnyomó részét kedvenc időtöltésemnek, az olvasásnak szenteltem.

A felső tagozatot még el sem elkezdtem, amikor a szokásos könyvek közötti búvárkodásom során egy kék borítós, keménytáblás könyv kínálta magát olvasásra, melynek már a címe is vonzó volt: *Kék pille.* A tetszetős küllemű kiadvány Gárdonyi Géza 1888–1922 között született válogatott elbeszéléseit tartalmazta. Ennek a kötetnek a lapjain találkoztam először a nagy íróval, kinek apja – Kossuth Lajos fegyvergyárosa – a világosi fegyverletétel után mint uradalmi gépész gazdaságról gazdaságra járva, évről évre egyre nagyobb nyomorba süllyedt, mivel korábban minden vagyonát a honvédsereg felfegyverzésére fordította. Így Gárdonyi az úri társadalom peremén, úrtól és paraszttól egyaránt kellő távolságra töltött gyermekévek után került az egri érseki tanítóképzőbe, – ahogy ő nevezte, a „szegények egyetemére," – itt készülve elő a tanítói hivatásra. Ennek befejezését követően számos községben tanítóskodott, ahol sokszor keserűség és megaláztatás jutott neki osztályrészül. Ma már tudom, hogy ebben a kötetben nagyrészt *„Az én falum"* című elbeszéléskötet válogatott novellái kerültek kiadásra, mely írások képzeletemet oly annyira magukkal ragadták. Ezek a történetek ugyanis rendkívül „életszagúak", hitelesek voltak. Szereplői hús-vér emberek, akik a könyv lapjain valósággal

éltek, sokukkal lehetett azonosulni. Gárdonyi is úgy tartotta, hogy témáit nagy részben gyermekkorából és pályája kezdeti idejéből hozta, amihez élete és ifjúkora szolgált bőséges élményanyaggal. Ebből az elbeszéléskötetből megismerhetjük tanítóskodása színhelyeinek (Karád, Devecser, Sárvár, Dabrony stb.) közösségét, azok mesterien bemutatott paraszti világát. Előadásában az ő parasztjai mély lelki életet élő érző emberek, akik az élet nyújtotta kis örömöknek is tudtak örülni, bánatukat az olvasó átélte és megértette. Sejtetni engedi, hogy az író az elbeszélésekben szereplő tanítók figuráját, azok jellemvonásait többnyire saját magáról mintázta. Novelláiban így többek között nyomon követhetjük reménytelen szerelmeinek egész sorát, de érzékletesen szólt a rossz emlékű iskolaszékek kellemetlenkedéseiről, a basáskodó plébánosokról, mint ahogy megrajzolta az iskolájába járó – általa mindig tisztelt és szeretett – gyermekek, a tanítványok mindennapjait, azok igazságra vágyó tiszta lelkivilágát is. Megérintettek ezek a gyermeki lélekről szóló elbeszélések csakúgy, mint korának bűneit firtató írásai, melyek például a házasságon kívül született gyermekek problémáját is taglalták. Ebben a kötetben ilyen elbeszélés például a *Pista gyerek titka* című. Amikor a novellákban szereplő felnőttek kemény világa találkozik az ártatlan gyermekvilággal, az író érezhetően mindig az utóbbiak pártján áll. Úgy érzem, hogy ezek az írások maradandó hatást gyakoroltak rám, jó néhányra a mai napig emlékszem. Gyönyörködtetőek voltak, ugyanakkor számomra egy ismeretlen, zárt világot mutattak be rendkívül érzékletesen.

Olyan kötet volt ez, melyet addig nem lehetett letenni, amíg el nem olvasta az ember. Mai fejjel pontosan tudom, azonban már gyermekszemmel is látható volt, hogy Gárdonyi mennyire nehezen viselte az általa megtapasztalt társadalmi igazságtalanságokat. Mindez legjobban a *Lámpás* című novellájában volt tetten érhető. Ez a szinte már kisregényszámba menő hosszú elbeszélés szintén olyan darab volt, melyet többször elolvastam. Annak ellenére, hogy néhány irodalomtörténész szerint ez a novella meglehetősen elnagyolt, vázlatos, mégis ez gyakorolta rám a legnagyobb hatást. A főszereplő természetesen tanító, ráadásul vörös hajszínű, akit árva gyermekként egy agglegény rokona nevelt fel. Az író ennek a tanítónak az életútját mutatja be. A lámpás természetesen ő, aki világít a sötétben, aki nélkül a látó is vak, de a kormány sajnálja tőle az olajat. Ennek a foglalkozásnak szerintem ez a máig érvényes legtömörebb, legtalálóbb meghatározása, az áthallás egyáltalán nem véletlenszerű. Kovács Ágoston tanító jelleme, magatartása, hazaszeretete a mai napig emlékezetes, több szempontból minta is számomra. A társadalom „aszott velejű törvényei" elleni nyílt állásfoglalása és kilátástalan küzdelme mérhetetlen rokonszenvet ébresztett személye iránt. Ez az ember egy ördögi körbe került. Ő, aki a szabadságharcban fegyverrel küzdött hazájáért és a szabadságért, de sebesülése után a felesége egy téves híradás miatt halottnak

vélte, és gyermeket szült, ráadásul a falu plébánosának. Mivel nős volt, a házasság szentsége miatt ismét nem házasodhatott, később a sebesülése idején őt ápoló sváb órás özvegyét vette magához, akit egy másik falu közössége – ahol nyugodt életkörülményekre találtak, – a törvényes feleségének hitt. Nyugalma megtalálásában nagyban segítette volt honvédtiszt bajtársa, aki új lakhelyének papjaként a falu iskolájába tanítónak hívta.

Ebből a szituációból az akkor érvényes szabályok szerint nem lehetett emelt fővel talpra állni, az olvasó azonban maradéktalanul tudott a tanítóval és új családjával azonosulni.

A *Kék pille* meghatározó találkozásom volt Gárdonyi Gézával. Talán mondanom sem kell, hogy a könyv nyújtotta élmények hatására nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy újabb Gárdonyi-kötetet vegyek a kezembe. Ez volt az *Egri csillagok,* melyet sorra követtek a többiek: a *Láthatatlan ember*, az *Isten rabjai* stb. Mindemellett a *Göre levelek* is remek szórakozást jelentettek, melyekből igazi népi humor árad, s amelyet csak „testközelből" ellesve lehet ilyen mesterien ábrázolni.

Évekkel később ismét felfedeztem Gárdonyit, amikor az érettségi után elolvastam az *Ida regényé*t. A könyv lapjain ismét olyan jellemvonásokkal találkoztam, melyeket nagyon vonzóaknak, hitelesnek találtam. Főhősei: Balogh Csaba dzsentri származású festőművész-hírlapíró és Ó Péter bornagykereskedő leánya – Ida –, kiknek nem mindennapi történetét jó szívvel ajánlom mindazoknak, akik szeretik a különös fordulatokban gazdag, mesterien megírt regényeket. Büszkén gondolok arra, hogy a nagy író által lakhelyül is választott hősi városnak lehetek polgára.

Szecskó Károly

Gárdonyi Géza egri barátai

Gárdonyiról még életében elterjedt és halála után tovább terebélyesedett az a legenda, hogy ő az emberektől elhúzódó *„remete életet"* élt. Ennek igazolásaként jelent meg az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság évkönyvében (Bp., 1929) Matlák József írása *A remete Gárdonyi* címmel. Ebben többek között ezeket olvashatjuk. *„Gárdonyi remete volt. De nem csupán külsőségekben, hanem lélekben is az, aki a magányt nem pusztán azért kereste, hogy háborítatlan csöndességben élhessen, hanem inkább azért, hogy zavartalanul, föl nem korbácsolt szívvel szerethesse a mennyei Atyát és teremtményeit, a gyarló, a gyakran gonosz, de örökéletű isteni szikrával ékesített homlokú testvéreit, az embert…"*[1]

Az író halálának 10. évfordulóján látott napvilágot *Az egri remete* (Bp., 1932) című tanulmánykötet, amelyet Simon Lajos az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság elnöke szerkesztett. A kötetbe többek között Gárdonyiról írt Berzeviczy Albert, a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnöke is, aki ezeket vetette papírra: *„Nem volt társas lény, mimóza természete nem érezte magát jól a társaságban, de nem is érdekelte őt a társas élet, amelybe ő állásánál és műveltségénél fogva tartozott; őt inkább a népélet, a teremtésben az ember, az emberben a lélek érdekelte."*[2]

Ezzel ellentétben a valóság az, hogy az író népszerűsége, baráti köre, tisztelőinek száma Egerbe való költözése után egyre nőtt. Az *„egri remete"* házának kilincsét egymásnak adták a látogatók. Természetesen a baráti kör nem korlátozódott Egerre. Gyakori vendég volt az író Hóhérparton álló otthonában pesti barátja, például Bródy Sándor, Feszty Árpád, Rákosi Viktor stb. Baráti kapcsolatát mindvégig fenntartotta Prohászka Ottokárral, Dankó Pistával, Tóth Bélával.[3]

A meglehetősen nagy kiterjedésű baráti körrel való eleven kapcsolata kizárta azt a hiedelmet, hogy az *Egri csillagok* írója Egerben „befalaztatta" volna magát lakosztályába, és mint *„egri remete"* élt volna ott negyedszázadon keresztül. Okos Miklós szerint: *„Ellenkezőleg. Gárdonyi igen nagy súlyt helyez a háza környékének kialakítására, lakosztályának minél praktikusabb és kényelmesebb berendezésére. És ez nyilván azzal a szándékkal is történik, hogy vendégeit, látogatóit jeles író voltához megfelelően fogadhassa. A letelepedés első éveiben megszerzi házának szomszédos telkét, majd a ház előtti, a város tulajdonát képező gyep megvételére*

[1] MATLÁK József 1929. 183–185.
[2] BERZEVICZY Albert 1932. 6–7.
[3] OKOS Miklós 1963. a. 34.

tesz ajánlatot Eger város tanácsának. Sok huzavona után Eger városa a telket Gárdonyi Gézának ajándékozza. Az író levélben fejezi ki háláját Eger város közgyűlésének és ebben a levelében többek között azt írja: 'Fiatalságom óta az volt egyik jámbor óhajtásom, hogy öregségemre, ide húzódhassak Egerbe, e fenséges romok közelébe és itt várjam meg életem decemberét… Üdvözlégy nemes, szép Eger!"[4]

Gárdonyi nem azért alakította ki otthonát, hogy elzárkózzon az emberektől, hanem azért, hogy az írói alkotó munkának maradéktalanul tudjon élni, minden zajt, mellékzöngét kiszűrve. Ezzel magyarázható többek között az is, hogy dolgozószobáját úgy rendezte be, hogy ott nyugodtan alkothasson. Korompai János, az író életének talán legjobb ismerője *Gárdonyi Géza egri otthona* című dolgozatában így fogalmazott: *„A nagyobb csend és nyugalom felé vezető úton a következő lépés az új dolgozó-terem végébe állított nagyméretű íróasztal feletti tetővilágítás megvalósítása volt. A tetőzsindelyt néhány négyzetméternyi területen üvegcseréppel helyettesítették, a mennyezet szintjébe pedig vaskeretes tejüveg-ablakot építettek be. Napközben ezen át elegendő világosság esett az íróasztalra, még akkor is, ha a csend fokozása céljából az író az udvarra néző ablakok fatábláit behajtotta."* Gárdonyi az alkotómunkájához elengedhetetlen csendet még azáltal is fokozta, hogy családja, édesanyja és gyermekei részére külön házat építtetett kúriája telkére.[5]

Dolgozatomban az író egri baráti körét mutatom be levéltári kutatásaim és a szakirodalom felhasználásával. Jelenlegi ismereteim szerint: Biedermann Adolf, Damó Oszkár, Elek Oszkár, Frinth (Borsodi) László, Glósz Kálmán, Halászy Caesar, Horváth Béla, Jakab József, Jankovics Dezső, Kolacskovszky János, Kriston Endre, Kürti Menyhért, Lányi Ernő, Lemle Rezső, Maczki Valér, Madarász Flóris, Mártonffy László, Mátékovics Józsefné, Tóth Ilona (Mila); Pétery (Petró) József, Sándor Imre, Setét (Schwarz) Sándor, Tordai Ányos, Werner Adolf.

Gárdonyi egri baráti köréből csak azokról szólok, akiket szorosabb kapcsolat fűzött hozzá. Elsőként *Glósz Kálmán* főorvost, az író háziorvosát kell megemlítni, aki a gyógyító munka során került először kapcsolatba Gárdonyival. Az írónak szüksége volt az állandó orvosi felügyeletre, mivel beteges ember volt, különösen a gyomrára panaszkodott. Glósz doktor lett Gárdonyi háziorvosa, aki az író felügyeletét annak haláláig ellátta. Az orvos-beteg kapcsolat az évek során meleg barátsággá alakult, s Glósz Kálmán az író legmeghittebb barátai közé tartozott.

A főorvos féltően gondoskodott Gárdonyi egészségének megóvásáról. A következő történet is jól bizonyítja ezt. Az írót egy időben állandó fejfájás kínozta, melynek okát azonban nem tudta. Amikor egy alkalommal a főorvos megvizsgálta a szemét, a pontos diagnózis érdekében javasolta, hogy a fővárosban keresse fel a híres szemészt,

[4] OKOS Miklós 1963. a. 34–35.
[5] KOROMPAI János 1976. 16–17.

Grósz Emilt, aki megállapította, hogy Gárdonyi szeme gyenge, s azért fáj állandóan a feje. Ezt követően szemüveget kellett viselnie, s így megszűnt a fejfájás.

Gárdonyi barátjának iránta tanúsított jóságát tőle telhetően igyekezett meghálálni. 1904. április elején Glósz Kálmánnak, aki akkor már az Irgalmas Kórház főorvosa volt, 100 db könyvet adott át oly céllal, hogy az legyen az alapja a betegek számára létesítendő könyvtárnak. Az adományozott könyvek címét nem ismerjük. Annyit azonban tudunk, hogy azok többsége humoros tartalmú volt, hiszen a könyveket betegeknek szánta vigasztalásul. A főorvos köszönettel fogadta az író nemes ajándékát, s a Gárdonyi által alapított új kórházi könyvtárat Gárdonyi-könyvtárnak nevezték el. Az író a könyv adományozásakor kijelentette, hogy a betegkönyvtárat a jövőben is gyarapítani fogja. Ezzel nem is késlekedett. 1905 karácsonyán ismét 100 db könyvet adott a kórháznak, melyért *„a vezetőség a szegény sínylődő betegek nevében forró köszönetet mondott a humánus szívű írónak"*.

Orvos barátjának lelkiismeretességét azzal is honorálta Gárdonyi, hogy 12 darab díszes kivitelű poharából egyet neki ajándékozott. Az ajándékpohárra ezt a szöveget íratta: *„Ez a világ nem volna, ha egy kis bor nem volna – Göre Gábor bíró úr."* Az *Isten rabjai* című regénye 1908-as első kiadásának egy példányát az alábbi szöveggel ajánlotta doktorának: *„Dr. Glósz Kálmánnak, barátomnak és orvosomnak Gárdonyi Géza"*. A két férfi meghitt kapcsolatának bizonyítéka az is, hogy az orvos külföldi útjairól üdvözlőlapokat küldött az írónak. Ezek közül egy jelenleg is megvan az egri múzeum Gárdonyi-gyűjteményében. Ezt 1915. október végén keltezte Olaszországból. Szövege így szól: *„Kedves Géza – Esik az eső és így kellemetlen az ittlét, bármennyi szépség is látható. Üdv. Dr. Glószné, Kálmán."*[6] Glósz Kálmánon kívül az író baráti kapcsolatban állt Sándor Imre zsidó származású orvossal is, akit 1944. október 15-én a nyilas katonák többedmagával agyonlőttek, mivel munkaszolgálatos társaival együtt a rádióban elhangzó Horthy-proklamáció idején a Himnuszt énekelték.

Az 1897-ben Egerbe költöző írónak a legszorosabb kapcsolata a helybeli ciszterci gimnázium tanáraival alakult ki. Közülük is kettőhöz fűzte szoros kapcsolat: *Maczki Valérhoz* és *Tordai Ányoshoz*. Maczki 1890-től 1921-ig, haláláig élt Egerben. Gárdonyi egyik hozzá intézett levele azt bizonyítja, hogy a szerzetes tanár és az egri író gyakran meglátogatták egymást, s ha hosszabb ideig nem találkoztak, akkor a kölcsönös beszélgetés már hiányzott az írónak. 1909. május 25-én a következő baráti levelet küldte a neves tanárnak:

„Kedves jó Valér bátyám!

A sétálás ugyan mindenkor egészséges, de ha már erre sétálsz, pihenj is meg nálunk. S főképpen: izend meg valamicskével előbb, hogy itthon lehessek. Úgyis sajnálom, ha ritkán találkozunk.

[6] SZECSKÓ Károly 1983. 34–36.

A fiam délután 2. órakor mindennap lefut a postára. Az inasotok megmondhatná neki kedves és megtisztelő szándékodat. A fiam ugyanis 2. órakor a posta előtt lődörög. Könnyen megismerhető nagy bagoly-fejiről.

Szeretettel várlak mindenkor

Gárdonyi

909. VI. 23."

Meghitt barátságukat bizonyítja az is, hogy az író előszót írt Maczki 1911-ben publikált *Szántottam, vetettem* című kötetéhez, amelyben addigi tanulmányaiból, szónoklataiból válogatott egy csokorravalót. Gárdonyi előszavában kifejezésre jut, hogy ő milyen jelentős személynek tartotta Maczkit Eger város életében: *„Negyven éve tanít a ciszterciek magyar-lelkű gimnáziumában. Tanítványa csaknem az egész város úri népe. Történelem, stilisztika, poétika, filozófia a kedves tárgya. … De nemcsak az iskolájában lobog az ő tüzes lelke: nincs Eger városának olyan nemzeti megmozdulása, hogy őt ott ne lehessen látni."* Mindvégig lelkes hangú előszavának végén utalt arra, hogy barátja kötetében: *„Összeszedi, mint a jó gazda az elhullott kalászokat. S íme: könyvben tanít tovább. Az ekevas kopton-kopik az idővel, de annál fényesebb."*

Maczki Valér 1909-ben egy kéziratát elküldte Gárdonyinak, aki megjegyzéseket fűzött ahhoz. A bírálat szövegéhez az író még egyik regényét is mellékelte, ezzel igazolva, hogy minden regény szerkezete más és más. Maczki 1921. december 4-én hunyt el Egerben. A következő napon Gárdonyi részvétét fejezte ki az egri ciszterciek rendfőnökének, Werner Adolfnak. *„A főtisztelendő szerzet gyászában megilletődött szívvel osztozom. Valér bátyánk és barátunk immár az Úr előtt állva mondja alázatos beszámolóképpen: Szántottam, vetettem ... Az ő emléke nem oszlik el itt – lent a fáklyafüsttel."*[7]

Maczki Valéron kívül Gárdonyi jó barátságban volt *Tordai Ányos* tanárral, aki 1913-tól 1924-ig oktatott Egerben. Innen Budára, majd Bajára helyezték, de a Dobó István Vármúzeum Gárdonyi-hagyatékában található levelek tanúsága szerint a barátság később is megmaradt. Tordai az 1919-es Kommün egri eseményeiről naplót írt, melyben beszámolt Móricz Zsigmond 1919. áprilisi egri látogatásáról, amikor Gárdonyival is találkozott.

Gárdonyi Géza halála után Tordait tartották legjobb ismerőjének. Irodalmi szaktekintélynek számított, s jelentős szerepe volt az író kultuszának megteremtésében. Egerben 1923-ban alakult meg a Gárdonyi Géza Társaság, melynek elnöke Werner Adolf, főtitkára pedig Tordai Ányos volt. A Társaság 1924. január 15-én Gyöngyösön tartott felolvasóülésén előadást tartott *Első és utolsó találkozásom Gárdonyival* címmel. Még ebben az évben, a negyedik felolvasóülésen, *A láthatatlan embernél* címmel mondta

[7] KILIÁN István 1999. 31–33. – MACZKI Valér 1911. – Egri Népújság, 1921. dec. 6.; dec. 7.

el emlékezéseit, melynek szövege a társaság első évkönyvében látott napvilágot 1924-ben. Ebben Tordai leírja, hogy az írót halála napján látogatta meg utoljára. Emlékezését így fejezte be: *„örökre láthatatlan maradt. … A halott költő arcára borították a szürke terítőt. Koporsójára rászögezték a födelet. A koporsót alábocsájtották a Bebek bástyán Dobó hős fiainak csontjaival vegyült az anyaföldbe. A sír fölé hatalmas keresztfát állítottak, rajta e pár szó,*

amint a Mester rendelte: Csak a teste… Mert csak a test lett örökre láthatatlan. Lelkét látjuk, érezzük és csodáljuk munkáiban."

Amikor Tordai Egerből véglegesen Bajára költözött, az író fia, Gárdonyi József tőle kért segítséget. Az 1929. január 21-én keltezett levélből kitűnik, hogy Egerben felmerült egy Gárdonyi-mauzóleum létesítésének gondolata. Az eredeti elképzelés szerint az író várbeli sírja fölé egy görög oszlopcsarnokot kívántak állítani tisztelői. A város vezetői azonban a fakereszt mellett döntöttek. Gárdonyi József *Az élő Gárdonyi* című könyvéről Tordai Ányos írt recenziót a Magyar Kultúra című folyóiratban.[8]

Az Egerben élő tanítók közül Gárdonyi jó kapcsolatban állt *Kolacskovszky Jánossal* és *Frinth (Borsodi) Lászlóval*. Kolacskovszky Lajos visszaemlékezése szerint: *„A nagy magyar író végig szívélyes baráti viszonyt tartott fenn apámmal. De hiszen kartársak is voltak! Gárdonyi egyszer-kétszer a házunknál is megfordult…"* 1915. január 4-én levélben fordult író barátjához, s arra kérte, hogy írjon egy cikket az általa szerkesztett Heves Megyei Tanügy című folyóiratba: *„… tudom, ha Nagyságod a kristályosság finomodott eszmevilágában él is, azért sohasem tartja idegennek maga előtt a néptanítókat. Egyébként nagy okom van arra, hogy ezt a levelet megírjam. Alázatos instancia akar lenni, azonban csak a magam nevében beszélek a – tanítóság számára. Ezért kizáróan enyém legyen a felelősség, ha alkalmatlan időben esnék a kérésem.*

A Heves megyei tanítóság lapja, a Heves Megyei Tanügy most lép a XX. évfolyamába. Két évtized kultúrharcában becsületes nyomjelzője volt azoknak a törekvéseknek, amelyek a Heves megyei tanítókat hevítették a magyar nemzeti kultúra előbbre vitelében. Nagyságod szeme láttára vívtuk vértelen csatáinkat és most, hogy határkőhöz érkeztünk, alázattal kérem, tiszteljen meg bennünket Nagyságod azzal, hogy a XX. évfolyam január 15-én megjelenő 1-ső számában idézzen hozzánk néhány buzdító szót! Megbecsülhetetlen talizmánja lesz ez munkálkodásunknak és örök emléke nekünk érző nagy lelkének." Tudomásunk szerint Gárdonyi nem küldte el barátjának a kért cikket.[9]

Frinth (Borsodi) László tanító iskolatársa volt Gárdonyinak az egri római katolikus tanítóképzőben. Évtizedeken keresztül barátok, és gyakori vendég az író házában. Azon néhány egri vendég közé tartozott, akit az író mindig szívesen látott egy kis be-

[8] TORDAI Ányos 1924. 172–173. – GÁRDONYI József 1996. 543–544.

[9] KOLACSKOVSZKY Lajos 1952. 12. – KOLACSKOVSZKY János levele Gárdonyi Gézának. Eger, 1915. jan. 7. Leltári szám: 67.961.

szélgetésre. Gárdonyi *A bor* című drámája nyelvezetének egyik bírálója is ő volt, mivel jól ismerte a palócokat. A *Boldog halál szekerén* című kötet témáját is Frinth mesélte el az írónak, aki rögtön elhatározta, hogy a történetet feldolgozza. Nem is annyira a téma érdekessége ragadta meg – írja Gárdonyi József –, mint inkább az, hogy a történet éppen akkor jutott el hozzá, mikor egy elbeszélő sorozat ötletét fontolgatta. Az a gondolat fogalmazódott meg benne, hogy milyen érdekes lenne írni egy könyvet azokról, akik már találkoztak a halállal. Az író első elbeszélése címének *Akik látták a halált* választotta. Később a címet megváltoztatta, s helyébe illesztette az újat: *Boldog halál szekerén.*[10]

Az írónak az egri Állami Királyi Főreáliskola (ma Dobó István Gimnázium) tanárai közül legjobb kapcsolata Elek Oszkár magyar–francia szakos tanárral volt. (Itt tanult és érettségizett az író József nevű fia, 1902–1909 között.) Elek 1904-től 1911-ig oktatott az intézményben. A tanításon túl tudósként is jelentőset alkotott, színvonalas irodalomtörténeti dolgozatokat, kritikákat írt. Gárdonyi József *Az élő Gárdonyi* című munkájában többek között ezt írta róla: *„Én is keze alá jártam. Szíves, derék, jó bánásmóddal és diákjai rajongását kiérdemlő munkával igyekezett belénk tömni a tudás sokszor fanyar gyümölcsét, talán többet is, mint amit a szigorú tanterv előír, és talán több kedélyességgel is, mint ahogy a szabályok engedik. Szerettük a buzgalmáért, egyenességéért, igazságosságáért. A magyar irodalmat mindenki fújta nála és a 8. év végén úgy beszéltük Napóleon nyelvét, mintha nem is a Duna-Tisza között élnénk, hanem valahol a Szajna partján."*

Elek Oszkár 1911-ben Egerből Aradra került, ahol az Állami Főreáliskola tanára lett. 1917-ben Aradon szerették volna Gárdonyit megnyerni a helybeli kultúrpalota igazgatójának. Elek az íróhoz intézett, 1917. július 20-án kelt levelében számos érvvel igyekezett megnyerni őt a direktori állásra. Az író tartva életkörülményei megváltozásától és Egerhez való ragaszkodása miatt ellenállt minden kísértésnek.[11]

Gárdonyit meghitt barátság fűzte a magyar filmszakma úttörőjéhez, *Damó Oszkár* újságíróhoz, akivel még Szegeden ismerkedett meg, amikor a *Szegedi Napló,* a *Szegedi Friss Újság* és a *Szegedi Híradó* szerkesztőségében dolgoztak. Damó 1908-ban került Egerbe. Setét (Schwarz) Sándor ellenzéki-haladó lapjának, az *Egri Újság*nak lett a felelős szerkesztője. Ő volt az első, aki felvetette egy állandó mozi létrehozását Egerben. A film iránti rajongása bírta rá őt arra, hogy 1913-ban kibérelje az Uránia Mozgót. Az év augusztusában állapodott meg Kállay Miklós, akkor még Egerben élő íróval, hogy a moziban látott darabok nyomán egri ismeretterjesztő filmeket ír, amelyet majd ő filmesít meg. Ekkor merült fel az 1552. évi egri várostromról, a helyi fertálymesterekről s néhány helyi boszorkányperről készítendő ismeretterjesztő kisfilm ötlete, amely végül nem valósult meg.

[10] KOROMPAI János 1968. 479–480.
[11] GÁRDONYI József 1996. 491–492. – SZECSKÓ Károly 1983. 82–85.

Damó Oszkár munkatársával, Kállai Miklóssal az 1913. július 3-i egri árvízről filmet készített. Ekkoriban ismerkedett meg Gárdonyi Gézával, s mint az *„Egerben élő Gárdonyinak barátja és tanítványa, neki sikerült rábírnia Gárdonyit, hogy Ali rózsáskertje című színpompás novelláját engedje át mozgókép drámának. Így született meg a vállalkozás…"* A Damó által filmre átírt Gárdonyi novellát Egerben, illetve a szomszédos Andornakon forgatták. Méltán írhatta ekkor a helyi sajtó: *„… éppen abból a városból, ahol az illusztris írót legmélyebb tisztelettel veszik körül: Egerből indultak útra a Gárdonyi-filmek…"* Ali rózsáskertje *„az akkor bűvös 1000 m-es határt először átlépő magyar film lett. Az egri Damó igényes műve messze túlszárnyalta a korszak alkotásait és az egyik első magyar művészfilmként tartják nyilván."*

A film és bemutatásának híre országos visszhangot váltott ki, s az azt finanszírozó Hungária Első Magyar Filmvállalat igazgatója levélben kereste meg az írót. Damó Oszkár Egerből Budapestre költözött, s a Gárdonyival kötött megállapodás alapján három Göre-filmet forgatott: Göre Gábor kalandozásai 1–2. (1913, 1914), Göre Marcsa lakodalma (1915). A filmeket Egerben hosszú időn keresztül telt ház előtt mutatta be az Uránia. Gárdonyi 1914 májusában a Damóval kötött megállapodás a *Veszödelmek* című írásának a „finanszírozásá"-hoz is hozzájárult, de a megvalósítást megakadályozta az első világháború.[12]

Gárdonyi *Lányi Ernő* zeneszerzővel is szoros kapcsolatot ápolt. Lányi 1897-ben került Egerbe, ahol a főszékesegyház karnagya lett. A városban élt az 1900-as évek elejéig, amikor Székesfehérvárra hívták meg szintén egyházi karnagynak. Egri évei alatt megzenésítette író barátja néhány versét, így születtek a *Göre-nóták* és a *Gárdonyi-nóták.*

A korabeli helyi sajtó többször beszámolt azokról a hangversenyekről, ahol a Gárdonyi által írt s őáltala megzenésített versei szerepeltek. Így történt ez 1899. augusztus közepén is, amikor a *Heves Vármegyei Hírlap* tudósításában a következőket írta: *„Utoljára emlékezünk meg Lányi Ernőnek Gárdonyi Géza költeményeire írt dalcsokorjáról, pedig hogy ez aratta a legnagyobb tetszést, az elvitathatatlan."*

Az év november közepén az Egri Dalkör hangversenyén is szerepeltek az író megzenésített művei. Az Egri Újság november 23-i tudósítása szerint: *„Az est szenzációja jött ezután. – tudniillik Kiss József költő Egy sír című, Lányi Ernő által megzenésített versének előadása után – egy humoros dalcsokor, melyet Lányi Ernő szerzett, Gárdonyi Géza országszerte ismert Göre-verseire. A Göre-nóták premierje volt ez az est, s az egri közönséget valósággal extázisba hozta. Viharos taps hangzott el minden egyes nóta után, s mind a tizennyolc nótát meg kellett ismételnie az előadóknak."* Az Egri Újság 1901. február 14-i tudósítása szerint a hónap 10-én az Egri Dalkörrel együtt Lányi Budapesten járt az Otthon Írók és Hírlapírók Körébe, ahol szerzeményeit adták elő. A Budapesti Hírlap tudósítása szerint a hallgatóság-

[12] SUGÁR István 1979. 45–51.

nak: *„Legjobban tetszett Petőfi: Zöld leveles fejér – Gárdonyi: Nem nézett rám…"* megzenésített versei.[13]

Jankovics Dezső több mint két évtizedig a város polgármestere volt. Gárdonyi 1901. május 8-án keltezett levelében arra kérte a polgármestert, hogy délután kézhez kaphassa az írást, ami feljogosítja József fia átvételére. … Elnézést kér a sürgetésért, de tíz hónapja számlálja a napokat, hogy azt megkaphassa. A levél az író sok nehézséggel teli magánéletéről szólt, hiszen Egerbe költözése után éveken keresztül fáradozott azon, hogy magához vehesse gyermekeit. Végül Gizella, József és Sándor került hozzá. Az író édesanyja, Nagy Terézia gondoskodott nevelésükről.

Gárdonyi és Jankovics Dezső az évek során meghitt barátságba kerültek. Róla mintázta az *Egri csillagok* András bíró alakját, míg Horváth Béla városi tanácsnokról Gergely vitézt. Megemlítem Babocsay Sándor helybeli ügyvédet, országgyűlési képviselőt, aki a századforduló táján a városi politika egyik hangadója volt. Ő terjesztette elő a képviselőtestületnek azt a határozati javaslatot, hogy 1899-ben az író a várostól ingyen kapjon egy telket, előkert létesítésére.[14]

Az Isten rabjai című regényének köszönheti *Halászy Caesar* teológiai tanár barátságát. *„Bizony sok történelmi egyházi könyvet összeolvastam. Templomi és klastromi kérdések megoldásában sokat köszönhetek a könyveken kívül dr. Halászy Caesar barátomnak, aki elejétől fogva érdeklődött a munkám iránt, továbbá Paluscsák tudós dominikánusunknak, aki a szerzet reguláinak nekem homályos részeit szíves készséggel segített megértetnem."* Halászyval és Paluscsákkal a regény írása közben többször is találkozott. 1908. augusztus 28-án Paluscsák elolvasta a regény addig elkészült kéziratát. A kolostorról írt részekről a tudós páter csaknem két napig vitatkozott Gárdonyival, s türelemmel segített a részletek pontosításában.

Az író 1913 nyarán azon dolgozott, hogy bibliai tárgyú írásait kötetté rendezze. Akkortájt a *Két notesz* legendájáért lelkesedett, s így merült fel az ötlet, hogy legendáiból könyv szülessen. Elsőként Halászy Caesart kérte meg, hogy olvassa el kéziratát. József fia szerint: *„Éppen jó kezekbe adta. Halászyból előtört a hivatás. Előszedve beszélőképessége összes fegyverét, s miután már más nem használt, azzal végezte: 'Géza, ha egy kicsit is becsülsz engem, ne bocsáss ki kezedből ezt a legendát, se azt a könyvet, indexre raknak összes köteteiddel, mint Prohászkát.' Ez az érv használt. Gárdonyi halála után a legendás kötetet én rendeztem sajtó alá."*

Halászy Caesar fontos szerepet kapott az író utolsó, *Bibi* című regényének megírásakor is. Készülő munkájáról Gárdonyi 1922 májusában, még írás közben nyilatkozott egy újságnak: *„A papi életből veszem legújabb regényem tárgyát és a Pesti Hírlapban*

[13] LESZLER József 1986. 211–213. – Heves Vármegyei Hírlap, 1899. aug. 18.; dec. 19. – Egri Újság, 1899. nov. 23.

[14] OKOS Miklós 1963. a. 34.

fogom kiadni." Már korábban is foglalkoztatta a papi nőtlenség kérdése. A regényt napló formájában írta meg, melyet különösen kedvelt. Ez volt az író végső számvetése, egy mindenbe bölcsen belenyugvó, megtört öregember vallomása. Wak Lukács alakját Gárdonyi Halászyról mintázta. Wak Lukács és az író titkos naplójának szövege több helyen összecseng. Lukács úgy élte át a háború éveit, ahogyan Gárdonyi. Az író korrajza hozzá méltón részletes és pontos volt.[15]

Kriston Endre és *Pétery (Petró) József* római katolikus papok szintén Gárdonyi baráti köréhez tartoztak. Kriston Endre az első világháború alatti években érseki titkár, később segédpüspök, aki maga is írt. Ő volt a közvetítő Gárdonyi és az érseki udvar között. Az írót az első világháború mélységesen megrázta. Minden alkalmat megragadott, hogy tiltakozzon pusztításai ellen, s enyhítse annak következményeit. Mindig készen állt, ha a katonák, az áldozatok sorsán kellett segíteni. Ez hozta közel Kriston Endréhez is. A *Háborús karácsony* (Eger, 1914) című többszerzős kötet előszavát Kriston kérésére Gárdonyi írta: „ *A háborút nem a jóakaratú emberek indították. A jóakaratú emberek nem állnak bandába, hogy megfordítsák az Isten ötödik parancsolatát. A jóakaratú emberek nem gyújtják fel a világot mind a négy sarkán is, s nem árasztják el vérrel a vetéseket*"!

Kriston Endre még december 23-án megküldte az írónak az említett könyvecske néhány példányát, és ismét megköszönte a Gárdonyi által írt előszót. 1915. november 1-jén Kriston a háború árvái javára rendezendő műsoros délutánra kért egy verset tőle. November 6-án megköszönte a költeményt, amelyet Simon Zsuzsa fog előadni.[16]

Pétery (Petró) József teológiai tanár is gyakran felkereste Gárdonyit. 1918 októberétől ő lett az *Egri Katolikus Tudósító* szerkesztője, s arra kérte, hogy tisztelje meg folyóiratát írásaival. 1921-ben jelent meg: *Tenger járók csillaga, A föld, Jézus és a gyermek*. Gárdonyi 1921. július 3-án levélben tiltakozott barátjánál amiatt, hogy mint szerkesztő „*az ő írásához önkényesen magyarázatot toldott… A gyengeségeimért is magam akarom viselni a felelősséget.*" Kérte, hogy nyilatkozatát Petró tegye közzé folyóiratában. 1922 áprilisában látott napvilágot a kiadványban az író *Kendő vagy mi* című novellája.[17]

Mátékovics Józsefné Tóth Ilona az író barátja és múzsája volt. Alakját az író több regényében megörökítette: *Ida regénye, Az Isten rabjai* stb. Mila a szomszédban lakott, s férje tudtával, nagy alázattal szolgálta az egyre inkább betegeskedő írót. Ő volt Gárdonyi utolsó és legigazibb szerelme. Az író 1908-ban, sokéves huzavona után hivatalosan is elvált feleségétől, Csányi Molnár Máriától, akitől már több mint másfél évtizede különváltan élt. A volt feleség Győrben nevelte az író harmadik fiúgyermekét, Gézát, akit azonban nem tartott fiának. Nem tudjuk, hogy oly hosszú idő után miért szánta el

[15] GÁRDONYI József 1996. 400–403.; 450. – KOROMPAI János 1968. 669–670. – GÁRDONYI József 1996. 148.
[16] GÁRDONYI Géza 1914. 6–7. – KOROMPAI János 1968. 358.
[17] KOROMPAI János 1970–71. 282.

magát a válóper megindítására. Minden bizonnyal része volt benne Milával való meghitt barátságának, aki vállalta a kapcsolat minden következményét, hisz ki volt téve az igaztalan rágalmaknak is.[18]

Az egész életében gyenge egészségű író állapota a halála előtti hónapokban fokozatosan romlott. Barátai azonban ekkor sem hagyták el, és gyakorta meglátogatták. Az egriek együttérzéssel és aggodalommal követték az író egészségi állapotáról szóló híreket. Az *Egri Népújság* 1922. október 27-i számában *Gárdonyi betegágyánál* címmel Jakab József újságíró barátja írt róla, akinek elmondta, hogy: *„Masszázst rendelt háziorvosom, Glósz Kálmán doktor. S ez annyira fölizgat, hogy éjjel nem alhatom."* Arról is szólt, hogy szeptemberben megfázott, s az influenza ágyba kényszerítette. Ekkor Frinth József kórházi orvos is megvizsgálta, aki szívgyengeséget állapított meg.[19]

Gárdonyi utolsó óráiról is Jakab számolt be az említett újság október 31-i számában. Szinte folyamatosan mellette volt Mila, *„aki angyali jósággal és türelemmel ápolta, halkan, maga elé merengve szólt: – S ha meghalok, ne sirassanak nagyon, se maga, se édesanyám… Odaföntről vigyázok magukra."* Milán kívül ágyánál megjelent Tordai Ányos, Werner Adolf, dr. Setét Sándor, dr. Petró József, Biedermann Adolf. Mátékovicsné elmondta nekik, hogy mielőtt odaérkeztek volna, az író hegedűt fogott kezébe, és eljátszotta a *Darumadár hazafelé szálldogál* című dalt, de hamarosan kimerült. *„Nincs erőm. Gyöngék az ujjaim, panaszkodott. Az esti órákban az ágytakarón játszott a keze. Nézze – szólt Mátékovicsnéhoz, – gyönyörű virágok vannak a takarómon. Még sohasem láttam ilyen különös színű virágokat. De én nem látok itt virágokat, – mondotta Mátékovicsné."*

Az író halála napján éjfél után két órakor, ahogy József fia emlékezik, megkérdezte tőle: *„Itt van-e Jakab Jóska? Szerettem volna megkérdezni, mik a tervei a jövőre? Nem mondotta nektek? Majd Mátékovicsné kezét simogatta meg, aki jó éjszakát kívánt neki: – Jó éjszakát, Istennek kedves angyala."* Ezek voltak az író szavai, majd elbúcsúzott édesanyjától s fiaitól, s anélkül, hogy a halált emlegette volna, 30-án éjjel fél 3-kor visszaadta lelkét teremtőjének.[20] Az író halálos ágyánál ott volt Pétery (Petró) József barátja is, aki a legenda szerint meg akarta gyóntatni, de Gárdonyi ezt elhárította. *„Amikor pap barátja, Péteri József, a későbbi váci püspök figyelmezteti, így kérdez vissza: Már ennyire lennék? – A pap nem erőltette."*[21]

Íróasztalában a végrendeletéhez csatolva egy följegyzést találtak, melyben ezek olvashatók: *„Sír-iratom semmi egyéb ne legyen, csak felül a kereszt, rajta aztán a két név, alatta a két évszám, s jóval alább: Csak a teste."* Gárdonyi eredeti szándéka az volt, hogy földi maradványait kertjében helyezzék örök nyugalomra. Ezt tudatta barátjával,

[18] OKOS Miklós 1963. a. 44. – OKOS Miklós 1963. b. 3.
[19] Egri Népújság, 1927. okt. 22.
[20] Egri Népújság, 1922. okt. 31.
[21] CSERMELY Tibor 2012. 70.

Tordai Ányossal. Ő ismervén az írónak az egri várhoz fűződő érzelmeit, javasolta, hogy a Bebek-bástyán temessék el. *„A mester hajnal óta halott. Az utcasarkokon a város gyászjelentése. Sok házon fekete lobogó. Életében kevesen ismerték, holtában mindenki magáénak vallotta. Dobó városa megbecsülő kegyelettel vonta le a fátyolt a láthatatlan emberről. …csak a teste lett örökre láthatatlan. Lelkét látjuk, érezzük és csodáljuk munkáiban."* [22]

Irodalom

BERZEVICZY Albert Gárdonyi Gézáról. Az egri remete. Budapest 1932.

CSERMELY Tibor: *Evangelizál-e az irodalom?* Jel, június 2012.

GÁRDONYI Géza: *Szántottam, vetettem.* Beszédek. Tanulmányok. Felolvasások. Értekezések. Bp. 1911. 6–7.

GÁRDONYI József: *Az élő Gárdonyi.* Bp. 1996.

KILIÁN István: *Gárdonyi Géza és a ciszterciek levelezésük tükrében. II.* Új Hevesi Napló, 3. sz. 1999.

KOLACSKOVSZKY Lajos: *Három Kolacskovszky.* Kézirat. Eger, 1952.

KOROMPAI János: *Gárdonyi Géza levelezése Gárdonyi Sándor hagyatékában. I.* Az Egri Múzeum Évkönyve. VI. Eger, 1968.

KOROMPAI János: *Gárdonyi Géza levelezése Gárdonyi Sándor hagyatékában. III.* Az Egri Múzeum Évkönyve VIII – IX. Eger 1970–1971.

KOROMPAI János: *Gárdonyi Géza egri otthona.* Eger, 1976.

MACZKI Valér: *Szántottam, vetettem…* Beszédek és tanulmányok. Budapest, 6–7. 1911.

MATLÁK József: *A remete Gárdonyi.* Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Évkönyve. Bp. 1929.

OKOS Miklós: *Gárdonyi és Eger.* Emlékkönyv Gárdonyi Géza születésének 100. évfordulójára. Eger. 1963. a.

OKOS Miklós: *Meghalt Mila.* Heves Megyei Népújság, 1963. b. febr. 14.

SUGÁR István: *Az egri filmszínházak története. 1900–1948.* Archívum 8. A Heves Megyei Levéltár Közleményei. Eger. 1979.

SZECSKÓ Károly: *Gárdonyi egri orvosa.* Hevesi Szemle, 4. sz. 34–36. 1983.

SZECSKÓ Károly: *A Főreáliskola tudóstanára volt. Elek Oszkár egri évei.* Hevesi Szemle, 3. sz. 82–85., 1989.

TORDAI Ányos: *A láthatatlan embernél.* Az egri Gárdonyi Társaság első évkönyve. Eger. 1924.

[22] GÁRDONYI József 1996. 543–544. – TORDAI Ányos 1924. 170–173.

Szoviár János

„Azt mondod-e, hogy versnél szebb a próza?”

– Tollvonások Gárdonyi Géza lírikusi portréjához

Ha Gárdonyi Géza nevét halljuk, mint íróról alkotunk képet magunknak. Regényeire, elbeszéléseire, esetleg drámáira gondolunk. Ez természetes is: Gárdonyi prózája és drámaköltészete kiállta az idők próbáját, elbeszélő művészete még csak meg sem kopott a halála óta eltelt 90 esztendőben. Könyveit ma is frissnek, igazán élőnek és hatónak találjuk. Gárdonyi, az író népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, hogy az *Egri csillagok* – mely kötelező iskolai olvasmány – néhány éve a köztévé által propagált országos olvasói közvélemény-kutatása alapján Magyarország legnagyobb könyve lett.

Kevésbé ismert azonban Gárdonyi Géza másik arca: a költőé. Nem véletlen tehát, hogy „az egri remete” lírai alkotásait, verseskötéteit jóval kevesebben forgatják. A teljes életmű megismeréséhez, értékeléséhez azonban elengedhetetlen e művek ismerete.

Kétségtelen, hogy Gárdonyi Géza elsősorban író volt. Azonban lírai alkatú regény- és színműíró. A líra nem tartozott a reprezentatív műnemei közé, mégis alkotott kiemelkedőt a költészeten belül is: néhány verse kitűnik a századforduló irányzatoktól és újító törekvésektől hemzsegő időszakából: jó néhány fülbemászó, emlékezetbe ívódó, ugyanakkor korszakjelző költeményt is írt.

Gárdonyi Géza – az egyik legnépszerűbb magyar prózaíróként – a műfajok királynéjaként jellemezte a verset, melyekből két kis kötetet adott ki. 1894-ben jelent meg *Április* című verskötete, melyet 1904-ben a *Fűzfalevél, nyárfalevél* követett (1914-ben gyűjteményes lírakötettel jelentkezett). Halála után öt évvel (1927) pedig elszórtan megjelenő verseiből *December* címmel állítottak össze még egy vékony könyvet, melybe belefoglalták az *Ygazság a földön* című, még 1896-ban keletkezett verses legendáját (*„Miért van Y-nal? – oldódik magától, / mert ő elöl nemes, nem pediglen hátul…”*).

Megjelenésük idején nem keltettek komolyabb visszhangot a kötetek, mára már elfeledett kritikusok foglalkoztak vele érdektelen sorokban. A közvélemény is mostohán bánt a lírai alkotásokkal. Saját olvasóközönsége, a regényeiért, elbeszéléseiért és novelláiért rajongó olvasótábora is visszafogottan, különösebb lelkesedés nélkül bánt a Gárdonyi-versekkel.

Kortárs olvasóit elsősorban a kíváncsiság fordította Gárdonyi lírája felé. Tudták, hogy *„az embernek csak az arca ismerhető, de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan.”* Ez, a Zéta szájába adott gondolat nyitott új kaput

A láthatatlan ember s az *Egri csillagok* írójához. A versek első olvasóit, értelmezőit tehát egyetlen cél vezette: a remetének mondott – bár korántsem úgy élő és viselkedő – alkotó rejtett-nyílt önvallomásait remélték kihallani, meglátni bennük. Akik így fogtak az olvasáshoz, csalódtak: ezekben a költeményekben még egyszerűbb, még naivabb, de még kiismerhetetlenebb alkotói én nyilatkozott meg, mint regényeiben, elbeszéléseiben; ugyanakkor egy új, számukra eddig ismeretlen világba nyertek betekintést. A versek eredetiségét, őszinteségét néhány költői gesztus, szokatlannak ható rím vagy a csattanószerűen elrejtett mondanivaló biztosította. De a túl egyszerűnek ható költőt elhagyták az olvasók: visszafordultak a regények világához, hőseihez, az irodalmi alakjai mögé bújó, mégis kiismerhetőbbnek tűnő alkotóhoz.

Kosztolányi Dezső kortársi dicsérő szavait (*Gárdonyi Géza versei*, *Nyugat*, 1914/8. szám) sem vette senki igazán komolyan, aki mint a magyar költészet egyik úttörőjét látta s láttatta Gárdonyiban: *„Gárdonyi Géza jelentős költő. Ami először feltűnik az olvasónak, az az egyenletes, sugárzó melegsége. Szelíd és egyszerű. Tárgyaival szemben pedig szerény, majdnem alázatos. Igénytelenül nyúl hozzájuk, és minthogy biztosan uralkodik rajtuk, hirtelenül felcsigázza igényeinket. Ezekben a versekben jelentkezik először a magyar primitív költészet, amely elfáradva a szócifrázásban, a lehető legrövidebb utat keresi, az egyszerűség raffinementjával hat.”*

Feltűnő, hogy a *Nyugat* (Kosztolányi mellett Tamás Ernő: *Gárdonyi Géza, a költő*, *Nyugat*, 1933/10–11. szám) kiemelkedő költőként tartotta számon azt a Gárdonyit, akinek írásai nem a laphoz kötődnek: egy novella és egy tanulmány kivételével nem írt a *Nyugat*ba.

Ma már tudjuk: Kosztolányi ítélete túlzó, Gárdonyi versei csak forgácsoknak, próbálkozásoknak és a hagyomány továbbélésének tekinthetők a nyugatosok és a jelentkező avantgárd alkotásai mellett.

Költeményeinek születéséről, keletkezéséről keveset tudunk. Az 1890-es évek sajtójában gyakran jelentkezik versekkel, a századforduló után egyre ritkábban publikál e műnemben, majd a lírája teljesen, szinte egyik napról a másikra – talán a rejtőzködő hajlamnak, költői gátlásoknak köszönhetően – elapad. Szembetűnő azonban, hogy a költői fejlődés szempontjából a Gárdonyi-líra oszthatatlan, csupán tematikai csoportokat különböztethetünk meg az életmű ezen részén – mintegy másfélszáz lírai alkotáson – belül. A korszakolhatatlanság okai a következők: Gárdonyi viszonylag kevés versét datálta pontosan, s a korai versek szinte ugyanazon a színvonalon állnak, mint a későbbiek; ugyanakkor ismétlődő, állandó témaköröket dolgoznak föl.

A Gárdonyi-lírát kevés elismerés és sok bírálat érte. Kosztolányi Dezső Gárdonyi Géza szokatlannak ható dalaiban az összekötő híd szerepét véli látni:

„Gárdonyi Géza verseiben ez a kultúra, ez a romantika, ez a népdal vonul át - nem Petőfi Sándor és Arany János egészséges népdala -, hanem a polgári osztály dekadens népdala, amely bomlaszt, különccé tesz, ríkat, a fáradt népdal. Itt a fáradtság nemesedést jelent. A városi költészethez, amelyet a legújabb nemzedék fejlesztett ki, átmenetet alkotnak ezek a versek, amelyek nem népiesek a szó régi értelmében és nem városiak a szó mai értelmében, csupán egy kisvárosi remete nemes álmai."

Mások a *Nyugat*-kultusz, a *Nyugat* iránti rajongás miatt vették el a lírikus Gárdonyit, kiben egyrészt a népnemzeti iskola egyik reprezentánsát, másrészt a húszas-harmincas évek népi íróinak előfutárát látták. Ítéletük azonban hamis: Gárdonyi nem azt hirdeti, hogy a paraszt boldog, a faluban csak szeretet és ártatlanság honol (már ezt cáfolták *Az én falum* elbeszélései), s ezt az idillt csak az erkölcstelen és magyartalan Budapest igyekszik megrontani. Az ő lírájában nincs jelen a félelem a hideg, rideg és züllött nagyvárostól, nem utasítja el az új, városi kultúrához tarozó jelenségeket. Az ő költészete nem nosztalgia a falu után – bár költészetében egyedülálló módon jelennek meg tájszavak. Amiben kritikusainak igazat adhatunk, hogy valóban naiv, közvetlen hangú líra az övé, melyben a falusi – de nem kizárólagosan falusi – életből merített képzetkincs dominál, ugyanakkor a falusi idill, a szerelem és a természetfestés uralkodik a témaválasztásban. E költészetnek azonban nagy erényei is vannak: idilljeinek művészi titka a viszonylag modern szubjektivitásban rejlik, s az igazi szépséget hirdeti a divatokkal, támadásokkal szemben:

Olyan a szív, mint a labda:
a játszó sors dobja-kapja.
Mennél inkább ütik-verik,
annál feljebb emelkedik.

Ahogy Z. Szalai Sándor a *Gárdonyi műhelyében* című munkájában rámutat: *„Ma már tudjuk: Gárdonyi költészetébe legalább annyi érzés és gondolat szüremlett be a városi ember természet utáni beteges nosztalgiájából, mint amennyi ösztönös népi közvetlenség és naivitás található bennük. Nyilatkozatai igazolják: tudatos program szerint alkotó s a naturalizmust a költői idealizmussal egyesítő megrögzött verselő volt. Amit Tolsztojhoz szólva a műfajok rangsoráról mondott, saját költészetének eredendő jellegére is fényt derít."* Gárdonyi *Tolsztojnak* című versében fogalmazza meg legegyértelműbb, legátláthatóbb, ugyanakkor talán a legelgondolkodtatóbb ars poeticáját. Érdemes megfigyelni, hogy az elsősorban íróként számon tartott alkotó hogyan érvel a líra mellett a próza ellen:

Azt mondod-e, hogy versnél szebb a próza?

A próza fű. A vers közötte rózsa.
A próza billegdélő házi kácsa:
csak úszni tud, bár oldalán a szárnya.
A vers csapongó énekes-madár:
a földről mindig a magasba száll.

A próza csupa bővizű patak,
Rajt hánykolódva megy a gondolat.
A vers aranyló tiszta napsugár.
A gondolat benn ölelkezve száll.

A próza morgó malom kelepe.
A vers a szívnek hárfa-éneke.
A próza mállik, szertehull ha régi.
A vers örök, mint minden ami égi!

Gárdonyi Géza versei főként Kiss József 1890-ben indult lapjában, *A Hét*ben jelentek meg, melynek Ignotus volt teoretikusa. Gárdonyi *„verstémái megfeleltek a lap célkitűzéseinek, hiszen Gárdonyi is csak azt írja meg, amit látott és őszintén átérzett, s amit újnak érzett”* – írja Z. Szalai Sándor.

A versek újszerűségét nem a technika – költészetét nem szabad és nem is lehet mai kánonnal mérni –, hanem az új mondanivaló újszerű megformálása és megjelenése, a személyes, közvetlen, egyszerű hang, a letisztult, őszinte hangzásvilág s a lecsupaszított, ugyanakkor magával ragadó, kristálytiszta megfogalmazásra törekvő nyelvezet adja. Ez a magyarázata annak, hogy Gárdonyi több költeménye a kor legszebb és legjobban sikerült poétikai újdonságaihoz sorolódott.

Verstematikája nem bő, azonban nem is fullad unalomba, nem válik monotonná. Legjellemzőbb verstémái: a magyar történelem (*A bejövetel, A magyarok ősanyja, A hét vezér, Kinizsi Pál, A lengyel határon, Kossuth Lajos neve*), Budapest (*A Zugligetben, Villamoskocsin, Emeleti szép kisasszony, A Margit-szigeten*), a társadalmi szatíra (*Juhász-nóta, A tanítók és a lovászok*), a finom erotika (*Annuska lelkem, Házassági ajánlat, A Szikszay ablakában*), a szerelem (*Vilma, A fénykép, Este, Üljünk együtt, Búcsú, A karádi fasorban, Tíz év múlva, Legszebb versem, Mariskával, Mikor téged látlak, Boldog éj, Esküvő után*), a vallás (*Ha meghalok, Útra-készülődés, Írás a Bibliába, Zsoltárok, Egy katekétának*), a panteista-deista életszemlélet (*Vasárnap a rohicsi erdőn, A bogár, Éjjel a mezőn*).

Műfajai közül kiemelkednek a dalok, az életképek, az elégiák és a szerelmi idillek, a vallomások és az episztolák (*Levél Szabolcska Mihálynak, Levél Brassai Sámuel úrnak*), a mesés románcok, a történelmi „balladák", a filozofikus és a vallásos színezetű versek.

Az *Éjjel a Tiszán* a nyugatos Juhász Gyula egyik kedves verse lett, s a szegedi legendárium szerint *„pusztai csárdákban, öreg duttyánokban sokszor elszavalta Móra Ferencnek."* A vers Attila, hun nagykirály sírjának mítoszát idézi:

Feljött a hold a Tiszára.
Csend borult a fűre, fára,
Szeged alatt a szigetnél
áll egy ócska halász-bárka.

Holdvilágnál fenn a bárkán
halászlegény ül magában:
ül magában, s furulyál;
furulyál az éjszakában.

A Tiszára a sötétség
gyászfátyolként terül hosszan;
gyászfátyolon a csillagok
csillogdálnak gyémántosan.

Talán épp a bárka alatt
lenn a vízben, lenn a mélyben,
fekszik egy nagy halott király,
halott király réges-régen.

Koporsója arany, ezüst,
s vasból van a burkolatja.
És a hármas koporsóban
a király a dalt hallgatja.

A versírás Gárdonyi számára nem nyűg és nem kötelesség, s nem megélhetési forrás. Számára a költészet a *„ritka pillanat örömét"* jelentette. Nem küzdött a strófákért. Könnyen és gyorsan alkotott, s a regényeivel, elbeszéléseivel ellentétben, később sem stilizálja verseit, nem javít rajtuk. Költészetének nem a korában divatos meghökkentés, dekadencia a célja, Gárdonyi Géza csak dalol, énekel, verseiben egy modern gondolkodású és szemléletű ember lelki érzékenysége,

helyenként szorongása, harmóniakeresése csendül meg, s költészetében átadja magát impresszióinak. Gárdonyi, aki maga is zenél, s életre szóló barátság köti a kor híres cigányprímás-zeneszerzőjéhez, Dankó Pistához, kiválóan érzi a nyelv muzsikáját, ritmusát: verseinek dallama megnyugtatóan hat a magyar fülre. Mély, filozofikus témák kevésbé érdeklik, inkább a hangulatok és érzelmek ábrázolására, a lélekben fogant és változó indulatokra fordítja a figyelmet.

Sajátosak és kiemelkedőek vallásos színezetű versei is. Gárdonyi istenképzetéről, túlvilágképéről könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre. E sorok írójának nem feladata a teológiai állásfoglalás, csupán annak megállapítása, hogy Gárdonyi tiszta, kikezdhetetlen vallásossága e művekben is (*Útra-készülődés, Írás a Bibliába, Zsoltárok, Egy katekétának stb.*) tetten érhető. Devecseri korszakából származik, s népszerűségében talán az egész költői életműből kiemelkedik a *Fel nagy örömre* című, 1882 karácsonyára írt, népénekké, katolikus egyházi énekké lett vers és dallam, melyet még ma is énekelnek a templomokban:

Fel, nagy örömre, ma született,
aki után a Föld epedett.
Mária karján égi a lény,
isteni kisded szűznek ölén!
Egyszerű pásztor, jöjj közelebb:
nézd a te édes Istenedet.

Nem ragyogó fény közt nyugoszik,
bársonyos ágya nincs neki itt.
Csak ez a szalma, koldusi hely,
rá meleget a marha lehel.
Egyszerű pásztor térdeden állj,
mert ez az égi s földi király!

Gárdonyi Géza költeményei – mai szemmel vizsgálva – alig emelkednek ki a kisebb kortárs költők művei közül, de van olyan alkotása, amely igen népszerűvé vált már saját korában is. Egy, a szegedi korszakában, Tömörkény István sorkatonai bevonulására írt költeményét Dankó Pista zenésítette meg *Írom a levelem Balogh Máriának* címmel. Az eredeti vers a *Bakalevél* (1896). A mű alapproblémája a katonaként szolgáló fiatal baka hon- és szerelemvágya. Érdekes megoldásként jelenik meg Gárdonyi több versében a párbeszédes vagy párbeszédet imitáló szerkezet és a helyesírás fonetikus alkalmazása:

[…] Tennap a káplárom aszonygya: Barátom,
erigy a doktorhoz, mer bajodat látom.
Mondok, hej káplár úr, bizony azt jól látja,
de kevés erre a doktor tudománya.
Eresszenek haza csak egy fordulóra:
ott lakik a bajom mögorvosolója.
Ha ögyször mögcsókol, piros leszek tűle.
Ha kétszer mögcsókol, erős löszök tűle.
Kendnek meg, káplár úr, az édösanyámtul
hozok egy kulacscsal a mi patikánkbul.
Jó embör a káplár, sokat is mögtöhet,
de eere azt mondta: Barátom, nem lőhet.
Ha csak rajtam állna, én eresztenélek, -
Ferenc József császár, an nem ereszt téged. […]

Gárdonyi Géza népnemzeti irányultságát cáfolják azon versek, melyeket a fővárosról írt (*A Zugligetben*, *Villamoskocsin, A Margit-szigeten*). Bár nem mozgott otthonosan Budapesten, s nem is nagyon szerette, nem szólt róla lekicsinylően vagy ellenségesen. Az *Emeleti szép kisasszony* kiemelkedik könnyed bájával, szimbolikus jelentéstartamával, a fent és lent nemcsak fizikális, hanem társadalmi oppozíciójának ábrázolásával is:

Emeleti szép kisasszony
kikönyököl az ablakon.
Ő a kéklő eget nézi.
Kis darab jut innen néki.
Én meg azt a kék csillagot,
amely a szemében ragyog.
Ő talán az égbe vágyik,
Én csak az ő ablakáig.
Ő ha vágyát elérhetné,
megbánná és visszaszállna.
Én ha vágyam elérhetném,
ott maradnék mindig nála.

Az egri érsekség tanítóképzője, melynek Ziegler Géza is diákja volt, hithű, engedelmes, ugyanakkor jól felkészült hallgatók kibocsátását tűzte ki célul. Gárdonyi istenhite azonban eltért némiképp a dogmától: a szegényeket, elesetteket, gyermekeket segítő Jézus képében tört felszínre. Ebből a felfogásból táplálkozik a *Kezdő tanítónak* című költeménye:

Mikor először lépsz az iskolába,
legyen arcodon Jézus nyájassága:
szólítsd köréd a kisgyermekeket,
és simogasd meg kezecskéjüket.

S ha látsz közöttük rútat, rongyosat,
gyermeki arccal búbánatosat,
ismerd meg benne a korán-szenvedőt, -
s öleld magadhoz, és csókold meg őt.

Nem egy költeménye a kor természettudományos ismereteiből, műveltségéből merít. Gárdonyi e verseiben is az embert állítja a középpontba, s panteista módon tiszteli a természetet, és rácsodálkozik Isten teremtményeire az ég alatt. Az *Éjjel a mezőn* című hosszabb leíró költeménye ugyanolyan elragadtatással szól helyenként az éjszakai világról, mint majd néhány évtized múlva Kosztolányi, aki szintén fölismeri: *„az égbe bál van, minden este bál van”*:

[…] Éj van, éj van, szelíd, enyhe.
Minden alszik elpihenve.
Alszik a bogár a fűben;
a madár az ákácfákon;
alszik a nyúl a bokorban,
pillangó a bogáncs-ágon;
alszik a por; alszik a kő;
alszik ember, alszik állat.
Csak a békák ümmögetnek
félig alva, félig ébren,
valahol a messzeségben,
álmosító bús danákat.

S mintha megszűnt volna minden
emberélet e világon,
s csak magam maradtam volna
egyedül,
egyedül ez éji tájon;
s mintha mindig éj volt volna,
s mintha mindig éj maradna:
sötét föld és fekete fák,

sötét ég és csillag rajta,
fénylő csillag-ezerek, -
s nékem semmi egyéb gondom,
semmi célom, semmi dolgom,
csak bámulni önfeledten,
egy megálló tekintetben
a ragyogó szép eget!

Milyen szép az ég! Milyen szép
végtelen nagy kék mező!
Valamikor a nagy Isten
járt-e rajt', mint magvető,
s teleszórta gyémántmaggal:
apró, fehér csillagokkal?

Vagy talán e sok szép csillag,
angyal-szem mind, ránk-leső,
embersorson olykor-olykor,
néma szível könnyező?
Hát a hulló-csillagok?
Lejjebb szálló angyalok?

Nem tudom. Csak nézem-nézem
odafenn a magas égen
azt a sok szép, lehunyorgó
sziporkázó csillagot,
s lelkem mély, szent békességben,
földi árnyban, égi fényben
elmerülve andalog. […]

Gárdonyi Géza lírájának nagy százaléka a szerelem élményéből merít. E versek közül csak néhányat emelek ki. A későbbi író 1881-ben szeretett bele Farkas Vilmába, akinek apja, a tabi tanító megtiltotta az akkori karádi segédtanító, Ziegler Géza látogatásait. Vilmához írt jelentősebb versei: *Vilma, A fénykép, Este, Ültünk együtt, Búcsú, A karádi fasorban, Tíz év múlva*. Álljon itt a Vilma-versek őszinte hangulatának illusztrálására a *Legszebb versem* című költemény:

Az első versem rossz és hosszú volt,
s tőlem egy holdas éjet elrabolt.

De benne állt, hogy arca gyönge rózsa,
haja arany, s a szeme kék írisz.
Nem akadt lap, mely kinyomtatta volna,
de nékem tetszett, s tetszett néki is.

Hogy elolvastam ott a kis-szobában,
ő piros volt, s én meghatott.
A kanári is fenn a kalitkában
kidugta orrát, s hallgatott.

– Köszönöm, – így szólt Vilma végül, –
gyönyörűszép e költemény:
hadd tegyem el örök emlékül!
– Elteheti, – feleltem én.

És ő az írást összehajtva
keblébe rejté gondosan,
aztán a karját nyakamba fonta,
s megcsókolt forrón, hosszasan.

Azóta írtam sok jobb verset,
– közölte néha tíz lap is,
de én azt tartom, s mondja Vilma is,
hogy az az első, bár senkinek se tetszett,
az volt a legszebb!

Gárdonyi szerelmi költészetének érdekes fázisa a Csányi Molnár Máriához, a későbbi, megannyi magánéleti problémát okozó feleségéhez írt költemények sora (*Mariskával, Mikor téged látlak, Boldog éj, Esküvő után*):

Mikor téged látlak, mindig azt gondolom;
nem vagyok én ébren, csak szépet álmodom.
És hogy el ne röpülj, itt ne hagyj engemet,
azért fogom mindig gyönge kis kezedet.

A házasságkötés után nem sokkal megromló kapcsolatnak e versekben még nyoma sincs. Versírásra ihlette Gárdonyit gyermeke születése is (*Mikor a gyermek*), s később is fordult gyermekeihez költeményeinek segítségével (*Levél a fiamnak, Fiamnak, Levelek a tengerről*):

Mikor a gyermek gőgicsél,
az Isten tudja, mit beszél!
Csak mosolyog és integet...
Mit gondol? Mit mond? Mit nevet?
S mint virággal az esti szél,
az anyja vissza úgy beszél,
oly lágyan és oly édesen...
De őt sem érti senki sem.
Hogy mit beszélnek oly sokat,
apának tudni nem szabad:
Az égi nyelv ez. Mély titok.
Nem értik, csak az angyalok.

Milyen naiv, milyen bájos, mennyire Gárdonyira valló a következő két versszak is a *Mikor a földön* című költeményből! Mintha előre tudnánk sorsunk:

Mikor a földön leány születik,
egy fiúcska álmában mosolyog.
Egymástól bármily messze vannak is,
de ez a kettő találkozni fog.
S akkor egymáson megáll a szemük,
S bár ajkuk hallgat, kiált a szívök:
– Ki ez? – kérdi a lány.
– Ez az! – szól a legény.
S kezdődik a földön új szerelmi regény.

Gárdonyi Géza szemléletmódját, magyarságtudatát nagymértékben meghatározta az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc. Édesapja, Ziegler Sándor aktív szerepvállalása (*„a forradalom fegyvergyárosa”*), a családi etikai hagyomány és legendárium az egyik legfontosabb oka annak, hogy Gárdonyi soha nem enged 1848 örökségéből, s végig tiszteli a hazáért igazi áldozatot hozó hősöket. Erre mutat rá – pedagógiai szándékkal is – *Az öreg honvéd* című művében:

[…] Tudod-e mit jelent: Isaszeg, Branyiszkó,
Kápolna, Segesvár, Budavár, Nagysalló?
Ez az öreg honvéd beszélhetne róla!
De hallgat ő. S hallgat a zöldellő róna.
S tudod-e mit jelent Nájgebájde s Arad,
Kufstein és Josefstadt? . Jobb is, ha nem tudod...

...Mikor eléd kerül egy ilyen rokkant alak,
emeld meg, fiacskám, szépen a kalapodat!

Lásd az öreg ember olyan, mint az árnyék,
melynek napja lement, de valamit vár még:
nem tőlünk, nem is a nemzet királyától,
csak a halált várja Istentől magától.
...Ha nem ismered, sohasem is láttad,
köszönj neki fiam, mint öregapádnak,
akár jó ruhát hord, akár koldusbotot...
emeld meg, fiacskám, szépen a kalapod!

Gárdonyi egyik kiemelkedő alkotása a léttel való szembenézés, az elmúlás hangján megszólaló elégiája, a *Szeptember*. E kétstrófás szövegben benne van minden, amit csak a legnagyobb elégiaköltők tudnak és éreznek:

Elnémult a rigó. Az estéli csöndben
az őszi bogár szomorú pri-pri dala szól már.
A távoli szőlőkben panaszolja szüntelen:
elmúlt, odavan a nyár, a meleg nyár.
Így változik búsra az én hegedűm is:
fejemre az ősz dere, az ősz dere száll.
Gazdagon érik a szőlőm, telve a csűr is,
de pri-pri: odavan a nyár, – a nyár…

Költői munkásságában sajátos helyet foglal el az 1896-ban, a millenniumi politikai és társadalmi megelégedettség ellen írott szatirikus verses legendája, az *Ygazság a földön*. E művében Gárdonyi Makk András sorsán keresztül a társadalom perifériájára csúszottak, a nyomorban tengődők iránti együttérzésének és részvétének ad hangot, s kíméletlenül támadja a kisemberrel nem törődő kormányt, az igazságtalan törvényhozást, valamint a krisztusi útról letért egyházat. Az elbeszélő költeményként is definiálható mű alapja egy társadalmi élmény: a politikai felszín látszatderűje és a társadalom mélységeiben meginduló válságfolyamatok fölfedezése, a valóság és a Millennium világának ellentéte (fővárosi nyomorgók, hajléktalanok, szükséglakások, nyomortanyák).

Gárdonyi Géza lírai tevékenységéről szólva nem szabad elfeledkeznünk a kedvtelésből elkezdett és néhány hónap alatt megvalósított Dante-fordításról sem. Babits Mihály csodálatos műfordítása előtt kevés elismerésre méltó *Pokol*-interpretáció született. Gárdonyi 1896-os, illusztrált szövegtolmácsolása azonban ki-

emelkedő. Gárdonyi Géza igényes fordító, bár helyenként rövidít Dante meséjén: kihagyja a problémásabb, körülményesebb szövegmagyarázást igénylő részeket. Így Gárdonyi *Poklát* a gondolat tisztasága, a könnyen folyó és logikusan követhető, érthető szövegalkotás, a gördülékeny, ízes stílus jellemzi. Munkája a leíró részleteivel válik megkapóvá, kerüli a filozófiai szárazságot. Feltűnő azonban, hogy Dante terzináit, az *Isteni színjáték* formáját nem követi. Mindezek bizonyítására álljon itt a mű nyitó énekének formakövető babitsi és az ettől merőben eltérő Gárdonyi-fordítás ugyanazon részlete:

„Az emberélet útjának felén
egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz utat nem lelém.

Ó szörnyű elbeszélni, mi van ottan,
s milyen e sűrű, kusza, vad vadon:
már rágondolva reszketek legottan.

A halál sem sokkal rosszabb, tudom.
De hogy megértsd a Jót, mit ott találtam,
hallanod kell, mit láttam az úton." (Babits Mihály)

„Java koromban voltam, mikor egyszer
Az erdőn járva utat tévesztettem,
S elbódulva a rengeteg vadonban,
Sötét, nagy fák közt találtam magam.
Leírhatatlanul elátkozott hely!
Most is, hogy írom, átfut a hideg.
De más dolgokra fordítom írásom:
Elmondom mind, miket utamba' láttam." (Gárdonyi Géza)

Bár kor- és alkotótársai közül többen elismerték Gárdonyi lírai tehetségét – Kiss József, Kosztolányi Dezső, Füst Milán –, költészete esztétikai jelentőségben elmarad az epikájától. Versei hangulatos élet- és zsánerképek, szentimentális, csendes elégiák, melyek képei, problémakörei mögött ugyanaz a tapintható érzékenység, empátia, nyugtalanság húzódik, mint az epikai műveiben.

Gárdonyi az impresszió, a pillanat szülte s a következő másodperccel elhaló emóciókra, indulatokra koncentrál verseiben, filozofikus, töprengő alkata kevésbé nyilvánul meg bennük. A ritmus és a rímek megformálásával keveset törődött – tiszta rímek, ragrímek, asszonáncok, esetleg szóismétlések jellemzik –, verseit

nem csiszolgatta. Költészete az impresszionizmussal áll rokonságban, s letisztult nyelvezet, végtelen, de természetes egyszerűség jellemzi. Stíluseszközeiben, képeiben, költői eszköztárában jól megragadható a magyar népdalok, a magyar népköltészet hatása.

Költőként is vágyott az elismerésre, lírikusként azonban sikere meg sem közelítette az epikusét (lírája talán Szabolcska Mihályéhoz áll a legközelebb, aki egyébként jó barátja is volt). Egyszerű, népi bájú, idillikus líra az övé, önkéntelen naivsággal és szándékolt egyszerűséggel. Verseinek nagy része népdalszerű, még a várost is vidékiesen látja.

A közösséget áhító, de az emberek közt teljesen feloldódni képtelen Gárdonyi nyugtalan szemlélőként, újat keresőként van jelen a legtöbb versében. Költészete a szűkös tematika, egyszerű hangzásvilág és kifejezésmód miatt kissé szűk és zárt világot enged láttatni, de ebben a lírában minden olvasó könnyen mozoghat, s nem téved el benne.

Aki járt már Gárdonyi sírjánál, ismeri a szállóigévé lett sírfeliratot: *„Csak a teste”*. E feliratnak nyújtja érdemi magyarázatát a *Ha meghalok* című vers:

Ne nézzetek rám borzalommal, ha meghalok:
az a halott a koporsóban nem én vagyok.
Csak hamu az, elomló televény.
A láng eltűnt. A láng, - ez voltam *én*.
Sorsomnak gyászán se könnyezetek,
s ne mondja a pap: „Íme, porba hullt!”
Sirassátok az árva gyermeket,
s ne a rabot, aki megszabadult.
S mikor a szónok a sírnál beszél,
és végül kiált: „Hát Isten veled!”
ne le a sírba integessen nékem,
fölfelé nyújtson búcsúzó kezet!

Szeretettel ajánlom olvasásra Gárdonyi Géza verseit.

Vasné Varga Zita

Gárdonyi Géza könyvtára

„…könyvek közé illeszkedve teremtsek magamnak jövőt"
(Gárdonyi Géza)

Gárdonyi Géza magányos, zárkózott világában mindig nagyon fontos szerepet játszott a könyv és az olvasás. Az íróban a könyvek közé menekülésvágya mélységes lelki szükséglet volt. Érezte, hogy „szép könyvet írni a legszebb munka, szép könyvet olvasni a legszebb gyönyörűség[1]. A könyvekhez fűződő mély, bensőséges viszonyát, mélységes tiszteletét és szeretetét a könyvtára bizonyítja. Hiszen, az író élete végére egy közel 10 000 kötetet számláló, könyvtártörténeti szempontból nagyon értékes gyűjteményt hozott létre egri otthonában.[2] Ez a gyűjtemény, a korabeli értelmiségi, s ezen belül az írói-házi magánkönyvtárak egyik nagyon szép példája[3]. Nagyon értékes azért is, mert kifejeződik benne Gárdonyi egyénisége, és e könyvtár szinte az író képmásává válik. Amint nézegetjük a könyveket, szinte láthatóvá válik előttünk küzdelmes belső élete, művészi kibontakozása, fejlődése, és láthatjuk nehéz szellemi harcait is.[4]

Sajnálatos tény, hogy ez az értékes gyűjtemény napjainkra csaknem a felére csökkent. A Gárdonyi-hagyatékban található könyvtár jelenlegi nagysága: 3628 mű– 4903 kötetben, beleszámítva a folyóiratokat is. A hiányzó, csaknem 5000 kötet hollétéről nincsenek adatok. Az viszont bizonyos, hogy a második világháború után még megvolt a gyűjtemény 85 százaléka. Ezt egy 1952-es leltárkönyv adatai bizonyítják. Itt 7533 tételszám alatt 9730 kötetet regisztráltak.[5] Azonban könyvtárának e fennmaradt részéből is nagyon jól érezhető, hogy Gárdonyi Géza tág érdeklődésű, végtelen tudásvágyú és széles műveltségű ember volt.

Egy könyvtár létrehozásának gondolata már elég korán megfogalmazódott Gárdonyiban. Ezt bizonyítja, hogy sárvári tanítói időszakából származó naplójában már nem pusztán írók nevével és könyvek címével találkozhatunk, hanem leltári számokkal is. Összesen 160 tétellel.[6] Könyvtárának a magja ekkor alakult ki. A könyvtárépítésben mindvégig a tudatosságra törekedett. Azokat a könyveket vette meg, amelyek a munkájához szükségesek voltak. Gondos és alapos könyvgyűjtési tevékenységét bizonyítja, hogy 1909-ben elkészítette könyveinek a jegyzékét. Ez a jegyzék a könyvek szerzőinek

[1] Kéky, 1925. 148–151. p.
[2] Korompai, 1966. 19. p.
[3] Szabó-András, 1966. 11. p.
[4] Kéky, 1925. 148–151. p.
[5] Korompai, 1966. 19. p.
[6] Korompai, 1976. 214. p.

betűrendjében tartalmazza könyvtárának akkori állományát. Összesen 3609 művet és 4646 kötetet. Ez a jegyzék az író könyvtáráról eddig készült legteljesebb forrásanyag, hiszen az egyes könyvek címén és szerzőjén kívül, még az impresszum adatait is feltüntette. E jegyzéken kívül még a kutatók rendelkezésére áll a már fentebb említett 1952-ben és egy 1989-ben készült leltárkönyv is.

Gárdonyi Géza egész életében egyszerűen, szerényen élt. Gazdagságát a könyvek jelentették. Gyakran emlegette, hogy milyen keservesen gyűjtögette a könyvtárát. Nem csoda, hogy nagyon megbecsülte és rendben tartotta[7]. Annak ellenére, hogy könyveiben első sorban a szellemi értékeket becsülte, és főként munkaeszköznek tekintette ezeket a dokumentumok, külsejükre is nagy gondot fordított. Az állomány 30-35%-a könyvművészetileg is értékes könyvet tartalmaz. Ahogy a vagyona gyarapodott, egyre több könyvét foglaltatta aranyozott díszkötésben vagy egyszerű bőr-, illetve félbőr kötésbe. Gárdonyi könyvtárának egyik jellegzetessége, hogy nagy számban fordulnak elő benne kolligátumok. Jellemző volt az író könyvgyűjtési, könyvhasználói szokásaira, hogy számos könyvét köttette egybe. Főként egy szerző több művét vagy egy témához szorosan kapcsolódó köteteket.

A Gárdonyi-könyvtárat az is különlegessé teszi, hogy magán viseli az író kézjegyét[8]. Könyveinek 9.42%-ában találtam bejegyzést, azaz 462 kötetben. Gárdonyi Géza könyveiben azokat a részeket, amelyek felkeltették az érdeklődését, általában aláhúzással jelölte meg. Másik jellemző megjelölési módszere volt, a lényeges szövegrész mellé a margóra tett X. Kisebb mértékben egy vagy két függőleges vonal volt a nyomatékosítás eszköze. Gyakori e két megjelölési forma kombinálása is. Szöveges bejegyzései között első helyen a reflexiók állnak. Ezek az elmélkedések nagyon érdekesek és ugyanakkor hasznosak is Gárdonyi személyiségének és munkásságának a megismerése szempontjából. Ezeket a megjegyzéseit általában magyarul írta, de rátaláltam olyan könyvekre is, amelyekben az olvasott mű nyelvén írt.[9] Fontos kiemelni a titkosírásos bejegyzéseket is. 1952-ben, a Gárdonyi-hagyaték létrehozásakor váltak ismertté. Közlésük azért is lényeges, mert általuk megismerhetjük Gárdonyi véleményét egy-egy könyvről, s egyben megvilágítják az író olvasási, illetve könyvfeldolgozási szokásait. Gárdonyi könyvhasználói szokásait vizsgálva gyakorta lehet találkozni a különböző bejegyzések és megjelölések típusainak kombinálásaival. Ebből arra lehet következtetni, hogy az eltérő típusok más-más jelentéssel bírnak, és eltérő funkciót töltenek be.

Munkám során a fő feladatom az volt, hogy rekonstruáljam az író egykori magánkönyvtárának nyelvi és tematikai összetételét. E két nagyon lényeges szemponton kívül

[7] Kéky, 1925. 150. p.
[8] Uo. 149. p.
[9] Auguste Dietrich: Les mensonges conventionnes de notre civilisation című könyvében például ezeket a sorokat jegyezte be az író: „Az emberiség fejlődésében sose volt még atheista vezető. A martirok [sic!] közt nincs egy név se közölök."

választ kerestem arra a két kérdésre is, hogy az író milyen ütemben és milyen formában gyarapította az állományát. A nyolc hónapig tartó kutatómunkám során legelőször a könyvekről és a folyóiratokról autopszia alapján egyszerűsített bibliográfiai leírást készítettem. A hagyatékban található kolligátumokat teljességre törően feltártam. E bibliográfiai tételek alapján végeztem el az állomány több szempontú elemzését. A vizsgálat statisztikai (táblázatos) és szöveges formában történt. Anyaggyűjtésem során csak azokat tekintettem Gárdonyi Géza könyveinek, folyóiratainak, amelyekben benne volt az egri Dobó István Vármúzeum „Gárdonyi Géza Emlékmúzeum" feliratú körpecsétje és a leltári szám. Így, összesen 3628 művet vettem számba 4903 darab kötetben. Ezek szolgáltak dolgozatom elsődleges és legfontosabb forrásaként. Kutatásaimat végigkísérte és segítette konzulens tanárom, dr. Bényei Miklós, a Debreceni Egyetem nyugalmazott docense.

Az állománygyarapítás ütemének a vizsgálatához az egyes könyvekben található kiadási évet vettem alapul. Megnéztem, hogy az adott évből hány mű, illetve kötet származik, s ezt párhuzamba állítottam az író életének egy-egy nagyobb, meghatározó szakaszával. Az volt a célom, hogy választ kapjak arra a kérdésre, hogy az egyes életszakaszokban milyen mértékű és arányú volt az állománygyarapítás, s ez milyen külső tényezőkkel állítható összefüggésbe. Az állománygyarapításban jól elkülöníthető egy folyamatos, azaz kurrens és egy visszatekintő, azaz retrospektív gyarapítás. Könyveinek és folyóiratainak 61,88%-át folyamatosan szerezte be. Azonban az egyes életszakaszokból való könyvek mennyisége eltérő képet mutat. Az aradi, a budapesti újságírói évek és az egri írói évek előtt csekély számú könyvet vásárolt, és kevés folyóiratra fizetett elő. Ez szoros összefüggésben lehet nehéz anyagi helyzetével. Jelentősebb könyvvásárlásaival kapcsolatos adatok a tanítói pályájának utolsó állomásáról, Dabronyból származnak. Félrerakott forintjaiból itt már néhány könyvet is tudott vásárolni. Ezt követően az állománygyarapítás üteme egyenletesen növekszik. Kimagasló eredményeket az egri évei hoztak. Nem lebecsülendő szempont, hogy az író életének utolsó állomásán lényegesen több időt töltött, mint az előző helyszíneken. Kétségtelen tény azonban, hogy anyagi körülményei az előzőekhez képest lényegesen javultak. S korlátok nélkül eleget tudott tenni könyvvásárlási igényeinek, és ismeretes, hogy vagyona nagy részét könyvekre költötte. A retrospektív állománygyarapításból származó 1005 darab kötet elég magas hányadát képezi (20,49%) a könyvtár állományának. Több mint 500 évre visszamenőleg, egészen az 1500-as évek elejéig találhatóak a gyűjteményben kötetek. A törzsállománytól elválasztva féltő gonddal őrzött könyvtörténeti ritkaságok a könyvtár értékét nagyban növelik. Lényeges eredmények az 1700-as évek végétől mutathatóak ki. Mégpedig 1784-től. Ebből az évből 84 kötet származik. Ez az előkelő eredmény Voltaire munkáinak 71 kötetes nagykiadásának köszönhető. Ettől az évtől kezdve, ha nem is egyenletesen, de a kötetek számában növekedés tapasztalható. A külföldi kiadású könyvek Amszterdamból, Párizsból, Bécsből származnak. Főleg latinul íródtak.

De szép számmal fordulnak elő francia és német nyelvűek is. Színes tárgykörűek. Bibliofil szempontból talán a legértékesebb a már fentebb említett Voltaire-összes. Arra vonatkozóan, hogy mi célból szerezte be ezeket a régi külföldi köteteket, nem találtam adatot. Tekintve, hogy kevésbe tett bejegyzést, feltételezhető, hogy főleg bibliofil szempontok domináltak a régi magyar könyvek beszerzésben, valamint stílusuk és gyökeres magyarságuk.[10] Kifogástalanul szép kiadásban emeli a könyvtár értékét például Bornemisza Péter Predicatioi 1584-ből. A régi magyar könyvek Kassán, Pozsonyban, Budán, Pesten és Debrecenben jelentek meg.

A Gárdonyi-hagyatékban található könyvek és folyóiratok eredetüket tekintve három részre oszthatók. Az állomány megközelítőleg 80%-a vásárlás útján került a könyvtárba. Folyamatosan tájékozódott a könyvpiacról, így nyomon követte az adott időszak könyvtermését. Ezt bizonyítják a hagyatékban található magyar és külföldi könyvkereskedői és antikváriumi katalógusok, könyv- és árjegyzékek. Ezen felül nyomon követte a könyvek lábjegyzékét, irodalomjegyzékét, és az őt érdeklő címeket színes ceruzával aláhúzta. A kötetekben található könyvkereskedők és antikváriusok tulajdonbélyegzői alapján, leginkább budapesti könyvkereskedésekből és antikváriumokból vásárolt. Gárdonyi sokat utazott külföldre. Egy-egy külföldi útján könyveket is vásárolt, de a könyvek főleg bécsi székhelyű antikváriumokból és könyvkereskedésekből származnak. A fennmaradt 20% nagy részét az írónak ajándékozott tiszteletpéldányok és a különböző magánszemélyek hagyatékából származó könyvek alkotják. A tiszteletpéldányokat főképp középszerű írók és költők küldték az írónak. Feltűnően sok könyv származik Majláth Béla és Tarnói Milecz János magánkönyvtárából. Csekély számban fordulnak elő olyan könyvek a gyűjteményben, amelyek valamilyen könyvtár állományához tartoztak volna.

Gárdonyi Géza könyvtárának egyik nagy értéke, hogy harminckét különböző nyelven található benne könyv és folyóirat. A nagy világnyelvek mellett olyan ritka és érdekes nyelveken is, mint az arab, a török, a rutén, a vogul stb. A jól elkülöníthető egynyelvű, kétnyelvű és kettőnél több nyelvű dokumentumok csoportjából látható, hogy az író voltaképpen hat nyelven olvasott: magyarul, németül, franciául, latinul, angolul és olaszul.

Származását tekintve félig magyar, félig német volt. Azonban e kettősségből mindig is a magyart részesítette előnyben. Ez volt az anyanyelve, ezen a nyelven beszélt, gondolkodott és alkotott. Ezt figyelembe véve érdekes, hogy az állomány csupán fele magyar nyelvű. Még ennél is meglepőbb a magyar nyelvű irodalom – értve ezen a tudományos és szépirodalmat – tematikai megoszlása. Gárdonyi benne élt kora magyar irodalmában, s annak meghatározó egyénisége volt. Ezért szembeötlő rögtön, az író magyar nyelvű könyveit forgatva, hogy milyen kis számban fordulnak elő a hagyaték-

[10] Kéky, 1925. 150. p.

ban irodalmunk jeles képviselőinek alkotásai. Csupán elszórtan találkozhatunk például Gyulai Pál, Kemény Zsigmond, Arany János, Katona József, Mikszáth Kálmán, Jókai Mór, Eötvös József néhány alkotásával. Kizárólag Vörösmarty és Petőfi összes műveivel találkoztam. Ennek ellenére jelentős a szépirodalom részesedése a magyar nyelvű állományrészből. Ezt főleg a világirodalom nagy klasszikusainak művei jelentik, amelyeket magyar nyelvű fordításban is megvett az író. A teljesség igénye nélkül; magyar fordításban van meg például Csehov, Gorkij, Tolsztoj Shakespeare, Goethe, Sophokles, Maupassant, Moliére, Zola sok műve. Ha arányokat próbálunk felállítani a magyar nyelvű szép-, illetve szakirodalom között, akkor fele-fele a részesedés. Azonban a szakirodalom között is nagyrészt fordítások szerepelnek. Magyar szerzőktől leginkább a magyar történelemmel kapcsolatos és a magyar nyelvtudománnyal foglalkozó munkákat olvashatunk. Jelentősek még a magyar irodalomtudomány, a különböző lexikonok, a családtörténetek, az életrajzok, a régi magyar irodalmat bemutató gyűjteményes kötetek, földrajzi útleírások, továbbá 9-féle folyóirat évekre visszamenőleg bekötött évfolyamai.

Németül kitűnően tudott. Ez nem meglepő, hiszen édesapja német volt. Az is ismert, hogy iskolai tanulmányai során tanult németül. Természetes hát, könyvtárában nagy számmal fordulnak elő ezen a nyelven a könyvek. Azonban a német könyvek magas számát más is indokolja. A német könyvek terjedését számos körülmény segítette ebben az időben Magyarországon. Jellemző volt a korszakra, hogy a viszonylag kisméretű hazai könyvkiadás nem tudta kielégíteni az olvasóközönség tudományos és szakmai művek iránti igényét. Ezért az érdeklődők kénytelenek voltak külföldi, elsősorban német nyelvű munkákat megvásárolni. Hiszen közismert tény, hogy németül minden művelt ember beszélt,[11] továbbá nagy számmal fordultak elő hazánkban német nyelvű könyvek, és ezekhez a munkákhoz könnyű volt hozzájutni. Lényeges az is, hogy a német irodalom, filozófia és tudomány világszínvonalú volt.[12] A hagyatékban található német nyelvű könyvek zömmel valamilyen tudományágból származnak, s kevés köztük a szépirodalmi alkotás. Jelentős a filozófia, a vallás, a nyelvtudomány, az irodalomtudomány és a természettudomány jelenléte.

Jól tudott Gárdonyi franciául is. Ezen a nyelven autodidakta módon tanult meg. A francia nyelv iránti érdeklődése leginkább azzal indokolható, hogy Magyarországon ez időben egyre jobban terjedt a francia kultúra[13]. S hatása, főleg a magyar irodalomra számottevő volt. Ezt tükrözi Gárdonyi könyvtára is. Már az első felszínes szemlélődés után is érezhető volt, hogy a francia nyelvű könyvek 80-85%-a szépirodalmi alkotás. Leginkább a kortársai műveit vásárolta meg a könyvtárába.

[11] Szabó-András, 1966. 18. p.
[12] Bényei, 1996, 16. p.
[13] Szabó-András, 1966. 19. p.

Ennek a két világnyelvnek az ismerete hozzásegítette az írót az európai kultúra, irodalom, tudomány megismeréséhez.

Jóval kevesebb számban fordulnak elő a hagyatékban latin, angol és olasz nyelvű könyvek. Feltáratlan még, hogy milyen mértékben tudott ezeken a nyelveken az író.

Érdemes szót ejteni a többnyelvű könyvekről is, hiszen ezek viszonylag nagy számban fordulnak elő a hagyatékban. Ezeknek a köteteknek, mintegy 80%-a valamilyen nyelvtankönyv és a hozzá szorosan kapcsolódó szótárból áll. Egyértelmű, hogy ezeket a műveket nyelvtanulási céllal szerezte be az író. Német, francia, olasz, angol, latin nyelvű a legtöbb, de találkozhatunk érdekes és ritka nyelveket bemutató könyvekkel is. Például ruténnel, kazárral. Nemcsak nyelvszeretete vonzotta a különféle nyelvekhez, hanem mint a magyar nyelvet művelő író fordult forrásként az idegen nyelvekhez[14]. Nyelvészeti tanulmányokat folytatott. Kutatta a különböző nyelvek szerkezetét, felépítését. Főleg a magyar nyelvet elemző, vizsgáló művek találhatóak a gyűjteményben a többnyelvű művek között. Mélyreható kutatásait a könyvekbe tett bejegyzései bizonyítják. Színes ceruzás aláhúzások vannak például a *Párhuzam a magyar és mongol nyelv terén* című tanulmányban, vagy a *Magyar–ugor összehasonlító szótár*ban. Az ilyen jellegű munkák mellett a tudomány egyéb területéről is vannak többnyelvű kötetek a hagyatékban. Természetes a magyar jogszabálygyűjtemények és a magyar történelem forrásait bemutató könyvek magyar és latin kettőssége. Viszont kis számban fordulnak elő, de nagyon érdekesek a különböző népek népköltészeti hagyományait bemutató munkák. E népköltészeti gyűjteményeket a magyar nyelvvel párhuzamosan olvasta. A hagyaték nyelvi vizsgálata során kimutatható, hogy a gyűjtemény legértékesebb része a német és a francia nyelvű állományrész, hiszen az író eredetiben olvashatta a világszínvonalú német tudomány – főképp a filozófia és a teológia – jeles képviselőinek az alkotásait, továbbá a francia és a német szépirodalom meghatározó egyéniségeinek műveit.

Munkám legnehezebb része a Gárdonyi-hagyatékban található könyvállomány tartalmi feltárása volt. A legnagyobb nehézséget az okozta, hogy a könyvek fele idegen nyelvű. További gondot jelentett, hogy sok esetben a könyv címe és írója a tartalmi csoportok kialakításához nem nyújtott elégséges információt, ezért szükséges volt a könyvekben található tartalomjegyzéket és fejezetcímeket is kigyűjteni. Külön kutatómunkát kellett folytatni a kevésbé ismert szerzők azonosítása (születési-halálozási évszám, nemzetiség, foglalkozás stb.) érdekében. A több hónapig tartó kutatómunkám eredményeként végül sikerült kialakítani a könyvtár állományának tematikai csoportjait. A Gárdonyi-könyvtárnak a nyelvi sokszínűség mellett másik nagy értéke a tematikai gazdagság. Hiszen a vizsgálat során 48-féle tárgykört állapítottam meg. A tematikai csoportok sokszínűsége a tájékozódás igényét jelentik, amely igény szinte gimnazista

[14] Király, 1996. 387. p.

éveitől egészen haláláig elkíséri. Már a századforduló előtt megismerkedik a legváltozatosabb filozófiai, társadalom-és természettudományi nézetekkel.

Ismerve Gárdonyi életútját, nem meglepő a nyolc fő tematikai csoport, amely a dokumentumok kétharmad részét, azaz 3645 kötetet foglal magában. Ezek a csoportok nem válnak szét élesen, hanem kiegészítik egymást. Ahhoz azonban, hogy képet kaphassunk arról, hogy az író milyen tárgyú könyveket olvasott leginkább, szükséges volt az egyes tematikai csoportok merev elhatárolása.

Gárdonyi Géza könyvtárában az állomány 31.65 százaléka szépirodalom. A szépirodalmi művek majdnem a fele francia alkotás. Leginkább a francia realizmus és naturalizmus jelentős és időleges jelentőségű képviselőinek alkotásait gyűjtötte. Csaknem összes munkájával szerepel a gyűjteményben Dandet, Maupassant, Balzac és Zola. Ezeken kívül jelentős még a francia romantika kimagasló egyéniségének, Victor Hugónak az összes műve. A német szépirodalomból a felvilágosodás és a klasszika irodalom jelenléte számottevő. Főleg Goethe műveinek teljes sorozata mutatja az író rokonszenvét. Az angol szépirodalomból a reneszánsz irodalom emelkedik ki, s ez kétségkívül Shakespeare műveinek köszönhető. Igen jelentősek a nagy orosz klasszikusok művei a hagyatékban. Dosztojevszkij, Tolsztoj, Turgenyev, Gogol és Gorkij művei számottevőek, valamint az ókori klasszikus irodalom nagy alkotóinak, úgymint Homérosznak és Vergiliusnak több munkája.

A szépirodalmi művek és szerzőikkel, valamint az egyes irodalmi irányzatokkal foglalkozó munkák az írónál nem válnak szét élesen, hanem együtt alkotnak egységes egészet. Így nyerhetett teljes képet egy-egy szerző munkásságáról, műveiről, illetve egy adott nemzet irodalmáról. Gárdonyi tudatos író volt. Számos feljegyzést készített például az írói fogásról, eszközökről, egybegyűjtve azokat az ismérveket, amelyektől egy adott téma igazán jó lesz. Ezt leginkább *Mesterkönyv*e, *Mesterfüzet*e ábrázolja, amely titkosírással íródott[15].

Korábban esett már arról szó, hogy a gyűjteményben nagy számban fordulnak elő nyelvtanulási célt szolgáló nyelvtankönyvek és szótárak. Ezért a nyelvtudománnyal kapcsolatos könyvek ismertetésekor csak Gárdonyi nyelvészeti, filológiai vonatkozású munkáit, megállapításait emelném ki, különös tekintettel Gárdonyi nyelvművelő tevékenységére. Az íróról közismert, hogy páratlan az a műgond, melyet „nyelvének kiképzésére fordít", s ő is egyik legnagyobb gazdagítója nyelvünknek[16]. Viszont jóval kevesebben tudják, hogy nagy volt Gárdonyinak a nyelvészeti kérdések iránti érdeklődése. Igen figyelemreméltó az írónak a magyar nyelvvel kapcsolatos tudományos igényű nyelvészeti munkássága. Erre vall az a tény is, hogy a könyvtárában sok magyar nyelvészeti szakirodalmat gyűjtött össze, és ezeket, a széljegyzetek tanulsága szerint

[15] Király, 1996. 384. p.
[16] Bakos, 1963. 399. p.

lelkiismeretesen át is tanulmányozta. Bejegyzései ékes bizonyítékai annak, hogy valóban tudományos igénnyel tanulmányozta a magyar nyelvet, a nyelv múltját és jelenét, szótári szókészletét és nyelvtani rendszerét[17].

Az író egész életében nagyfokú érdeklődést mutatott a történelem iránt. Az egyetemes történelem mellett behatóan foglalkozott a magyar történelemmel. A könyvtárában található történelemtudományi munkák több mint fele a magyar történelem fontosabb tárgyidőszakait, eseményeit mutatják be. A magyar történelem iránti érdeklődése egri éveiben válik igazán meghatározóvá. A történelmi tárgyú könyvek gyűjtése szoros összefüggésben áll egy-egy történelmi regényével. Az a megállapítás, miszerint Gárdonyi könyveit munkaeszköznek tekintette, elsősorban ennél a tematikai csoportnál látszik igazoltnak. Gárdonyi történelmi regényei szorosan összefüggő, egymást kiegészítő eszmerendszert alkotnak[18]. A XIX. század legvégén már fejlett történelmi irodalomra támaszkodva írta meg történelmi, társadalmi regényeit. Nemcsak áttanulmányozza a témára vonatkozó, már feldolgozott történelmi részleteket, hanem visszatér a forrásokhoz is. Bizonyos értelemben maga is történésszé válik.[19].

A történelemtudomány mellett Gárdonyi szinte egész életében beható filozófiatudományi tanulmányokat folytatott. Nagy hatással voltak rá a mechanikus materialisták, Büchner, Moleschott, Du-Bois- Reymond és Hackel könyvei[20]. Nagy érdeklődést mutatott Spencer filozófiája iránt, amelynek ismeretelmélete talán legjobban érintkezik későbbi szemléletével[21]. Spencer mellett mély benyomást tett rá Schopenhauer. Az ő filozófiáján keresztül jut el a hindu bölcselethez s a buddhizmusig, amelyeket egyéb keleti filozófiákkal együtt tanulmányoz. Ezek a filozófiák beépülnek sajátos világnézetébe[22].

Könyvtárának vallásos tárgyú könyvei megmutatják, hogy a világ minden nagyobb vallásának alapvető tanítását tanulmányozta. Egymás mellett találhatók könyvszekrényeiben a zsidó, a buddhista, a katolikus, a református vallások tételeit elemző, védő vagy vitató könyvek. Vallásos témájú könyveiből jól látható, hogy sokat foglalkozott a teozófiával, magáénak vallotta a lélekvándorlás tanait, s Buddha tanításait még gyermekeinek is mindennapi olvasmányként ajánlotta[23]. Az idős Gárdonyi lelki nyugalmának visszaszerzésében a természettudományoknak s magának a természetnek külön jelentősége van. Gárdonyi nem egy helyen írja: „a természetben találtam meg Istent. A megújult hit visszaviszi a Bibliához[24]. Ezen a sajátos egyéni hiten, mely élete folyamán

[17] Uo. 399–411. p.
[18] Szalai, 1970. 127–129. p.
[19] Köveskuti, 1932. 102. p.
[20] Kispéter, 1970. 36. p.
[21] Nagy S., 1973. 19–24. p.
[22] Uo. 25–28. p.
[23] Nagy S., 1973. 48–55. p.
[24] Uo. 48–55. p.

állandóan módosul, alapszik minden szenvedővel együtt érző humanizmusa, egész világszemlélete[25].

A hagyatékban található földrajzi tárgyú könyvei főleg útikönyvek, s egy-egy országot, tájegységet, várost bemutató térkép. Ezeknek a dokumentumoknak a beszerzése szoros párhuzamban állítható az író egy-egy belföldi vagy külföldi útjával. Minden utazásáról gazdag jegyzetekkel tért haza. Kétségtelen tény, hogy, egy-egy utazása szoros összefüggésben állt valamelyik készülő nagy regényével. Nemcsak a különböző kultúrák kincsei vonzották, hanem történelmi források után kutatva utazott el Olaszországba, Törökországba, Németországba, Franciaországba. Külföldi útjain szerzett benyomásait regényeiben hasznosította. Folyamatosan kereste a magyar vonatkozásokat, adatokat gyűjtött a régi magyar történelemmel, kultúrával kapcsolatosan[26].

Az írót természetszeretete egész életén át végigkísérte. Főként a növény- és az állatvilág természetrajza foglalkoztatta. Módszeresen tanulmányozta ehhez az elérhető szakirodalmat. Könyvtárában látható a széljegyzetekkel kísért művek sokasága. Jól ismerte például Linné növénytanát és rendszerezését, Cuvier kataklizmaelméletét, Lamarck fejlődéstörténetileg alapvető megállapításait[27], Darwin fő műveit: *A fajok eredetét* és *Az ember származását*[28]. A természettudós kortársak mindig nagy megbecsüléssel szóltak Gárdonyi botanikai és zoológiai érdeklődéséről, nemegyszer bámulatra késztető megfigyeléseiről, illetve azok tudós szemmel is pontos leírásáról[29]. Amikor gyermekkora legkedvesebb fáiról írt gyönyörű énekeket, szinte jelképpé emelte a maga viharvert életét. „Én valamennyi fa között mégis a jegenyefát szeretem a legjobban. Sem árnyéka, sem gyümölcse, jól tudom, de van valami az ő egyedülvalóságában, hajthatatlanságában, fölemelkedésében, ami tetszik nekem. Ha meghalok, azt szeretném, ha jegenyefát ültetnének a síromra. Nekem kedves az a gondolat, hogy olykor jegenyefa leszek, és állok, mint éltem, magányosan, hallgató lombokkal…"[30] Természettudományos ismereteit jól tudta hasznosítani szépírói alkotásai során[31]. Szókincsét, kifejezőkészségét, ábrázolóerejét gyarapította így. Egyéni stílusának kialakításához segítették hozzá. Tapasztalatait nem a tudomány száraz módszereivel ismerteti, hanem átszövi egyéni érzelmeivel[32].

Nagyon érdekes a másodlagos tematikai csoportba tartozó kötetek megoszlása a tudomány különböző területei között. Szembetűnő a tárgykörök sokszínűsége, gazdagsága, amely egyértelműen az író sokoldalúságára utal. Könyveit lapozgatva

[25] Kispéter, 1970. 93. p.
[26] Futó, 1930. 21–22. p.
[27] Szalai, 1970. 83. p.
[28] Uo. 83. p.
[29] Uo. 82. p.
[30] Uo. 84–85. p.
[31] Uo. 141. p.
[32] Baloghné, 1932. 171–172. p.

meglepő volt, hogy behatóan foglalkozott például az orvostudománnyal[33]. Erőteljesen foglalkoztatta a zene, hiszen ismeretes, hogy a hegedülés Gárdonyinak egész életében sok gyönyörűséget szerzett[34]. Érdekelte a sport, főleg a sakk. Viszont meglepő, hogy nagyon kevés pedagógiai tárgyú könyvvel találkoztam, s ezek főleg különböző iskolák értesítői[35]. Ebből a csoportból mindenképpen kiemelkedik a néprajz. Figyelemre méltóak még a művészettörténettel kapcsolatos munkák, főképp Taine több munkája eredetiben és fordításban, a honismeretek, a fogalmi lexikonok, kódexek, családtörténetek, életrajzok és a pszichológia.

A gyűjtemény több szempontú elemzése során látható, hogy a Gárdonyi-könyvtár állományának nagysága és összetétele túlmutat egy egyszerű könyvgyűjtési kedvtelésen. Mindenekelőtt egy tudatos könyvtárépítési, állománygyarapítási tevékenységgel ismerkedhetünk meg. Az e tevékenység folyamán létrejött könyvtár talán legnagyobb értéke a tartalmi gazdagság. Hiszen 48-féle tárgykörből származnak könyvek és folyóiratok. Kevés olyan könyvtárat ismerünk, amely ennyire sokrétű állománnyal rendelkezett a korban. Továbbá nagyban emeli a könyvtár értékét a 32-féle nyelv, amelyen megjelentek a dokumentumok, és végül, de nem utolsósorban a régi és ritka könyvek csoportja. Gárdonyi Géza könyvtára egy tudatosan kiépített munkakönyvtár volt, nem pedig minden cél nélkül felhalmozott könyvek gyűjteménye, melyet pusztán a gyűjtési vágy, s nem az értelem hoz létre, alakít. Könyveiben társakat, barátokat látott, de leginkább eszközt, mely segítségével a tudás és a műveltség világának magasabb szférájába nyerhetett bepillantást.

Annak ellenére, hogy munkám során megpróbáltam a teljességre törekedni, a dolgozatom nem tekinthető a téma befejezésének, lezárásának. Mivel egy eddig még fel nem tárt témához nyúltam, számtalan új kérdéskör merül fel, amelyek további kutatásokat és mélyreható vizsgálatokat igényelnek. Mindezek ellenére úgy érzem, hogy dolgozatom jelzésértékű. Jelzi, hogy egy nagy értékű könyvtártörténeti ritkaság birtokában vagyunk. Vallom, hogy múltunk kincseire nagy gondot és odafigyelést kell fordítanunk. Hiszen kultúránk, múltunk, irodalmunk, történelmünk megismerése szempontjából szinte nélkülözhetetlen ezek ismerete.

S végül, magát az írót szeretném idézni: „az emberben minden könyv nyomot hagy, jegyet ver a lélekre, mint az obeliszkre a képíró. De bár külsejében tele van az obeliszk jeggyel, a márvány minőségét ez nem változtatja meg. Meggyőződésem szerint születésünkben magunkkal hordozzuk a márványunkat, nem a belénk vivődő jegyekből alakulnak. Nem a könyvhatások állítják elő az írót, hanem az életi hatások, amelyeket a velünk született író erő már gyermekkorban befogad[36]"

[33] Nagy S., 1965. 141. p.
[34] Korompai, 1973. 114. p.
[35] Szám szerint a legtöbb értesítő a Ciszterci rend katolikus főgimnáziumából származik; 1886–1922-ig.
[36] Gyulai, 1902. 136–138. p.

Felhasznált irodalom jegyzéke

Bakos, 1963 = Bakos József: *Gárdonyi Géza és a magyar nyelv.* In: Magyar Nyelvőr, 1963. 4. sz. 399–411. p.

Baloghné, 1932 = Baloghné Hajós Terézia: *Gárdonyi Géza természetszeretete.* In: Az egri remete. Eger, 1932. 158–172. p.

Bényei, 1996 = Bényei Miklós: *Eötvös József könyvtára.* In: Eötvös József könyvei és eszméi. Debrecen, 1996. 9–19. p.

Futó, 1930 = Futó Jenő: *Gárdonyi Géza.* Hódmezővásárhely, 1930.

Gárdonyi J., 1934 = Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi.* I–II. köt. Bp., 1934.

Gyulai, 1902. = Gyulai Farkas: *Legkedvesebb könyveim.* Bp., 1902.

Kéky, 1925 = Kéky Lajos: *Gárdonyi Géza könyvtára.* In: Magyar Bibliofil Szemle, 1925. 3. sz. júl.–szept. 148–151. p.

Király, 1996 = Király Júlia: *Gárdonyi Géza és a nyelvművelés.* In: Agria. Eger, 1996. 371–387. p.

Kispéter, 1970 = Kispéter András: *Gárdonyi Géza.* Bp., 1970.

Korompai, 1966 = Korompai János: *Az egri Gárdonyi Géza Emlékmúzeum.* Eger, 1966.

Korompai, 1973 = Korompai János: *Gárdonyi Géza titkosírásos feljegyzéseinek tartalma és jelentősége.* In: Gárdonyi – emlékülés. Eger, 1973. 114. p.

Korompai, 1976 = Korompai János: *Naplótöredék Gárdonyi Géza egri hagyatékában.* In: Az Egri Múzeum Évkönyve. Eger, 1976. 205–243. p.

Köveskuti, 1932 = Köveskuti Jenő: *Gárdonyi a korfestő.* In: Az egri remete. Bp., 1932. 102–109. p.

Nagy, 1965 = Nagy Sándor: *Vezető a Gárdonyi Géza Emlékmúzeumhoz.* 1965.

Nagy, 1973 = Nagy Sándor: *A Gárdonyi-kutatás helyzete és feladatai.* In: Gárdonyi emlékülés. Eger, 1973. 11–47. p.

Szabó-András, 1966 = Szabó-András Endre: *Könyvtári adatok 1884–1962.* Bp. 66 p.

Szalai, 1970 = Szalai Sándor, Z. : *Gárdonyi műhelyében.* Bp. 1970.

Szalai, 1974 = Szalai Sándor, Z.: *Eligazító Gárdonyi titkosírásos feljegyzéseinek olvasásához.* In: Titkosnapló. Bp. 1974.

Varga, 2000 = Varga Zita: *Gárdonyi Géza könyvtára.* Eger, 2000.

Balázs Tibor

Három elégia

Elégia a jelenlétért

Végre
a vizek lehelete, nagy
zuhatagokban a levegő, és hogy
hargitai kőgörgetegek, mátrai csermelyek, égi
kataszterekben jegyzett folyamok medrei sodornak,
élnek át. Most már minden égtájról hoznak a lelkes
állatok, hoznak vissza, Brassóba, a Nagycenk lábaihoz,
és vissza Pilisborosjenőre, a Nagykevély alá , és
Pátmoszra végül, hogy kőtáblán álmodjam vissza a költőknek
János látomásait.
Csontjaim repedezéseit át-meg átjárja korallzátonyok,
kaszálók, dülők, ezerjófű neve. Föltünedeznek az ég
madarai, szárnycsapásaik vonalai egyre mívesebben
rajzolják ki a szemem a hirtelen kiüresedő égalján,
gazellák, kenguruk és az ő kicsinyeik a karomat és
kezemet hozzák, megtorpannak a forrásoknál, hogy
felüdítsem magam, leheletek vizei öntenek el,
hátukon csúszva jönnek, föltartva, vigyázva hozzák
a hátgerincem áspisviperák, boák, anakondák, már
minden édenből és minden poklokból és minden
nagycsütörtöki senkiföldjéről érkezem,
anyafarkasok szájában lóg fiatal húsom, bíbor
palástként rájuk melegedve a vérem, hattyúk úszkálnak
bőröm finom taván, egyszercsak megárad a tó, s
ahol fölszállanak a madarak, nyomukban ráncaim
fodrozódnak, s a kőszirtek mocorgásai otthontalanul
fészkelődő sasok alatt, omlások, cseppkőbarlang-vájatok
sejtetik ereimet, végre a fények zúgása, a harmat föloldozásai,
Isten ide kitelepített csipkebokrainak sortüze a tekinteten,
vesszőszál, kövek ízei, színe, északi regékből kimenekült
rénszarvas hozza a kezem, előbb a balt, előbb védekezem,
kósza angyal forrásvízbe emel, hűsölnék,
de távolodik, ellöki magát a földtől Brassó és Pilisborosjenő,
kiemelkedik e látomásból Pátmosz, nem vagyok, még nem
vagyok, már nem vagyok jelen. Elégiába csendesedem.

Elégia a látványért

A látvány
mögött
oly egyszerű ott vagyok nagy odüsszeákból
kivágott tengerészvászon ingben
és már be is lopóztunk a látvány mögé
hogy miért is nem tárom szélesre a
megírandó könyvek tárának kérdőjeleken
forgó ajtait hogy miért is nem a vásznak
gleccsereibe fagyott ecsetek példázatával
intem a szivárványtan elvakult teoretikusait
a látvány megelőz holdfénnyel permetezett
szerelmes kalózok földi útjait nem fedhetem el
a látványmögöttiség prospektusaival
ahol éppen én éppen mi gazdaságosan a szélzúgás
hangszalagjaira rögzítjük az emigráló szavakat
már minden megelőz a meder nélkül alázúduló
kövek látványa kijátssza a meder nélkül alázúduló
kövek jelentését a költő valahol
a kettő közé be-
szorítva

Elégia a szürrealistákért

Mint aki észre sem veszi, mint
aki túlnéz afölött, hogy
morális kopás
gyanújába fogták
a költők élhetetlenségének
és halhatatlanságának
legendáját

s hogy ezzel
valójában
csak ki akarták tenni
a szűrüket

ki! párizs városának hídfői elé
hogy bebocsátásért esedezzenek az őrző-védő Kerub Kft.-től
a keruboktól akik az ódákból ide katapultáltak
egy megíratlan elégiámba
ahol az Egek csatornáiba emelkedik a szajna
ahol apollinaire és éluard és aragon
együtt kel át éjfélkor a mirabeau-n

És én ezt láthatom.

Rideg István

A rendszerváltás előtti évek Körmendi Lajos *Körúti béke* (1984) című versében

Ilia Mihálynak, Alföldy Jenőnek és Selmeczi Editnek

*A **Körúti béke*** először az Alföldben jelent meg 1986 januárjában. Saját elmondása szerint Ilia Mihály ezt olvasva azt írta neki egy levelezőlapra, hogyha semmi mást nem írt volna a korról, csak ezt, akkor is beírta volna a nevét a magyar irodalomtörténetbe.

Az *Eső* Körmendi-emlékszámában Jenei Gyula sommásan jegyzi meg: „egyik legjelentősebb Körmendi-vers, amely életmetaforaként értelmezhető, erőteljes politikai felhanggal." (1.)

Szepes Erika ugyanitt már sokkal több figyelmet szentel a versnek, álidillnek nevezi. Kimondja: „a korszakmeghatározó versek egyik legremekebb darabja: *állókép,* amelynek állóképjellegét nemcsak az állást-álldogálást kifejező igék halmozása (maga az *állni* ige 6-szor, a helyben toporgást jelentő

>váltogatom a lábamat<, >bámulok<, >számolgatják a vézna perceket<= álló idő; a >béna borzalom<= mozdulatlanság és társaik) adják, hanem a végig következetesen tartott *jelen idő*, a változatlanság. Mi: > Állunk. Csak az idő szalad.< - mondja Körmendi. S az utolsó mondat ismét telitalálat: > Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.< Ama hírhedt három T, a lazuló szigor és a szűken adagolt lehetőségek ideje, a pangás korszaka. A látszat-szabadság korszaka: 1984." (2.)

Vasy Géza még pontosabban fogalmaz. „A (…) *Körúti béke* (…) nem az idillt mutatja. Körmendi képzete a lét patthelyzete, s ezt képileg egy végtelenné merevített perctöredék ragadja meg, amelyben a közlekedési lámpa éppen sárgát mutat, tehát mindenki áll és vár, de semmi nem történik. >Csak az idő szalad. /Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.< Kell-e mondani, hogy nem csupán nemzedéki, de korélmény is volt ez 1984-ben?" (3.)

Alföldi Jenő is kinyilvánítja: „Magvasabb diagnózist még nem olvastam a nyolcvanas évek állapotáról". (4.)

Valóban, a *Körúti béke* a rendszerváltás előtti korszak legértékesebb exponálásai, magyarázatai közé tartozik. Nagyvers. Elégia. Azt fejezi ki, hogy állóképpé merevedik a lehetőség, és a „köztes állapotban" a lélekállapotból léthelyzet lesz, Magyarország kor- és kórképe: *„Mennénk. Nem tilos. De nem szabad."*

A *Körúti béke* mindvégig kosztolányisan tépelődő modorú. Ebben a *Hajnali részegség*re (1933) hasonlít. Ezt a morfondírozást kitűnően lehet tolmácsolni. Nemcsak azért, mert jó, pulzáló a ritmusa: a hosszú sorokat négyszer rövid sorok (*„sárgát/ mutat" – „a*

sárgát lesik" – „Fázik a kezem." – „sárgát/ mutat") választják el egymástól, hanem azért is, mert a sorvégi összecsengések rendje szerinti kezdeti ölelkező rímeltetés (*„lámpa" – „sárgát"- „mutat"- „hátha")* után páros rímű sorok állnak be, amelyek időnként a korábbiakhoz is rímelnek. A versen végigfutó, összetartó rím-inda a hangzás minősége szerint is rendkívül választékos. A rímkombinációk a tömbszerű 42 soron át alakítják a vers zeneiségét.

A vers kezdetén egy egymásnak némileg „kancsalító" szópárt *(„sárg**át**" – „mut**at**"*) átölel egy magánhangzós asszonánc (*„l**ámpa**" –„h**átha**").* A *„mut**at**"* azonban nemcsak „kancsalít", hanem magánhangzós asszonáncban össze is cseng az őt átölelőkkel (*„lámp**a**" – „mut**at**"* – *„hátha"*). Sőt: tiszta rímmel kapcsolódik még az ölelkező rímet követő három sorvégi szóhoz is (*„mut**at**" – „lábam**at**"- „állam**at**" – „felett-al**att**"*). És még tovább : magánhangzós asszonánccal a *„N**ap**"* szóhoz.

A hangzás minősége szerint a *„lábamat"* és az *„államat"* tiszta rímmel és magánhangzós asszonánccal kapcsolódik egymáshoz. Hozzájuk tiszta rímmel és magánhangzós asszonánccal társul a *„felett-alatt".* A *„felett-alatt"* és *„a Nap"* kapcsolódása magánhangzós asszonánccal történik. Az *„elvettem"* és a *„mellettem"* tiszta rímmel cseng össze. Tiszta rímű a *„lesik" – „esik"* páros. A hangzás minősége szerint tiszta rímű és magánhangzós asszonáncú a *„szebbeket" – „melleket".* Tiszta rímű és tiszta asszonáncú az *„okom" – „málnabokrokon".* Tiszta rímeket mutat a *„kutat" – „mutat",* a *„vének" – „hazamennének".* Magánhangzós asszonáncok és tiszta rímek következnek a *„kezem"- „lesem",* a *„duzzadó halom" – „ béna borzalom",* a *„hecceket"- „perceket"* párosokban. . Tiszta asszonánc és tiszta rím hallható a *"fagyok" „vagyok"* szavak összecsengésében. Magánhangzós asszonánc a *„nap" –„visszatolat".* Tiszta rímű a *„kollégista lány"* és az *„is talány"* kapcsolata. Ez egyébként a hangegyezés terjedelme szerint három szótagos mozaikrím, és a rímhívó és a rímválasz szavai más-más törésvonal mentén rendeződnek. Tiszta asszonánc és tiszta rím hallható a *„vonat" –„arcomat"* összecsengésben. Magánhangzós asszonánc és tiszta rím van a *„falán" – „haján"* párosban. Tiszta rímű a *„halált" és a „vált"* összecsengése. A *„falán" – „hajánˮ- „halált" –„vált" –„sárgát"* egymással közösen is összecsengenek. A *„sárgát"* két hanggal, magánhangzós asszonánccal kapcsolódik, ötödiknek az előtte rímelő négy szóhoz. A *„szalad" – „szabad"* kapcsolata a tiszta rím és a magánhangzós asszonánc együttes összecsengése. A *„mutat"* a vers zárlatában is hasonlóan viselkedik, mint a vers nyitányában, azaz itt is rímel az utána következő sorvégi szavakkal: *„mutat" –„szalad" – „szabad".* Itt tiszta asszonáncban csengenek össze a szavak.

Az elégia groteszk látásmódja fokozatosan mélyül el, oly módon, hogy Körmendi felgyorsítja az időt, és így az életérzések, életjelenségek, az életlehetőségek folyamatos és fokozatos pusztulását állítja elénk. A költői én és környezete sorsa, a *„pihésedő állú"* kamasz és a csitri *„zöldszemű lányok"* élete együttesen az enyészetbe hullik. Mindenki megvénül, mindenki elhasználódik: *„erős szőrök dárdái ütik át arcomat",* és *„már havat látok a lottyadt lányok haján."*

A vers mindvégig jelképes, szerkezete mindvégig aláhulló, akárcsak Ady verse, *A magyar Ugaron* (1905). A szépre, szerelemre éhes fiú - *„homlokom felett-alatt, / akár egy glória, tündöklik a Nap”* – képzeletében ott lebeg a szerelmi megvalósítás vágya : *„A lányokat bámulom, a szebbeket, / a körtekemény melleket, / s az éjszakára várni támad száz okom, / csemegézni szoknya-mélyi málnabokrokon.”* Ám a *„közlekedési lámpa”* folyton csak *„sárgát mutat.”*

A vers jó feléig, a 24. soráig még mintha egy valós közlekedési lámpáról lenne szó. Ugyanis az *„és járdára rogynak a fáradt vének / az elhasznált asszonyok már hazamennének”* mondatokban még akár a valós időt is érzékelhetjük. Még a költői én is kamasz, még mindig leskeli a lányokat: *„de hiába blúzuk alatt a két duzzadó halom, / ha előttünk ez a sárga, béna borzalom”.* A 24. sorban azonban az *„előttünk ez a sárga, béna borzalom”* kijelentés hirtelen mély szakadékba löki a verset. Itt döbbenünk rá, hogy egy kozmikussá tágított tragédia szemlélői vagyunk.

A 25. sortól kezdve már minden „hoppra” elöregszik. A lányokból már megviselt, a szerelemtől elfordult asszonyok lesznek. Egy ideig még talán általatják magukat a költői énnel együtt: *„már nem értik a pajzán hecceket, / csak számolgatják a vézna perceket, / mosolyukat szétdúlták a fagyok. / Azt hiszik, ők még ők, s én még én vagyok.”* Az élet erodálódása megállíthatatlan lesz. Már nemcsak a napszak változik (*„már nem süt, nem esik”),* mint a vers első felében, hanem az évszak is: *„Jön a tél, megy a nyár, akár egy vonat.”* Ez a bravúros időjáték a „valóságos” időbe csúsztatja vissza a „megélt” időt is, de úgy, mint egy emberöltő életszinopszisát.

A groteszk versbeli elmélyülését fokozatok mutatják. A *„közlekedési lámpa”* hétköznapi sárgájából, „a nem tilos, de nem szabad” alapjelentéséből először ellenséges többletjelentésű *„sárga, e béna borzalom”* lesz, aztán *„a közénk dermedt sárga is talány”,* és végül, miután az egész élet erodálódott: *„A lámpa nem vált, / sárgát / mutat. Sárgát. Állunk. Csak az idő szalad. / Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.”* Az egyszerű, mindennapos, hétköznapi várakozásból országos, sőt „világméretű”, totális tehetetlenség, bénultság lesz. Az egyszerű lélekállapotból általános, válságos létállapot. Innen nézve visszafelé: még a verskezdet is (*„A közlekedési lámpa / sárgát / mutat”*) sajátos politikai célzatot kap.

1984-re már a keleti blokk, a szocialista béketábor, élén a Szovjetunióval, általános gazdasági, társadalmi és politikai válságba süllyedt. A politikai válságot elmélyíti, hogy 1982. november 10-én meghalt a szovjet főtitkár, Brezsnyev. Az utóda Andropov, majd 1984. február 9-étől Csernyenko lett. Közben, 1983. március 23-án Reagen amerikai elnök űrbéli fegyverkezési programot, úgynevezett „csillagháborús” tervet jelent be. Amikor 1985. március 10-én meghal Csernyenko is, utána Gorbacsovot választják meg főtitkárnak.

Körmendi 1984-ben pontos szeizmográfként érzékeli, hogy a magyar uralkodó elit hatalomféltő, kiváró taktikája mennyire káros. A címbeli *„béke”* akár a Szovjetuniótól

való békés leválás előérzetének baljós megjelenése is lehet. Körmendi elégedetlensége, elkeseredése hasonló a barátja, Nagy Gáspár elkeseredéséhez, aki majd ezután írja meg a *Múlik a jövőnk (1987)* című versét. Körmendi politikai helyzetértékelését, rossz közérzetét hatásos szépirodalmi nyelvre fordítja. Mivel úgy látja, hogy megint a népe, a magyar nép életlehetőségei szalajtódnak, a *Körúti béke* című elégiában az ódát, de legalábbis dalt érdemlő fiatal, szerelmes, „életes" érzéseket, vágyakat a vers második felében elégikus-tragikus befejezés váltja fel. Még az egymással alliteráló szavak szóláncán belül is megmutatkozik ez az aláhulló szerkezet. Ezt erősítik - egyre intenzívebben - például a vers *h*-s alliterációival összekapcsolt szavainak jelentései. Ezek a 24. sorig még szinte egyensúlyban vannak : *„hátha" – „homlokom" – „hisz" – „**hazamennének**" – „**hiába**" – „halom".* A 24. sor után azonban egyre inkább aláhullók a jelentések: *„hecceket" -„hiszik"- „**hasadnak a házak**"-„ **havat**"-„haján" –„**halált**".* De ugyanígy figyelmet érdemel a vers *sz*-s alliterációjú szósora is. A 24. sorig a *„szemem" –„szebbeket" – „száz" – „szoknya-mély"* szavak sorakoznak. A 24. sortól viszont a *„számolgatják"- **„szétdúlták**" –„szőrök" – „szülést" **–„szalad**" – „nem **szabad**"* szavak. A vers kulcsfogalma, a metaforikus *„sárga"* a 24. sorban, ahol egyértelműen „megfordul" és zuhanni kezd a vers, egy hiperbolikus erősítéssel újabb metaforikus többletet kap: a *„sárga"* metaforája a *„béna borzalom*" lesz. A *„**béna borzalom**"* az elégia leghatásosabb alliterációja.

A *Körúti béke* az 1984-es év legjelentősebb Körmendi-verse, és jelentőségében az eddig írt legnagyobb verseihez, a *Mifelénk* (1981) és a *Ló a mecsetben* (1982) című ciklusaihoz fogható. A verset a Karcagi Nagykun Református Gimnáziumban nagyon szeretik. Domján Sándor, a gimnázium tanulója 2010-ben az Országos Áprily Szavalóversenyen Debrecenben III. helyezést ért el vele.

Körúti béke

A közlekedési lámpa
sárgát
mutat.
Állok. A zöldet lesem: hátha.
Míg a járdaszélen váltogatom lábamat,
kirakatban nézem pihesedő államat,
s homlokom felett-alatt,
akár egy glória, tündöklik a Nap.
A lámpa nem piros, nem zöld. Szemem elvettem,
hisz zöldszemű lányok mellettem
a sárgát lesik,
s a napot, az eget: már nem süt, nem esik.
Állok. A lányokat bámulom, a szebbeket,

a körtekemény melleket,
s az éjszakára várni támad száz okom,
csemegézni szoknya-mélyi málnabokrokon…
Amíg képzeletem ott alant kutat,
a lámpa még mindig sárgát mutat,
és járdára rogynak a fáradt vének,
az elhasznált asszonyok már hazamennének.
Fázik a kezem,
ám egyre a lányokat lesem,
de hiába blúzuk alatt a két duzzadó halom,
ha előttünk ez a sárga, e béna borzalom.
Állnak, már nem értik a pajzán hecceket,
csak számolgatják a vézna perceket,
mosolyukat szétdúlták a fagyok.
Azt hiszik, ők még ők, s én még én vagyok.
Mióta állok? Ez még a mai nap?
Vagy csak a tegnapi visszatolat?
Ahogy egykor a sok csitri kollégista lány,
úgy a körénk dermedt sárga is talány…
Jön a tél, megy a nyár, akár egy vonat,
erős szőrök dárdái ütik át arcomat,
mély repedések hasadnak a házak falán,
már havat látok a lottyadt lányok haján…
Állunk a járdán, várunk szülést, halált,
várunk pirosat, zöldet… A lámpa nem vált,
sárgát
mutat.
Sárgát. Állunk. Csak az idő szalad.
Mennénk. Nem tilos. De nem szabad.
(1984)

Jegyzet

1. Jenei Gyula: *„Én már kivert kutya is itt akarok lenni”.* A Barbaricum otthonossága Körmendi Lajos munkásságában. Eső. 2005. nyár. 110.
2. Szepes Erika: *”Jó volt köztetek”. Körmendi Lajos rejtett és vállalt vallomásai.* Eső 2005. nyár. 49.
3. Vasy Géza: Körmendi Lajos: *A gyökeres állat.* Forrás. 1993.9.91.
4. Alföldy Jenő: *A Barbaricum költője.* Körmendi Lajos verseiről. Eső. 2005. nyár. 46.

Kántás Balázs

A történelem mögöttes tartományai – akkor és most?

– Értelmező sorok Bíró József PAX VOBIS … PAX VOBISCUM című verséhez –

Bíró József
PAX VOBIS … PAX VOBISCUM
- az 1956os forradalom és szabadságharc mártírjainak emlékére -

röptet ... a szél ... kócpihéket
... - *jegenyék csúcs – magasában* - ...
festek egünkre – ... – álomi – kéket
... s - *átkelni* - … csónakot ... százat ...

cellája mélyén kushad ... *a* ***NYÁR***
... áristomában ... *az* ***ŐSZ*** *is* ...
EGYIKNEK ... - *megváltó* - golyó – halál
... **MÁSIKNAK** ... bitófa ... (- *kőris* -) ...

lelövetettek – ... – felköttetettek
... – : jeltelen – sírjaik ... *sírnak* ...

s ***ti*** ! ... ha 'kik gyertyát gyújtani mertek ! ?
… – : … *hány arca van még … a … kínnak …* ***?***

(**1986**)

Bíró József **PAX VOBIS ... PAX VOBISCUM** – ***Béke nektek ... béke veletek*** – című verse a kortárs magyar közéleti költészet lenyűgöző, páratlan gyöngyszeme.

Habár a szöveg 1986-ban, az 1956-os forradalom és szabadságharc harmincadik

évfordulójának alkalmára íródott, az elmúlt huszon-egynéhány év nem erodálta, erejéből, aktualitásából mit sem veszített.

A vers nyitóstrófája első olvasásra látszólag nosztalgikus-idillikus képsort tár az olvasó elé, habár a *kócpihék* víziója a jegenyefák *csúcsmagasában* értelmezhető akár borús előjelként is – talán éppen az akasztásokhoz használt kötelek szöszmaradványait fújja a szél, a jegenyék pedig nem mások, mint akasztófák. Ez azonban nem egyértelműsíthető, így az interpretáció a mindenkori befogadóra hárul. A hihetetlenül tömör két kezdősor után szólal meg a lírai beszélő egyes szám első személyben: *álomi – kéket* fest az égboltra és *csónakokat*, az átkeléshez. Álomszerű kékség tételeződik a sötétlő (?) égbolt ellenpontjaként – itt maga a költői beszélő lép fel a tények/képek megváltoztatásának intenciójával. A csónakok nyilván a túlvilágra való (csendes) átkelés eszközei. A lírai beszélő kegyeletet gyakorolván lép be ezen sejtelmes, békés, második-harmadik látra azonban baljósnak tárulkozó létképbe – felülbírálja az áldozatok felett kimondott ediktumot, s afféle szentségtörő gesztussal, nem várt teremtőcselekedettel megadja nekik a már rég' kijáró végtisztességet. Mintegy rehabilitálja őket. Megváltoztatja az előre kitervelt ítéletek gyalázata nyomán haragját mutató égszínt, s metaforikusan rendelkezésükre bocsátja a túlvilágra, a mennybe lehető átkelés szimbolikus eszközeit. A *száz csónak* megjelenítése tehát *tovább sűríti az atmoszférát* – tömeges kivégzéseket, tomboló vérengzéseket sejtet, ám a prédául dobottak, mert másként nem, hát a költői beszéd teremtőereje révén részesül(het)nek *az idéző-gyász méltóságában*.

Ha egyszerű referenciális olvasatra teszünk kísérletet, mondhatnánk talán kissé banálisan, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírhalált halt hőseiről van szó már a vers első strófájában is, hiszen a költő programszerűen kinyilatkoztatja, hogy művét nem titkoltan a forradalom harmincadik évfordulójára írta. Igen, ez az értelmezés természetesen helytálló a maga szintjén, de meglehetősen keveset mondana a vers, ha az interpretációs lehetőségek ennyiben kimerülnének. Azonban sokkal összetettebb, mélyebb üzenettel van dolgunk. Nem beszélve arról, evidensen más konnotációkat hordozott e vers a keletkezése idején, 1986-ban, és attól részben eltérő, további fontos másodlagosságokat is *magáénak könyvelhet el* a rendszerváltozás (?) utáni értelmezési horizontban, immáron évtizedekkel a megírását követően.

Azonban, hogy elmélyülhessenek az interpretációs lehetőségek, eme felvezetés után most lépjünk tovább, s vizsgáljuk meg, gondoljuk át, *fejtsük fel* a második versszak mondandóit.

Az antropomorfizált, valamint tipográfiailag is kiemelt toposzok, *a **NYÁR*** és *az **ŐSZ*** stílszerűen *cellában és áristomban kushadnak* – az egyiknek *golyó – halál* jut, a másiknak pedig *bitófa …* (*- kőris -*). A halál ez esetben, nem meglepő módon : megváltás. Bíró József költői beszélője nem magyarázza túl a dolgokat. Ép-

pen annyit mond, amennyit kell. Két antropomorfizált évszak, két egyszerű költői toposz, a virágzást, újrakezdést, ifjúságot, reményt, kiteljesedést ígérő ***NYÁR*** és a lassú elmúlást, hanyatlást, befejezést, de legalábbis a folyamatok megnyugvását, lelassulását sugárzó ***ŐSZ***, – *mindketten* halálra ítéltettek, és cellájuk mélyén várják a diktatúrákra (és persze a világtörténelemben tulajdonképp általánosan) oly jellemző két sztereotip kivégzési módszert, a kötelet és a golyót. És ehelyütt vonatkoztassunk el attól a referenciális olvasatot sejtető egyszerű ténytől, hogy az 1956-os forradalmat történelmi ismereteink alapján köztudottan az ifjúság (***NYÁR***) robbantotta ki, az események ideje pedig októberre (***ŐSZ***) esett. Szó van erről is, hiszen a vers semmit sem véletlenül avagy találomra közöl velünk, természetesen a referenciális olvasat primer szintje ezúttal, amint másutt szintén, igaznak bizonyul. A szöveg mélyebb struktúrájában azonban szó van valami másról is: a két *véglet*, nem csupán két, a pőreségig egyszerű és elcsépelt toposz, de a generációk, nemes egyszerűséggel a fiatalok és öregek megtestesítője. Egy általánosabb, egyetemesebb szinten a szöveg antropomorfizált toposzai arra utalnak, a történelmi traumák terheinek elviselése nem csupán egyetlen nemzedék kitüntetett sajátja, – nem kizárólag egyetlen korosztály életére, világlátására nyomja rá bélyegét, amiképpen az 1956-os forradalom bukása sem, *feldolgozni* pedig mái napig sem sikerült. Történeti perspektívából szemlélve a dolgokat, 1986-ban hangsúlyozottan más volt a helyzet, mint mostanság, – ám máig jellemző a teljességigénnyel kibeszélhetetlenség, ugyanakkor a történelmi emlékezet kipusztíthatatlansága és a még közöttünk élő hősök példája továbbra is aktuálissá teszik a hiteles megszólalásokat, kitörölhetetlenül a kollektív memóriába vésve azokat. A mártírium abszurd módon megváltásként értelmeződhet, ugyanis a forradalom leverésénél talán még súlyosabb történelmi tapasztalat volt, ahogyan a diktatúra évtizedei alatt torzítottak, hamisítottak, hazudtak. A vers történelemolvasatában groteszk módon *jobban járt*, aki a harcokban vagy akár később, halálraítéltként lelte végzetét, mint aki túlélte az üldöztetést, s idővel fogságából szabadulván, élete végéig arra kényszeríttetett, hogy másként lássa, értelmezze a személyesen megélt történelem adott helyen és időben igencsak világos összefüggésrendszerben értelmezhető eseményeit, ellentmondjon tapasztalatainak, emlékeinek. Többnyire csak azok maradtak, azok maradhattak makulátlanul *tiszták* és a teljes rehabilitációra érdemesek, akik meghaltak mindazért, amiben sokmilliónyian őszintén hittek.

Égre kiáltó bűn a forradalom és szabadságharc résztvevőit halálba hajszolók bűne, de nem elhanyagolandó azok *sara* sem, akik több mint harminc éven átívelően meghamisították a magyar történelmet, közönséges hazugságok elfogadására, el nem követett, meg nem esett cselekedetek bevallására kényszerítettek embereket. Mit sem számított az igazság, minden azon múlott, milyen megvilágításba kell helyeztessenek a történelem *tényei*. Természetesen egy percig sem

kérdéses, ki(*k*)nek a kezében futottak össze a korabeli tömegtájékoztatás, továbbá az informális *tájékoztatás* pártállami szálai.

Olvastomban a vers a forradalom (külső segítséggel való) leverésén túl, az arról mint nemzeti tragédiáról való puszta megemlékezésen is túl, erre a sokkal nagyobb szabású, ördögibb, befogadhatatlanabb tény-konglomerátumra is felhívja a figyelmet, s ez a több mint emberöltőnyi időt meghatározó hazugságáradat, s az olajozottan működő diktatúragépezet óriási roncsolást végzett a kollektív emlékezetben. Végtére, nem pusztán az elítéltek egyéni sorsáról van tehát szó e pár veretes lírai sorban, – hanem arról hasonlóképpen, miként vették el a magyarságtól hősi halottai nyílt gyászolhatóságának esélyét.

Ezt az értelmezési lehetőséget – a legsúlyosabb szavakkal, mesteri költői fokozással – megítélésem szerint éppen a vers harmadik egysége, az utolsó négy sor tematizálja és konkretizálja. Vessünk hát *elidőző pillantást* a záró sorokra is a lehető legközelebbről.

Meggyilkolt emberek jeltelen sírjai. Ha ismételten a referenciális olvasatot szeretnénk először játékba hozni, hogy *rajta túl* mélyebb értelmet is feltárhassunk a szövegben, nos, közhelynek számító tudásként említhetjük, hogy a politikai okokból kivégzettek holttestét a kommunista diktatúra évtizedei alatt általában jelöletlen tömegsírokba temették. A *jeltelen sírok*, az áldozatok sírjai még évtizedek múltán is *sírnak*, azaz nem hagyják felejteni a tragédiát, éberen, ébren tartják az esendő emlékezetet. Az utolsó előtti sor ugyanakkor (s itt mindenképpen hangsúlyoznunk kell a keletkezés idejét: 1986) váratlan fordulatot tartogat. A költői beszélő egyszer csak szinte dühkitörésszerű aposztrofével él – megszólítja azokat, akik *gyertyát gyújtani sem mertek* a jeltelen sírokban nyugvókért. *„**ti**!”* – ennyit tudunk meg *róluk*, az aposztrofénak nincsenek ennél konkrétabb címzettjei, referenciája. A névmás feloldása az olvasó feladata.

1986-ban, a forradalom harmincadik évfordulójának idején s a jól érzékelhetően agonizáló rendszer számított óráiban ugyan nagyon óvatosan, de már lehetett szót ejteni és emlékezni az úgynevezett *ellenforradalom*ról, s kezdtek feltűnni, előrukkolni, akik a lehető változások előszelét megorrontva, az életüket eladdig meghatározó elveiket megtagadva, a diktatúrában vállalt szerepüket teljességgel semmisnek tekintve, szégyentelenül, gátlás nélkül, arcátlanul beálltak az emlékezők, *ad absurdum* a túlélő forradalmárok sorába.

Így aztán a rendszerváltozás hajnalán (itt bizony elengedhetetlenné válik a referenciális olvasat) hirtelen és gyanús mértékben megszaporodtak 1956 tisztelői, önkéntes örökösei, az eladdig különös módon sosem látott harcos hősök. Nekik, a jól megfontolt érdekeiktől vezérelten szentségtelenítőknek-álcásoknak adresszáltatik hát az indulatos, jogos számonkérés, egyúttal rezignált megszólítás. S ez az a sor, amely olvasatom szerint a vers keletkezésének huszonhét éves

távlatából is kivételes átütőerőt, óriási aktualitást ad a szövegnek. E vers időket átívelően *beszél* azokhoz, akiket már ***akkor is*** megszólított, – hiszen a 2010-es évek Magyarországán is itt járnak közöttünk *az affélék*, *régi motorosok*, akik az 1956-os forradalom és szabadságharc minden tekintetben való részeseinek, letéteményeseinek, rehabilitálóinak, újraértékelőinek kiáltják ki magukat azzal párhuzamosan, hogy a hiteles tanúk, túlélők egyre kevesebben vannak, a vitathatatlan tények pedig mindinkább megfakulnak az emlékezések vásznán.

Bíró József verse a tisztán-láttatás és tiszteletadás igényén túl arra is figyelmez, hogy akár konkrétan 1956, de más sorsfordító események is általánosságban mindig és mindenütt eszközzé tehetőek, hogy ***az egyesek*** a közösségekre kéretlenül ráterhelhessék privát érdekeiket, így legitimálván azokat. Ha illusztrálni szeretnénk a dolgot, elegendő csupán a 2006-os hazai, igencsak ellentmondásos, az azóta is heves kirohanások által övezett utcai zavargásokra utalnunk és a rendőrség vitatott, brutális fellépésére gondolnunk. No és persze arra, milyen politikai *alakulatok*, milyen ideológiai elveket vallók próbálták meg mindenáron párhuzamba állítani, az egyébként pont a forradalom ötvenedik évfordulóján elharapódzó zavargásokat magával 1956 szellemiségével.

A költői beszélő verse utolsó sorában joggal teszi fel tehát a súlyos, viszontválaszra persze számot nem tartó kérdést: ***hány arca van még a kínnak ?*** Azaz: nem elég, hogy anno az események úgy alakultak, ahogyan, s nem elég tehertétel az emlékezés kínja, fájdalma sem? … – *stb*. Azonban amikor valahára valami aprócska esély mutatkozott a (valós) történések és az áldozatok rehabilitációjára, egyesek ([nem is oly kevesek) számára a már megszokott természetességgel, egyértelműen előbbre sorolódott a múlt nyilvánvalóan érdekorientált manipulálása? Bíró József verse egyebek mellett ezt a kérdést is felvetette 1986-ban, a rendszerváltoztatást megelőző időszakban, akkoriban persze paradox módon még mit sem lehetett látni a húsz-harminc év múltán elkövetkező jövőből. Eredeti intenciója (kérdés marad persze, szerencsés-e a szerzői intenciót bevonni az interpretációba, főleg ilyen, viszonylag nagy időbeli távlatból?) szerint a szöveg minden bizonnyal *emlékezni* akart *akkor és ott*, amikor a hatalom korlátozta mértékig, ám végre lehetőség adódott legalább főt hajtani, s csak másodsorban utalt azokra, akik már *akkor és ott* is a maguk kényére formálták, alakították a közelmúlt történelmét, mondjuk így, már akkor is *„sajátosan értelmezvén azt"*. Majd' harminc év nagy változásokkal (?) teli távlatában, a mindössze tizenkét soros vers mégis jóval (mármár profetikusan) túlmutat a keletkezés idejének textuális önmagán.

*„**hány arca van még a kínnak ?**"* – vetődik fel a kérdés *itt és most*, 2013-ban, Magyarországon. Bíró József **PAX VOBIS … PAX VOBISCUM** című verse nem csupán merész megemlékezés-poéma az 1956-os forradalom mártírjairól a rendszerváltás előtti esztendőkből, jól kimutathatóan nagyságrendekkel több annál.

Kíméletlen kordokumentum, kérlelhetetlen őszinteséggel megszólaló költői (elő-) jegyzet az úgynevezett rendszerváltozás margóján, s érvényessége máig töretlen. Sőt, látva a históriai emlékezet hasadásait, kopásait, torzulásait és alkalmankénti tudatos (*el*)torzításait, illetve, az éppenséggel dokumentált, dokumentumokkal egyértelműsített események *sajátos* (*újra*)értelmezéseit, pillanatnyi, kérészéletű előnyökre konvertálását, a vers utolsó sorai, az érckemény aposztrofé és a megválaszolatlan-megválaszolhatatlan *végső* kérdés, bizonnyal mondhatjuk, talán fájóbb aktualitásokat hordoznak napjainkban, mint …

Úgy *szólani* valamiről, egy a megírás időpontjában elementárisabbnak tűnő, tiltott, látszólag élesebb aktualitást feltételező *témáról*, hogy a szöveget sokkolóan-súlyosabb, erőteljesebb jelentések gazdagítják a keletkezés filológiai tényét követően évtizedekkel, mint akár annak előtte, ez mindenképpen igen jelentős művészi teljesítmény. Tehát elemzői felelősséggel kimondhatjuk, az egyetemesség költői igényét mértékül állító, s egyúttal azt önreferenciális módon be is teljesítő irodalmi műről van szó.

Bíró József a magyar neoavantgárd poézis kimagasló alkotója. Észrevételem szerint ez az egyik legpontosabb, legszigorúbb, legátütőbb, hatalmas erővel visszhangzó *szövege*, amely évtizedekkel születését követően is teljes joggal formál igényt arra, hogy a 2010-es években reneszánszát élő magyar (politikai-)közéleti költészet kiemelkedő alkotásaként olvassuk.

Németh István Péter

Dörögdi Miklós donátor esteli imája Anno Domini 1360

(Tisztelet Németh Anna festményének)

Áldott legyél Uram, hogy lassítottad
A léptem a völgyi pataknál, s hogy
Fickándos halaidon feltündökölt
A szivárvány. Tégedet illet e hálaének,
Mivel kristálytiszta vizedből oltottad imént
Szarvasok szomjával együtt az enyémet.

Áldassál, hogy földed arany poharacskát,
Ezüstpénzt és bronz fibulát rejt itt, s a kenyér
Mellé pipacs és búzavirág terem.
Legyél áldott, hogy megállítod a léptem
E négyszögü szentély és a templomhajó
Közötti ívek alatt most, mik éppen

Olyan könnyeden érnek össze fölöttem,
Akárha karcsú ablakon át a kékellő
Mennybolt. Áldassál, mert a Te pünkösdi
Lángjaidba nem keverszik a házi
Tűzhelyeinknek a korma s háborús pernyénk.
Bár légiók vonulását itt öröknek látni.

Angeluszra szól a harang, s mire
Szent András keresztjével áthúzva napom,
Arra kérlek, Uram, csak, megbocsáss
A kapzsiságnak, ha majd széjjelszórja
Lőporral a templom testét, készüljön
Belőle barmai tágasabb ólja.

Nézzél félre, Uram, akkor, hátha a
Tékozló fogja mégis errefelé hordani
A disznóganéjt, s meglehet,
Üres sem lesz egyik este a jászol.
S hadd silabizálhassa sokáig
Az ember – akire akkor is vigyázol –

A köveket vagy az idevésett
Virágocskák négy levelét! Tedd:
Álmodhassa megint épnek a törmeléket.
Romladozzék hosszan, kérlek,
Az időben a maradék egy
Sekrestye is, mint hattyúi ének.

Bertha Zoltán

Hit és haza

Tüzes Bálint költészetéről

Takarékosság, mértékletesség, arányosság. Semmiféle erőltetett tömörítés, mesterkélt szűkszavúság vagy önredukció. Nem; hanem önmegtartóztató elszemélytelenítés nélkül is valami csodaszerű légiességgel összesűrített vallomástétel, képi szárnyalás, fantáziadús életfelidézés, önkitárulkozó szabadság. Varázslata a rövid mondatoknak, amelyek mégis az érzelmi, hangulati, bölcseleti, konfesszionális, metafizikai sugallatok derűjétől és tágasságától szivárványlanak, amelyek opálosan fluoreszkálnak, és egyetemes létigazságoktól fénylenek. Villanásokból épülnek az életképek, az emlékképzetek, a tünékenyen víziószerű látomások, a szimbolikus szuggesztiók, a vágyak, remények, viszatekintő nosztalgiák, számvető és létösszegző metaforák, önsorskifejező hitvallások megannyi kikristályosított mozaikdarabkái. S ebben a megragadó emberies készültségben és feszültségben röppennek a szavak, a sohasem bőbeszédű, de soha nem is érzelem nélkülivé lecsupaszított megnyilatkozásformák. A kettősség köreiben és szféráiban: míg másoktól esetleg sok szóval is keveset kapunk, itt kevés szóval is sokat. Mert ez a kettősség vagy összetettség valóban egyszerre árasztja a könnyűség, a keleti tusrajzokhoz hasonlatos lebegés, a pillanatnyiság mágiáját meg a súlyos egzisztenciális sorstapasztalatiság személyes és közösségi érvényességtartalmát, bőségét és gazdagságát. A megszenvedettség és a felülemelkedés rugalmas összekapcsolhatóságát és megejtő esztétikai együtthatóságát.

Jelentéses élettények, sorsos érzelmek, metafizikai sugárzások keverednek és szelídülnek össze tehát az 1951 és 2013 között élt Tüzes Bálint sokoldalú nagyváradi költő, újságíró, irodalomtörténész, literátor verseiben. Akinek hagyománytudata, műveltsége, a genius loci-hoz való ragaszkodása is mintaszerű volt. *Forrongó századelő* címmel például 2006-ban (Nagyvárad, Europrint Könyvkiadó) adta közre rendkívül izgalmas, élvezetes, mert érzékletesen, életesen gazdag és tartalmas, ezzel egyszersmind filológiai alapmunkának számító beszélgetőkönyvét Tóth Jánossal, a váradi Ady Endre Emlékmúzeum vezetőjével, igazgatójával a Holnap időszakának szellemi mozgalmairól, folyamatairól, meghatározó személyiségeiről. És Ady alakját pedig több versében is felidézte (*Ady*, *Ady-vízió*).

Lírájában tehát míves formakultúra, stilizált képek, kapcsolódó motívumsorok, rímek, ritmusok, dallamok gyengéd lejtése, műgond és cizellált kifejezőerő csiszolja egybe a látvány és a látomás tudatlírai övezeteit, érzület és gondolat, értelem és sejtelem élmény- és hangulatköltészeti dimenzióit. Világkép és stílus,

élmény és forma: ennek harmóniáját kérték számon régen is és most is a széptani kritikusok, s ha változtak is a körülmények meg a verseszmények, Tüzes Bálint modernizált lét- és lélekköltéményei döntően mégiscsak ezt a szépségkultuszt éltető termékeny hagyományt fejlesztik és árnyalják, mégis inkább a gondolatébresztő konszonanciák értéktartományait szélesítik és a magukkal ragadó bűvös mélységperspektívákat tágítják, mintsem hogy lemondanának a költészet, a költőiség eredendő, archaikus, ősi hatásalakzatairól. Töredékesre repedezett korunkról hitelesen tudósítanak az ő szellemes bökversei, az akár posztmodernnek is nevezhető frivol nyelvi és szövegjátékai is: de mindennek fundamentumát a modern újklasszicizáló emocionalitás, az ideálőrző rezonancia, a vibráló értékőrzés és az eszményfenntartó misztériumteremtés erkölcsisége képezi. A tradíció elementaritása és a kötéseken átívelő szabadságmámor titkos mindenségigézete. Korlát és korlátlanság meghatározhatalanul egyéni, szuverén egyeztetése.

Színesen tarkálló gyöngyszemek sorozatának, füzérének tekinthető Tüzes Bálint *Életfaárnyék* című (és akivel a költő lélekemelő beszélgetést is folytatott az *Agria* folyóirat 2009/1-es, tavaszi számában: Holló Barna képzőművész karakteresen finom-veretes grafikáival díszítve megjelent) verseskönyve (Nagyvárad, Europrint Kiadó, 2001) is, amelynek sajátos koloritja és alaplelkülete már címében is vitalitás és rezignáció, fény és ború, derűlátás és elégikusság különös együttesével üt át. Már bevezetőjében sem szokványos életrajzot vázol, hanem „egyszerhasználatos" fogalmakhoz, „egyszóval az élethez" fűződő olthatatlan vonzalmát jelenti be. De tudja, hogy érezni, szorongani, reménykedni, csalódni azért másokhoz hasonlóan szokott ő is, legfeljebb másképpen ad hangot mindezeknek. A maga dedikációját is az univerzális szeretet jegyében fogalmazza meg: „mindazoknak akik szeretnek / és akiket szeretek", és a könyvet ajánló pályatárs, Pataki István szintén a humanitás alapértékeit emeli ki: „'Hitnél többet nem adhatok' – vallja Tüzes Bálint költő, mintegy sugallva is a kérdést: próbálhat-e többet adni poéta ebben az értékrend nélküli, összekuszált világban, mint emberségben gyökerező szeretetet, őszinte kitárulkozást, szerelem-tiszta féltést?". Azt is leszögezve, hogy a „hit fontossága nem csupán mély vallásosságban gyökerezik. A szülőföld megtartó erejének közhellyé koptatott fogalmát költői magasságba emelve biztat: higgyünk gyökereinkben, mint a történelem viharaitól edzett szálfenyők, tölgyek. Ehhez bátorság kellett, és kell ma is." Pataki Isván pontosan látja a sok évtizedes léleknyomorító embertelenségben is vállalt értékmentés szelíd hősiességének jelentőségét, s másfelől hogy az egyszerű, tiszta verssorokban mennyi játék is sziporkázik; gyermeki-felszabadult játékosság, divatoktól, irányzatoktól független örömtónus. „Tud magyarul. Költőül. Emberül. Szerényen, alázattal, halkszavúan mondja ki intéseit, aggódásait." „Teszi a dolgát Életfaárnyékban." És tehetjük rögtön hozzá: azóta is folyóiratokban – köztük a Partiumi Írótábor díjával kitüntetett Ködöböcz Gábor

főszerkesztése által fémjelzett rangos egri orgánumban, az *Agriá*ban – közreadott versei tanúsága szerint is.

A fiatalságra visszarévedő számadások („egyszer visszatérnek / a gyermekkor újságpapírból / készített sárkányai"; „nagyapám is visszatér / hiszen nem halt meg / csak elaludt" – *Suhanc számvetés*) közé máris beszüremkednek a megejtőn hiterősítő szentenciák – „hitnél / többet nem adhatok mégis / megyek már tudom / mikor riaszt s óv az ég" (*Fáradt galambok*) –, de az örökös úton-levés, a folytonos keresés, a megnyugtató létértelem utáni kívánkozás, vágyakozás, epekedés igeivé jegecesedő megszólalásformái is. S ez a szinte állandósuló életút-metafora – mint a nagy modern teológus-filozófus, mítoszkutató Northrop Frye elméletében is a „quest"-nek nevezett kalandos vándorlás vagy lényegfürkészés – olyan álomi vagy mélypszichológiai keresésmítoszra utal, amelyben a vágyakozó én teljesüléskeresése „megszabadítja a valóság gondjaitól, de magába is zárja ezt a valóságot". „Bárhogy volt hittünk fűben / és kövekben (…) hétágú szivárványt álmodni élet / mi megálmodtuk azt" (*Nemzedéki dal*); „a folyóktól sohasem szabad meg- / kérdezni honnan-hova" (*Folyamatos kíváncsiság ellen*); „autós szerelmek / tűntek az úton egymás után" (*Eredetmonda*); „hol van a fáról / aligelröppent madár" (*Feladat kisfiamnak*); „örök útmutatód a remény" (*Reménységváróban*); „mögötted összeáll / ami múlt / jelenné vált perceit éled / a jövő szakadozik (…) útra kelsz mégis / kínlódva indulsz / még mindig szisszenő / cserepek felé" (*Törtvonal*); „az utat mutasd merre mégy el" (*Harmincöttől ötvenig*); „tenyeredből utak indulnak" (*Protest song*); „elméd szárnyas gyermeke az értelem" (*Zuhatag*); „hajnalban inni indulnak a szarvasok" (*Igazság*); „hozzád csapást nem találok // indulok mégis // tisztaszemű boldogságból / inni szerelem kútjából" (*Őszvégi ének*); „elindulsz / veled új napod is indul / szürkeségből és / ragyogásba ér" (*Átitató áhítat*); „eljutunk a mennyekig" (*A lét, a lét, a lét*) – hangzanak számtalan változatban az útkeresés, a talányfaggatás, a magasságáhító remény- és minőségigény aforisztikus gondolatsűrítményei, az életútfelmérés vízszintes és függőleges irányú eszmélkedéséből fakadó gnómikus bölcsességei. Mert amit kívül keresünk, azt keressük belül is és fordítva: amit belül, azt kívül. („Ádám arcán riadalom / és reménytelen a nyújtózás // pedig hogy / fogná még azt a kezet" – jeleníti meg így a *Kápolna* freskója Michelangelo halhatatlan remekművét.) Immanencia nincs tehát transzcendencia nélkül; az Isten fölöttünk, de bennünk is lakozik. Rejtőzködő mivoltában is („Örökidő jelekben") – mint Pascalnál („Deus absconditus"), mint Adynál („Nem látni őt emberi szemmel, / De itt van és kormányoz"), mint Karl Jaspesrnél („Láthatatlan. Látni nem lehet, csak hinni lehet benne"), de mint már Ézsaiás prófétánál is: „Bizony Te elrejtőzködő Isten vagy" (Ésa 45, 15.). Hát így bújik meg a teremtő önvaló, a minden létezés ősforrása – zsoltárosan mint szép híves hegyi forrásvíz – a cserkésztestvérnek ajánlott Tüzes Bálint-versben, a mintegy világ-

képösszegző *Forrás a hegyen*-ben is: „rejtőzik / vannak akik nem hiszik / láthatatlan ugyanis / mint az Isten / pedig tavasszal ősszel / nyáron télen / csak életet ad / belőle van / fű / fa erdő / a hajtás tőle sarjadt / növeszt levelet sarjat / mackót gidát / nyuszit rókát / varjút rigót / csízet pintyet / fenyőt bükköt / hársat tölgyet / virágot is / százszorszépet // tehát rejtőzik / s vannak akik nem hiszik / láthatatlan ugyanis / mint az Isten / mégis minden / így lett miénk".

De az emlékezetesen eleven és eredeti képek maguk is szimbolikusan szövik a táj és a lélek, a természet és a szubjektum, a fent és a lent kozmikus összefüggésrendszerét, földi és égi vetületeit (amint azt már legalább Hermész Triszmegisztosz óta tudjuk, hogy „ami lenn van, ugyanaz, mint ami fenn van, és ami fenn van, ugyanaz, ami lenn van"; és így „érted meg az egyetlen csodát"): „gesztenyegyertya / az égre világol / lángja levélzöld / fénye az ég" (*Virághlobbanás*); „megmaradjon nékünk / égi vezérlőül / mikoron a létünk / más időkbe szédül // fent van az alul s lent van a fenn / örökkétig végtelen" (*És végül*). Magasság és mélység között tehát – de mindig a szülőföld vonzásában: „világ tetején ülök / alattam talaj / fenn felhő s az ég / lenn a folyó s a város / áldott föld / maroknyi Várad / noha nagy / örök föld / hol ember előtti csöndből / üzennek bimbózó / magnóliák / illatuk lobogón hirdeti / mindnek / reánk már / hiába támad a tél" (*Itthoni tavasz*). Az „anyarög" (*Nyugtalan fenyő*) erőtere ez, ahol „a kagylókötő iszapban évezredes temetők" (*Szülőföld*) rejlenek, s az „elmélyülés" „állandó közegragaszkodás" (*Zuhatag*). Ha Tompa László magányos erdélyi fenyői a keserves helytállásra buzdítanak, itt a „nyugtalan fenyő" még inkább szakadatlan „vakrémületnek" van kitéve, mert a tatár, a török, a német, az orosz és egyéb veszedelem szüntelen történelmi kínjai közepette az alapvető gondtapasztalat nem más, mint hogy „harsog a mindenkori JAJ / és meg-harcolt/hurcolt / haza házad hátadon / míg forrón félt a fájdalom / nyílt lángok égig csapó / fényoszlopa". Meg hogy „csak szürke gránit / egyetlen tömbből / a hazán élő nemzet / kemény bizonyossága / de mennyiért és miből / szélvédett helyen / fagyot is próbált / lándzsafű vetés / a megmaradás / de menynyiért és meddig" (*Emlékmű*). S bár „egy nemzet emberré töredez / de odább / a partmenti regék füzese alatt / önsodrától ittasan / újra nemzet lesz / kenyeret ne érjen már szájam / ha ez nem való / a hold örök igaza / vonzani vonzani a cseppet" (*Zuhatag*). „Rokonná lenni hitben" – szól a fohászos, imádságos hűségintelem, s a kitartás sorsbeszédes parainézise: „e földből nőttünk csupán (…) így mi lépnénk is nem is / a fák nem tudnak arrább menni / minden viharok elől" (*Szülőföld*). „Magunkban lelni meg hazánkat" (*Páratlan páros*) – mondja Tüzes Bálint, folytatva azt a sok erdélyi költőnél árnyalódó eszmét, miszerint ahogyan élünk, az a hazánk, vagy a nyelv a mi valódi hazánk, tehát a kultúra, a hagyomány, a történelmi, szellemi, erkölcsi értékek teljessége: az otthonvilág, az otthonteremtés, az elidegeníthetelen otthonosságérzet. A hazatérés maga a megnyugvás hívó üze-

nete: „mondd sietsz-e még / érkezni hazába / a megálmodott házba" (*Novemberi vers*); „szólítlak eztán / önmagunk jogán / kedvesnek / anyanyelvnek / istenhitnek / szerelemnek / hogy szétosszalak / meggyónjalak" (*Ellentét*). S a transzcendens, krisztológiai, eucharisztikus átlényegülés misztikájában is: „mióta / átléptél fényen / másokén és enyémen / benne dobbansz ím / borban – kenyérben" (*Metamorfózis*). Mert végül „a győzd le – győzd meg között / gyémánthíd feszül / alatta mélység / középen Isten / és te egyedül" (*Utószó*).

Hit és haza bennünk és fölöttünk van. Hazaérni földön és mennyben ezt jelenti tehát: létet és lényeget egybelátni, egybeélni. Nincs kint és bent, mert a hitben, a reményben és a szeretetben minden összeér. Az út vége a felemelkedés és az átvalósulás. Ahogyan az 1778-as keltezésű debreceni ének, a szövegével a XVI. századi Batthyány-kódexben szereplő zsoltáros fohász – református énekeskönyvünk 371. dicsérete – a Lélek hatalmát zengi: „Munkáinkat megszentelje, / Bennünk a hitet nevelje, / Útunkat hazánkba vezérelje." Hát így közelít mai és örök hazájához, így mereng, így tűnődik, így remél útközi térben és időben Tüzes Bálint, egyszersmind szülőhazájának mostani pusztulását is fájlalva – *Nagyúton* című szintézisversében: „kell-e térkép / hogy megtaláld hazádat / hogy bizton / eligazodj / elmúláskóstolt / falvak felé / éveid országútján // vagy // elegendő csupán a hit / a torokszorító féltés / és / valósággá lesz / a megérkezés".

Oláh András

semmiért

magamra maradtam: múltamat megloptam
itt hever mellettem kiterítve holtan
a semmiért kellett hazudni és csalni
maradtunk tavaszból kiköszönő talmi

foszlik a becsület miként a képzelet
mint magánhangzókról a lecsalt ékezet
lelkembe falazva égnek a keresztek
választásom nincsen – pogányul szeretlek

feltartott kezekkel

kisírt tekintetű tegnapok őrzik
a szád elé kapott kezet
beengedted a tolvajt s most megnyúlt
arccal bámulod a rád vert ablakot
– csapnivaló válságkezelő vagy
újrahasznosítható álmokat képzelsz
s mint múltba hulló kődarab
világtalan bolyongsz
de elhullatta szirmait a nyár
s belőle a kiutat sehogy sem találod

árnyékban

1. félelem

hallgatom miként serceg a pirítóson a kés
– az abroszon kiütköznek a félelem szeplői:
előítéletemre számítanak

2. diagnózis

a fű nem mérlegel csak sarjad a nyárral

de amíg él a test
a lélek árnyékban akar maradni

3. múlt időben

emlékek taposssák halálra a múltat

Konczek József

A nyerőjátszma

Vadgesztenyerügyek ünnepélyes fakadtával egyidőben felmelegszenek a betonpadok. Előbb csak a levegő. Akkor a fény kicsi katonái céltudatosan nyüzsögnek a tér fölött, közvetlenül a világoszöld bojtjaikat lengető mogyoróbokrok alatt. A nemrég kiültetett tulipánhagymák mellett is, no, a nedves sárga kavicson is persze, és hogyan hol nem még, no de még. Kurdics elgondolkodva lépett ki a Balkáni kacagógerle utcából, s úgy látszik, hogy majd átmegy a téren, de nem. Némi vitája támadt szállásadónőjével, de konyhai csapból kortyolt melegvíz és a két kiskanál kristálycukor segítségével túltette magát az egészen – mármint a reggeli gondján is… Aztán hát, ugye itt van ez a tavasz.

Kurdics határozottan kellemesnek várta. Történt, hogy a latin magánórákra járó tanítványa megcsúszott a fizetnivalóval, s Kurdics néhány igen szeretett könyvétől is megvált mostanában. A piac maradt a remény bőven buzgó forrása. Nem túlzottan kedvelte ezt a módot, az igaz.

Már éppen a csarnok felé vezető betonjárdára kanyarodott, amikor megszólítás érte a padok felől. A sétabotos. A vénember. Kurdics először vókmennek nézte az öreg fején lévő valamit, aztán kiderült, hogy az egy régi típusú fülvédő, posztóbetétes, egymásba tolható ruganyos acélpántok a fejtetőn.

Tulajdonképpen ez a fejmicsoda tartotta vissza, kvázi térítette el szándékától, az öreg pedig lecsapott Kurdicsra, és villámgyorsan egy huszonegyes partit ajánlott „éhomra", mint mondta, vagyis ugye éhgyomorra, azaz még így reggeli előtt. Holott hát Kurdics azon már túl volt, node mindegy.

Előkerült a kártya, igen. Kurdics mindjárt elsőre kihúzta a piros ászt. Ezt szerényen követte egy makk felső, majd a makk király. Az öregnek zöld hetesből, tök alsóból és piros tizesből tizenkilence volt. De ez csak a próba, ugye. Összecsapták a lapokat, az öreg megdörzsölte tenyerét, s felajánlotta, hogy rovásra játsszanak, s végül majd pénzben számoljanak el. Ez így rendjén volt, mert ez a szokás a Balkáni kacagógerle utca táján. Minek azt a sok pénz forgatni, ide-oda toszogatni, hát nem? Mely Balkáni kacagógerle utcai metódusban fel lehet fedezni a legkomolyabb bankrendszerstílust, miszerint mintegy absztrakt minőségben elvégezhető műveletek után a tartozik-követel, satöbbi, értik az urak, ugye?

Kurdicsnak egy ötszázas lapult a pénztárcájában, s bizony az ötezret estig még elő kellett teremtenie, természetes. Annyi az albérlet, hát, amilyen, az túl van fizetve. Az öreg megemlítette, hogy megkapta nyugdíját, s tehát ő most jó egy ezresig, amit havonta egyszer megkockáztathat. Kurdics felmérte egy lapos pillantással, s rendjén lévőnek találta. Hanem azt még nem mondtam, hogy a Balkáni kacagógerle utca táján szokásos kártyarend szerint a lejátszott és rovásban megörökített menetek után, ugye egy végső

játszmával azt is tisztázni szokták, hogy mennyi legyen egy-egy rovás értéke. Mit tudom én, ha például Kurdics nyer, akkor azt mondhatja, hogy most annak eldöntéséért játszunk egy utolsót, hogy részemről ötven forintot érjen egy játszma, vagy pedig – s itt az ellenfél következik, amelyik, mondjuk, vesztett, hát ő, azt mondja, hogy azt mondja, legyen, ugye, úgy, no, öt forint. Értik az urak, ugye? Ez már így szokás a Balkáni kacagógerle utca tájékán. Természetesen a bódések azért magukhoz méltatlannak tartották volna, hogy még veszteségként is túl alacsony játszmaértéket ajánljanak fel, mert ez valahogy nem gilt, értik az urak. Hanem azt, hogy mondjuk vesztés és bizonyos játszmaérték után még egy bódés teszem azt hanyagul odadob rá egy százast, mintegy rongyrázásból, az, kérem, ki van zárva. Ez megalázásnak tűnne. Így hát a játék jellege, már ami a szerencseforgandóságot illeti, ugye, meg a nagyvonalúság ugye, itt sajátos kombinációban él együtt, mert hát nyilvánvaló, hogy ha a vesztes még magas értéket ajánl, azt, azért jó, hmm… Ez a bódések arisztokratizmusa, kérem. A játékszenvedély és a méltóságtudat ilyetén összekapcsolása határozottan morális értékelésre tarthat igényt, vélem én, ám bárhogyan legyen is, a Balkáni kacagógerle tájékán ez a szociológiai értelmezésre is bátran számot tartó tény, a maga műfajában, legalábbis szerintem az emberi kapcsolatok normalizálása érdekében spontán és mindenki által elfogadottan kielégítően működik…

Igaza van, kollégám, majd rövidebb mondatokban folytatom, de látja, ha az ember belemelegszik, ugye, akkor csak úgy megiramodnak ugye a mondatok. Jó, nem is megveszekedett postatiszt maga, rendben. Rendben? Akkor folytatnám, uraim... Szóval…

Hogy ne csigázzam tovább ezt a feszült érdeklődést, szóval a Kurdics nyert és nyert. Húsz rovása volt, az öregnek meg talán hét. Kiszámolták, s ugye, ez mégiscsak tizenhárom Kurdics javára. Megjegyzem Kurdics már akkor gyanította, hogy nem lesz ez jó. Ez a tizenhárom. Közbevetem, hogy előre kikötötték, ha elérték a húszat, akkor ende. Szóval tizenhárom. Az ugye, mondjuk hetvennel számolva is majdnem egy ezres, s ha hozzávesszük, hogy az öreg viszont húszat ajánlott meg, az még akkor is kétszázhatvan, s hátra van még a nap nagy része, hogy ugye kilegyen az ötezer.

Akkor az öreg lehajtotta fejét, és tisztelettel megkérte Kurdicsot, hogy szíveskedjék őt jó alaposan feléken rúgni. Ugyanis, mint bevallotta, egyáltalán nem kapta meg a nyugdíját, s hát elnézést kér, de a dolgok szerencsétlen összjátéka folytán kénytelen ehhez a Balkáni kacagógerle utca tájékán megszokott módhoz folyamodni, mármint ami a játék kiegyenlítését illeti, ugye. Mert a játékszenvedély, meg ez a szép tavasz is, ugye…

… Akkor Kurdics összecsapta a lapokat és a zsíros zsugát úgy, ahogy volt, bedugta az öreg mellényzsebébe. Aztán elővette az összehajtogatott ötszázast, és azt is odadugta mellé. Felállt és elindult a piac felé. Hosszú még a nap, a kirelajzomát! No, iszunk még egy kört, urak?

Bakacsi Ernő

Az öreg tanya

A motor alapjáraton duruzsolt, lassan gurult a portalanított makadámúton. Lehúzott ablak mellett néztem a tájat, kapaszkodókat, ismert jeleket kerestem. Keveset találtam, az elmúlt évtizedekben megváltozott a környék, a tanyákat nehezen lehetett beazonosítani. Megváltoztak azok is, némelyik eltűnt, vagy romokban hevert.

Megálltam. Ez az. Ez volt a keresztanyámék tanyája. Csak néhány pillanatig vacilláltam, aztán ráfordultam a bevezető földútra. Már láttam a lakóházat, a kiskonyhát, az istállót még eltakarta a ház. A kiskonyha mögött annak idején szőlő virított, most térdig érő kóró borította. Az udvar szélén álltam meg. Egy pillanat alatt feltérképeztem az udvart. Az istálló előtt egy traktor állt és több szanaszét letett mezőgazdasági munkagép. A régi rendnek nyomát sem tapasztaltam. Egy korcs kuvaszféle éktelen csaholással rontott rám. Olyan hevesen támadt, hogy a kocsi oldalától mozdulni sem tudtam. Az ugatásra kilépett a házból egy asszony és Csiba, te kiáltással próbálta fegyelmezni a kutyát, amely rá sem hederített erre. A kiskonyhából egy férfi lépett ki, erre az asszony visszament a házba.

– Híjják! Híjják! – Üvöltött a kutyára, mire az farkát behúzva eloldalgott.

A gazda, gondolom ő volt, negyvenes éveiben járó, sötétbarna hajában már ősz szálakkal, pirospozsgás arccal, kissé széles pofacsonttal, villogó fekete szemekkel volt megáldva. Lerítt róla, hogy jász vagy kun ivadék. Olajfoltos kezeslábast viselt, fején nem kalap és nem micisapka volt, hanem simléderes reklámsapka. Ez az ember se nem paraszt, se nem munkás – gondoltam –, a kettő között van valahol. Az is lehet, hogy a mostani mezőgazdaságban dolgozó vállalkozó tipikus képviselője. Nem tudom. Ezek a gondolatok egy pillanat alatt villantak át az agyamon.

– Jó napot kívánok! – köszöntem.

– Nem veszünk semmit – mondta igen morcos képpel köszönés helyett.

– Vigécnek néz? Nem árulok én semmit – nyújtottam a kezem, és bemutatkoztam. Ő is elmormolta a nevét, de nem értettem. Nem kérdeztem rá.

– Csak néhány percig zavarom, ha megengedi. Tudja, én itt nőttem fel, a környéken. Messzire sodort az élet. Most erre járok, gondoltam megnézem a régi helyeket, felidézem a gyerekkori emlékeim, lehet, hogy utoljára látom ezt a tájat. Nem szólt semmit, folytattam.

– Ez a tanya valamikor a keresztapámé volt, Szabó Gézának hívták.

– Tudom.

– Persze. Nyilván a fiaitól vásárolta meg a tanyát. Keresztapámra nem emlékszem, 1943-ban ott maradt valahol a Don-kanyarban. De sokat voltam itt a ke-

resztanyámnál, játszottunk az unokatestvéreimmel. „Erre csörög a dió, arra meg a mogyoró”-t, vagy bújócskát. Bújócskázni aztán igazán lehetett, volt búvóhely bőven. Ott voltak a kazlak, a szárkúpok, az istálló, a kutyaól, az istálló mögött a kiserdő. Látom, az még a régi. Tudom azt is, hogy kik voltak a szomszédok. Ott, a műút mellett a Rostásék laktak. Kovács volt az öreg. Látom, már csak a romok vannak a ház helyén. Aztán a Kollár Lajos, majd Gajdácsi István tanyája következett. A Pista bácsinak Kollár lány volt a felesége. Kollár volt a keresztanyám is, testvére az édesanyámnak. Kollár birtok volt ez valamikor, aztán a múlt század elején örökléssel aprózódott. A másik oldalon Szabó Regina birtoka terült el, kereken száz hold. Az út túloldalán fiának, Ödönnek volt a földje. Ne haragudjon, nem akarom untatni, csak hogy lássa, igazat beszélek. Mindenkit ismertem a környéken. Idejártam az iskolába is.

– Azt tudja-e, hogy itt húzódott a front? Pontosan itt. 1944. november elsején, éppen mindenszentek napján. Itt magyar katonák voltak, egy előretolt orosz állás az iskolánál. Közel, talán 700 méterre ha van. Ebben a kiserdőben egy magyar löveget rejtettek el, de nem lőttek vele, mert csak három tölténye volt. Azt mondták a tüzérek, ha kilövik, bemérik őket az oroszok, és szétlövik a tanyát. A Gajdácsi tanyába jártak borért. Az egyik fiút, amikor jött a borral a bajtársaihoz, eltalálta egy kósza golyó. Itt temették el a kiserdőben, aztán a tüzérek elballagtak az ágyúval Pest felé.

– Az iskolát valahonnan eltalálták a mieink, pontosabban a tantermet. Kiégett, nemcsak az iskolapadok égtek el, de még a padló is. Ott lelte halálát vagy hat-nyolc orosz katona. Pontosan nem tudom, hogy hányan voltak, lehet, még többen is. A feszület tövébe temették el őket. Később exhumálták a sírt, és a falusi temetőben külön-külön sírt kaptak. Ott nyugszanak most is.

– Ezeket nem tudtam.

– Ne haragudjon, hogy feltartottam, és untattam az emlékeimmel. De már megyek is. Azért kérek egyet magától: ha megvan még a sírja annak a magyar tüzérnek itt a kiserdőben, vagy megtalálja, kérem, vigyázzon rá, gondozza.

A kocsiból búcsúzásként még intettem neki. Tétován intett vissza, de az arca már nem volt olyan szigorú.

Erdei-Szabó István

Ősz

Ez az ősz is elringat újra.
Mélyzöld füvek között alszom.
Átdereng anyám arca
az ég kék paplanán,
míg zaklatott, fura
álmomba visszaalszom.
Csönddé olvad a harangszó.
Az ősz pókhálókat dob a fákra.
A gólyák után a fecskéken is
fura izgalom lesz úrrá;
készülnek Afrika forró partjaira,
a remény, a túlélés napjaira.
Idén már másodszor robbant
rügyet az akác;
azt mondják a nagyidőt élt öregek,
lassú, nyugalmas ősz jön.
Meséket mormol a naplemente,
ránk az egyetlen Úr vigyáz,
rajtunk már nem fog semmilyen rontás.
Készülődünk az új évre,
új borokkal és föl-fölcsukló sóhajokkal.

Látjátok eleim

Látjátok eleim:
szívek kamráiba fojtott
villamosság feszül egymásnak itt.
Arcok redőiben, ráncaiban rejtezünk,
rejtekajtók mögötti óvóhelyeken:
falak, kerítések, rácsok között,
mégsem óvhatnak meg.
Mert rejtett utakon, rejtekutakon
mégis csak elér hozzánk
a Szeretet, az örök
egymásra találás szent, titokzatos
misztériumával: a Szerelem.

S azon túl fölborul minden
jól megépített magány-erődünk,
hogy rejtjeles szövegekbe csempésszük
határtalan vágyakozásunkat,
megzabolázhatatlan képzeletünket-
ideg-dróthálók kifeszített pályáján
kisikló szavainkat.

Néha még fölvonít

Csibész kutyám emlékének

Néha még fölvonít örök
álomba altatott kutyám,
a föld alsó fertályából-
fölvonít a Hold tányérképébe,
tenyérbe mászó képébe.
Tudatja velem:
a fájdalmat nem lehet eltemetni,
mert néha az embernek is
vonítania, ordítania kéne,
hogy „elviselhetőbb legyen a lét
könnyűsége", fátyolrezdülése.
És igen, néha muszáj megkondítani
a harag, düh és tiszta indulat harangját,
nehogy elveszítse érckeménységét
és a szív közeli, nehéz sóhajtásokat,
amikor „a bordák kosarában"
hisztérikusan vergődnek a vérgőzös,
idegbajos álmok.

Az utolsó világháború

Az lesz az igazi világháború,
ha elfelejtünk befelé
mosolyogni,
ha arcunk redői közt
nem lesz hely már a derűnek.
Ha a lélek tárnái
beomlanak napok
évszakváltásaiban,
ha az égtájak forgószínpadán
hullámokban törnek ránk
a depresszió és devalváció
hologramos, hagymázas reklámfilmjei.
Az lesz az igazi világháború,
ha már a Remény lejárat
előtti vényeit sem tudjuk kiváltani,
ha a ránk omló égbolt alatt
bevarrják a harangok száját.
Az lesz az igazi világháború,
ha álmainkból, gondolatainkból is
kiakolbólintanak,
ha az öröm aláaknázott
külvárosaiban elveszítjük
egyetlen iránytűnket:
a génjeinkbe oltott bizonyosságot,
a jövő bevehetetlennek hitt
erődtemplomait.

Nyomkövetés

Egymásra fenekednek, gyanakodnak,
folyton-folyvást a percek,
így követik egymást nyomon
a másodpercek.
Arcunkat, szemünket
összekarcolja az Idő.
Leszünk belőle kimetszett
szobrok, képek. Mind
Istennek tetsző,
az Ő orcájára, képmására ütő
„Időmadárijesztő".

Írom neked…

Írok Neked egy verset
s a fehér lap fölszáll az égbe,
hétrét gyűrődik, míg négy sarkából
májusi eső hull a földre.

Nyugodt szívvel aláállhatsz,
arcod is fürödhet benne.
Tiszta langy permeteg lesz,
a jövő arcát is látod végre.

Írok Neked egy házat,
ablakai az égre néznek.
Súlyos, nyugtató csönddel teli
otthona lesz a Mindenségnek.

S ha már maga Isten is
emigrál a végtelenségből,
írok Neki felmentőlevelet
a menthetetlen reménységről.

S ott majd, abban a házban
maga Isten lesz albérlő,
bár nem kérsz tőle tanácsot,
Ő lesz az egyetlen szakértő.

Írok Neked egy verset,
havazás, tél lesz benne.
S majd alagutat ásunk,
míg tavaszt találunk mögötte.

Írom Neked a jövendőt,
számon tartott emlékeinket.
Sors és Idő öreg cselédjeit,
örököseinket s a felmenőket.

Lőrincz György

Sütő András, az égtartó ember

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Meg kell mondanom, azok közül való vagyok, akik hittel vallják Tamási Áron halála óta, Sütő András elvesztése a legnagyobb veszteség az erdélyi magyar irodalomban! Meg kell mondanom azt is, számomra Sütő András nem *Csillag a máglyán,* egyre halványuló fénnyel, hanem állócsillag, az Esthajnal vagy a Dél Keresztje, mert Mikes Kelemen s Tamási Áron óta csak ő tudta úgy fűzni a szavakat, hogy nappali fénybe fürössze azokat. És a gondolatokat is. Amelyek nem az önimádó széplelkek öncélú sirámai, értékpusztító vallomásai voltak, hanem a népéért aggódó alkotó, célt és támaszkereső biblikus mélységű gondolatai, a sajátosság méltóságának védelmében, és az örök emberi igazság szolgálatában.

Sütő András a sorsvallató felemelt fejű emberek fajtájából való volt, s mert felemelt fejű ember volt, felemelt fejű hősöket is teremtett, akik vallották „ha porból lettünk is: emberként meg nem maradhatunk az alázat porában" s a „kiáltás jogát" követelve szembefordult a Nagy Romlás veszedelmeivel. Vallotta, „az író dolga, hogy figyelje a gondokat a közösség homlokráncában"! A Mihályok, Szervét és Kolhaas Mihály csak a Sütő tollán váltak azzá a reményt, célt adó, igazság és sorsvállaló hőssé – akik majd egy évtizeden át reményt adtak az erdélyi magyarságnak –, ahogy Káin és Kálvin sorsában is az egyetemes emberi létkérdésről viaskodó, sorsvallató etikus embert mutatta fel követendő példaként! S mindezt zsoltáros, biblikus szavakba öltöztetve, metaforáit arany és ezüst porral szórva be, holdfényébe emelve. Sütő András nem csak tudatosan vallotta és vállalta Szabó Dezső meghatározó gondolatát, hogy „minden magyar felelős minden magyarért", de hirdette is, hogy úgy kell élnünk, írnunk, féltenünk veszendő szavainkat, ahogy féltenünk kellene az utolsó magyart is. Mert nincs egyik a másik nélkül. Ahogy mondta: „nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember"!

És tudta, aki megszólal ennek a népnek a bánatával a tollán, úgy kell, megszólaljon, mintha vele az utolsó előtti magyar szólalna meg. Mert ha egy nyelven nincs majd, aki megszólaljon, a nyelv néma marad! Meghal. A nyelvéből kiesve, – teszem hozzá én – nem csak „létének célját" – legnagyobb alkotását veszítené el a magyarság. És mi sohasem élhetünk, s írhatunk úgy, mint más nemzetek fiai, mert szétszakítva, más népek közé szóratva, nap mint nap hullunk és veszünk, mert annyian indulnak el önmaguktól is az asszimiláció és az önfeladás útján, *hogy mindennap és a nap minden órájában miközben nyugodtan ülünk, eszünk, iszunk, és nem is gondolunk rá, elveszítünk egy-egy magyart valahol ebben a Nagy*

Romlásban. Hétfele-szakítottságunkban. Nem kell ehhez programot, ideológiát sem gyártani! És tudta sose feledkezhetünk meg erről. Emlékeztetnünk kell s figyelmeztetnünk! Mert ha megfeledkezünk erről, megfeledkezhetünk arról is, „amik egykor voltunk, s amivé lehettünk volna"! Mert annyi a bánatunk, hogy hétrét hajlik az egeken. S tette mindezt poétikus szépségű szavakba burkolva, a hitvitázók hajlíthatatlan, tiszta már-már könyörtelen erkölcsével és logikájával. Magyarországon úgy esett – írja a Papp Endre a *Hitel* folyóirat főszerkesztője a *Cihelődnek a halottak* című tanulmányában –, hogy irodalmunkban a nemzeti gondolat került az értékállítás negatív pólusára… Egy olyan általános emberi, jogi téziseket hangoztató… értelmiség jutott pozícióba, amely az etnikai hovatartozást meghaladottnak, a nemzeti kulturális kötődést determinálónak és beszűkítőnek, sőt akár kirekesztőnek, veszélyforrás hordozójának látja. Felfogásukban a nemzeti politikai tradíció a múltban domináns, jellegadó vonásai immár fenyegetésnek hatnak, művelődésünk sajátosságai avíttas, provinciális rekvizitumokká váltak. A kollektív tudatot szennyezettnek, korábbi formáiban folytathatatlannak láttatják."

Sütő András a klasszikus magyar irodalom sorsvállaló, a magyarság sorsáért örökösen aggódó, az egyetemeset csak, mint a sajátos esszenciájaként valló nagy alkotók – Németh László, Móricz, Márai, Illyés Gyula, Csoóri – vonulatához tartozott, akik a „magyar irodalmat", nemcsak magyar nyelven írt irodalomként (Németh László) az angol vagy a német irodalom függelékeként képzelik el, ahol a nyelv csak eszköz egy nemzetietlen lét meghatározásában – teszem hozzá én – hanem, akik vallják, a népből az irodalom ötvözött nemzetet, s ha elvész az irodalom, elvész a nemzet is. Sütő András azok közé a klasszikus íróink közé tartozott, akinek szavait, gondolatait mára már sok esetben szállóigévé szelídítette az emlékezet.

„Ha igyekezetemnek és álmatlan éjszakáim írott gyötrelmeinek csak olyan zsenge nyoma, emléke marad bár, mint friss havon a fölszálló madáré: – szólítottál meg a gyászjelentőre írt, de az utódoknak szánt gondolatként – ez talán már mentség arra, hogy kis ideig én is itt voltam, itt éltem e földön veletek, sorstársaimmal együtt egy térkép mögé kényszerült Nagyfejedelemségben, amelyet oly sokszor jártunk be közösen az emberi igazság, méltányosság, a félelem és megaláztatás nélküli élet vágyának, az emlékezés örök jogának álomfogatán" – írtad.

Jelentem, mint jel a föld arcán, de a megaláztatás nélküli élet vágyának örök szimbólumaként is, *s az emlékezés örök jogán* - áll a szobor!

(Elhangzott Sütő András szobrának avatásán, Székelyudvarhelyen, 2013. június 23-án.)

Ködöböcz Gábor

„Példával tanítás”

Görömbei András halálára

„Rang az ember, ezt példázza tekintet és tartás,/ angyal között, barom között szabad a választás” – írja Cs. Szabó László *Firenze* című szonettjében. Amikor Görömbei Andrást elsőéves egyetemi hallgatóként megpillantottam, leginkább a tartása és a tekintete fogott meg.

Ennek már harminchat éve, de a kép mindmáig elevenen él bennem.

Szelíden szigorú és szigorúan szelíd volt. Olyan keresetlen egyszerűséggel, megejtő természetességgel és igaz emberséggel közeledett hozzánk, hallgatókhoz, hogy nemcsak tanárunknak, hanem a barátunknak is éreztük őt. És ami a legnagyobb tanáregyéniségek jellemzője: finom és elegáns gesztusokkal, szeretetteljes empátiával, konok következetességgel és személyes példamutatással terelgetett bennünket az épülésünket szolgáló, méltó és testhez álló feladatok elfogadása felé. Minden eszközzel a munka szeretetére, az erőfeszítés vállalására, az értéktudatos cselekvésre nevelt, jól tudván és velünk is elhitetvén azt, hogy amit érdemes csinálni, azt érdemes jól csinálni. Megannyi tanítványa tanulhatta tőle, hogy a siker legföljebb tíz százalékban függ a tehetségtől, kilencven százalékban viszont kőkemény munka. Szakdolgozói és doktorandusz hallgatói sokat mesélhetnének arról, hogy Görömbei professzor úr útmutatásai nyomán miként s hogyan tapasztalták meg a jól végzett munka oltalmazó derűjét.

Drága Tanár Úr! Döbbenetes halálodról értesülvén az általad testvérként szeretett Nagy Gáspár *Litániás dicsérő ének* című versének ide kívánkozó sorai jutottak eszembe: „Volt itt minden rontás/irigység gonoszság/köpönyegforgatás/kaméleonország/barátság felbomlás/harsány szórobajlás!//De kivételt is láss!/Elkerülte romlás/Ő volna az nem más/Görömbei András:/neve tiszta zengés/ hatvan év szelídség/ szüntelen virrasztás/másokért lemondás/példával tanítás/megértő figyelem/sistergő türelem/ritka önfegyelem/közöttünk kegyelem.” Hatvanadik születésnapodon méltán köszöntöttek mások is a pályatársak, barátok, tisztelők és tanítványok közül. Akkor még nemigen sejthettük, hogy pályafutásod ilyen kurtára van szabva.

Most mindannyian ugyanazt a kifosztottságot érezzük és osztozunk a gyász fájdalmában. Veszteségünkre talán a *Szentírás* szolgálhat némi vígasszal és reménységgel: „Ama nemes harcot megharcoltam, futásomat elvégeztem, a hitet megtartottam.” Fényben és árnyékban megfutott éveid, példaszerűen teljes életed nyomán nagyon is helytálló a Pál apostoltól való üzenet, mert nem az a lényeg, hogy ki miben hisz, hanem az, hogy az Ő nevében mit cselekszik.

A Te életed folytonos szolgálatban, állandó készenlétben, intenzív jelenlétben (lélekjelenlétben!) telt, annak legfőbb tartalmát valóban a „tiszta zengés", a „szelídség", a „virrasztás", a „lemondás", a „tanítás", a „figyelem", a „türelem" és az „önfegyelem" adta.

Ezért lehettél „közöttünk kegyelem", ezért volt az életed áldott, ezért hagyott bennünk felfoghatatlan űrt a halálod.

Jómagam elmondhatatlanul sokat köszönhetek Neked. Szavakba aligha foglalható hálával és köszönettel tartozom mindazért a tapintatos figyelemért, féltő szeretetért, önzetlen segítőkészségért, jóságért és bizalomért, amivel a pályámat egyengetted. Apám helyett apám voltál évtizedeken át; mindent megtettél azért, hogy valódi képességeimmel azonos lehessek, s hogy végtére is emberebb ember legyek. Sosem tudok meghatottság nélkül emlékezni arra, hogy egyfolytában fogtad a kezem, és akkor is bíztál bennem, amikor teljességgel kilátástalannak tűnt minden.

Véghetetlen szomorúsággal, kibeszélhetetlen fájdalommal élem meg, hogy a Te tanár-emberi lényedet oly pontosan kifejező, sokaknak egyedülállóan kedves »üvegharang« nem szólal meg többé. S habár mostantól új időszámítás kezdődik, Hozzád és életpéldádhoz csak akkor lehetünk hűségesek, ha minden korábbinál jobban fel tudunk nőni a feladathoz. Hiszem és tudom, hogy odaföntről is segíteni fogsz.

Farkas Gábor

Egyszerűen: EMBER

Hány szerepe van az embernek életében? A munka, a család, egyéb kötelezettségeink: a folyamatos megfelelés dinamikája adja életünk ütemét.

Görömbei András professzor úr, akadémikus, irodalomtörténész, egyetemi tanár, tiszteletbeli elnök, szerkesztő, író, apa, férj, nagyapa, hívő keresztény – példakép. Ha valakiről azt mondják, jó ember, az mindig lehet szubjektív vagy érdek vezérelte vélemény. Ha valakiről pap vagy lelkész mondja ezt, az már mindig többet jelent. Nekem Bosák Nándor püspök úr jegyezte meg Görömbei Andrásról, miután megtudta, hogy tanárom, mentorom. Nem azt mondta, hogy „jó tanár", jó irodalomtörténész – ezek is megállták volna helyüket –, hanem jó ember, tegyük hozzá, manapság az is nagy szó, hogy: EMBER. Így, csupa nagy betűvel. Ember, aki csendben, megértéssel, alázattal – a hívő ember alázatával – közelített mindenkihez (Pomogáts Béla mondta nekem egy alkalommal, hogy „vigyázni kell, mert a hangos emberek bármire képesek" – negatív előjellel).

Görömbei András tanár úr csendessége az értéktudatot hordozta, annak tudatát, hogy – Iancu Laura szavaival – *„Itt a földön ember s ember közt a leghalkabb, de legértékesebb kapocs: egymás életének a csendes helyeslése."* Ezt képviselte tanári, irodalomtörténészi munkájában egyaránt, sőt, egész lényével.

Hívőként tudom, hogy halála nagy veszteségünk „inneni" világunkban, de Ő békében lakja már az „odaátot". Isten nyugosztalja.

Radnai István

Sajtófénykép temetésről

elegen vagyunk költő állj sorba
a blaha lujza téren vagy a rókus mellett
jut neked hely és hej egy tányér
leves hogy levess néhány gátlást
húshoz ne igényelj mártást
háre krishna háre ráma ha ráma nem
de keret jut egyszer fényképednek
amelyben mint örökifjú elhullajtott
fürtjeidet megőrzik az utókornak
míg a verseidet elhullajtják
ülök a házam legkisebb
eddig a szalonképes idézet

ma megint ettem
margarinos kenyeret háre háre

Januári szonett

egy dalt ihletett verset
egy ismeretlen nyelven
sehol egy ismerős rokon
ki eligazodna a dalnokon

s mégis hiába szűk határok
magyarra mindenütt találok
körülölel a saját vérünk nemzet
sarj akit nagyapánk nemzett

s hiába tiltott zászló fojtott dallam
lelke vándorol az ismert dalban
templom orgonáján harsan

vagy néma temető kövei halkan
sírják hajnali ködben halljam
látod ahogyan mozog ajkam

Titok

remeteként elvesztem isten erdejében
isten szakálla a lomb s a tűlevél
szúr és simogat hisz isten mindenható
remeteként magányt ebédel s kő
térdének a vacsora parányi cella rávakolva

remeteként metszett arca szikla
ráncokat vájt belé a könny
sirat magát s magában istent
kis ablak a világra kék szem
elázott s beivott a bánat felforrt borából

mit keres valami átokszirten
mitől burjánzik a szakáll istent keretezi
arcából száj a kápolnakapu ajtó a végtelenre
remeteségben kis kolomp keresi magát
s valami istent égharang alatt harmonizál

Árvák

szüleink sírján dérverte virágok
szemed mécsesén nyújtózkodó lángok
megreszketnek szitál a köd s egy cseppet
sötét pilláid elengednek
árvák a színes-díszes őszben szirom
pereg hulló levél a síron
suvadunk üszkösít önpusztító harc
keményedik a száj s a szem körül az arc
bevésett keserű nevetőráncok
roppan a csend a mécsek lángja táncol
szemed tükrének sötét hátteréből
kihűlt táj éledő díszlete épül
nem sírja párnája-ágya az elhaló napnak
a felvert madarak riadtan szárnyra kapnak
a feltámadt szél a temetőn átvonul

Szakolczay Lajos

Bozók Ferenc: Kortársalgó

Beszélgetések 21. századi magyar költőkkel

Bozók Ferenc nagy fába vágta a fejszéjét, amikor különféle típusú, más-más nemzedékből való költőket – férfiakat, nőket – ültetett a mikrofonja elé. Elsősorban rá hárult a legnagyobb munka: eligazodni az idegen életművekben, méghozzá olyan alapossággal, hogy ne csupán kérdezőjük legyen a faggatott íróknak, hanem *valódi beszélgetőtársuk* is. A szeretet, a vonzódás – az itt „szereplő költőkben egyetlen szempont a közös: szeretem őket" – ehhez aligha elég. A benne lévő tárnákat is, a legnagyobb őszinteséggel, meg kellett nyitnia.

Tehát a saját magára ugyancsak kötelezőnek tartott *vallomásos* pózzal önmaga is nyitott könyvvé vált. Az életéről, a hitéről, a költészetéről, az irodalomfölfogásáról, a versszeretetéről, a lírához (akár az avantgárdhoz is) való vonzódásáról olyan bensőséges, minden értéket becsülő hangon beszélt – *kérdései* némelykor valódi kisesszék: lásd a magyar és a cseh avantgárdról (Vörös István), a filozófiai istentanról (Dobozi Eszter), illetve saját alkotásmódjáról, versének születéséről mondott szavait (Iancu Laura) –, hogy akarva-akaratlan a riportalanyok arcán kívül *önportréját* is megrajzolta. Hogy volt-e ebben némi tudatosság, vagy nem, szinte lényegtelen. Az eredmény számít: a meditációra késztetett huszonhat lírikus karaktere mellett a „riporter" személyiségjegyei is jól látszanak.

Bozók tudással – alapos bibliaismerettel, költői gyakorlattal, pszichológiai érzékenységgel – fölajzott *pap-költő*, akinek nemcsak kenyere a hitté fogant szép szó (minden tekintetben az Írás mint az írás legfőbb, legigazabb megnyilvánulása), hanem magatartásának lényegjegye is. Meditációs hajlama, az élet megannyi köznapi és emelkedett pillanata iránti – a művészeten *túli* életet is fölhártyázó – kíváncsisága alkalmassá teszi arra, hogy a kérdésekkel bombázott *személyiségben* (netán életművében, lírájában) valaminő „kozmikus" vonást is lásson, amely a megtapasztalt, szociológiailag hiteles valóságon kívül a *lét* másfajta fizimiskáját is magában rejti.

Ezeknek az *égi köröknek* a becserkészése a hívő alkotók esetében (Czigány György, Iancu Laura, Tarbay Ede, Dobozi Eszter) – mikor is az Úr közelsége, féltő szeme, a költő személyiségében föloldódó *akarata* a versekben is tetten érhető – természetesen „könnyen" ment, hiszen az életről, a hazáról, a megtartó hitről, a tisztességes, vagyis egyenes gerincet követelő magatartásról (szellemi létről) vallott gyónás minden esetben egy-egy *confiteor*ral ér föl. A szenvedés-élmény megtisztító küzdelmével, varázslatával.

A végső soron *pilinszkyssé* emelt „csángó út" gyötrelme (Iancu), az ötvenes évek

nyomora és az 1956-os magyar forradalom bukása (*győzedelmes* bukása) utáni megtorlás (Tarbay), a „fejben és szívben" íródott vers „Lét egysége" (Dobozi) és a legféltettebb társ elvesztése utáni, Isten megnyugtató jelenlétével új szeretet-alagutakat nyitogató öröm (Czigány) mind-mind olyan lényegi pont a lírikusok univerzumában, amely nélkül az alkotó kevesebb volna. Hát persze, hogy lényeges a szülőhely, a falu, a város, az utcák jellemformáló, a szinte vérré vált *tégla* gerincerősítő hatása (gyermekkor!) – eme költői varázslatról Mándy Iván tudna igazán regélni –, de ugyanolyan érték a szellemi grádicson való fölkapaszkodás.

Ha a hit (akár a megmagyarázhatatlan valamiben való hívés által) könnyebbé tette a személyiség kifejlődésének, „asszúsodásának" útját – a föntebb sorolt példák bővíthetők –, a kétkedés, az Isten nélküli „hit" – legbensőbb személyes titkainknak *meg nem vallása*, a golgotai úttal való szembenézés hiánya stb. – nyilván megnehezítette azt. E tekintetben csodálnivaló, nemegyszer groteszk küzdelemnek lehetünk tanúi. Nem annyira Tóth Krisztina szemérmes rejtőzködésére gondolok – „… nem vagyok hívő. Az írást mégis valami felsőbb hatalommal folytatott titokzatos társalgásnak tekintem" –, sokkal inkább Rapai Ágnes iszonytató (nekem legalább is annak tetsző) „hiszem is, meg nem is" küzdelmére. A családi neveltetés kizárta a később költővé váló gyermekből a *Biblia* és Jézus jelenlétét. Apja már itthon jól menő párttitkár volt („Nem is való neked a pártmunka!" – szólott moszkvai nagykövetként a KISZ-munkát elhanyagoló, már gyermekét nevelő felnőtt lányához), aki fölöslegesnek tartotta a hit magvainak az elvetését. Ám az anya egy *Bibliá*val megajándékozta lányát a huszonötödik születésnapon. „Szerintem a zsoltároknál nincs szebb költészet a világon" – fakad ki a vallomás a lírikusból –, érvényességük a legmodernebb költőknél is fölfedezhető. Ebből a szempontból rá legjobban Eliot és Ginsberg volt hatással.

Bozók úgy fordítja riporteri érdeklődésének kerekét – az idő linearitása csak részben érdekli –, hogy a költői fejlődés mellett az életút történései (akár a pikareszk valóságdarabok is) látszanak. (Például Novák Valentin börtönnel kapcsolatos élményei – nem rabként, hanem újságíróként látogatta a rácsos házat –, vagy Benke László „köszörűs" korszaka.) Leginkább a meghatározó gyermekkor (különleges városélményekről és a falu-tanya indítóélményéről, tartást adó méltóságáról kapunk hírt), a költővé cseperedés fázisai, a tanulmányok és a költői magára ébredés buktatói, a hagyományhoz való viszony, az elődök-mesterek-példaképek hatása s az írói mesterség mellett vállalt kenyérkereső foglalkozás jó-rossz oldala stb.

Ám mindezek fölött, jobban mondva, általuk, kirajzolódik az az egyedi – csak az illető költőre jellemző – vonás (gondolkodásmód, versalkotás-versértés, líraérték), amely fölöttébb eligazít a pálya miként jéről, legkivált a *karakter*egyedülvalóságáról. Főképp akkor érdekes ezeket a jól körülhatárolható utakat szemlélni, ha tudjuk, hogy a különböző – egymással sokszor szemben álló – nemzedékek, költői cso-

portosulások, líraegyéniségek minő küzdelmes harcot vívtak elfogadtatásukért. A kortárs magyar lírában elfoglalt helyükért? Azért is, de még inkább az általuk hitelesnek tartott (vélt) költemény mint esztétikai – s ezáltal jól mérhető – hatóerő érvényesítéséért.

Ki gondolná, hogy az idősebb alkotókat (Czigány György, Tarbay Ede, Serfőző Simon, Benke László), a középkorúakat (Szkárosi Endre, Pintér Lajos, Fecske Csaba), a fiatalokat (Vörös István, Dobozi Eszter, Tóth Krisztina, Payer Imre) és a legfiatalabbakat (Rózsássy Barbara, Véghelyi Balázs, Iancu Laura, Falusi Márton) összefogó *nemzedéklánc* minden szeme ugyanolyan értékkel bír. Más a klasszikusokhoz, a mai példaképekhez és legfőképp a *vershez* való hozzáállásuk, viszonyuk, más a történelemfölfogásuk, s alighanem a lírafolyamban elfoglalt helyük (önértékelés!) is jócskán különbözik egymástól.

A jobbára „közös" hagyománykincsen (Vörösmarty, Arany, Petőfi, Babits, Kosztolányi, József Attila) kívül van, aki a Juhász Ferenc – Nagy László – Kormos István *nép-nemzeti* vonalban hisz, van, aki a Pilinszky János – Nemes Nagy Ágnes – Weöres Sándor, vagyis az *„Új Hold"*-asok nevével jellemzett vonulatban. (Csak jelzésként, az előbbi csoportba többek között Agócs Sándor, Benke László, Madár János, Pintér Lajos tartozik, míg az utóbbiba Tarbay Ede, Tóth Krisztina, Vörös István.) Ám megannyi „átjárás" (Payer Imre – Pilinszky, Nagy László, Kálnoky; Marczinka Csaba – Hajnóczy Péter, Ted Hughes) ugyanakkor a kitüntetett személyek iránti megannyi *erős* vonzalom (Rózsássy Barbara – Kárpáti Kamil; Benke László – Tamási Lajos; Iancu Laura – Hervay Gizella; Prágai Tamás – Kormos István; Szkárosi Endre – Ladik Katalin) teszi izgalmassá a körképet.

Az itt szereplők közül az alighanem legnagyobb hatású, legsokoldalúbb költőt, a kitűnő versek, szépprózák, drámák alkotóját, Zalán Tibort Nagy László és Juhász Ferenc mellett ugyanúgy lenyűgözte Pilinszky, mint avantgárd korszakában Kassák. József Attilá-s *létversének* alapját az ő cölöpjeik képezik. Mint ahogyan a másmás arcú hagyomány is – kiegészítőként, ösztönzőként – megfér egymás mellett. Bíró József Kassák mellett Blaise Cendrarst, Déry Tibort és Ujvári Erzsit (!) említi kedvencként, Falusi Márton pedig azt a két költőt, Pilinszkyt és Nagy Lászlót, akik „egyszerre sodorták el, ragadták magukkal". Csokonai Attila pedig azért pöröl, mert Vas István és Jékely Zoltán nincsenek – miért nincsenek? – a köztudatban.

A legtöbb kortárs lírikust mint figyelemfölhívó értéklánctagot, pontosabban azokat a költőket, akiknek verséhez valami köze van, Dobozi Eszter említi (Juhász Ferenc, Tornai József, Csoóri Sándor, Buda Ferenc, Szilágyi Domokos, Baka István, Utassy József, Nagy Gáspár, Ágh István, Tóth Erzsébet, Iancu Laura, Rózsássy Barbara, László Noémi). Viszont meglepő, hogy Marczinka, noha vannak kötődései, saját bevallása alapján csak „kevésbé rendszeresen" olvassa mai pályatársait.

A vallomásos hangnak és a kötődés mélységeinek se szeri, se száma, hiszen az ön-

portré általuk (általuk is) válik hitelessé. Ez természetesen nem zárja ki az éles kritikát, egyfajta bírálatot az emberiség, a kultúra, az irodalmunk stb. sorsát, mai helyzetét illetően. Amikor a fiatal Falusi Márton azt írja, hogy „amibe beleszülettünk, az a silányság civilizációja", vagy a többeknél is panaszként elhangzó mondatot: „az irodalom elveszítette a nemzeti kultúrában és a társadalomban betöltött korábbi szerepét", illetve a nyelvborúként is jellemezhető állapotról mond kemény szavakat („Ma már nincs is mit rontani a szövegen, hiszen a közbeszédben a szövegrontás, a magyartalanság, a burjánzó anglicizmusok szinte normatív erejűek"), a látszólagos kiúttalanság mellett a gondolkodását alakító „bartóki modellről" is beszél. „Nagy László zsenialitása abban áll, hogy a költészetét, amely témaválasztásában és képi világában a falusi környezetből forrásozott, az egyetemesség szintjére emelte, ahol az igazság mindnyájunk számára hozzáférhető. De hát ezt tette Bartók is."

Aki a föntieken azt érti, hogy a kortárs magyar irodalomnak csupán ez az *útjelzője*, téved. *Ezer* megvalósítási módot nyújtó *ezer* út áll – volt, aki már befutotta, van, aki csak az elején-közepén tart – a megkérdezettek előtt, s ki-ki a személyiségének, gondolkodói habitusának megfelelő önkifejezést, költői magatartást választja. Az nem annyira meglepő, hogy a vers mellett többen a széppróza (regény, novella, mese) műfajában is jeleskednek – Benke László, Czigány György, Dobozi Eszter, Finy Petra, Iancu Laura, Novák Valentin, Prágai Tamás, Serfőző Simon, Tarbay Ede, Tóth Krisztina, Zalán Tibor –, s annak is örülni kell, hogy egyik-másik alkotót a színpad szintén vonzza. A dráma műfajában jeleskedők: mindenekelőtt Zalán Tibor és Vörös István, valamint Iancu Laura, Marczinka Csaba, Serfőző Simon, Tarbay Ede.

Néhány költőt – Fecske Csaba, Rózsássy Barbara – a szonett mint műforma kiváltképp magával ragad (önálló kötet is jelzi érdeklődésüket), mások – ez nem jelenti a hagyományos formák kizárását – a szabad versre (is) esküsznek. Ám fontos megemlíteni az esszét és a tanulmányt művelő, sőt bibliográfiai munkával tüntető írókat is, hiszen az elméleti (irodalomtörténeti, kritikai) munka – mert a „tintás esztergapad" gyakorlatával készülnek az írások – nemcsak az irodalomban, a költészetben való jártasságukról árulnak el sokat, mi több, lényegeset, hanem a remélhetően több lábon álló, minden irányzatot értékén kezelő *valós* értékvonulat „szakmai" hatékonyságáról ugyancsak (Falusi Márton, Iancu Laura – néprajz , Prágai Tamás, Rózsássy Barbara, Szkárosi Endre, Tarbay Ede, Vághelyi Balázs, illetve Agócs Sándor – bibliográfia). Többen – Benke László, Serfőző Simon, Agócs Sándor – írói munkásságuk mellett könyvkiadót is gondoznak.

Ha jellegzetes kötetcímeket említek – *Virágvasárnapi zsákbanfutás* (Falusi), *Kivezetés a költészetből – Hogyan olvassunk kortárs verset?* (Prágai), *Termékeny függőség* (Rózsássy), *Mi az, hogy avantgard* (Szkárosi), *Gyermekirodalomra vezérlő kalauz* (Tarbay), *A megíratlan és megírt idők* (Vághelyi) –, azonnal sejteni a mun-

kálkodó szellem hatását: minél nagyobbra rajzolódik az *értékkör*, annál készebb lesz tudásunk a nemzedékek közötti *senki földjén* (amely mindenkié!) a változatos műnemekben megtermett javak befogadására.

Bozók tudakolódzása nyomán a *komplex művészet* – irodalom, képzőművészet, hangköltészet, informatika, zene, performance – ugyancsak megkapja a rangját, hiszen pár megátalkodott szerző szerint a korvalóság akkor fejezhető ki a legteljesebben (leginkább Szkárosi életművén észlelni ezt), ha minél teljesebb a kifejezőerő skálája. „Az utóbbi időben megismertem a magyar slam poetry színterét, amelyben szinte lenyűgöz a résztvevők nyelvi invenciója, dinamizmusa, előadói professzionalizálódása." Szkárosi evvel a megállapításával akarva-akaratlan szembehelyezkedik szinte mindenkivel – a vallomások karaktere szerint Agócstól Zalánig (jóllehet nem egy „borzast" fog magába a sor) húzódik ez a sor –, hiszen korjelenséget emel általános síkra, mintha a magyar költészet ebben a *talányos dinamizmusban* lelné meg (vélné meglelni) a modern karakter egyedül üdvözítő voltát.

Hogy ehhez viszonyítva *lemaradásunk* milyen mértéket ölt – alighanem semmilyent –, s ez a *hagyomány közeli* másság mérhető-e egyáltalán (nagyon is mérhető), arra a beszélgetőkönyvből nemzedékektől függetlenül számtalan példa idézhető. A magyar és a világirodalmat „bekebelező" életművekből is (Czigány, Serfőző, Zalán), s ami korszerűségében meglepő, azoktól az alakuló, egyre inkább az egyedi arculatukat megtaláló fiataloktól is (Iancu Laura, Falusi Márton, Rózsássy Barbara), akik számára a „dinamizmus" nem a jópofaságban kimerülő szellemességben s a jó-rossz groteszk nyelvi humorban ölt testet, sokkal inkább azokban az önboncoló, a lírai ént az öröm s a szenvedés *szabadságfázisaként* kibontó módozatokban, amelyekben a formabravúr nem helyettesít(het)i a költő valódi (társadalmi, egyéni) mondanivalóját.

Mert ha a *költői én* nem kiteljesedik, hanem elvész az olyan típusú versekben, mint Ratkó József *Tánc*a, Utassy József *Zúg márciu*sa, Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán*ja vagy Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című kegyetlenül igaz poémája – a riporter Czigány Györgyöt faggatván említi a különleges líradarabokat mint a „közéleti, társadalmi szerep" vállalásának példáit –, akkor szükségtelen valódi költészetről beszélni. Hiszen a társadalom egének támasztott létránák is van transzcendenciája. S az ebben az ügyben való kutakodás fölér a személyiség legrejtettebb titkainak a boncolásával. A Falusi-vers terrénumokat bekalandozó filozofikus fintora és a Rózsássy-költemény önkereső, Itália-gyökerű mítosza – a múltból kibányászható jövő boldogságmámorával – mindenképp egy korszerű líramagatartás tükre. „Tetszik vagy sem, nem izolált lény a költő, hanem szellemi folyamatok és közösségek része" (Rózsássy).

A *Kortársalgó* Bertha Bulcsu íróportré-riportjait – a beszélgetéseket irányító *köl-*

tő-kérdező előtti példát – túllépvén (nincs bennük annyi, a riportert jellemző szubjektív *írói mozzanat*) pontos képet ad a megnyilatkozó személyiségekről. Az élőbeszéd tulajdonságait megőrizve – innen a disputák hangulata –, de sosem süllyedve ilyen-olyan, közbeszéd alatti, argós stb. slamposságba. (Hogy az itt szereplő írók elérték-e, elérik-e a Bertha által megszólítottak színvonalát, a kérdés megválaszolása nem feladatom.)

Ha a huszonhat író arcképe – jól megrajzolt életpályája, költői lénye, habitusa – egy-egy jellegzetes vallomástöredékben pontosan nem fejezhető is ki, hadd álljon itt egy röpke, mégis beszédes idézetsor! (Amely végső soron a válaszolókon kívül a jól fölkészült Bozók Ferencet is – minden gondolatsor elindításához ő adta az indítólökést – jellemzi.)

Agócs Sándor: „Az építészetnél és a versírásnál is az *alap* a legfontosabb". *Benke László:* „E világon minél nagyobb a sötétség, hitem szerint a költőnek annál inkább az a dolga, hogy világosságot gyújtson a sötétségben". *Bíró József:* „Az >elvegyültem és kiváltam< gondolatkörből nekem a *kiváltam* önként vállalt magánya jutott". *Czigány György:* „A keresztény szemérmesség az ember méltóságát védi, a lélek fölemelkedésének szabadságát segíti. A diktatúra szemérmessége a jó erkölcsi látszata mellett csak az ideológia sebezhetőségét kívánta kiküszöbölni, elnyomó eszközként". *Csokonai Attila:* „… ateistának, vagyis Isten-nélkülinek, istentagadónak nem tartom magam. Az isteni kegyelem mintha nálam úgy jelentkezne, hogy <fel vagy mentve, fiam<". *Dobozi Eszter:* „Látó az, aki a dolgok mögé lát. Aki olyat is lát, amit más nem". *Falusi Márton:* „Úgy vélem, hogy minden alkotó ember a transzcendens szférában mozog, akár tudatosítja magában ezt, akár elhessegeti". *Fecske Csaba:* „Az én istenes verseimet talán nem is a »Teremtő jelenléte sugározza be«, inkább az Isten-kereső személyiség kínja-keserve sugárzik belőlük". *Finy Petra:* „… hogy az öngyilkosok ne ugorjanak a tóba a halak lelki nyugalma érdekében, már saját fantáziám szüleménye." *Iancu Laura:* „A mi papjaink származásukat tekintve csángók voltak, de identitásuk és nyelvük román volt. Románabbak voltak a románoknál." *Madár János:* „Félárva gyermekként soha nem tudtam igazán feldolgozni, hogyan lehet, hogy az egyik ember elvegye a másik életét". *Marczinka Csaba:* „Volt egy időszak, amikor tetten értem magam, hogy túl gyakran használom azt a szót, hogy örök." *Novák Valentin:* „Van bennem egy olyan igény, hogy találjak egy transzcendens erőt, ami megtart". *Pál Dániel Levente:* „A kutatás során másfelől pedig azt szeretném körbejárni és leírni, hogy a lineáris vagy vektorális és/vagy hálózatos szövegtartományok mellett harmadikként milyen szövegtartomány létezhet és létezik – egyelőre a technikai fejlődést talán beelőzve, pusztán informatikai-matematikai-logikai alapon." *Payer Imre:* „Verseim nem önterápiás szövegek. Nem is a szórakoztatás a céljuk. Inkább az elemi Lét-tapasztalat kimondása indít versírásra". *Pintér Lajos:* „ A fehéringes mivolt morális tartalmat is je-

lölt, természet és morál tisztaságára egyaránt vonatkozott." *Prágai Tamás:* „… a mi nemzedékünk szerencsétlen nemzedék. Birtokot nem örököltünk, a rendszerváltás utáni privatizációban mindent szétlopott előttünk egy másik nemzedék". *Rapai Ágnes:* „Én egy olyan ateista vagyok, aki tele van misztikus élményekkel." *Rózsássy Barbara:* „… ahhoz, hogy jövőnk legyen (hogy a költészetnek jövője legyen) vissza kell találnunk azokhoz az értékekhez, ahhoz a szemlélethez, mely képes volt századokon és századokon keresztül életben tartani a költészetet, a magas irodalmat." *Serfőző Simon:* „Biztos vagyok benne, hogy ha hagynák, ha ereje fogytán is, ez a nép képes lenne rá, hogy elkerülje a harmadik világ süllyesztőit, amerre szinte megállíthatatlanul sodródik." *Szkárosi Endre:* „A hangköltészet és a performansz mellett a szoros értelemben vett képköltészet és kalligrafikus költészet másodszólama a munkáimnak, de a vizualitás mint kiterjesztett lehetőség a kezdettől fogva jelen van a költészetemben". *Tarbay Ede:* „Nagy tapasztalatom lett abban, hogy a diktatúrához nemcsak diktátorok kellenek, hanem megalkuvó alattvalók is". *Tóth Krisztina:* „Én idegenkedem az ihlet szótól, de be kell látnom, hogy mégiscsak létezik olyan koncentrált állapot, amikor úgy érzem, hogy nem rajtam múlik, hogy megérkezik-e a vers kezdősora, amelyből aztán kisarjad az egész". *Véghelyi Balázs:* „Leginkább azért hiszek Istenben, mert nem hiszek a véletlenben: ilyen, biológiailag tökéletesen megkomponált remekmű, mint az élet, nem lehet a véletlen műve". *Vörös István:* „Csak verset ne akarjon írni, aki verset ír". *Zalán Tibor:* „Néha úgy érzem, biliárdgolyó vagyok, egyszer itt vagyok, másszor ott, mindig más perspektívából látok rá a létező világra".

(*Hét Krajcár Kiadó, Budapest,* 2013)

Bertha Zoltán

Természet és halál

Sebők Melinda: Halálmotívum Rónay György és Pilinszky János tájköltészetében

Noha Rónay Györgyről, Pilinszky Jánosról, általában a *Nyugat* harmadik nemzedékéről (illetve a negyedikről is, ha Sőtér István beosztását vesszük alapul) napról napra születnek az újabb és újabb alapvető és résztanulmányok, s a modern magyar szakrális vagy filozofikus-metafizikai költészet áramlatairól is átfogó és eligazító új munkák állnak már rendelkezésünkre (Rónay László, Cs. Varga István, Pomogáts Béla, Szigeti Lajos Sándor és mások jóvoltából), s a még újabban megjelent tanulmánykötetek közül is elég csak Rónay László (*Leletmentés – Katolikus költők a huszadik században*) vagy Domokos Mátyás (*A metafizikus költészetről*) című műveire utalni: mindezek mellett és után Sebők Melinda átgondolt, koncepciózus kötete olyan értéket képvisel, amely valódi hozzájárulást jelent az előbb emlegetett kutatások árnyalásához és kiteljesítéséhez. Elsősorban a Rónay és Pilinszky költészetében – döntően a költői természetképek szemantikai, hangulati és poétikai rétegeiben – megnyilatkozó halálképzetek, pusztulásvíziók és elmúlásmotívumok rendszeres felderítése révén jut el olyan eredményekhez, amelyek hozzásegítenek a két költő világképében és lírikusi útjában kifejlő tragikus létlátomások állandó és változó természetének, esztétikai karakterének a még pontosabb, még hitelesebb értelmezési lehetőségeihez, vagy a bennük közösnek, hasonlónak, összevethetőnek ítélt mozzanatok áttekintő interpretációjához. A mértéktartó célkitűzését elegánsan körvonalazott programmal és szerényen, ámde annál meggyőzőbb hozzáértéssel, lényeglátással és problémaérzékenységgel megvalósító munka mindazonáltal megbízható elméleti, filológiai, költészettörténeti, modernségértelmezési, sőt alkotáspszichológiai, művészetelméleti alapokra, ismeretanyagra, háttértudásra támaszkodik. Először is járatosságról tanúskodik két ilyen kiemelkedő költő egész életművében, azok recepciótörténetében, a *Nyugat*-nemzedékek egymásra következő és váltakozó szemlélet-, stílus- és paradigmatörténeti folyamatrajzában, a különféle történeti líraváltozatok (az élménylírától a tárgyias-absztrakt képiségig, a hangulatköltőiségtől a személytelen objektivitásig terjedő értékminőségek) világában, a nemzedéktörténeti dimenzió legfőbb személyes és intézményi vonatkozásaiban, valamint a motívumvizsgálat teoretikus irányai és lehetőségei között. Mindezek a szempontok megfelelőképpen érvényesülnek a konkrét vers- és verscsoport-elemzések folyamán, s külön kiemelendő például a Babits Mihályhoz és a Babits-inspirációhoz, az ehhez a meghatározó

szellemi örökséghez kapcsolódó életrajzi mozzanatok megvilágító filológiai kutatásokon alapuló számbavétele, vagy a háborús élményvilág jelentőségének a taglalása a különféle – a fenyegetettségtől a bevégezettségig terjedő – reflektív érzületformák, az időbeliséghez kötötten vagy kötetlenül áthagyományozódó poétikai alakzattípusok tükrében. (A Nyugat-kutatásokhoz is szorosan kötődő kötet szerzője egyébként azóta már György Oszkárról is kiváló monográfiát adott közre: *A Nyugat árnyékában – György Oszkár pályája* címmel /Bp., Argumentum, 2011/.)

A könyv legfőbb értéke a halálélmény legkülönfélébb természet- és tájképi, hangulatteremtő és jelentéstartalmi összetevőinek, diakron és szinkron motivikus összefüggéseinek, atmoszferikus és bölcseleti módosulásainak, gondolati-világképi modulációinak, formanyelvi képleteinek és elmozdulásainak – elsősorban hangnemi, strukturális, akusztikai, stilisztikai hatástényezőinek – a feltárása, s az egyes motívumkörök (műveltségélmények, olaszországi utazások, kert-motívumok, iszonyat- és beszédes csöndképzetek, elhallgatás-alakzatok) távlataiban való kibontakozásának a szakszerűen értő és finoman beleérző, lelkiismeretes és körültekintő feltérképezése. Bensőségesen szöveg közeli módszerek jótékony érvényesítésével, a műközpontú érvelés élményi gazdagságával és telítettségével zajlik mindez. Különösen érdekes Rónay Györgynél a szemlélődő szubjektív líraiság, az önreflexív vallomásosság, a tárgyias elvonatkoztatás vagy a tudat- és szereplírai átvetítés logikailag akár ellentétes jellegűnek is vélhető különböző változatainak, illetve ezek egymáshoz viszonyított mozgástendenciáinak vagy egymásba játszó komplexitásának a kitapintása, Pilinszky Jánosnál pedig a konkrét halálfélelem és a valóságos rémületérzet absztrakt-imaginárius és metafizikai-abszurd transzpozíciónak a megvizsgálása a személytelen-személyes tájképi elemek, a kiüresedő és ember nélkülivé váló helyszínek vizionárius és kozmikus átlényegüléseinek, átminősüléseinek konfiguratív képi közegében. S ennek kapcsán nemcsak a József Attila-i referenciák, hanem a Radnóti-ihletések viszonylatában is.

A mindkét költő kéziratos hagyatékában is tájékozott, illetve az azokat is eredményesen kutató (valamint például a Babits-levelezést is kitűnően ismerő) szerző természetkép és haláltudat szintézisteremtő összefüggéseinek érzékeltetésére éppen egy olyan eddig még közöletlen Rónay-verssel (*Temetés*) fejezi be fejtegetéseit, amely valóban szemléletesen sugallja a végzetkivető látomásosság emberi-művészi erejét: „Meg fogok halni fekete mezőben / kócsagok húzása alatt / tüntén a napnak / vihar előtt (…) körülállanak lehajtott fejjel, / lefogják kialudt szemeimet, / és megcsókolnak utólszor, / messze dörren az ég." S a részletes verselemzések (köztük például az *Apokrif* kiemelkedő remekének értelmezése) során plasztikusan rajzolódnak ki azok a nagy szemléleti és stílustörténeti tendenciák, amelyek a *Nyugat*-nemzedékeket minden különbözőségük ellenére egymáshoz kapcsolják. Főként egyrészt a babitsi újklasszicista poézis folytatódását lehet konstatálni, más-

felől pedig a szimbolista, impresszionista, szecessziós esztéticizmus, a szépség- és egyéniségkultuszos művészetközpontúság újromantikus vonulatának kontinuitását. Ami újklasszicista poétika formájában a harmadik nemzedékben visszatérésként jellemezhető az első nemzedéki eszményekhez és stíluselvekhez, azt is jellegzetesen járja át a romantizáló érzelmesség, a szubjektivizáló esztétizmus vagy a transzcendáló mitologizmus. Az óda- vagy az elégiaműfaj dús emocionalitása például éppen mint utóromantikus hagyomány szervesül a mértéktartó veretesség, a műgond és az abszolút formafegyelem racionális-klasszicizáló elveivel és késztetéseivel – mint mondjuk Tóth Árpádnál is. És éppen e kétféle, kettős tradíció különös feszültségbe hozásával teremtik meg sajátos hangjukat a harmadik nemzedék jellegadó költői is – köztük például Radnóti –, akik pontosan a csodált és előtérbe állított Berzsenyi klasszicizmusában értékelik és nyomatékosítják a preromantikus vonásokat is. 1936-os esszéjében Radnóti egyenesen hősi, forrongó indulatról, tragédiára termett lélekről, vizionáló látásmódról, érzelmi végletekről, küzdelmességről és mindenségigézetű létszemléletről beszél Berzsenyi kapcsán („Berzsenyi hősi lélek, romantikusan az"), s mintha magát is jellemezné: „Állandóan a halál közelében él, mégis örök reménykedő"; „ezért elégikus zengésűek az ódák, ezért szárnyalnak ódai hévvel az elégiák. A forma teljességgel a romantikus hősiséget fejezi ki. A klasszikus forma romantikája ez". Odáig merészkedik, hogy Berzsenyi költői képzeletének „teljes gátlástalanságát" állítja: egyenesen az „expresszionista képalkotás" bőségét – amely „a klasszikus szabatosság utáni vággyal" keveredik. „Kényes egyensúly ez" (utal Babits megállapítására): „lezárni a romantika végtelenjét és klasszikus formába törni a folyton növekvő világ növekvő látomásait". És a dekoratív-expresszív tájképi szenzibilitás s a fenyegetettség- és létbizonytalanság-érzet megnyilatkozásait kutató Sebők Melinda jó érzékkel tapint rá a Berzsenyihez is kapcsolódó kert-motívum sajátosságaira, amikor többek között a nagy költőelődre vonatkozó reminiszcenciákat mozgósító Rónay-darabról, az 1970-es *A közelítő tél*ről („Hervad már? Nem: a kert még csupa nyár. Lobog / két sárga dáliánk. Nincs ugyan annyi dal /…/ Éld nyaradat, míg a hideg szelek / le nem tarolják") beszélve megállapítja, hogy a költő „belevetíti a tájba személyes sorsát, félelmét, a még viruló természetet párhuzamba állítja saját lelkiállapotával. Az otthont nyújtó szárszói kert látszólagos békéje nem hozhat azonban örömet és megnyugvást, hiszen a halálra készülő természet a költő öregkorát is jelzi (…) A halálos ősz eljövetelét érzi a nyárias kertben, ezt a közelgő őszt a túlérett gyümölcsök hullása is jelzi". És pontosan mutat rá, ahogyan ez a kertszimbólum Pilinszkynél pedig már az absztrakció tárgyává jegecesedik, amiként nála a kert, a rózsa, a virág mind-mind elvonatkoztató egzisztenciális víziók mozdíthatatlan elemeivé, a néma és fájdalmas abszurditás fiktív közvetítőivé lényegülnek („A nyár elé, a kert fölé / kikötve áll a rózsa, / és ráhanyatlik szótalan / a rabtartó karóra").

De máskülönben is termékenyen járul hozzá ez a könyv már kialakult Pilinszky-értésünkhöz, annak a költőnek a befogadásához, aki egészen pontosan – ahogy a tanulmány is tisztázza – a harmadik és a negyedik *Nyugat*-nemzedék határmezsgyéjén áll, s aki ráadásul magát nem is egyértelműen az *Újhold*, hanem – tanú erre a Sárközi Mártának szóló, 1948 eleji idézett levél – inkább a több versét közlő *Válasz* körében helyezte el. Rónay György szellemes esőmetaforája a harmadik nemzedék fellépésének okairól és jellegéről azt hangsúlyozza (1944-ben), hogy a *Nyugat* első nagy nemzedéke utáni második generáció úgy hatott, mint az üdítő, földszagú zápor, de ha ez sokáig tart, akkor országos, csendes és lagymatag eső és unalom lesz belőle; a „harmadik nemzedék éppen csak belekóstolt ebbe az esőszagba – szerencsére akkor, amikor volt még íze, frissessége; amikor még inkább csak harmat volt és nem sár. S amikor iszaposodni kezdett a táj, a nemzedék jó ösztönnel elfordult, éppen a szürrealizmus felé." Az újklasszicizmus és az újmitologizmus részint késő romantikus folyamata pedig azután újra váltott és átalakult: s részint a Pilinszky-, Nemes Nagy-féle filozofikus tárgyiasság, absztrakt-vizionárius személytelenség dimenzióiban (részint persze Nagy László és Juhász Ferenc nyelvi forradalmában, folklorisztikus szómágiájában) transzformálódott. Az érzelmesség és a személyesség helyére egy időre kétségtelenül megint a szenvtelen metafizikus és misztikus objektivitás került, vagy legalábbis a személyiség határait végtelenül kiterjesztő univerzális és kozmikus látásmód.

Kérdés lehet, hogy alkotáslélektanilag tehát a látvány előzi-e meg a látomást vagy fordítva. Melyik irányból származik a komplex kép, s miképpen telítődik hangulati, bölcseleti, metafizikai jelentéssugallatokkal? És aztán a kiélesedő, elszemélytelenedő tárgyi képzet absztraktumában hogyan képződnek meg az objektivitás transzcendentumai, az univerzális létérzékelés elvont tárgyi korrelatívumai. Ilyesmit fejteget például Rónay György 1971-es tanulmánya is az objektív líráról (Nemes Nagy Ágnes kapcsán), amikor szemléletesen világítja meg a képsűrítés eltérő fokozatait: „van az úgynevezett modern költészetnek egy nagy ága, ahol nem az a fontos, hogy a bokor úgy reszket a madárka röpke terhe alatt, mint az emlék illetésére a lélek; és nem is az a fontos, hogy a bokor reszketése jelképe legyen a lélek sejtelmes reszketésének; hanem egyszerűen *maga a reszkető bokor* lesz a fontos: egy bokor a maga mivoltában, a maga minden mástól független, tárgyilagos bokor-reszketésében." S ekkor a tárgyképzet maga döbbent meg sűrített valóságtartalmával, egzisztenciális jelentőségű jelenlétével. Az objektív korreláció T. S. Eliottól ismert fogalma felbukkan ugyan a verselemzések során, s ezen a vonalon esetleg még további felismerések is elérhetők lennének, a nyelvhasználat problematikáját is érintve, amelyet viszont nemrégiben Herczeg Ákos boncolgatott erőteljesen Pilinszky szerelemélményében (*Agria*, 2007/1.). Viszont igen fontosak azok a fejezetek, amelyek Rónay György és Pilinszky János hagyományt és

modernséget szervesen ötvöző istenkereső humanizmusáról, a vallásos életérzés poétikai formáiról s az örökös kérdezés abszurd helyzetébe vetett ember keresztény egzisztenciális alapminőségéről értekeznek. Az *Isten nem halt meg* (2002) címmel a modern, huszadik századi magyar spirituális líráról nagymonográfiát készítő Rónay Lászlóval együtt hangsúlyozva az istenkeresés drámai vonásait, a biblikus-krisztológiai utalások jelentőségét, s általában az esztétikai és a hittapasztalat autentikus együttesének megjelenésformáit mind a két tárgyalt költőnél.

E könyv megragadó esszéstílusa igazán közel hozhatja újra az olvasókhoz ezt a két remekírót, nemkülönben a modern elégikus és vízióteremtő költészettípus legmarkánsabb karakterjegyeit. Természetkép és halálsejtelem mély összefüggéseit feltárva az emberi élet leggyökeresebb meghatározottságait taglalja, s az életrajzi, irodalomtörténeti adalékok (levelek, dokumentumok) segítségével kiváltképpen érdekessé, izgalmassá, érdeklődést felkeltővé tudja színesíteni ezt a versidézetekkel bőségesen megelevenített, hiteles és szép kettősportrét.

(Kairosz Kiadó, Budapest, 2010.)

Csontos Márta

Elfogadva és elutasítva

Sárándi József Fabatka című levél-és naplóregénye

Az 1977-ben József Attila-díjjal elismert költő, a *Új Forrás* egykori munkatársa Sárándi József *Fabatka* című levél-és naplókisregénye címében még nem sejteti a témát, hacsak az olvasó nem ismeri Sárándi költészetét, „hím-kivagyiságának" önmeztelenítő őszinteségét.

A 'fabatka' jelentéstartalmában valamiféle értéktelenségre utal, hiszen sziléziai és csehországi területeken valaha három fabatkát kellett adni egy krajcárért, s ha magára az anyagra gondolunk, az ezüst, az arany és egyéb nemesfémek mellett a fa csak az utolsó lehet a sorban. Ebben a lírikus prózában azonban nem pénzzel kifejezhető értékekről van szó, hanem emberi szenvedélyekről; szexualitásról, s a viharos szenvedély megszűnését követően a hajdan volt 'szerelem tárgyának' értékvesztéséről.

Sárándi József az *Új Forrás*ban megismert barátnője, Karády Zsanett szemszögéből nézve, egy nem hétköznapi 'szerelmi háromszögnek ' lehetünk tanúi olvasás közben. Nem a megszokott módon ugyan, hiszen sem a Füst Milán-i szóhasználattal körülírható, a „szexualitás démoni" ösztöneit megélő domináns hím nem szólal meg közvetlenül a kisregényben, sem a kétségbeesett vagy felháborodott feleség vádaskodásait nem olvashatjuk. Mindkét alak ott marad a háttérben, s a regény ezáltal egyfajta egyszemélyes beszélgetőkönyv lesz, egy kétségbeesett nő önanalízise, akit lezavartak az erotika díványáról. A feleség mindvégig a háttérben marad, mintha személyes valósága ellenére az író valamilyen módon, 'nemlétét' hangsúlyozva, mégis, létezésének kegyetlen bizonyíthatóságát szándékozná növelni, szinte a paroxizmusig fokozva Zsanett kilátástalanságát, kétségbeesését önkínzássá, önmaga békéjének megrontójává lényegítve saját maga elleni vádaskodásaiban.

„A szerelem szenzációkra vár, szenzációkat követel", mondja Füst Milán, s ezeknek éppen az a következménye, hogy nem tarthatnak örökké.

A levelekből Zsanett képe úgy rajzolódik ki, mint aki írásain keresztül önmegismerését gyakorolja, aki egyfolytában azon gondolkodik,*"mik a tünetei annak, amikor az ember csalhatatlanul önmaga ."* A tizennégy levelet végigolvasván megtapasztaljuk, hogy Zsanettet saját érzékisége egyre nagyobb excessusokra készteti, egyre zabolátlanabbá válik benne a 'hasogató' gyönyör.*" Sokszor úgy érzem magam veled, hogy a világ testén én egészemben vagyok egy nagyobbacska Achilleszi pont a kezed alatt",* hangzik vallomása. Így lesz Zsanett egyre ' fogékonyabb ' Sárándira,

így lesz a kapcsolatban már csak egy *„ engedelmes mosogatórongy”*, aki szívesesen átengedi magát a szélsőségeknek, s vallomását még tovább erősíti. *„Tőled van, érted van bennem ez a testi, konkrét melegség. Hogy rám tedd a kezed, hogy a kockás pléd helyett engem húzz magadra.”*

A konklúzió egyértelműen levonható, a szexualitás boldogító szabadsága mértékletesség mellett soha nem tapasztalható meg, hiszen, ahogy Kurt Tupperwein megfogalmazza, férfi és nő viszonyának alakulásában „minden szenvedésnek a vágy és az elutasítás a forrása”.

Keveset tudunk meg a levelekből és a naplórészletekből Sárándi költészetéről, egy valami azonban folyamatosan erősödik a maga kontinuitásában, miszerint az élőlények cselekvéseit egyetlen cél vezeti, a gyönyör megszerzése. A levelekben az eleinte visszafogott, intellektuális, értelmiségi oldalát mutató Zsanett egyre nehezebben viseli el önmaga felett a másik test hatalmát. Érzékiségbe öli minden bizonytalanságát, mindenért *„ az ágyban akar revansot venni” ….hiába tárom szét a testemet* neked – *mondja Zsanett – belül védem-eltakarom magam.”*

A költő és Zsanett közötti nyolcéves viharos szenvedélyben Zsanett már annyit álmodik Sárándiról, annyira beleegyezik a megsemmisülésbe, hogy a férfi már szinte nem is valóság számára, csak egy beteges elfajulás, ami megkaparinthatatlanná teszi számára a valaha elérhetőt, mert Sárándi *„ mágnespatkó volt számára, s ő megpróbált körberajzolódni engedelmes vasreszelékként.”* A szenvedélyek crescendója már a XI. levélben végéhez közeledik, a szélsőségekből vissza kell térni a valóságba, ami a feleség, akivel szemben csak az alárendelt undorát érezheti.

A világirodalom múzsatörténetén végigtallózva megállapíthatjuk, hogy a feleségek legtöbbször csak csendes, odaadó háttérszemélyek maradnak, a legtöbb esetben kell valami ’romlottságra’ hajlamos szenvedélyszerelem, mely hozzájárul az írói önkifejezéshez. A naplórészletek „se veled, se nélküled” állapotot tükröznek, melyben Zsanett megfogalmazza a legnagyobb igazságot. Semmi sem okoz nagyobb traumát az emberben, mint ha nem tud szerelmet ébreszteni abban az emberben, aki őt szerelemre gerjesztette. Sárándi a következő szavakat ülteti a szélsőségei között vergődő Zsanett ajkára: *„Szívem szerint kezedbe adnám naplómat, kísérelj meg belém hatolni lelki-intellektuális értelemben éppúgy, ahogy azt testileg meg tudtad tenni.”* A vad tombolással, odaadó szeretkezésekkel telített korszakot a naplórészletekben felváltja a könyörgés, mely analizálni akar, megkísérli felmenteni önmagát, s próbál választ kapni arra, ér-e a szerelme annyit, mint egy ’fabatka’.

A legnagyobb próbatétel ebben a kapcsolatban, hogy Zsanett megpróbáljon úgy harcolni, hogy ne alakuljon ki benne gyűlölet, hogy minden úgy maradjon benne, ahogy november 17-én kelt levelében megírta. *„Sokkal inkább nővé váltan, nővé téve szerettem, s szeretek.”*

A magánéleti 'szennyes ' kiteregetése közben várjuk a katarzist, meg akarjuk tudni, hogy Sárándi valóban szerette-e Zsanettet, vagy ez volt számára a *„kalandok maximuma."* Zsanett befejezetlenül hagy egy gondolatot az utolsó szó jogán. *És S., ha csak annyit megértett a szerelemből, hogy nem szabad sem úrnak, sem szolgának lennie, akkor már igaz volt ez az őrült, aszályos nyár—"*

A sorok között mi olvasók is magunkra ismerhetünk, s elismerően adózhatunk annak a bátorságnak, melyben Sárándi nyers őszinteséggel szól az erotikáról.A nyers, ösztönös szexualitás Sárándi-féle megszólalása akár ellenérzéseket is kelthet a 'jólnevelt, erkölcsös' olvasóban. Ez a kérdés ugyanis nyitott marad számunkra, s Szabó Lőrinc levelének egy mondatát eleveníti fel. „ Én Szabó Lőrinc, a gyalázatos, a bűnös, az erotikus és beteg és őrült és erkölcstelen disznó." Vajon a kíméletlen szókimondás fennsőbbséges iróniája jobban átsegíti-e a szenvedőt a krízisen, és eljuttatja a túléléshez, vagy egy kapcsolat felbontásakor továbbra is ragaszkodjunk a megszokott, közhelyszerű formulákhoz, melyeknek burkolt igazságával kevesebb fájdalmat okozunk magára hagyott embertársunknak.

A válasz az olvasóra marad, a maga nyitottsága és értékítélete vagy eredendően magával hozott erkölcsi normái szerint.Vajon az a tény, hogy Sárándi a maga szájából beszélteti Zsanettet, nem rontja-e a befogadásnak és végső konklúziónak az autenticitását, nem kelthet-e bennünk olyan érzést, mintha a szülészorvos női beleérzéssel akarná ecsetelni a szülés lefolyását, az átélt traumákat és az életet adó anya eufóriáját, mintha, önmaga is nővé lényegülne?

A morál számomra az a megvétóztathatatlan igazság, melyet Sárándi József a könyv dedikálása során mottóként feljegyzett a belső lapon, s amit minden embertársamnak útravalóként ajánlok. *„ Rosszul szeretünk mi mind, kiket rosszul szerettek."*

.

Gyimesi László

Harminchárom példány

Kántás Balázs nem létező hármaskönyve (Közbeszéd, Magánbeszéd, Hullámtörés)

Nemrég írtam néhány oldalt Kántás Balázs *Szamizdat* című, ötven példányban megjelent, kitűnő közéleti verseket tartalmazó versesfüzetéről, s abban a reményben búcsúztam az olvasóktól, hogy méltóbb formátumban, nagyobb terjedelemben és a munkák jelentőségével arányos példányszámban találkozunk majd a fiatal költő ezen és újabb képviseleti költeményeivel.

Reményem hiúnak bizonyult, mint már annyiszor. Itt van a folytatás, a bővebb kiadás, harminchárom példányban! Igaz, nem egy, de három füzet, mindhárom húsz versoldal – ugye, pompás? Kereskedelmi forgalomba nem kerül, hogyan is kerülhetne? Ára sincs, jövendő korok bibliofiljei fizetnek érte majd – súlyos ezreket –a talán áttelelő antikváriumokban.

Pedig ezekre a versekre *itt és most* van szükség, nem könyvészeti kuriózumként, hanem hogy segítsenek magunkra ismerni, hogy segítsenek korunkat a maga valóságában leképezni és leleplezni, hogy a tévutak szövevényében rábukkanhassunk a saját ösvényünkre, akkor is, ha az sem vezet valamiféle földi paradicsomba.

Három füzet készült, az én sorrendem szerint az első a *Közbeszéd* címet viseli. A húsz vers, ahogyan a *Szamizdat*ban is láthattuk, nem kapott címeket, az első sorok vastag betűs szedése segít eligazodni a részek között. Nem véletlenül mondok részeket: a húsz versoldal most is egyetlen – persze eléggé szaggatott – rapszódiaként fogható fel. Mégpedig egy *leszázalékolt ország* rapszódiájának, ahol *másodosztályú, leszázalékolt őrangyalok* tennék dolgukat, ha tudnák. „Foghíjas száj / beszéli el újra országod / t ö r t é n e t é t // Nem ezt a változatot / akartad/ hallani. // Elektromos vihar jön majd / minden feljegyzést/ *átíró*."

A költő különleges lényként botladozik ebben a világban. Romantikus ideákat idéz, *betonba gyökerezett rózsa*ként határozná meg magát, holott ezen a földön ez képtelenség. Ahol *ISTEN valami szakállas hajléktalan*, természetes, hogy már *műanyag szárnyait* is lenyesik, nem pompázhat, marad, ami lehet, *fogatlan csahológép*.

Mondhatjuk, álarcos versek ezek, az értelmiségi író hajléktalant alakít. Van ebben igazság, de nem ez *az* igazság. A költő álarca egyre inkább valódi bőrévé válik: a lírai én már hajléktalan, s nincs semmi biztosítékunk arra, hogy a hús-vér ember nem jut-e rövidesen a sorsára. A költősors természetesen allegorikus felhangokkal terhelt – az emberek, az emberek országának nyomorúsága visszhangzik benne.

A második füzet a *Magánbeszéd* címet viseli. Ez is egy húszversnyi rapszódia, de ez

csak áttételesen szól az országról, a lírai én önmeghatározása folyik, amely természetesen kettős folyamat. Először a lírai én önmagába húzódik, *üvegcsontvázzá* meztelenedik, hogy felkészülhessen új szerepére. Az önhitegetés zárt terében rá kellett döbbennie valódi hivatására. *Agyad pincéjében / dalra fakadnak/ a félig-képzelt / barikád-harcosok. // Utántöltöd a vodkádat / – : közéjük állsz.* – mondja, mert tudja már, volt (és lesz?) idő, „amelyben a *forradalom* szó / még bírt valami értelemmel".

A még csak tervezett új szerep új felelősséggel jár. Össze kell állítania a *közveszélyes kívánságlistát*, vállalnia kell, hogy *köztörvényes költővé* alakuljon, még akkor is, ha „A *senkinek* szóló dal / visszafelé énekeltetik el."

A költő világosan látja, hogy az új szerepéhez még nincs kész a színpad, hiányzik a társulat, fölkészületlen a lehetséges közönség, de a kibontakozás kényszere már munkál. *Odabenn összekoccannak / a rozsdás kalapácsok* – hallja, és tettre kész. Ez a tett még nem a barikádharcosoké, de már nem is az üvegcsontváz csörömpölése. Nekifohászkodás az *otthonszagú* világ megteremtéséhez: *Lég-sodorta roncsokból / állítanád össze azt, ami sosem volt –: / becsületet hazudsz / a kiszáradt szívkamrákba.*

A harmadik kötetke (*Hullámtörés*) tartalmazza a legtalányosabb rapszódiát. Egy komoly belső konfliktus hozhatta létre ezeket a verseket, a közéleti szándék és a ma korszerűnek számító költészeti elvárások már-már haragos szembesülése. Az elszemélytelenedés külső követelése és a nagyon is személyes lírai én feszül egymással szembe a roncsolt világban, a költő keresi új támpontjait, amikor még azt sem tudhatja, *vajon a tükör / tükör-e még*, és szomorúan kénytelen konstatálni, hogy *a zászló is csak/ saját kedvére lobog.*

Az elidegenedettség mélységes átéléséről (és elutasításáról) szólnak ezek a versmondatok, tisztán vagy töredékesen, tanúskodnak és kérdeznek, míg hátterükben egy lehetséges diktatúra mozielőzetese pereg. Nézzük meredten, de azt is észrevesszük, hogy a *csakazértis* dacossága vérpiros viráglándzsákkal bele-beledöf a szürkeségbe.

Talán az eddigiekből kiderül, hogy Kántás Balázs közéleti költeményei új minőséget hoztak a „műfajba". Természetesen híján vannak a kardcsörtető gőgnek, s hiányzik belőlük az iparos mozgalmiság fegyelmezett iskolájának hatása is. Munkálkodik a szövegen a nem is annyira megtagadott alanyi költő, bele-beleszólnak a tisztelt, nemegyszer a fordított mesterek is. Úgy közéletiek ezek a versek, hogy egyúttal végletesen személyesek is, úgy hipermodernek, hogy egyúttal alázattal simulnak bele a magyar irodalom hagyományos fővonulatába.

A fiatal költő – tudományos munkái mellett – izgalmas újfajta lírát teremt. A korábban nem létezőnek mondott három füzete mérföldköve ennek a pályának. Minden olvasójának, hozzáértőnek és laikusnak egyaránt, kötelessége őrizni és továbbadni ezeket a zaklatott, igen időszerű *magyar rapszódiákat.*

(Nap Kiadó, Budapest, 2013)

Lengyel János

Ha a kagylók dalra fakadnak

Füzesi Magda: Kagylóének

Füzesi Magda nyugalmazott újságíró, költő a kárpátaljai Nagyberegen született, később áttelepült Budapestre, majd férjhez ment Kolozsvárra. Saját megállapítása szerint medencelakó, élete a Kárpát-medencében zajlik, ennek ellenére megmaradt kárpátaljai költőnek. Eddig majd kéttucat kötete jelent meg. Tavaly a Kráter Kiadónál látott napvilágot legújabb könyve, *Kagylóének* címmel, amely legjobb verseinek gyűjteménye. A verseket maga a szerző válogatta.

Füzesi Magda irodalmi pályafutása a múlt század 60-as éveinek végén indult. Részt vett a szovjet korszak minden kárpátaljai irodalmi formációjában, olyan neves egyéniségekkel, mint Vári Fábián László, Fodor Géza, Zselicki József, Balla D. Károly stb. Újságíróként, majd szerkesztőként dolgozott a Beregszászi járás lapjánál. Jelenleg a Budapest székhelyű Kárpátaljai Szövetség *Kárpátaljai Hírmondó* című negyedéves folyóiratának főszerkesztője. *„Költészetének fő erőssége az egyszerűség és természetesség, a látvány és a látomás között félúton egyensúlyozó jelképesség gazdag asszociációs játéka"* – írja róla Bertha Zoltán irodalomtörténész. Engem leginkább a szülőföldhöz kapcsolódó művei érintettek meg. A *Kagylóének* ciklusban olvasható az *Agyő, Kárpátalja* című vers, amely vegyes érzelmeket vált ki az olvasókból, Ivaskovics József, az időközben feloszlott Credo együttes vezetője meg is zenésítette. Nincs az a kárpátaljai magyar, akinek ne csordulnának ki a könnyei, ha meghallgatja a dalt. *igen most már ti is // lassan már mi is // beletörődünk beletörünk. // a kishaza // a haza a magasban // és más // megkönnyeztető // históriák.*

Lisztóczky László irodalomtörténész a kötet utószavában a következőket írja: *„Főként tájleíró költészetében nyilatkozik meg mámoros élet- és szépségszeretete, a szülőföld iránti hűsége. Újabb verseiben nemcsak Kárpátalja varázslatos tájait, hanem az anyaország és Erdély természeti szépségeit is magához öleli."*

A kötet első ciklusának névadója a *Tájkép kerítéssel* című vers, melynek témája a legszűkebben vett haza, a sokat szenvedett Bereg. *Vert falak közt hazátlan hazában // az idő mérge lassan fakad. // Alkonytájt a koszlott Beregszászban // banánt eszünk egy juharfa alatt.* A háromnapos munkára elhurcolt és elpusztított magyar férfiaknak állítanak emléket az *Egy lenvirág reggeli imája* és a *Kósa Anna balladája* című versek. És valóban, ma már a balladák világába lép át a kárpátaljai magyarság e sorscsapása, hogy átadja helyét újabb fájdalmaknak. *Kihalt az őshonos szivárvány, // piros, fehér, zöld vére hullt, // idegenek álltak a járdán.* – írja Füzesi Magda 2004. december 5-ről a *Torzó* című versében. A ciklusban szereplő

művekben visszatérő motívumok: föld, haza, halál, fakadás, nyár, úr, vér. A versekben benne van Kárpátalja, az itt élő magyarság sorsának minden keserve, amit a szerző nem kívülállóként ír le, ennek a szomorú történetnek ő is szerves része: *Fekete tájban jár az éjszaka, // hazátlanok közt hontalan vagyok.* (Más-kor). De nemcsak, a veszteség okozta beletörődés, a fájdalom fölötti elkeseredettség cseng ki a sorokból, ott van az erő, a hit, a remény, ami eddig is segítette a túlélést. *Csikorogjanak csigolyáid, // Úgy szorítsd, bajtárs, a kezem. // Hitünk kemény lesz, mint a gránit, óvjuk a jót szerelmesen.* (Szőttes pirossal, feketével)

A *Kagylóének* című ciklus *A bohóc dalá*val indít. Senkinek sincs kedve nevetni ezen a bohócon, bús képétől csak szavai sötétebbek. *Most vigadjon, aki gyáva, // ajtó-ablak be van zárva. // Álarcom sarokba vágom, // bús táncomat sírva járom.* A Lisztóczky László által említett Erdély tematikájú művek közé tartozik az *Útkeresőben* és az *Alulnézetben*. Az utóbbiból idézve: *Erdélyi fák a magyar tájon. // Néha egy forrás felfakad, // Hogy sorsunkban a sors ne fájjon.*

Önmagáról, a valós és az elképzelt költőről szólnak, de legalábbis megszólal, hallatja hangját a sokszor elfojtott énje, a ciklus, *Zuhanás*, a *Metamorfózis* és a *Vihar után* című darabjaiban: *de hogy milyen volt // az utolsó mozdulat, // a zuhanás, // a lét és a nemlét // Pazar orgiája, // nem tudja senki, // csak a költő, // aki // nem // érte // el // a trapézt …* De Füzesi Magda nagyon is elérte. Bár élete során sokszor rugaszkodott el, hogy a biztonságost maga mögött hagyva átsuhanjon a veszélyes mélység fölött, de mindig sikerült épségben elérnie az újabb állomást élete légtornász attrakciója során. Vajon külön lehet-e választani a költőt mint magánembert, és mint irodalmárt? Hiszen együtt alkotnak egy egészet. Nem is beszélhetünk átmenetekről, átjárásokról, mert mindkét világ maga az ember, jelen esetben Füzesi Magda. *Robinson – gazdag kincseim csodálom: // Fejem alatt egy kopott Biblia, // Meg egy maréknyi jóízű Dsida, // Egy ital víz és rettenetlen álom.* (Vihar után) Egyik kedvenc költője Dsida Jenő, aki számos versében feltűnik. A versekből végig követhető a költőnő életútja, és bár nem minden mű van datálva, megfigyelhető lírája fejlődésének íve. A *Metamorfózis*ban írja: *Megsebzett szívvel, szelídülten // felnőtt lettem egy perc alatt.*

A *Kollázs* című ciklusból a címadó mellett három verset emelnék ki. Újra előjönnek a kisebbségi magyar sors következményei, a váltakozó elnyomók szeszélyeinek kínjai, s a szerző felvázolja jövőképét, ami voltaképpen az újra megelevenedő múlt. Ez a múlt sem volt felhőtlen és mindig a boldogság kora, de mindent megszépít a *„gazdátlanság”,* amikor a szegény is magyarul nyomoroghatott. A Szovjetunióban született költő saját bőrén tapasztalhatta meg az épülgető és éjjel újra leomló kommunizmus terhes vívmányait, majd az önmagát a romokból felépítő új hatalom érzéketlenségét. s *én, // elrejtve lelkem // vörös, kék és sárga sebeit, // gyertya mellett írom e verset // mint a hajdani költők.*

Mintha csak az itt megkezdett gondolatot folytatná a *Profán ima egy csillagtalan éjszakán* alábbi soraival: *de boldog vagyok Istenem // nem vallom és nem kérdezem // megleltem végre otthonom // elbújhatnék ha akarom.* Füzesi Magda valóban meglelte otthonát, egyszerre többet is, ahogy mondani szokta: *„Nagyberegen az anyám lánya vagyok, Budapesten a lányom anyja, Kolozsvárott pedig a férjem felesége."* Leány, anya, feleség, és ami ez esetben a legfontosabb: költő. Költő, aki odafigyel az olvasóira, megosztja velük féltett kincseit. Ahogy a *Szeptemberi anziksz* című versében mondja: *rossz költő rossz verséért // ne szidjatok nagyon // merthogy a világot // reátok hagyom.* De ez a világ rossz irányba halad, fokozatosan elkorcsosul, s vele a nyelv is, a szeretett magyar nyelv. Mit tehet ilyenkor a poéta? *Ülök a Duna partynál, // Nézem, mit kínál ez a horda: // Kovi ubi, pari, töki, // Netán csak eccerű ugorka?* (Sárbogárdi Jolán naplójából)

Az utolsó ciklus címe: *A hetedik szobában*. Az itt szereplő versek témája a szerelem, a társkeresés, a vágyakozás, a magány és az együttlét. Az *Ádám imája* című műben az első homo sapiens is társért könyörög Teremtőjéhez. *Adj társat, Uram, hogy vakon // ne érjen engem az Ígéret. // Vagy adj koporsót: gondokon // nyűtt testem hadd egyék a férgek.* S ezek a férgek újra és újra felbukkannak, hogy szétrágják a lélek állványzatát, amíg az össze nem roskad. A *Téli éjszakán* című költeményben írja : *Jajgat a lélek. Dörömböl hiányod. // Éjfél rikoltoz a világ felett.*

A *Te meg én* című versében arról vall: *Fényes napom, jaj, ne hagyj egyedül, // elpusztulok, míg hajnalra derül. // Mosolyod híján, látod, én szegény, // szemölcs vagyok az Isten tenyerén.* Itt vitába szállok Magdával, dehogy szemölcs ő, inkább a Nap mosolyának egyik sugara, alakja termésérlelőn ragyogja be a magyar irodalom egyik rejtőzködő táját, amit néhányan úgy nevezünk *szülőhaza*. Költészete egyszerre egyedi és egy erős hagyomány része, egyszerre magyar és lokálpatrióta. Remélhetőleg a költőnő még sok szép verssel gazdagítja majd irodalmunkat, ennek ellenére nyugodtan állíthatom, hogy a *Kagylóének* eddigi irodalmi pályafutásának jegyzőkönyve.

(Kráter Műhely Egyesület. Pomáz, 2012)

Serfőző Simon

A két árva

Játszódik 1941 augusztusában, Zagyvarékason

Szereplők:
Móricz Zsigmond
Kismama
Litkei Erzsébet
Litkei Imike
falulakó férfiak, nők

Első jelenet

A kövesúton érkező szekér zörgése, majd a szekeres ember hangja hallatszik: Hó! Hóha, te!

Leszállva a szekérről, Móricz Zsigmond jelenik meg a színen. A pénztárcáját keresi. Sétabotja a karjára akasztva.

SZEKERES EMBER: Ehol a nagyságos úr kofferja! (*Leteszi Móricz Zsigmond mellé.*) A kocsin ne hagyja már!

MÓRICZ: (*Kivesz egy pengőt a pénztárcájából.*) Köszönöm, hogy befuvarozott az állomástól! (*A pénzt a szekeres ember markába nyomja.*) Gyalog csak hosszú lett volna az út.

SZEKERES EMBER: (*nézi a pénzt a markában, s csak úgy magának*) Egy pengő. Ez már döfi! Igen nagy úr lehet ez az ember! Fehér nadrágos méghozzá! (*Meggondolja magát.*) Á, nem azért hoztam én be a nagyságos urat a faluba, hogy fizessen érte. (*Vissza akarja adni a pengőt.*) Nem dolgoztam én meg ezért. A semmiért nem szoktak mifelénk fizetni.

MÓRICZ: Tegye csak el! Jól jön az otthon az asszonynak. Majd az örül neki!

SZEKERES EMBER: Az már biztos! Körül is csókolgat érte. (*Pödör egyet a bajuszán.*)

MÓRICZ: Na, látja! Már ezért is érdemes elfogadni azt a pengőt.

SZEKERES EMBER: Hát jól van. (*Megköpködi a pénzt.*) Apád, anyád ide jöjjön! Az egész rokonságod komástul, ángyom asszonyostul! (*A szekeres ember kezd belejönni, huncutkásan:*) Legközelebb mikor utazik errefelé az úr? Mert akkor megint kimennék a határba csalamádét hozni a tehénnek, s az állomáson felvenném.

Gyerekkiáltás hallatszik, a Litkei Imikéé.

IMIKE: (*Hangját a Zagyva-part felől hallani*) Nagyapa! Nagyapa!

MÓRICZ: (*A szekeres embernek megemeli a szalmakalapját, s a hang felé fordul.*)

IMIKE (*Félmeztelen, klottgatyásan szalad, s úgy, sárosan, vizesen, ahogy van, Móricz karjaiba ugrik.*) Nagyapa!

MÓRICZ (*Magához öleli a gyereket.*)

SZEKERES EMBER: (*látva a jelenetet*) Most már jól kinéz a ruhája!

MÓRICZ: Ugyan már! Számít is az, amikor egy ilyen arany gyerek ugrik a nyakába! Hát nézze meg! Egy vasgyúró! Nem igaz?

SZEKERES EMBER: A kubikostaliga elé már oda lehetne állítani csikónak. Nyakába akasztani kötelet, s hadd húzná. Ismerem én őt, az én fiammal szokták mászni a fákat. Csak azt nem tudtam, hogy a nagyságos úr a nagyapja. Na, Isten áldja a nagyságos urat!

(*Elmegy.*)

MÓRICZ: Mesélj, mi újság Rékason? Nem fáj semmid? Anyukád panaszkodott az egyik levelében. Most honnan szaladtál?

IMIKE: A Zagyváról. Nagyapa is lejöhetne egyszer, jó langyos a víz.

MÓRICZ: A tehenek nem pottyantanak bele egy-egy lepényt?

IMIKE: Á, elviszi azt a víz!

MÓRICZ: Meg ne betegedj tőle, mert adok én neked akkor! (*Gyengéden megfenyegeti.*) Lenne sírás-rívás, tudod-e?

(*A kisgyerek rá sem hederít, úgy indulnak el.*)

IMIKE: (*Móricz felé fordulva*) Mit hoztál nekem, Nagyapa?

MÓRICZ: Mit hoztam, mit hoztam? Na, mit gondolsz?

IMIKE: Muti már! (*Perdül elébe.*)

MÓRICZ: Muti, muti, itt ezt így mondják? Érjünk elébb haza. Kistata otthon van?

IMIKE: Nincs, kiment a határba.

MÓRICZ: És Kismama?

IMIKE: Az igen, főz valamit.

MÓRICZ: Dehogy van ő otthon. Ahol jön éppen! (*Rámutatva lendíti előre a sétabotját. Odaszól neki.*) Csak nem a kiskútról jön, Kismama?

(*Kismama odaér hozzájuk. A horogfát, amin két vízzel teli kanna lóg, leteszi a válláról.*)

MÓRICZ: Mért nem ezt a gyerkőcöt küldte el vízért? Ne Kismamának kellene cepelni.

KISMAMA: Amíg előkeríteném, addig kettőt is fordulok. Erzsike nem jött?

MÓRICZ: (*Megnézi a zsebóráját.*) Tán most indul éppen Pestről. Én emerre voltam, Szolnokon túl. Hogy micsoda világ van arra is!

KISMAMA: Hogy maga mindig csavarog. Azzal a rossz lábával!

(*Egy fejkendős asszony megy el mellettük. Hirtelen megfordul.*)

FEJKENDŐS ASSZONY: Maga az a Móricz? Nahát! És még ide mer jönni?!

MÓRICZ: Mi a baj velem, nénike? Rossz fát tettem a tűzre?

FEJKENDŐS ASSZONY: (*Végigméri.*) Hát ide figyeljen! Megmondom én, amit gondolok. Jobb lenne, ha mással foglalkozna, ne mivelünk! Megszégyeníti a falut ország-világ előtt!

MÓRICZ: Mért szégyenítem én meg, jóasszony?! Mivel?

FEJKENDŐS ASSZONY: Beszélik a faluban, hogy hallották, miket mond rólunk?

MÓRICZ: A rádióban? Hát miket mondok?

FEJKENDŐS ASSZONY: Hogy szegények vagyunk, meg mit tudom én, én csak másoktól hallottam.

MÓRICZ: Az nem a maguk szégyene. Másoknak kellene elbújni a földbe – maguk miatt.

KISMAMA: (*Móricz felé.*) Beszélnek mindenfélét a faluban, a fele se igaz. (*A fejkendős asszonynak.*) Menjél te csak szépen hazafelé! Az uraddal veszekedj!

FEJKENDŐS ASSZONY: Na, te csak hallgass! A menhelyről idehoztad ezt a külyköt, hogy a tieidnek legyen ruhája! Az ő állami ruháját adod rájuk!

KISMAMA: Jut ott őrá is. S nálam kap enni, nem úgy, mint máshol! Éheztetik a lelencet! (*Megsimogatja Imike buksiját.*) Te nem éhezel nálunk, ugye, Imike? Szeretetet is kapsz.

MÓRICZ: (*A fejkendős asszonynak.*): Én csak segíteni akarok magukon, azért teszem szóvá, amit látok.

FEJKENDŐS ASSZONY: Az úr csak a maga dolgát tegye szóvá! Ne a miénket! A magáéval foglalkozzon! Azt hiszi, nem tudja a falu, kié ez a gyerek? Erről beszéljen, ezt hírelje a rádióban!

KISMAMA: Hagyd már abba! Nem tudsz semmit, csak a szád jár! Rágalmazni, azt tudsz! Honnan veszed azt, hogy Imike az ő gyereke?

FEJKENDŐS ASSZONY: Akkor mért jár ide, ha nem az övé?

KISMAMA: Hozzánk jár, ha nem tudnád!

FEJKENDŐS ASSZONY: Mért pont hozzátok? Kik vagytok ti? Nekünk különb házunk van, mint nektek, s nem a cigánysoron!

KISMAMA: Mert Imikének ő a nagyapja, azért.

FEJKENDŐS ASSZONY: Az anyja meg a nagyanyja, ugye? Belőlük éltek! Nemhogy dolgozni mennél az uraddal együtt! De ti az ilyenektől lesitek a hasznot, mint a nagyságos úr, aki lejárat bennünket! Mi nem vagyunk koldusok. Dolgozunk, s megélünk.

MÓRICZ: Sokan egész héten tésztalevesen.

FEJKENDŐS ASSZONY: Akkor azon. Magának ahhoz semmi köze! Ha az jut, nekünk jó az is. Megszoktuk.

Második jelenet

Kis Boldizsárék félig nyitott bejárati kapuja. Oldalt a deszkapalánk mellett kispad. Hárman ülnek rajta, férfiak, köztük Móricz Zsigmond. Előttük egy sámlin a szomszédasszony kucorog.

EGYIK FÉRFI: (*A többiek felé.*) Mért, nem úgy volt? Ha nem tudták hova tenni a gyereket, nem volt otthon senki, az olyan kicsit, amelyik még csak tiblábolni tudott, vagy azt se, kapáláskor, csutkaveréskor kivitték magukkal a határba, gödröt ástak neki, s beletették, nehogy elmászkáljon. Nem így volt?

MÁSIK FÉRFI: Úgy van az még most is. A szülőknek dolgozni kell, nem állhatnak fölötte.

MÓRICZ: De hát abban a gödörben kora tavasszal meg is fázhat az a csöppség.

SZOMSZÉDASSZONY: Mulya Pista kislyánya abba halt bele. Hideg is volt, szaladt arra egy kis eső is. Annak meg csak annyi kellett. Mesélte Julis, hogy estére úgy belázasodott, tüzelt az arca, mint a kályha.

EGYIK RÉRFI: Az olyat le kell tenni a földre, az lehűtötte volna. De becsavargatták biztosan mindenféle rongyba, rá a nagydunnát, osztán hátha meggyógyul. Sose gyógyult meg.

MÓRICZ: Az csak babona, hogy ha leteszik, akkor jobban lett volna.

SZOMSZÉDASSZONY: Hallottam én ennél még rosszabbat is!

MÓRICZ: Annál nem lehet rosszabb, mint mikor a temető nagyobbodik, a bölcsőket járja a halál.

SZOMSZÉDASSZONY: Dehogyisnem! Mert maga még olyat nem érzett. Nem tudja, mi az, amikor a kisgyerek benne van a gödörben, s megtámadják a vörös-hangyák. Aztán hiába sivalkodik az ártatlan, mert a szülei nem hallják, a föld másik végén dolgoznak.

A kis Imike lép ki a kapun, egy pohár víz nála.

IMIKE: (*A nagyapjának*) Anyuka küldi, hogy tessék meginni. Azt mondta, nehogy kiszáradjon Nagyapa torka, mert már olyan sokat beszélget.

MÓRICZ: Ejnye, hát vizet küldött, nem bort? (*Elveszi a poharat a gyerektől.*) Ennek vízíze van, nem gondolod?

MÁSIK EMBER: Hát, a bor az mindjárt más, jobb a zamata, az biztos.

MÓRICZ: Imikém! Akkor szaladj már el a Dora Károly kocsmájába, tudod, hol van? Hozzál egy demizsonnal!

IMIKE: Akkor tessék adni pénzt! (*Nyújtja a markát.*)

MÓRICZ: Milyen kocsma az? Mint a többi? Pénzért adják a bort? Nem ingyen?

Imi be a kapun, a demizsonnal ki a kapun, a sarkon már el is tűnik.

EGYIK EMBER: Pénzért mi is tudnánk venni, két demizsonnal is, ugye, szomszéd? (*Fordul a másik ember felé.*) Csak hát a napszámból nem telik. Pedig járunk az uradalomba, toljuk a kubikostalicskát is le a gödörbe, fel a partra. Mikor, hol, milyen munkát találunk. Kóboroljuk az országot.

MÁSIK EMBER: Jobb lenne haza se jönni. Mert abból csak gyerek lesz. (*A társa felé fordul.*) Nálatok is hány van már belőlük? Több, mint nekünk. S mind csak enne. Ilyet én még nem láttam: alig lehet őket elverni az asztaltól!

SZOMSZÉDASSZONY: Ha éhesek! A helyükben majd megtudnád te is, el lehetne-e hajtani?

MÁSIK EMBER: Dehogyisnem. Az én apámnak csak egyet kellett mordulni, már iszkoltam is. Ismertétek Nyúka Flórit, tudjátok, milyen ember volt. Az Istent is fellökte volna, ha elébe áll.

Imi szalad visszafelé. Lihegve adja oda Nagyapjának a demizson bort.

MÓRICZ: Már itt is vagy? Ezt szeretem, látod! (*Imi menne el.*) Ezt az igyekezetet. De hát pohár is kellene, Imikém. Szóljál már be a konyhába!

ERZSIKE: (*Megjelenik a kapuban, poharak nála.*) Hallom, hogy országos baj van. Nincs poharuk.

MÓRICZ: Egyem meg a lelkét! Magának nem hozott?

ERZSIKE: Minek hoztam volna? Nem szeretem én a bort. Jobb lenne, ha maga se inna! Hogy meg van dagadva most is a lába! (*Móricz lentebb tolja a nadrágja szárát.*) Hiába takarja. Azt hiszi, nem látom?

Egy taligás ember jön az úton.

TALIGÁS EMBER: (*A két idevalósi ember felé, nyilván ismerik egymást.*) Adjon Isten! Beszélgettek? Beszélgettek? Nemhogy énekelnétek, hogy én is halljam!

EGYIK EMBER: Akkor fordítsd fel azt a taligát, oszt ülj rá! Hol jártál?

MÓRICZ: Igyon már velünk egy pohár bort! Megkínálhatom?

TALIGÁS EMBER: Meg bizony! Köszönöm szépen! A Dora Károly kocsmájából való? (*Fogja a poharat, Móricz önt bele.*)

MÓRICZ: Onnan, onnan. De akkor énekel nekünk! Ha már hiányolta az elébb.

TALIGÁS EMBER: Ha az úr önt még egy pohárral. Ne sajnálja tőlem!

MÓRICZ: Én öntök, kettővel is. Csak akkor maga meg engedje meg, hogy amit énekel, azt a füzetkémbe lejegyezzem.

TALIGÁS EMBER: (*A társai felé.*) Melyiket mondjam neki? (*Móricz felé.*) Na, ide figyeljen! Ezt még biztos nem hallotta, idevalósi nóta:

Sej, sarkon van a, sej, sarkon van a
Dora Károly kocsmája.
Sej, legényeknek, sej, legényeknek
Van az oda csinálva.

Legényeknek, sej, meg a büszke,
Meg a büszke lányoknak,
Sej, meg azoknak, sej, meg azoknak
A szomorú bakáknak.

Sej, még a búza, sej, még a búza
Ki sem hányta kalászát,
Sej, páros galamb, sej, páros galamb
Mind elhordja a magját.

Páros galamb, ne hordd el
A gyenge búza kalászát!
Sej, miből süt a, sej, miből süt a
Kisangyalom pogácsát?

MÓRICZ: Na, ez szép volt! Tud-e még másikat?

TALIGÁS EMBER: Hát hogyne tudnék! Írja akkor!

Ha felmegyek a fekete dombra,
Onnan nézem, merre legel a gulya.

Rákiáltok Pistára, a bojtárra,
Csapja meg a bal szárnyát a gulyámnak.

Innentől már a többiek is éneklik.

Megcsapta a bal szárnyát a gulyámnak,
Mindjárt látom, hija van a jószágnak.
Verd meg, Isten, a zsiványnak jobb karját,
Azzal fogta legszebb barmom bal szarvát.

Harmadik jelenet

Szobabelső. Középen asztal, székek. Az egyiken Móricz Zsigmond ül. Rajta kívül Litkei Erzsike tartózkodik még a szobában.

MÓRICZ: Üljön le, fiam! Mutatni akarok magának valamit. (*Egy levelet tart a kezében.*)
ERZSIKE: Csak nehogy regény legyen! (*Affektálva.*) Az olyan unalmas!
MÓRICZ: Meglátja, ez nem lesz az.
ERZSIKE: De nehogy becsapjon!
MÓRICZ: Mikor csaptam én be magát? Az fordítva szokott történni, tudja nagyon jól. Annak idején előadta nekem, hogy maga pesti szegény sorsú lány. Mikor ezt megírtam a Csibe-novellákban, kiderült, hogy lelenc volt. Imike születéséről se számolt be annak idején. Maga szeretett félrevezetni engem.
ERZSIKE: (*Átöleli Móricz vállát.*) De már nem teszek olyat. S megbocsátott apuka.
MÓRICZ: Maga nem tud olyat tenni, amit ne bocsátanék meg. Még azt is, amire rájöttem én időközben, hiába nem szólt róla.
ERZSIKE: (*Szembefordul Móriczcal.*) Mért, miről kellett volna szólnom?
MÓRICZ: Arról, hogy Imike az én gyerekem. Erről nem szólt.

Kis csend.

MÓRICZ: Hogy amikor először együtt voltunk, kiszámoltam nemrégiben, az nem múlt el nyomtalanul. Úgy kellett rádöbbennem, nézegetve Imike fényképeit, meg amikor vele voltam, utaztunk a hajón, a vonaton legutóbb Miskolcra, s az ölemben aludt el: hiszen Imike az én arcomat viseli. Enyém ő, nem másé. Ugye, hogy az enyém?
ERZSIKE: (*Lehajtott fejjel áll, mintegy beismerve az igazságot.*)

MÓRICZ: Ha én ezt tudom, nem lesz lelenc! (*Felindultan.*) Mért nem mondta meg nekem az igazat?

ERZSIKE: Mert elhagyott volna. S én szeretem apukát.

MÓRICZ: És én? Én nem szeretem magát?

ERZSIKE: Eleinte sajnált csak. Megesett rajtam a szíve. Ezért fizette ki az adósságaimat.

MÓRICZ: Meg ruhákat is azért vettem, ugye?

ERZSIKE: Igen, különben szégyellt volna velem mutatkozni: mit szól a világ!

MÓRICZ: Pestinek is azért adta ki magát, különben elhagytam volna?

ERZSIKE: Igenis azért. Észrevettem, mennyire érdekli, amiket mesélek. S azt is tudtam, hogy a családja megszólná, ha kitudódik a kapcsolatunk.

MÓRICZ: Kitudódott az! (*Legyint.*)

ERZSIKE: De nem minden. S jól tette, hogy vigyázott. Különben a lányai azóta a szemit kiszedték volna. Apukának már nem lenne szeme!

MÓRICZ: (*Megenyhülve.*) Jól van, na, igaza van! Ne haragudjon, elragadtattam magam! Amit tudtára akarok adni, az meg kimegy a fejemből. (*Meglobogtatja a levelet.*) Ebben az áll, hogy Imikét gondozásomba veszem.

ERZSIKE: Apuka? Gondozásba?

MÓRICZ: Vállalom azt a feladatot, hogy embert nevelek belőle. Kiveszem a lelencből. S Isten és ember előtt mellém veszem magát is. Bejelentkezünk az árvaszéknél, s örökbe fogadom. Mit szól hozzá?

ERZSIKE: Juj, de jó! (*Tapsol.*) S akkor én a maga lánya leszek? (*Kis gondolkozás után.*) S mit szólnak az igazi lányai?

MÓRICZ: Csak örökbe fogadom magát, annyi történik.

ERZSIKE: (*Csalódottan.*) Csak annyi?

MÓRICZ: S biztosítom a megélhetését is.

ERZSIKE: Az jó lesz! Apuka olyan jószívű! (*Átöleli Móriczot. Közben megjelenik az ajtóban Imike. Móricz őt is magához vonja. Összeölelkezve állnak. Odakintről lányok éneke hallatszik.)*

Csillag Borcsa, tudom a neved.
Érted vagyok halálosan beteg.
Vesd rám, rózsám, fekete szemed,
Hadd tudjam meg, hogy engem szeretsz.

Kismama petróleumlámpát hoz be, leteszi az asztalra.

MÓRICZ: Kistata még most se ért haza?

KISMAMA: Nem tudom, hol szuszog még mindig. (*Móriczékra.*) Ti meg nem láttok már, kezd esteledni. Hozom ezt az alkalmatosságot.

MÓRICZ: Gyújtsa meg, drága Kismama! Hadd világoljon az én árváimnak. Ne legyenek sötétben.

A lányok éneke odakint felerősödik:

Ha a búza tiszta búza,
Majd kinyílik az ibolya,
Az ibolyát, az ibolyát akkor szedik,
Mikor reggel, mikor reggel harmat esik.
A legények akkor kapják,
Mikor a kacsát kihajtják,
Kacs ki, kacs ki, ki, ki, ki…

Vége

Oláh András

A daltulajdonos álma

Kaiser László: Dinnyés József, a daltulajdonos – Életinterjú dokumentumokkal

Kaiser László ismét egy interjúkötettel lepte meg olvasóit. Ismét, hiszen sorrendben ez már a hatodik hasonló műfajú könyve. (Korábban a *Magyar Ferenc* újságíróval, *dr. Hársing Lajos* szinkrondramaturggal, *Éri István* régésszel és *Dallos Szilvia* színművésszel folytatott beszélgetései mellett egy 20 darabból álló gyűjtemény is napvilágot látott, ahol a megszólítottak között voltak a kor olyan kiválóságai, mint Gyurkovics Tibor vagy Nemeskürty István.) Legújabb munkája – melynek alanya *Dinnyés József*, a legendás versdalnok –, az idei könyvhétre jelent meg.

A zene és a vers édestestvérek. Szinte egyszerre születtek. A régi korokban majdhogynem elképzelhetetlenek voltak egymás nélkül. A trubadúrok, a minnesängerek, a kobzosok, a lantosok egyszerre fogalmazták meg a mondanivalót és a dallamot. Később vagy egy eleve meglévő dallam inspirálta a szöveget, vagy pedig a versek ritmusa, hullámzása kényszerítette ki a hozzá írt zenét. Ez a hangulat tért vissza a múlt század végén, amikor szinte kordivattá vált az „énekelt vers". A beatnemzedék lázadói és az irodalmat „eladni" szándékozók egyként alkalmazták. A zene „alányúlt" a szövegnek, kiemelte, feltupírozta, hangsúlyozta a mondanivalót, s egyúttal „eladhatóbbá" tette a verset. Ezt ismerte fel Dinnyés József, aki a 60-as évek közepétől egy szál gitárral járta az országot, a legkülönbözőbb rendezvényeken adta elő a saját dalszövegei mellett a kortárs költők műveit.

A semmiből teremtett műfajt, lett úttörő. Művelődési házak, klubok, egyetemek, építőtáborok, közterek állandó szereplőjeként hamar a figyelem középpontjába került. Persze nemcsak a közönség, a hatalom is felfigyelt rá. Nem csoda, hisz akadtak bőven költők, akik verseikben a hatalom rejtjelezett (vagy alig palástolt) kritikáját fogalmazták meg (talán elég csak Utassy József *„Zúg Március"* című művére gondolnunk, ami szintén Dinnyés zenéjével vált legendássá. A közönség fogékonyabb rétege örömmel fogadta ezeket a műveket. Dinnyés pedig járta az országot. Szeged, Pest, Kárpát-medence. Otthonra lel mindenhol, ahol értik a magyar szót. Ahol érteni akarják. Ahol igény van rá.

A könyv – miközben bepillantást enged a legendás előadóművész életébe – végigkalauzolja az olvasót a XX. század második felének Magyarországán. Szó esik ízlésről, kultúráról, politikáról. Nincsenek titkok, nincsenek tabutémák. A beszélgetés kötetlen, baráti, nyílt és őszinte. Mert csak így van értelme. Nincs egyér-

telmű meder, a kronológia sem az, hanem ahogy előkerülnek a hívószavak, a beszélgetés úgy csapong, vált medret, tér vissza egy-egy korábbi motívumhoz, vagy kezd merőben új gondolatsort.

Az alkotóvá válás folyamatának elemzése messzire vezet. A beszélgetés során előkerül minden: a családi háttér, 56, az iskoláskor, a lázadás, a példát statuáló igazgató, a katonaévek, „az átnevelési szándék", a makacs eltökéltség, a művészi magárahagyatottság és a közönség megtartó szeretete.

Szó esik a korszak kultúrpolitikájáról, a kortárs művészekről (költőkről, zenészekről), a hozzájuk fűződő emberi kapcsolatokról, az alkotás lélektanáról, a fogadtatásról, az alkotó szívós küzdelméről. Ahogy a szerző fogalmaz a kötet ajánlásában: *„Beszélgettünk és beszélgettünk. Szabadon, csapongva, barátilag. Hosszú-hosszú évek óta ismerem Dinnyést, ez amolyan munkába forrt barátság. Az emberek nem csupán lakva, de közös munkában is megismerik egymást. Soha nem csalódtam benne. A találkozásokkor megkezdett beszélgetések szülték az ötletet: üljünk le nálam többször, alaposabban folytatni és összerakni a megkezdetteket. Legyen beszélgetéssorozat, aztán legyen könyv. Jóska arról szól, amiről akar, én meg kérdezek, mint barát, kortárs és krónikás. Szeretettel, mert csak így lehet, csak így érdemes…"*

A könyv – mintegy a beszélgetés mellékleteként – néhány Dinnyés-írást és róla szóló (vagy neki dedikált) munkát is tartalmaz. Mindezt kitűnő fotósorozat egészíti ki – amolyan kordokumentumként erősítve a beszélgetésben elhangzottakat.

Összességében jól szerkesztett, az élőbeszéd zamatát visszaadó könyvet tett elénk Kaiser László. Emlékezésre (néhol nosztalgiázásra) késztető gondolatokkal, eseményekkel szembesülhetünk.

(Hungarovox Kiadó – Budapest, 2013)

Sz. Tóth Gyula

Kommunikálni csak szépen

Tudatosság a kommunikációban. A kommunikáció tanítása 1. (Szerk.: H. Varga Gyula)

És okosan és tudatosan, miként hirdeti egy ígéretes kötet: *Tudatosság a kommunikációban. A kommunikáció tanítása 1.* (szerk.: H. Varga Gyula) Az Eszterházy Károly Főiskola Alkalmazott Kommunikációtudományi Tanszéke gondozásában megjelentetett kötetben kilenc tanulmány szerepel (egy-egy több szerzővel), köztük nagy nyelvészek, mint Balázs Géza, Aczél Petra. Az írások kutatási munkák, a főiskola által szervezett konferencia előadásainak írott változatai. A konferencia apropóját az adta, hogy ezen oktatási műhely „az országban elsőként szerzett (akkreditációs) jogot kommunikációs tanárok képzésére". (A szerkesztés jó ötlete a szerzők rövid bemutatása. Ebből sajnálatos módon kimarad Szíjártó Imre, de Szombathelyi Nóráról is adathiányos közlést kapunk.)

A vállalkozás rendező tudatosságot kíván belevinni a kommunikációs zűrzavarba, mint a „Beköszöntő"-ben áll: „módszertani segítséget nyújtani a Magyarországon most induló, de a közoktatásban egyre jobban terjedő kommunikációoktatáshoz". De kár lenne kihagyni a szakoktatásban is több éve jelen lévő és fontosnak tartott kommunikációoktatást. Sajnos, már az előszöveg sem számol a szakképzésben – (vendéglátás-turizmus, külkereskedelem, diplomáciai protokoll, a számítástechnikai, a műszaki képzés) – jó színvonalon működő kommunikációs képzéssel.

Merthogy mindenki kommunikál, ezt lehet (és kell) tudatossá tenni. De kell-e „szakosítani"? Nem árt, de ezt más vitafórumokra hagyjuk. A kötetben a „tudatosság" kettős értelmet kap: tudományosság az oktatásban, tudatosság a kommunikálásban. Tehát *nyelvi-kommunikációs kompetenciáról* van szó. A tudományos megalapozottságra itt megjelenik a szociálpszichológia, „kis körkép a kommunikációs tudatosság területeiről és szintjeiről", tágabb kontextusban a médiaszövegekkel való találkozás és a személyköziség szerepe. És jön az oktatás. Tehát indul egy interdiszciplináris igénnyel, tudományos megalapozottsággal bejelentett akció: „Zárszó helyett", vázlatot ad a szerkesztő-kutató, ami az elkövetkezendő feladatokat vetíti előre. A vázolt koncepció szélesre nyit, és ugyanakkor tantárgyba zár (azt emleget). Az összetettség okán: a témakör nem szorítható tantárgyba, itt a „műveltségterület" jelent megoldást. (A 2003-as Nathoz készültek ilyen, vonatkozó tematikus anyagok, lásd pápai Pedagógiai Kutatóintézet.)

Ha jól érzékeljük, egy „gyakorlatközeli", tudományos megalapozottságú fejlesz-

tésről van szó, amit „tudomány- és oktatástörténeti kuriózumnak" nevez H. Varga Gyula, tudván, nagy lélegzetű feladatok várnak a tanszékre. Egyetértünk. Aztán hozzáteszi: „hisz nem valaminek a folytatását kell tervezni, hanem egy soha ne létezett képzést kell a semmiből fölépíteni". Nohát: ez a *semmiből fölépíteni*, ezzel nem értünk egyet, stílusosan: ez kiverte a biztosítékot. Több okból. Mert semmit nem mond. (A sportközvetítő médiások kedvenc kifejezése: „a semmiből lőtték a gólt", a szlenges szófordulat itt „nem jön be".) Annál is inkább, mert a tárgyalt (téma)meccsen „nagypályások" alkottak maradandót. Ám a folytatás sem vidít: „Szomorúan kellett tudomásul vennünk, hogy ezen a téren szerény eredmények vannak mind szakmai, mind szakmódszertani, mind pedagógiai területen". No, álljunk meg egy szóra! A kötetben felvonultatott szakirodalom szerint valóban így van. Mert, mások mellett, hiányzik Buda Béla, Montágh Imre, Bánréti Zoltán munkássága. A „mediális kommunikáció tudatosságához" hozzátesszük: a szóba hozott Hartai László adott témáját a Zsolnai-programban bontakoztathatta ki, ott érett mérhető tantárggyá.

Zsolnai József 1978-ban meghirdeti a „nyelvi-irodalmi-kommunikáció" tantárgyat, amely az „értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógiában" teljesedik ki, hogy végül elérjen a csúcsra, ahol is a kommunikációból, a kommunikáció oktatásából (elméletéből és gyakorlatából) immár megjelenik a *„pedagógiai kommunikációtan"*. (Lásd Zsolnai József*: A pedagógia új rendszere címszavakban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.) S mindez „A tudomány egészé"-ben elfoglalja a helyét a magyar tudomány tudománypedagógiai rendszerében. Azért ez „nem semmi"! Vagyis: az értékes múlt nyomán tudunk csak újat (fel)építeni. Többféle tartomány, többféle ismeretelmélet, többféle módszertan áll tehát előttünk, és van (lehet) a javunkra, hogy „a magunk világban-való-jelenlétét (valamelyest) megérthessük, írja James A. Anderson *A kommunikációelmélet ismeretelméleti alapjai* című munkájában.

A tanulmánykötettel jelzett vállalkozást üdvözölve, reflexióinkat nem a pálya széléről kiabáljuk be, hanem a témában „benne-való"-ként fogalmazzuk meg, „szelíd retorikával" azért, hogy a fejlesztés mind sikeresebb legyen. Hiszen a szerkesztő, a tanszéki műhely vezető tagja, következő meneteket (sorozatot) ígér, amit szakmai kíváncsisággal és támogató attitűddel várunk.

(*Hungarovox Kiadó, Budapest, 2009*)

(**Megjelent**: Köznevelés, 66. évf. 343–35. 2010. október 28. 25. o.)

Verók Attila

Eszterházy 250

(Az egri Domus Universitatis és Líceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Szerk. Petercsák Tivadar)

Az Úr 2013. esztendeje Eger város életében nevezetes évfordulók szerencsés konstellációját hozta el. Ebben az évben emlékezik meg ugyanis a város híres szülöttjéről, az író, drámaíró és zsurnaliszta Bródy Sándorról (1863–1924), aki az idén töltené be 150. születésnapját, ha erre a természet és a Legfeljebbvaló lehetőséget adott volna neki. Ugyancsak 150 éves lenne az agárdpusztai gyökerekkel rendelkező, de egrivé váló regényíró és novellista Gárdonyi Géza (1863–1922), akinek igazán hálás lehet az egri olvasóközönség, hiszen *Egri csillagok* (1901) című történelmi regénye valódi történelmi nimbuszt teremtett a város számára – turisták hadát vonzva ma is a hevesi megyeszékhelyre. Szintén nem mellékes az a tény sem, hogy az egri remete az utóbbi évek legnépszerűbb magyarországi olvasmányát alkotta meg 112 évvel ezelőtt nevezett regényével. Méltán emlékezik tehát mindkét nagyszerű irodalmárra mind az ország, mind a szűkebb pátria.

A jubileumok sora azonban még folytatódik, hiszen az idén ünnepli az ország, de különösen a történész szakma Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (ur. 1613–1629) uralkodása kezdetének 400. évfordulóját. A kiváló hadvezér és diplomata regnálása Erdély igazi aranykorát hozta el szinte minden tekintetben. Életútja viszonylag kevés egri kötődést tartalmaz, így mostani tablómon csak a rend kedvéért szerepel, továbbá annak a ténynek köszönhetően, hogy a Bethlen-év tudományos eseményeinek megvalósításából egri történészek is kiveszik a részüket.

A felsorolás végére hagytam azt az évfordulót, amely a jelen írás tulajdonképpeni apropóját adta. 2013-ban országos rendezvények keretében ünnepeljük az Esterházy család hercegi ágának egy nagyszerű tagját: az író, költő, államférfi, hadvezér, mecénás, zenész és festő Esterházy (I.) Pál (1635–1713) halálának 300. jubileumát. A kiemelkedő művelődéstörténeti eseményről a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Központja az év májusában tudományos konferenciát szervezett Kőszegen „Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában" címmel. Ugyancsak ehhez az ünnephez kapcsolódóan látott napvilágot – részben a főiskola oktatójának szerkesztésében – az alábbi kötet: *Az Esterházy család és a magyarországi művelődés. Képek és szövegek a XVII–XIX. századból.* Válogatta, szerkesztette, az előszót írta Knapp Éva és Tüskés Gábor (Budapest, 2013). Az érdekfeszítő szövegeket tartalmazó gyűjtemény többek között azért is tarthat számot az egri olvasók figyelmére, mert lapjain az egri püspök, Eszterházy Károly (1725–1799) tollából származó passzusok is helyet kaptak.

Ezt a nevet pedig nem véletlenül említettem meg az előző mondatban, hiszen az Es(z)terházy-évnek van egy olyan vonulata is, amely teljes mértékben Eger városával áll elválaszthatatlan kapcsolatban. Ez a történet azonban már az Eszterházy család grófi ágának egyik tagjáról, illetve szerteágazó tevékenységéről és annak napjainkig továbbgyűrűző hatásairól szól. Eger utolsó 18. századi püspöke 1762. október 29-én érkezett a városba, ahol azonnal messze tekintő és nagyszabású terveinek megvalósításába kezdett. Ezek közül itt most egyetlen, a város szempontjából máig meghatározó erővel bíró oktatási intézményt, az Eszterházy Károly Főiskolát, pontosabban annak ikonikus-szimbolikus-emblematikus épületét, a Líceumot emelem ki. A neves évforduló okán a főiskola Szenátusa ugyanis a 2012/2013-as tanévet „Eszterházy 250" mottóval jubileumi tanévvé nyilvánította. Az ünnepi tanévet pedig a főiskola vezetése 2013. június 27-én programokban gazdag, tartalmas és emelkedett hangulatú Eszterházy-nappal zárta, melynek keretében került bemutatásra a mostani ismertető tárgyául szolgáló, reprezentatív díszkötet is.

Az akár albumnak is nevezhető, nagy alakú, igen súlyos (2 kilogrammnál is nehezebb) és vaskos kötet (502 oldal) méltó – mondhatnánk: monumentális – megkoronázása annak a folyamatnak, amelyet a nyitott szemmel járó városi polgárok tapasztalhattak az elmúlt tucatnyi esztendőben a főiskolán. A dr. Hauser Zoltán rektor úr által vezetett intézmény ebben az időszakban ugyanis mind belső struktúráját, mind oktatási tartalmát, mind külső megjelenését illetően átalakult. Kiváló példát szolgáltat erre a Líceum impozáns épületének szemet gyönyörködtető átalakulása – hogy csak egyetlen, bár jellemző momentumot említsek. A jubileumi tanév eseményei legfőképpen arra irányultak, hogy az alapító által „univerzális Lyceum"-nak, illetve „egyetemi ház"-nak (*Domus Universitatis*) titulált, és akkoriban még a Líceum épületével azonosított felsőoktatási intézmény történetének, szellemi működésének, kulturális küldetésének intellektuális esszenciáját közvetítsék, egyáltalán ismertté tegyék magát a Líceum-jelenséget a nagyközönség előtt. Ez a jelenség ugyanis nem ismerhető meg egy rövid, turisztikai célú épületlátogatás során. Külső elemeit tekintve részben, tartalmi lényegét illetően biztosan nem. Sokkal többet foglal magában ez a történet, hogysem egy rövid séta alkalmával felfedezhető, befogadható lenne. Ezen a helyzeten enyhítendő látott napvilágot a kötet, melynek megálmodója ugyancsak Hauser Zoltán volt, és megjelenésével szimbolikus pont került egy változásokkal teli, rengeteg kedvező eredménnyel járó felsőoktatási folyamat végére is. A rektor és a főiskola szinte teljes felső vezetése ugyanis 2013. június 30-án leköszönt, tisztét átadta egy új generációnak. A kiadvány tehát egyben hattyúdalnak, az elmúlt 250 év és különösen az ezredforduló óta eltelt időszak emblematikus áttekintésének, lényeglátó összegzésének tekinthető. Számvetés ez, amely szellemi glóriaként aranyozza be, és méltó keretbe foglalja az Eszterházy Károly Főiskola eddigi történetét.

Nagy szavaknak tűnhetnek az előbb leírtak, ám – bátran mondhatom – nincsen bennük semmilyen túlzás. Megmásíthatatlan tény, hogy a főiskola negyedévezredes históriája során soha nem készült még ilyen átfogó, tabló- és albumszerű, tudományos igényű tanulmányoktól kísért, minden tekintetben kiváló minőségű összefoglalás. Az egész kötet monográfiának is felfogható, mely ugyan nem egyetlen szerző műve, viszont egyetlen tárgyra koncentrál, és azzal kapcsolatban próbál meg egészen apró részleteket kideríteni, amelyek aztán összefüggésekbe helyezve nagy ívű áttekintést tesznek lehetővé. A könyv szerkesztőbizottságának (Czeglédi László, Hauser Zoltán, Löffler Erzsébet, †Nagy József, Petercsák Tivadar) tevékenységét dicséri, hogy az egyes fejezetek megírásához meg tudták nyerni a megfelelő szakembereket. Tizenhat szerző munkáját tartalmazza a díszkötet, akiknek a nevét és tanulmányaik címét hamarosan néhány kísérő megjegyzés kíséretében fel is sorolom. Előtte azonban szeretném elmondani, hogy a legfrissebb kutatási eredményeket felvonultató tanulmányok önmagukban is érdemesek lennének arra, hogy hosszabb vizsgálódásnak vessük alá őket. Mivel azonban tizenhat van belőlük, így remény sincsen arra, hogy bármelyiket is alaposabban kivesézzem. Ezt megteheti mindenki, aki kezébe veszi ezt a reprezentatív kiadványt. Felemelő időutazásban lesz része!

Ahogy említettem, a jelenlegi fórum adta helykorlátozás miatt az alábbiakban pusztán bővített tartalomismertetésre lesz lehetőségem. Azonban ez is bőségesen elegendő ahhoz, hogy a potenciális olvasók ízelítőt kapjanak a kötet írásaiból. Ternyák Csaba egri érsek köszöntőjében (7. o.) kiemeli, hogy *„első alkalommal kerül sor egy ilyen átfogó kötet megalkotására, amely úgy állít méltó emléket a 250 évvel ezelőtt Egerbe érkezett elődömnek, Eszterházy Károly püspöknek, hogy nem szentel külön cikket személyének. Itt ugyanis minden róla szól.*" Hauser Zoltán előszavában (9–11. o.) a Líceum történetében állandóan kísértő és az egri felsőoktatás teljes gondolatvilágát a kezdetektől béklyóban tartó, megmételyező, ám folyamatos hajtóerőként is értelmezhető egyetemalapítási kísérletről szól: *„A jubileumi év lehetőség visszatekintve méltatni az eredményekben gazdag múltat, és határozottan üzen a jövőnek is. Ez az örökség kimeríthetetlen erőt sugároz a mai utódoknak ahhoz, hogy az elhatározás beteljesülését szakmailag hitelesen, elkötelezett munkával, évről évre fokozva valósítsák meg az eredeti cél szellemében. Ma az oktatási és kutatási eredmények, a humán és a reál feltételrendszer célértékközeli – olykor azt meghaladó, néhol erősen megközelítő – állapotban lévén 250 év után újra felkeltheti a döntéshozói figyelmet annak érdekében, hogy jó döntéssel igent mondjon az egyetemalapításra!*" Bitskey István akadémikus úr *Eger a barokk kori Közép-Európában* című tanulmányában (13–39. o.) azt a jelenséget vizsgálja, miként válhatott az egri vár mellett a patinás értékekkel összekapcsolódó, központi helyen fekvő Líceum épülete a *„szimbolikus reprezentáció megtestesítőjévé*" egy

kis vidéki városban. A művészettörténész alaposságával közelít a Líceum építéstörténetéhez Ludányi Gabriella (41–69. o.), aki az épület 18. századi történetét mutatja be építészeti szempontból. Ugyancsak ő (71–109. o.) tárja az olvasók elé az épület freskóinak képzőművészeti értékeit, illetve azt a filozófiai eszmerendszert, melynek mentén a Vizsgaterem, a Kápolna és a Főegyházmegyei Könyvtár mennyezetfestményei keletkeztek. Löffler Erzsébet, az Érseki Vagyonkezelő Központ Közgyűjteményeinek igazgatója részletesen mutatja be a Főegyházmegyei Könyvtár történetét, állományának alakulását, gyűjteményének összetételét és azt az ikonográfiai programot, amely igazán „eszterházyassá" teszi ezt a barokk gyűjteményt (111–149. o.). A kötet összeállításának munkálatait határozott kézzel irányító Petercsák Tivadar *Specula – csillagászati múzeum* című tanulmányában (151–167. o.) a párját ritkító csillagászati toronynak és múzeumnak, az asztronómiai eszközöknek és speciális könyvgyűjteménynek, valamint a Líceumban egykor tevékenykedő neves csillagászoknak állít emléket. A muzeológus Bujdosné Pap Györgyi az Érseki Líceum Múzeumának alapítási körülményeiről, a meghatározó gyűjtőkről, a múzeum által beszerzett képzőművészeti és tárgyi alkotásokról, a gyarapodás lépéseiről értekezik a 19. századi kezdetektől napjainkig (169–189. o.). A jelen sorok írója, Verók Attila a Líceumban egykor működött másik jelentős intézmény, az Érseki Líceumi Nyomda történetét tárja fel 1755-től 1949-ig. Tanulmányában (191–202. o.) felvillant néhány érdekes, olykor talán meglepő egri kiadványt is, amelyek a nyomdászati szakirodalomban ismertek ugyan, viszont a nagyközönség előtt eddig rejtve maradtak. A helytörténész levéltáros, Szecskó Károly hiánypótló tanulmánya (205–239. o.) az egri teológusképzés nehézségekkel teli történetébe kalauzol bennünket a 16. századtól 1945-ig, amikor is a papképzés kivonult a Líceumból. Bujdosné Pap Györgyi Az egri Érseki Jogakadémia működésének változatos évszázadairól ad átfogó képet tanulmányában (241–268. o.), amelyben sajnos több kisebb – Gárdonyi Gézához és Remenyik Zsigmondhoz kapcsolódó – tárgyi tévedés is megbújik a 259. és a 266. oldalon. Legszembetűnőbb az a képcsere, melynek nyomán Pálosi Ervin fotója helyére Pataki János Vidoré került. Bartók Béla két tanulmánya az Egri Római Katolikus Érseki Tanítóképző (271–302. o.) és az Egri Római Katolikus Fiú Felső Kereskedelmi Iskola (305–330. o.) Líceummal összefonódó történetébe vezeti el az érdeklődő olvasót. Czeglédi László könyvtári főigazgató *Az Egri Rajziskola* című tanulmányában (333–344. o.) ennek a különleges intézménynek a működését, mindennapjait, neves oktatóit és diákjait állítja reflektorfénybe. Szecskó Károly újabb tanulmánya az egri katolikus egyetemalapítás 20. századi tervének szentel rövid bemutatást (347–352. o.). A kötet megjelenése előtt elhunyt Nagy József tanár úr az egri tanárképzés 1949 és 1990 közötti történéseit tárgyalja (355–399. o.), mint aki maga is megélte és alakította ezt a folyamatot. Írásában több apró csúsztatás (vagy inkább egysze-

rűsítő összevonás) és kihagyás fedezhető fel, amelyek talán az irat- és levéltári anyagok felületes átnézéséből vagy az azokból kigyűjtött adatok nem megfelelő reprodukálásából adódhatnak. Ezek minden bizonnyal azokra a nehéz körülményekre vezethetők vissza, amelyek a szerző életének utolsó időszakát jellemezték. Isten nyugosztalja a tanár urat! A főiskola egykori két vezetője, Zám Éva és Hauser Zoltán jegyzik azt a fejezetet, amely a *Fordulat és átalakulás a felsőoktatásban (1991–2000)* címet viseli (401–413. o.). Ebben az intézmény képzési szerkezetéről, oktatási és kutatási tevékenységének jellemzőiről, szolgáltatásairól és infrastruktúrájáról, pénzügyi és vagyoni helyzetéről, továbbá középtávú intézményfejlesztési programjáról kapunk áttekintést. Az utolsó fejezetet (415–445. o.) Lőrinczné Thiel Katalin, Mátyás Ferenc és Kis-Tóth Lajos egykori rektorhelyettesek, valamint Koncsos Ferenc nemrég leköszönt főtitkár állította össze *A változások évtizede a főiskolán (2001–2012)* címmel. Ebben a főiskola legújabb kori történetéről kapunk összefoglalást a jubileumi év kezdetéig. A kötet következő szerkezeti részét (447–462. o.) az említett tanulmányok angol nyelvű összefoglalói alkotják, melyek Thomas Cooper átültetésében olvashatók. Ezeket követik a kiadványban alkalmazott rövidítések feloldásai (465–466. o) és a felhasznált irodalmak bibliográfiai adatai (467–484. o.), valamint egy személy- (485–495. o.) és helynévmutató (495–497. o.). A díszalbumot a kötet szerzőinek felsorolása és néhány szavas bemutatása (499. o.), valamint a tartalomjegyzék (501–502. o.) zárja.

Befejezésül elmondhatom, hogy a bemutatott kiadvány éppoly monumentális, mint a Líceum épülete maga. Reprezentativitását nemcsak már említett fizikai jellemzői, hanem szövegtükörbeli megformálása is fokozza. A 166 képi illusztráció a reneszánsz korára emlékeztető szövegtördeléssel minőségi papíron és fűzött, kemény kötésben igazán impozánssá varázsolja ezt a kötetet. (Köszönet érte a művész-alkotónak, Csontó Lajosnak.) A mélyreható és mindeddig páratlan összefoglalás megkerülhetetlenné teszi az ismertetett díszes kiadványt nemcsak az egri helytörténetben, hanem a magyar felsőoktatás történetével foglalkozó szakirodalomban is.

(Eger, Líceum Kiadó, 2013.)

Holló József

Sirató

Cseh Károly költőbarátom temetésén

Te kegyetlen, fekete január
végleg elloptad álmait
s örökké fényre vágyó lelke
fölött – most földsötét vakít.

Borzongok. Neki zeng a zsoltár
a *gesztenyék temploma* alatt.
Nyirkos szélsóhaj csókol ágat
s a gyertyaláng tétova mozdulat

ösztönén inogja szét magát.
Bibliás csendek terében hallgat
a pillant. Míg a lélegzet
ki-bejár visszafojtott jajnak.

Kulcsra zárt világ *holdallik* rá.
S a bomló agy talán még álmodik:
feledve gyógyszer ízt, kórházszagot,
de lelke már más téren osztozik,

hogy a *szerelem szabad koldusaként*
járja a kozmikus űröket.
Harangszó kereng szét a tájban
fiát siratni… ki elveszett.

Lét és nemlét múlása vegyül
– benne hiányérzetek nehezülnek
s az imákkal pántolt pillanatok
gyóntatószékei elé ülnek

a döbbenet fogódzó kínjai.
Sóhajt a Bükk-alja. És a Miatyánk,
mint földre hullott kő kopog.
Ő elmegy… de versei itt maradnak ránk.

Őszmarasztaló

Szökött nyár helyén… már megint az ősz
öngyulladásos látványa füstöl
dombok teraszain lihegve lépcsőz
a szél: s e csapzott délelőttből

kilógnak a kallódó csendek árnyai.
Nyűtt madárijesztő nyújtja botkezét
– egy kései parlagfű kinyílt virágai
fojtó allergiát lihegnek szerteszét.

Mint a véletlenszerű ismétlődés
gyűlnek jól ismert részletek,
kénsárga háttérben kontrasztos csődülés
e látványt beszegő vérvörös színkeret.

Kényszeres kísértést cipel magán a táj,
gyűrött álmokat marasztalgat a szó
– hűtlen ősz-ölekben az illatos muskotály,
olyan furcsa, elvont kombináció.

A távol háta mögött vibráló fény neszez
fák alatt a fűben szeretkezés nyoma,
de tudom, mindent más kontextusba helyez
az erjedő múlás néma tébolya.

Hiába féltem, marasztalom vadul
az őszt; úgyis elhagy észrevétlenen –
mereng a gondolat fantáziátlanul
árnyak metszéspontján páráll a végtelen

a sok visszatartó szó, nyelvemen kopik el
míg köröttem az ősz… magát fogyasztja el.

Hans-Guido Klinkner

Nyomok

(Spuren)

A hatalom és erőszak nyomai.
A történelem iszapjába
mélyen beágyazódva.
Diadalívek, amfiteátrumok,
várak, paloták, katedrálisok.
Pápának és püspököknek,
császárnak és királyoknak
teremtve. Adókból,
izzadságból és vérből.
Megállíthatatlanul,
mint a Vaucluse folyása,
áramlik a túristatömeg,
a hegyek és a tenger között,
a múlt völgyein át.
A Mistral lehellete,
a levendula és a hársak illata
száműzte a történelem
pestisszagát.

Provance

A szerzőről: A német nyelvterületeken jól ismert Hans-Guido Klinkner, Délnyugat-Németország Saarland tartományában született, 1934-ben. St. Ingbertben él. A Szabad Német Írószövetség tagjaként eddig tizenhárom kötete látott napvilágot. Írásait argentin, francia, litván és magyar lapok közölték. Egyéni hangvételű, kritikus verseinek forrása: a klasszikusan értelmezett humanitás.

Magyar fordítója: Bayer Béla.

Idegen
(Fremd)

Idegen utcákon,
idegen városokon át
megyek,
idegen embereket hallva.
Megyek,
minden lépés
közelebb visz a hazámhoz.

A csend dala
(Das Lied der Stille)

Az idő zajában
hol hallhatod
kotta és
szöveg nélkül
a csend dalát?
Magányos úton,
roppanó hóban,
két lépés között
befelé hallgatózva:
egy fuvallatban
szívdobbanásod
és lélegzeted
játszanak neked
egy dallamot.

Ezüstbogáncsok
(Silberdisteln)

Akárha csillagok
díszítik a kék ég alatt
a nyártól lomha havasi legelőt,
sugárzón nézve a vándorok szemébe.
Viharállón, a köves talajba
gyökerezve,
hamarosan a jégkristályok is
védeni fogják csodás szépségüket.

Seiser Alm 2007

A verseket fordította:
Bayer Béla

Farkas Gábor

béke-tájon

Görömbei András emlékére vendégsorokkal

nem lehet vadul váltogatni az
irodalom nem erről szól nem
lehet állandóan mást előbbre
helyezni vagy a polc tetejére
évekre évtizedekre csak azért
mert ma ő nem annyira
locsolni metszeni gyomlálni
friss hajtásokat gondozni
ápolni mert a miénk mert ez
berendezetten is ideiglenes világ
mert ami inneni ami szó ami tett
amit az ember a rejtett odaátra
mint innenit mint sajátot átvihet
és amit itt hagyunk emlékeink
állnak akár az időtlenség
állnak mert bennük rögzül
az egyetemes érvényesség
állnak kikezdhetetlenül
az enyészet színe előtt

Próféta érkezik

fellebbez feloldoz

(gyűr az éj
mocsokban szagot visz most a szél)

partot vagy inkább irányt remél

leleplez megfeszít vizet hord
tisztába rakja e rühes kort

elhaló imája megbomolt

Ítélet

harmadnapnál éberebben
a halál életre retten
ha-nincs-ha-van
irgalom

és hiába minden zsoltár
a csordultig megtelt magtár
hiába a
szánalom

tántorgó hét mérföldnyi csend
hasít és köt múltat jelent
felejteni
nem lehet

csak a tett az idő a tér
őrzi mikor már elmentél
só-ízű em-
lékedet

és most már azt hiszem

(hogy nincs igazság)
Sz.L.

lepkéket hord a vers
türelem
szárnyukat szavakba
emelem
szárnyukban rím-sötét
irgalom
ritmusuk meglelem
elhagyom
szárnytalan szerelem
eleség
mint aki volna csak
nem elég
lepke-kő lélek-éj
Dsuang Dszi
Buddha-szárny elmémet
lemetszi

Jámbor Ildikó

Hol ragyognak az egri csillagok?

Fesztiválok, nyár, turizmus

Egy valamire való üdülőhely ma már nem lehet meg fesztivál, turisztikai attrakció nélkül. Manapság a kisebb települések is úgy érzik, nem maradhatnak ki a felkínált uniós pénzek kihasználásából, ezért mindenáron fel kell lelni az eladható kuriózumot, azt még megfűszerezni egy kis„eus szlogennel", furfangos marketingfogásokkal és médiamegjelenéssel, és máris eladható a helyi nyár!

Mi, vendégek és helyben maradt turisták is el vagyunk kényeztetve, s odahagyjuk a kiskertet és takarítást, a meglátogatni való nagypapát és nagymamát, és fesztiválozunk egész nyáron. Ha nem itthon, hát idegenben, ha nem idegenben, hát itthon!

Július közepén Balatonszemesen éltem át egy helyi fesztivált: a műsorfüzet szerint a XIX. volt. Három nappal az esemény előtt a helyi rádió, a helyi étterem a hirdetőoszlopok, a postaládába bedobott szórólap és hetilap mindenütt hirdették, a halsütőben a tulaj erről beszélt, a strandon ezt rikácsolta a hangosbemondó, egyáltalán nem lehetett nem tudni róla. A négy napon át tartó vigalomban volt színházi est, tánczene és retróbuli, performance és jazz, pantomim és gyerekkoncert. Az érdekes mégis a megnyitó köré szerveződött és átgondolt eseménysor volt! Egy helyi kötődésű képzőművész kiállítását nyitották meg egy helyi, emblematikus, ám évek óta bezárt (mert romosan hagyott) épületben. Már a megnyitó helyszínére is játékosan vezették el a közönséget: a nálunk is nagy sikert aratott Sunny and his wild Cow ottani zenepavilonbeli harsány koncertje után csupán a vasúti aluljárón kellett áthaladni, hogy eljussunk az egykori (bennünk is évtizedes emlékeket ébresztő) Vigadó épületébe. A gyertyafényes asztalok és ülőhelyek mellett sokasodó tömeg aztán egy viador történetet hallgatott meg Kútvölgyi Erzsébet izzó előadásában, a bika szemszögéből. A novella szolgált alapjául annak a táncjátéknak, ami ezután következett, majd beeresztették a nézőket a romos épület falai közé komponált kiállításba (Mikó F László reliefjei közé), amely ugyanezen témát járta körül. S végül – vélhetően e baráti társasághoz kötődő – (Cabaret Medrano) együttes zenélt.

Nem a látott művészi teljesítményeket szeretném értékelni, magasztalni vagy elmarasztalni (annak ideológiai világnézeti tartalma külön írás témája lehetne), csupán a művészeti produkciók láncszerűségére hívnám fel a figyelmet. Egy igazi kulturális attrakció így épül fel: egyik gondolat előhívja a másikat, művészeti ágakat felvonultatva és – közben egy pillanatra sem hagyja ellankadni – a néző figyelmét. Meglepetést kelt, és „aha élményt „ indukál! Mindeközben a program létrehozói, mediátorai kézben tartják az eseményeket: ha kell moderálják a színpadról, ha kell, a közönséget terelik, nem hagyva magára a látottakkal.

Egerben, városunkban évtizedek óta nagy akarások és áldozatvállalások árán jönnek létre a nyári fesztiválok, mégis, hiányérzetünk marad: a sok kiváló ötlet egymás mellettisége mintha kioltaná egymást: nem tapasztaljuk az egyes kulturális elemek folyamatos egymásra épülését!

2013 nyarán a Belvárosi Tömbrekonstrukció keltette várakozás miatt új helyszíneken és új szereplőkkel hoztak létre vendégcsalogató attrakciókat. Június végén második alkalommal fogadta az Egerbe látogatókat a *Kaláka Fesztivál*. A neves zenész társaság szakmai nívója garancia a vendégként megszólalókra is: a Misztrál együttes, a Hot Jazz Band, Palya Bea és a Szefárd Trió, Miguel és Baltazár Montanaro, a Parapács, a Napra, a Söndörgő, a PASO, a Szélkiáltó és a Szilvásy Gipsy folk Band nem okoztak csalódást. Ők léptek fel a június 28-tól 30-ig tartó rendezvény nagyszínpadán, a várban. A kis színpadon már jutott figyelem a helyieknek is: A Borfolk, a Dobroda és a Double Street Contry Band mellett szerepelt Lázár Attila, Dsupin Pál, Csergő Herczeg László és a Musica Aulica együttes is. Sőt a 34. Kaláka Fesztivál programjába beillesztették a Gárdonyi–Bródy emlékkonferenciát (a Bródy Sándor Könyvtár kiállítással egybekötött rendezvényét), sőt meghirdettek egy dalnokversenyt is a Gárdonyi–Bródy emlékév jegyében.

A Kaláka Fesztiválnak minden erénye mellett mégiscsak volt egy szépséghibája. Az okosan megkombinált jegyek rendszere a fővárosból ide zarándokló Kaláka-híveknek kedvezett, nem igazán szólította meg az egrieket! A fesztivál honlapjáról tudható, hogy jövőre Balassi Bálint születésének 460., és Vitkovics Mihály születésének 185. évfordulójára is gondolnak a szervezők, netán, ha az itteniek nem tartanák észben, időben. Kaláka Fesztivál jövőre is lesz Egerben!

A Bolyki Pincészet is megtalálta a bor és a művészet házasításának kellő formáját: költészeti performance-uk szokatlan helyen, a festői Bolyki-birtokon a jelenkori magyar irodalom legfrissebb hajtásait csábította a völgybe, ezzel a fiataloknak is különlegességet kínálva. A Bródy-piknik, a Rájátszás és az augusztusi Robotkrumpli Fesztivál komoly kihívás a kultúra hivatalos szervezőinek a városban!

A július közepi Egri Bikavér Ünnep az Érsekkertben az egri borászat igazi népünnepélyévé vált. Valóban, a boroké volt a főszerep az idén, s nem volt baj, ha a színpadon is volt valami. A Kerekes Band népszerűsége igazi magasságokba szökött ezúttal, s nem állítható a bandáról, hogy nem lehet próféta a saját hazájában. Közben, lezajlott egy néptánctalálkozó is, sorrendben talán a 28., de ez már „nem az igazi". Egy ilyen folklórtalálkozó önmagában is megállná a helyét, ha a helyére kerülne, vagy egyszerűen le kell mondani róla. A Slam Poetry lassan belopózik a városba, mint népszerű szórakoztató forma. Az Egri Bikavér Ünnep szélén, a zenepavilonnál helyi erők igyekeztek költészeti affinitásukat imigyen kifejezni (Csak néhányan figyeltük őket. Még).

Az idei egri nyár kétségtelenül legnagyobb művészeti vállalkozása az a Gárdonyi Irodalmi Fesztivál volt, melyet a Dobó István Vármúzeum valósított meg hathatós

kormányzati támogatással augusztus 8. és 11. között. Nagy lehetőség, de nagy teher is az ilyen: nyolcvanmilliót úgy elkölteni, hogy értelme és hatása is legyen, minden korosztályt szólítson meg, és felemelkedjen a nagy egri íróremete szellemiségéhez!

Ha a minden tekintetben nívós műsorfüzetet nézzük: az emlékév programja s maga a kiadvány méltó hírvivője Egernek. Mindenkit, akit felléptettek ezen a fesztiválon igényesen, okosan mutat be a könyvecske. Ezt valóban el lehet tenni a polcra, legalább huszonöt évig, amíg ismét jön a jeles évforduló. Legalább tíz helyszínen családi és szakmai programok sora idézte a nagy író emlékét, akinek halála esztendejében 1922. október 30-án egy hétig teljes gyászba borult a város. Szemtanú családtagtól hallottam, hogy még az utcai lámpákat is fekete gyolccsal vonták be azon a 91 esztendővel előtti őszön.

Meseprogramok, kreatív játékok, gasztronómiai kínálat, kirakatok és…. haditornák sora idézte Gárdonyit és az *Egri Csillagok*at. Előadások, irodalmi emlékházak találkozója a várban s a plázabeli Irodalmi Kávéház szólították meg a literatúra szerelmeseit. A fesztivál mégis a nagyközönségnek szólt! Ám, izzott a levegő, negyven fok volt! Az esztendő legforróbb napjain a még oly színvonalas Misztrál és Ethnofil koncerten is csak töredéknyien foglaltak helyet a nézőknek kikészített székeken. Szerencsésebbnek mondhatta magát, aki az esti programokra érkezett: Szirtes Edina Mókus és a Fabula Rasa kiváló világzenei koncertjén a művészek és a közönség egymásra talált, sokszoros tapssal szólították vissza a szereplőket. Az augusztus 10-i Dés László-koncertként hirdetett est többeknek váratlan fordulattal szolgált. A közreműködőkként hirdetett színészek Udvaros Dorottya és Makranczy Zalán voltak az igazi főszereplők: hiszen ők idézték fel a Gárdonyitól Gárdonyiról szerkesztett írásműveket, s a Kossuth-díjas zenész és fia, Dés András, valamint Lukács József cimbalmos, improvizációkkal egészítette ki a magvas gondolatokat.

Mióta a Gárdonyi-kötetek körbejárnak a városban, a szabadpolcokon volt alkalmam kevésbé ismert művek ragyogó eszmefuttatásait is megismerni. Nos, aki az est irodalmi anyagát szerkesztette, ügyelt arra, hogy megismerjük a nagy egri auktor dohogását a nemzeti dohánymonopóliumon és a tanügyi főokosságok vaskalaposságа felett. Sebaj! Gárdonyi magvas gondolatai még így is kiragyogtak!

Kár, hogy erre a négynapos remek szellemidézésre sok egri nem jött el, mert nem akarta vagy nem tudta megfizetni a belépőjegyeket. Pedig az Agria Játékok kínálta *Egri Csillagok* musical előadás is szebben ragyogott a fesztivál záróestéjén: a jelmezek mintha parádésabbak lettek volna, a színészi játék fegyelmezettebb, és a koreográfia is összefogottabb. Idegen városból jött vendégeimnek dicsekedtem is: ebben az előadásban Dobó mellett ott áll egy fertálymester, egy múzeumigazgató, egy tanintézmény gazdaságvezetője is és még sorolhatnám a privát notabilitásokat. Mert: az egrieknek szívügye, hogy az *Egri csillagok* fennen ragyogjanak.

Nagy Tibor Balázs

Városi mulató, 1901

Biharnak a kellős közepén
Áll egy szép, tulipános kapu.
Fiákerén az Est behajtat,
Téli hattyú-álarca lehull.

Ott benn száz aranycsillagot rejt
A füstös, mámoros, dús Kelet:
Sok madame, mademoiselle! nekik vén
Gróf, ezer hold csapja a szelet.

Karvalyorrú, mord szolgabíró
Szőke táncosnőnek kurizál,
Bajsza szúr; kisüsti lehellet
Csókolja az orfeumi bájt.

Tűr a hölgy, s mosolyát villantja:
Mennyi az uraság birtoka?
Itt az úr, aki Úr!, gavallér
Kinek földje van s díszmagyarja.

Fölkacag az Est és továbbáll,
Bátran a szemközti terembe
Lép. Jegesen megborzong. Leül.
Vörösbor. Olajlámpák fénye.

Bohémek, rebellis polgárok,
Bocskoros nemesek törzshelyén
Egy – míg a többi hamis nótát
Üvöltöz – dacos, vad, merész

Vággyal vívódik a Halállal.
Odaint magához egy cigányt,
S nótát kér. Fölzeng a hegedű,
Keserít egy szomorgó szittyát,

Táltost, két bús szemet, egy sorsot,
Egy hazát. Kezébe temeti
Az arcát. Fölzokog. Elalszik.
Álmában Lédáját öleli…

Marczinka Csaba

A pronyó arisztokraták

A. E. Emlékére

Bukott nemesek vagyunk mi mindannyian!
(armálisunk vagy zugkutyabőrünk van,
de mégis: régente mi voltunk az elit!)
(vagy legalábbis valamelyik ősünk,
szép- vagy épp csúnyább öregapukánk)
Közben plebejus pénzemberek számolják
a dohányt és a kamatokat hozzá.
(a kutyabőrünkre ők zsírosodnak)

Ráadásul: elvárják a tiszteletet!
Bennünk meg: dühöng a kisúri öntudat!...
(mintha mi is Julius Caesar vagy
Esterházy Pál herceg rokonai
lennénk – csak épp: le vagyunk gatyásodva)
Hiába nézzük le a plebs pénzeseit,
mindenütt ők diktálnak, minden helyen:
ez az újgizda pénzeskancsók klubja!

Marad a nosztalgia az elveszett
– soha nem látott – régi udvarház után...
(a romos udvarház „utolsó utáni"
gazdái lettünk, bensőnkben él a kastély)
Kevercsként kevereg gyakran a kültelki
argó morálja és az etikátlan
etikett bő, eltakaró lebernyege!
S persze: néha fel is robban a „koktél"!

Akkor aztán: áll a bál kívül-belül!...
(főleg mikor tartósan fölülkerül
a kültelki stíl és a vulgármorális
brutálmentalitás argószövege)
„MI A KURVAANYÁD VAN, HE?!" – zörren bele
a megvető csendbe a visszatámadó

brutálmorális „filozófiai”
kérdés (vagyis: mi a problémád velem?)

De így meg gyakran a zsaru száll reád
(„mi az? mi az? valami garázdaság?”
– érdeklődik tettetett nyájassággal),
s eljuttok néha a bíróságig is...
Ezek a „játszmák” is csak rontják el a
közérzetet a székesfővárosban!
Ki kellene már nézni valamerre
„külföldi tanulmányútra” (tán örökre)!...

Szent falum az Arzén-háromszögben?

(Sz.M. monológja, 1929 vége)

Tiszakürt, Tiszakürt, én kis falum,
hol annyit szaladgáltam kisfiúként
nyári napsütésben a Tisza-parton!
Hol azt hittem: csak szeretet van itten
minden egyszerű falusi szívben!...
(Régen jártam arra már – így dalaim
„szent helyként” eszményíték szülőhelyem)

Most meg: kiderült, hogy „ezüstérmes
hely” az Arzén-háromszögben! Vagyis,
itt mérgezték meg a második legtöbb
embert a helyi arzénes nénik.

Volt-e a régi Idilli Közösség?!
Vagy csupán én képzelém el, magamban?
AVAGY: PÁR ÉV ALATT MINDEN MEGVÁLTOZOTT?
Talán: EZ A FALU MÁR NEM AZ A FALU?!

Jött a modern vegyszer (eredetileg
„rovarirtónak” a legyek ellen),
majd a háború, a revolúciók,
utána a román hadak és a

kontra-revolúció a nyomukban...
Vajon felfordult MINDEN, ezektől?
S már semmi sem az, mi régi időkben?

(Az „erkölcs" és a „tiszta hit" már rég nincs?
Fantomokról írtam a dalaimban?!
S „romlatlan népem" már rég ELROMLOTT?)

(A tébolyult Bandinak* lett igaza:
halál bábái közt elvész gyerekünk?)

(Van-é még innen kiút valamerre?)

**tébolyult Bandi: Ady Endre (1877–1919).*

A hucul hercegnő

Kósa Mártinak

Huncut hercegnő jár közöttünk, ki
ravaszul kacsint és kacéran nevet
(s kinél talán a legújabb kerevet
ifjak bőréből alakíttatott ki)!...

Rebesgetik, hogy hucul pásztorlány volt
régen – libát s jerkét őrzött a réten...
Innen vitte első lovagja hegyen
fekvő kastélyába; mit hamar elunt!

Megszökött egy görög milliomossal
(kit egy sidneyi kocsmában hagyott),
– egzotik helyről is továbbállt hamar!

Most már valahol külön kéglije van
(oda viszi, kit épp kiválasztott)
– idill vagy csapda várna vajon ott?

Szűk Balázs

Nincsen, ami volt…

Ruszkai Nóra – Nagy István *Hiába sulykolták* című Serfőző Simon portréfilmje (2006), az Alapítvány a Komplex Kultúrakutatásért gyártásában esztétikai értelemben kétszeresen is teljesíti a portré publicisztikai-irodalmi műfaji elvárásait. Egyrészt *evokál* ('felidéz'), hiszen az egész film az emlékezés szerkezetére és különböző megközelítési módjaira, az előhívás rituáléira épül (áttűnések időben-térben, közeli és távoli perspektívák egymásnak feszülései). Elmúlt, de előttünk (arcon, kézen, tájban, fényképen) születő élmények, hangulatok (öröm-alázuhanás; szomorúság-játék), végső esszenciájú, racionális és verssodrású gondolatok különböző olvasatait kínálja (pl. '56 három regiszterű ütköztető beszédanalízise, „versnapló" helyzetek). Másrészt a külsőből (fizikai, társadalmi) az utazás-bemutatás-szembesülés helyzeteinek a közvetítésével a legbelső személyesbe, az erkölcs és szellemalakító cselekedetbe invitál, tehát a legmélyebb *portrait*-ig (arckép, arcmás, képmás) húz szelíden bennünket. A filmnek nem célja egy tökéletes teleológiai-történelmi olvasatú szakportré fölrajzolása (ezért hiányzik talán az elmúlt 30 év kritikai emlékezete; a kötetek, szerkesztőségek, könyvkiadók, alkotótársak adatai, fotómásai), sokkal inkább a *mindig létező ártatlanság kezdeteit és elvesztésének ősokait* kutatja, egy kezdetben rejtekező, de a bizalomra önként megnyíló személyes végzetben *(Gyerekidő, A tanya, Föld, Tagosítás).* Mint ahogy az elpusztított tanya fölé szívósan a „zöld temető" katonái, a fák magasodnak (fényképen kerítés mögött és önmagukban, a rekonstrukciós festményen, mozgóképen pedig mindig a portréarc mögött vagy két oldalt karéjozva), *ég és föld közé szőve rendet*, úgy küzd a film lírai *főhőse, hogy a teremtésnek ezt a rendjét előttünk megalkossa*, szülei „semmire se jutó és mindent megnyerő" példáját megismételve. Ebben az önszembesítő teremtésben nincs elfogultság, önhittség a rendezők-operatőrök-vágó-hangmérnök-fotós *(Ruszkai Nóra, Nagy István, Kocsis Zoltán)* pararell-egyenrangú alkotók részéről, mert engedik megtörténni, hogy a *portré önportrévá* lehessen (elhallgatások, csendek, nézések; fényképek, tájképek-tájelemek expersszív-impresszív kezelése; lírai, 6 „versnapló" fokozása; Patric O'Hearn „átkaroló" zenéje).

A filmportré *IX szerkezeti egységének* (I. Kaledioszkóp Versfesztivál; II. Inzert; III. A katonaságtól a Holnapig; IV. Zagyvarékasi könyvbemutató és díjátadás; V. Utazás a „tanyára"; VI. Gyerekidő; VII. A tanya; VIII. A föld, IX. Tagosítás) többsége (II–III., V–IX.) az önporté kiteljesítője *(„belső utak könyvei"*), míg az I. és IV. egység a külső, *távolságtartó portrémagatartás* szemszögét veszi fel, hiszen egy kisebb (versmondók) és egy nagyobb (falu) közösség integráló-identitáskereső szándékát fogalmazza meg, amelynek „kovásza" a közösségbe rituálisan (I.: mobil-jegyzetelés, szavalatok; IV.: tánc, beszédek, díjátadás) is „beiktatott"kreatív személyiség. A tagolás az V. egységig (talán eddig talál-

kozunk a legtöbb filmes-manipulatív elemmel) keresi önmagát, hiszen a „beavató utazás" valójában innen veszi kezdetét. A *föld egység* (VIII.) aránytalanul hosszú (23perc) a többi részhez viszonyítva, hiszen a legmélyebb titokról '56-ról és következményeiről van benne szó, s talán azért is, mert míg Serfőző Simon az eseményekről keveset mond és azt háromszor, himnikusan-zaklatottan, a tanyán idézi fel, addig a társszerző barátja és Zagyvarékas volt kommunista vezetőjének fia, egymás vitapozícióját váltva, redukált fényviszonyok közepette, erősen zárt térben, eluralja az audiovizuális szöveget. A képek is beszűkülnek, secondos-premierplános „beszélő fejeket" látunk, gyakorlatilag nincsenek vágóképek, ugyanis az ütköztető történetmesélés megelégszik a plánminimummal. Feltűnő azonban a monotonitást oldó szekvenciakapcsoló *áttűnések* (fényképek, sötétből az emlékező múltba lépés) és a *lírai betétek* száma (1956/57-es, pirosra hímzett tarisznya, 1956/57-es „mosolygó" tablókép, a címadó vers utolsó sorának szóban és kéziratban való egyidejű megjelenése Serfőző Simon kézjegyével). A *filmcím* is ezen vers címével azonos, kicsit megtévesztve a befogadót, mintha a középpontban '56 megítélése állna, és nem a mindent túlélés, állandó újrakezdés elfogadott végzete.

A textus makroszintjét *még két szövegszervező erő alakítja*: *a szabadságkiteljesítő metakommunikáció* és az alapgondolatot megerősítő, s azt spirituális síkba emelő *organikus archetípusok.* Feltűnő Serfőző vizuálisan felerősített metakommunikációjában a nézések/nézésváltások alakulása. A szobai beszélgetésben szinte mindig *lefelé néz,* tekintetet alig vált, összekulcsolt kezén, szája szögletén mikroremegések futnak át (a zárt közösségi terek /I., IV. / elvárt metajelzései kivételt képeznek), viszont az emlékezés „megállóiban" eleinte lassan lelkesül át, felfelé majd oldalra néz , elmosolyodik (a kötet olvasásakor, a publikációs lehetőségek pl. *Új Írás, Napjaink,* a Miskolcra költözés, a feleség említésekor), de a tanyára való „kirajzás" pillantától *minden metakommunikációs frontot mozgósít*, emelkedik és aláhull (tekintete fölfelé néz, körbejár, egész testével int, beránt a térbe, sokat mosolyog és nevet, játszik, majdnem sír). Metakommunikációs szexepilje a *zsebredugott kéz/mosoly* mint szabadság metaforák konok jelenléte (katonai és pulóveres fényképek, zagyvarékasi várakozás, a dzsekibe csúsztatott kéz a terepen).

Természetből vétetett „kis madárszájú gyermek"-ként mutatja meg saját világában az ősegészet (FÖLD-LEVEGŐ-VÍZ-TŰZ), az elpusztított legkisebben is. A fák, a *föld* és az *ég* hírnökei, védik a múlt képein, a jelen idegenségében, e szigetet karéjozva, s amikor a kannával kilép a „múlt kertjéből", felülről ág simítja, alulról bokor öleli a megtért utazót. Magasra-távolra-égbe lát a tanyasi háztetőről, a szénaboglyáról, rúdról, fáról, de most a fölbe lapított ház tetején is járva. *Víz* él az utcai csapban, a vályúban a marhák itatásakor, a tejeskanna történetekben, az ökörnyál feszülésében; *tűz* ég a katona cigarettacsikkjében, a bombázások, géppisztolyropogások „szólövedékeiben", meleg hullámzik a szeggel sebzett, lyukas „kopjafa" előtt. Az ősegészben *Jézus* jár, mert csak a szenvedés mezsgyéjén jutunk bárhová is: a háttér homályából kirajzolódik a tüskés ág/életünk, hisz amit eddig tükör által homályosan láttunk, az most színről színre megadatik.

Pataki István

október hatodikai fohász halottainkhoz

áldott halottaink
kik sírjaitokban forogtok
látván e földi poklot
s az élők gyalázatát
ti mondjatok értünk
közös imát
s ha nem segít
áldott halottaink
ti üssetek rajtunk
csapoljátok le mint romlott vért
a lelki mocsárt
a benne tenyésző lemondást
a gyávaságot
a megalkuvást
a sunyi árulást
az álnok képmutatást

áldott halottaink
kik a csatákban elhunytatok
és ti is kiket a béke nyomorított
ti üssetek rajtunk
mert mint fölös nehezéket
múltunkat szétszórtuk
ti még tudjátok mi az érték
a becsület magyar lépték
adjatok hitet és erőt
találjunk önmagunkra
s lépjünk az isteni útra
legyenek álmaink
ti üssetek rajtunk
áldott halottaink

érkezés

– Tüzes Bálint halálára

sánta a halál.
ahogy biccent,
kaszája megbillen vállán.

szemében szürkés fény.
pislog, hunyorog,
amint botorkál feléd.

jöttél, te, kivénhett rém,
te, magányos senki?! –

velem a kezdet és a vég.
engem ő tanított lenni.
én most is őt kérdezem…

és álltál a kapuban.
délcegen.

sírám helyett

Tőkés Lászlónak

nem szeret minket Európa
csak miattunk imádkozott–
értünk soha
süket a magyar jajra
s ha olykor van is füle hozzá
csak szaggatja sebeink
nemhogy gyógyítaná

rossz volt az „antrénk”–
a magyarok nyila
aztán már hiába
védtük századosan
sírunkat ásva–
beleszédült a hódításba
s koncolt minket is
szétvert darabolt
jutalmul dobta Trianont
csonkolónak sosem fáj a csonk
mely szétdobálva is összeforr
bitorló nem ülhet felette tort
bénítani sem lehet
a test kiveti a lélekidegent
felkel és jár
épül és gyógyul
mert szabad lelkében
maga Isten trónol

E számunk szerzői

Agyagási Dezső (1953) Eger
Anga Mária (1955) Eger
Antal Attila (1956) Nyíregyháza
Árpás Károly (1955) Szeged
Árva Dalma (1973) Szeged
Bakacsi Ernő (1938) Eger
Bakos András (1972) Szeged
Balázs Tibor (1958) Budapest
Balla Zoltán (1948) Hajdúböszörmény
H. Barbócz Ildikó (1952) Eger
Bayer Béla (1951) Homburg/Saar
Bárdos Attila (1941) Budapest
Becsy András (1973) Szeged
Bene Zoltán (1973) Szeged
Benő Attila (1968) Kolozsvár
Bertha Zoltán (1955) Debrecen
Bérczessy András (1975) Eger
Bérczessy Lajos (1949) Budapest
Bozók Ferenc (1973) Göd
Csáky Károly (1950) Ipolyság
Csepcsányi Éva (1985) Heves
Csontos Márta (1951) Sándorfalva
Demeter József (1947) Ballószög
Diószegi Szabó Pál (1974) Szeged
Erdei-Szabó István (1958) Bucsa
Farkas Gábor (1977) Szigetszentmiklós
Fecske Csaba (1948) Miskolc
Gál Sándor (1937) Buzita
Gittai István (1946) Nagyvárad
Gyimesi László (1948) Budapest
Hajdú Róbert (1989) Szeged
Hegedűs Imre János (1941) Budapest
Holló József (1944) Ostoros
Jagos István Róbert (1974) Szeged
Jámbor Ildikó (1955) Eger
Kántás Balázs (1987) Budapest
Kecsmár Szilvia (1980) Szeged
Kelemen Erzsébet (1964) Debrecen
Kerék Imre (1942) Sopron
G. Komoróczy Emőke (1939) Budapest
Konczek József (1942) Pomáz
Kósa Csaba (1943) Budapest
Ködöböcz Gábor (1959) Eger
Kusper Judit (1976) Eger
Lázár Bence András (1989) Szeged
Lengyel János (1973) Beregszász
Lőrincz György (1946) Székelyudvarhely
Lőrincz P. Gabriella (1982) Beregszász
Madarász Imre (1962) Üröm
Marczinka Csaba (1967) Budapest
Nagy Tibor Balázs (1983) Eger
Németh István Péter (1960) Tapolca
Oláh András (1959) Mátészalka
Pataki István (1953) Bihar
Petró János (1958) Szeged
Pozsgai Györgyi (1954) Budapest
Radnai István (1939) Budapest
Rideg István (1942) Karcag
Sebestény-Jáger Orsolya (1969) Budakalász
Serfőző Simon (1942) Miskolc
Simai Mihály (1935) Szeged
Szabó Attila (1969) Eger
Szakolczay Lajos (1941) Budapest
Szecskó Károly (1939) Eger
Szoviár János (1975) Eger
Szűk Balázs (1960) Debrecen
Tarnai László (1942) Szeged
Tornai József (1927) Budapest
Sz. Tóth Gyula (1945) Budapest
Vasné Varga Zita (1975) Eger
Verók Attila (1975) Eger
Veszelka Attila (1955) Szeged